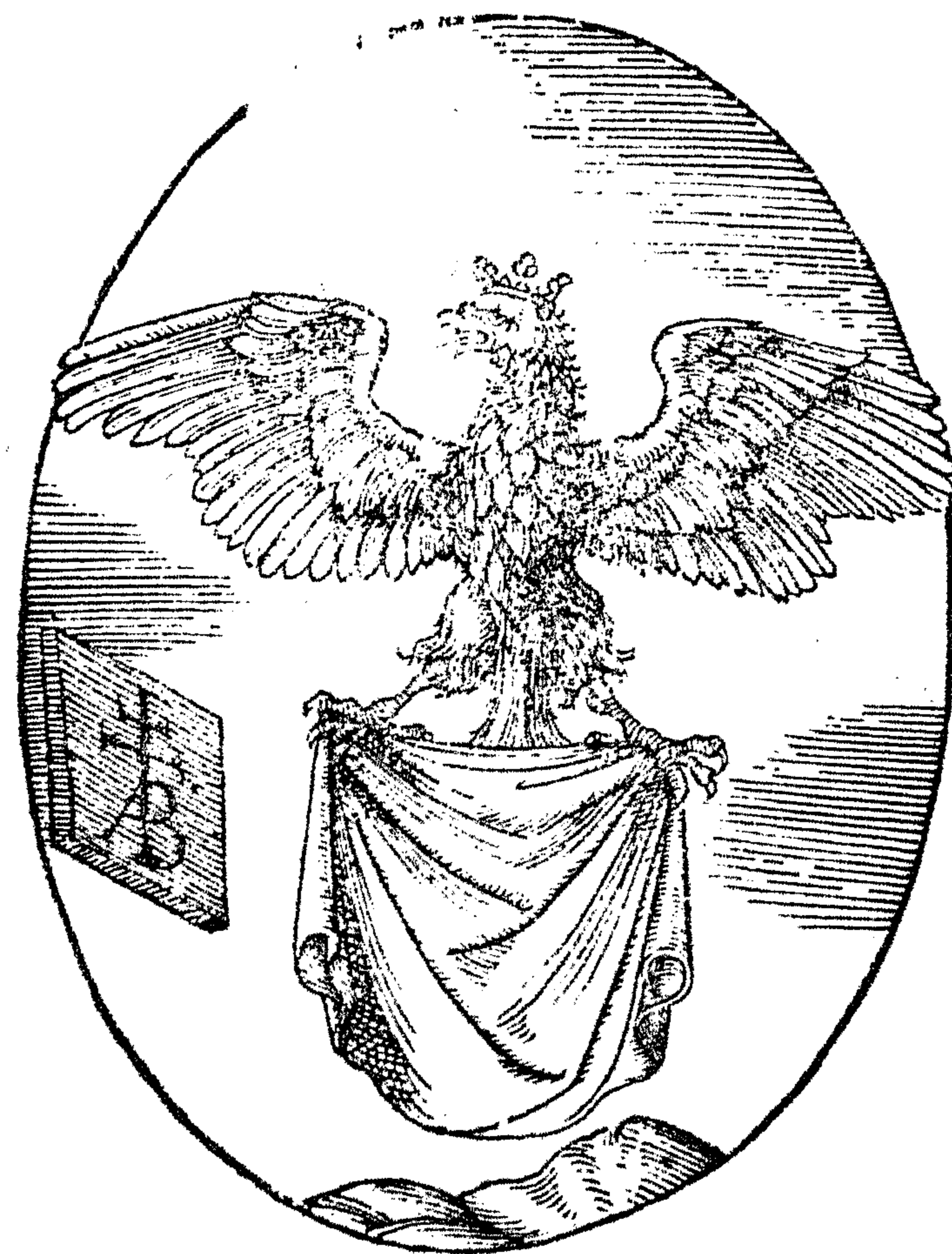

DE PHILOSOPHIAE

ET IVRIS CIVILIS INTER
SE COMPARATIONE.

AD CHRISTOPHORVM MA
DRVTIVM CARDINALEM
AMPLISSIMVM

V B E R T I F O L I E T A E
L I B R I T R E S .

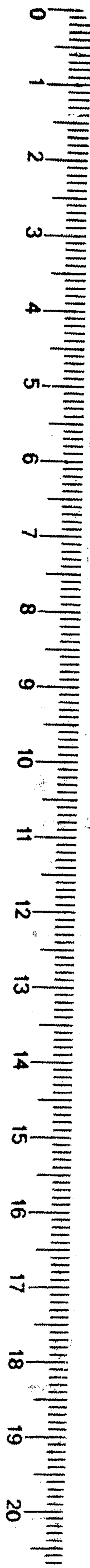

ROMAE IN AEDIBVS

ANTONII BLADI.

M. D. LV.

1525/72

2 400 40

Safra

DE PHILOSOPHIAE

ET IVRIS CIVILIS INTER

SE COMPARATIONE.

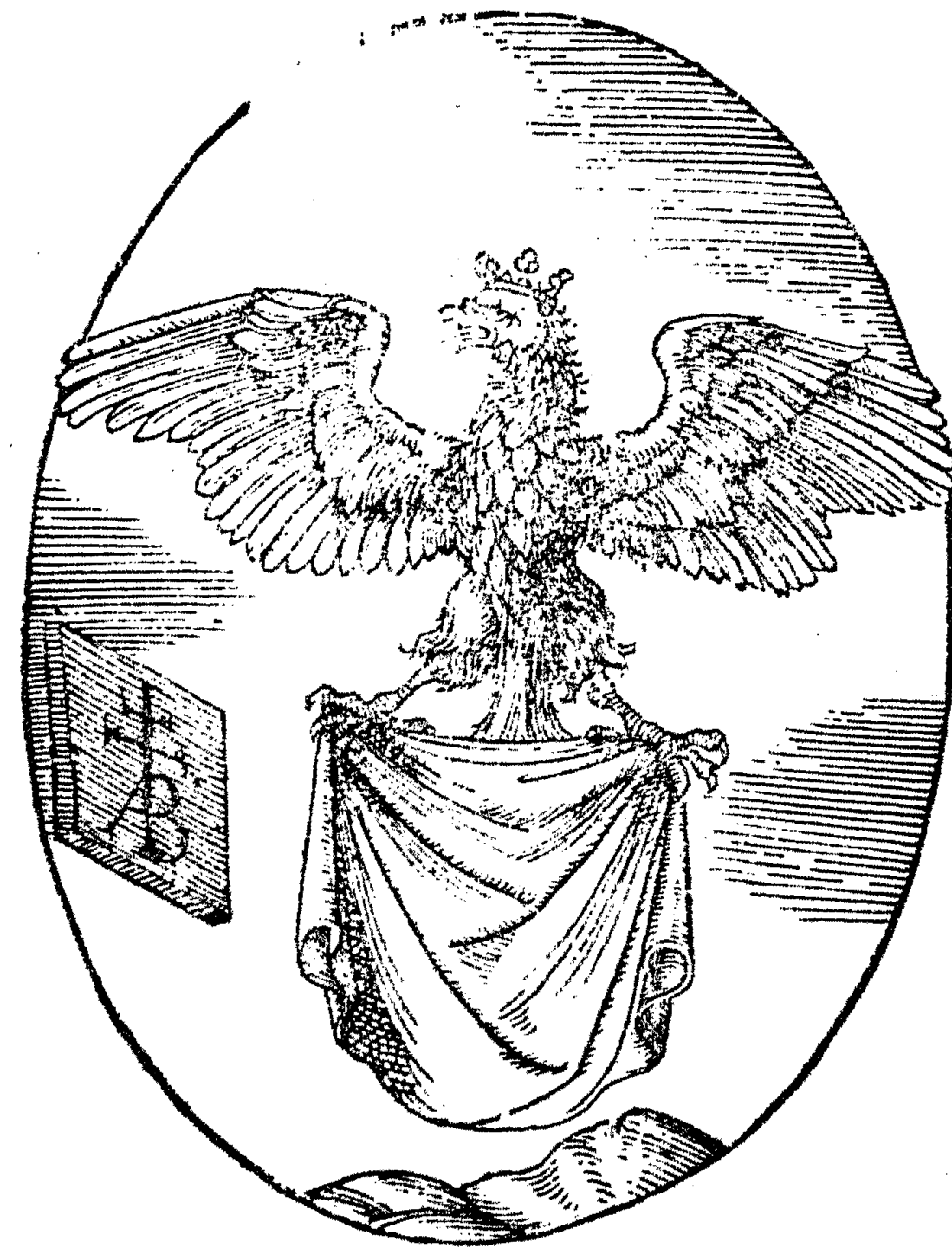
AD CHRISTOPHORVM MA

DRVTIVM CARDINALEM

AMPLISSIMVM

V B E R T I F O L I E T A E

LIBRI TRES.

ROMAE IN AEDIBVS

ANTONII BLADI.

M. D. LV.

1585272

Antonij Vaccae.

*Dum decus arboribus Diuum sibi quisq; legendis
Conspicuo ducti frondis honore petunt,
Iure Minerua oleæ fructum q; vsumq; secuta
Ab summo sapiens filia dicta Ioue est.
Tu Folieta artes animum dum voluis in omnes
Ius merito præfers, præcipuumq; putas,
Sub cuius tutela homines seruantur & Vrbes;
Quis neget hanc alijs artibus esse caput?*

seruandum essent accommodata . a quibus illud pro responso abstuli; ut partim ea, quæ dicerem, non intelligi ab ijs anima aduerterem ; partim etiam succenserent, quod illorum studiū me irrisum uenisse dicerent. Itaq; quæ dignitas in tam humili re inesse potest? Delectationem uero quam habere potest tanta de rebus præsertim tam exilibus, tamq; infinita librorū multitudo nulla arte, nulla eleganti ratione conscriptorum? in quibus ita confuse, ita impolite, ita barbare infinita inculcantur, ita quæstiones quæstionibus cumulantur, ut fastidio, ac satietate defatigata omnia liberalia ingenia, a tam illiberali labore exantlando abalienentur . Et hercule neminem adhuc reperi qui negaret studium istud uestrum laboris potius esse & satietatis, quàm ingenij aut delectationis . At enim nulla istarum rerum ad ius ciuile Philosophiæ anteponendum es impulsus ; sed alicuius grauis uiri tantum apud te ualuit auctoritas, ut consilium mutares. Equidem credo neminem tam stupido ingenio natum, qui cum quæ ab utroq; studio tradantur, cognouerit, ius ciuile Philosophiæ anteferendum putet . sed tamen quoniam nulla res est tam perditā, quæ non habeat sectatores, nullum te hominem pro iure ciuili nominaturum arbitror, cui non sexcentos pro nobis possimus opponere. In quibus eum, quem tu omniū maxime miraris, quem unum ex omnibus, quorum literarum & ingenij monumenta extant, ad ciuiles res gerendas in primis natum dicis ; quem omniū hominum, qui unquam fuerint, iure eloquentissimum appellas; cuius tu iudicio tantum tribuis; tuum inquam M. T. Ciceronem, quam enim operæ, uel studij partem legimus summum uirum in iuris ciuilibus captiosa subtilitate perdiscenda posuisse? nullam sanè, quippe a quo studio nulla instrumen

ta se habere posse intelligeret, ad magnas, præclarasq; Reipublicæ partes sustinendas; quin contra scientiam iuriscōsultorum asseris facietis sæpe perstringit; multis etiam locis eius study inane declarat, ut in illa oratione pro. L. Murena, in qua se triduo iurisconsultum fore profitetur. Philosophiæ uero cui etiam, ut diximus, dicendi copiam se debere cōfitetur, quanto studio Diu immortales tenebatur, quam omnē in re præclarissima uacuum operam a Republica forēsibusq; muneribus ponebat? Quantis illam, quamq; diuinis laudibus pluribus locis ornauit? ut interdum illam uitæ Duce, Urbium conditricem, humanitatisq; penè effectricem appellet. Itaq; quod sæpe mecum facere cōstitui, ut aliqua amicitie nostræ, singularisq; meæ in te beneuolentiæ super hac re monitio ad te perueniret, nunc Morono præsentē non prætermittam, ut si in te ab incepto reuocando paruum sit rationum, quas attuli, momentum; huius saltem, quam scio apud te ualere plurimum, te moueat auctoritas. Nam enim Folietæ in arte dicendi expectationem tuam concitasti, ut illi nō respondere summæ futurum sit turpitudinis. hoc autem cum (ut diximus) una præstare possit Philosophia, a qua res quibus uerba innituntur sunt petendæ, intelligis opinor si ad alia te studia contuleris, fundamenta eloquentiæ te tibi planè subducturum. Quare nisi summam ignauiæ infamiam nomini tuo cōflare uis, quod concitatam eloquentiæ expectationem non sustinueris, opera, quæ per hos annos iuri Ciuili dedisti, Tibi est iterum Philosophiæ reddenda. Nam quod tuum istud consilium fuit, cū tantū iam in Philosophiæ studijs progressus esses, ut te laboris in ea suscepti minime deberet pænitere, repente ad nouum studiū plenum laboris te conferre, cū non paucos sciamus præclaris-

simis ingenijs uiros & nostra & maiorum ætate cum pueri ad ius ciuile uel a parentibus, uel ab ætatis inscitia delati fuissent, institutum in eo studium ad extremum perducere non potuisse, sed confirmatiore ætate, cum de rebus existimare potuerunt, nullius dignitatis, nulliusq; ingenij; plurimi cōtra laboris, multaq; satietatis studium reliquissent; & ad hæc liberalia, quæ tu deseruisti, operam & industriam suam transtulissent. In quibus apud maiores nostros fuit Hetruscorum poetarum longe nobilissimus Franciscus Petrarca. Apud nos uero ut innumeros alios omittam Ludouicus Ariostus & Christophorus Longolius. Quorum auctoritate ita Folietæ permoueri debuisti, ut si totam ætatem tuam in iuris ciuilis studio posuisses, tamen ingenij similitudo te ad easdem artes, quas illi omisso eo studio secuti sunt, allicere debuisset, ne dum tu debeas nunc liberalibus artibus neglectis, in quibus ad hanc ætatem es uersatus, te ad illud studium, quod illi spreuerunt, conuertere; speratamq; atq; adeo quæ in manibus habes, gloriam relinquere. Hic Moronus arrisit, uultuq; non tam significauit se sighicello assentiri, quam cupere rationem consilij mei de me cognoscere. Tum Ego. Multa tu quidem signa mihi sæpenumero dedisti sighicelle egregiæ tuæ in me uoluntatis, cuius memoriam perpetua beneuolentia mihi uicissim colendam intelligo, sed nulla unquam maiora, quam duo nūc in hac oratione tua. alterum fuit singularis amoris plena admonitio cum leni obiurgatione coniuncta; in quo non possum non mirifice amare tuam istam de mea laude sollicitudinem, de qua uideam te tantopere laborare. alterum, quod tã præclarum iudicium de me feceris, incredibilis enim cuiusdam amoris fuit, ea de me coniectura tua augurari; ad quæ præ-

clarissima ingenia, eaq; perraro aspirare uix possint, ne dum ea de me quisquam audeat sperare. In qua re illud magnopere a te peto; ne amoris abundantia ita prouehas re, ut cum posthac tibi de me apud quosuis sermo fuerit illatus, non aliquem mei laudandi modum facias. Nam ut apud hos amicissimos homines nihil mihi nocere potest oratio tua, ita periculosa est mihi apud alios (quod te plane intelligere credo) tua ista immoderata de me praedictio. Etenim si illud mihi expectationis onus oratio tua imponet, quod uires meae ferre non possint, nemo iudicium tuum accusabit si expectationi non respondero, sed omnes inertiam meam uituperabunt. Atq; ut admonitioni tuae respondeam; & primum extremae parti; quae me maxime commouit, tibiq; & Morono consilium meum exponam (Nam Gallelius non modo non est contra me, sed mihi etiam auctor & suasor fuit) Equidem existimabam me saepe tibi narraſſe quemadmodum a prima adolescentia iuri civili, ad quod studium me a Natura ferri sentiebam, plurimum tribuerim & operae & temporis, a quo non uoluntatis aut consilij mutatio, non satietas, aut fastidium, non illiberalis laboris (ut multi dicunt) exantlatio me abduxerunt; sed uarij casus tibi non ignoti; quibus adolescentia mea exercita est, multasq; peregrinationes coacta suscipere, inuitum abstraxerunt. In quibus tamen nunquam illud studium ita deposui, ut si non in publicis Gymnasijs at saltem priuatim domi non aliquid semper succisiuae operae darem, tantum certe ne quae in scholis didiceram, obliuiscerer, neu labor, studiumq; meum plane periret. Itaq; re mea familiari aliqua ex parte constituta, quid potius mihi faciendum fuit, quam ut ad studiū meū

redirem, interruptamq; operam in eo contexerem? Quod uero aliquid studij atq; temporis in Philosophia etiam posuerim, id nullam mihi necessitatem in ea progrediendi debet imponere. neq; enim illud unquam mihi fuit propositum, ut in ea magnum aliquid assequerer, sed tantum id egi, ut ea quae in eo studio tractantur, summatim cognoscerem quod cum fecissem non ea mihi uisa sunt, quae iuris ciuili studio anteponerem. Cui, qui operam dant, miror eos uideri tibi (ut initio orationis tuae dixisti) liberalibus artibus salutem dixisse. neq; enim uideo istam Ciuili iuri cum liberalibus studijs distractionem. Qui enim minus iuris ciuilis peritus cognoscere possit quae a Rhetoribus, a Dialecticis, a Mathematicis traduntur, quam eius ignarus? Nam quod eloquentiae matrem Philosophiam fecisti, bene longam, plenamq; controuersiae ea res disputationem habet. sed quid attinet eam quaestionem nunc attingere; cum in oratorum locum multis iam seculis toto ferè orbe terrarū iuris periti sint suffecti? ut qui a iure ciuili adolescentes auocant; ij mihi ab eloquentiae gloria eos reuocare uideantur. In quo perdiscendo rogabas quid essem secutus, eruditionemne, an dignitatem, an delectationem? Omnia haec tibi respondeo me secutum esse; & quidem maxima. An tibi parua uidetur eruditio, de omnibus ferè rebus, quaecunq; in hominum controuersiam cadunt, qua re nihil est, quod latius pateat, ius tenere; easq; dijudicandi & ad exitum perducendi exploratam rationem habere perceptam? Ciues Romani fuerunt (ut dicebas) nullis graecis artibus eruditi, qui ea tradiderunt, at Romanis artibus (quod mihi longe est maius) in primis exculti fuerunt. Qui ea interpretantur, impolite nullaq; eleganti ratione scri-

psentur. Quid? qui Philosophorum scripta & sacras literas interpretantur, in maiore bene, ornateq; scribendi laude uersantur? utrorumq; libros lege; dices in eodem eos ludo scribere didicisse, ut iniquitatis sit non ferendæ in communi interpretum uitio priuatam iniuriam iuris interpretibus uelle conflare. Nam quod ad dignitatem attinet, scio multos finium regundorum, iudiciorum, & actionum formularum, uerborum conceptionum, stillicidiorum & eiusmodi rerum nomine ius ciuile premere solere, qui mihi iniuste facere uidentur, & parum acutè in rebus perspicere. Nam quod tria aut quatuor uerba, quæ parum dignitatis habere uideantur, ad totius iuris ciuilis inuidiam arripiant, iniusti; quod non intelligant in eiusmodi rerum doctrina non minus Regnorum & Prouinciarum dijudicationem, quàm aquæ pluuiæ et stillicidiorum in esse, tardi in perspicendo sunt. An tibi non uideatur magnam habere dignitatem, nullam apud homines -cōtrouersiam ferè existere, siue illa de magna, siue de parua re sit quæ sine iurisperito disceptari aut transigi possit? Cuius iuris sit Insubiæ Regnum quæritur. iurisperitis explanandum est. Vtrum rite sit concilium indictum; utrum rectè Tridento Bononiam translatum, an non consulendi sunt iurisperiti? Regnum Hispaniæ sitne Ferdinandi iure sanguinis, an dotali ab Elisabetha, magna apud Principes Hispanos dissensio; ea iurisperitis disceptatoribus tolletur, ut appareat grauissimam Reipublicæ partem, latissimèq; patentem, a iurisperitis geri, ac temperari. Nam quod delectationis mentionem ad extremum fecisti; Equidem arbitrabar in gloriæ studys non uoluptatem quæri, sed laborem adiri. Etenim.

Qui cupit optatam cursu contingere metam,

Multa tulit, fecitq; puer, sudauit & alfit.

Neq; enim in re militari administranda Imperator ulla uoluptate ducitur. longe enim iucundius est, atq; suauius in umbra & in rosa, atq; in puellarum cœtibus, iocis, conuiujs, cantibus hilaritatis plenos dies traducere, quàm in solem, in puluerem, in aciem exire; manum conferere; in uulneribus; in sanguine; in cœdibus; in assiduo uitæ discrimine periculoq; uersari. At in superiori uita infamiæ & dedecoris plena nullum unquam summum uirum diu uoluptas retinuit; ab hac immortalis gloriæ parète, nullus unq; uel labor, uel sudor, uel sudor, uel periculum magnos uiros deterruit. quare nolim mihi in iuris ciuilis studio ponderando delectationem obijci; quæ in magnis rebus uel nullum, uel certe perexiguum momentum habere debet, quanquam ne hoc quidem sic sine controuersia potest abire. neq; enim cum rationem gignendorum fulgurum, aut ortus nimborum, aut uentorum aut alterius eiusmodi rei cognouissem (si modo aliquid in Philosophia scientia comprehenditur, ac non omnia potius in dubia quadam coniectura posita sunt) maiorem me capere uoluptatem unquam sensi, quàm cum præclaram aliquam, maximeq; implicatam quæstionem summa subtilitate disputatam, optimaq; ratione explicatam, a iurisconsulto disco. Quod uero ingeniosorum doctorumq; hominum auctoritate me a iure ciuili abduci debuisse dixisti, Ciceronisq; in primis, tantum ab est, ut ea ratione commotus sim, ut nihil magis a me esse existimem, Cicero neq; ipso iudice superiorem me futurum non dubitem. Nam cum tres omnino artes ac studia essent apud Romanos, ut testes sunt historiæ, quas uiri clarissimi ac sapientissimi a Reipublica instituta ad eandem uersam semper dignas statuiss-

sent, in quibus elaborarent, res militaris, ars dicendi & iuris
 ciuilis scientia; quiq; in ijs artibus reliquis præstarent, ad eos
 Romani adolescentes se conferrent, ijsq; se se in disciplinam
 darent, quæ solæ sibi ad honores, ad imperium, ad Rempu-
 blicam gerendam iter munirent, non poterat unus uir (quæ
 est & humani ingenij imbecillitas; & hominum uitæ breue
 spatium; & singularum harum artium longa perdifficilisq;
 cognitio) in pluribus idem excellere. Itaq; reliquis duobus nõ
 neglectis, sed omissis, uni se studio, ad quod se magis natum
 intelligebat, tantum dabat; in eo omnes curas, cogitationes, ui-
 gilias, diligentiam suam collocabat; neq; qui in una arte ad
 summa perueniebat, is in altera claros atq; præstantes despi-
 ciebat, cuius enim stultitiæ fuisset uel clarum imperatorem a
 summo oratore despici; uel ab eximio iuriconsulto præstans-
 tem oratorem sperni; cum omnium istorum opera Respublica
 indigeret? Itaq; cum hæc tria studia propria Romanorum
 semper fuerint; in singulisq; tantum singuli clari extiterint
 non est mirandum si M. Tullius cum in dicendo Princeps
 fuerit, atq; ita Princeps, ut non suæ modo ætatis homines, sed
 omnes etiam quicunq; Romæ ante illum fuissent, uel eum con-
 secuti sint, longo interuallo superarit, nullam partem uel diligen-
 tiæ uel studij sui eloquentiæ, cuius gloriæ amore ardentissimè
 flagraret, detraxit, atq; ad ius ciuile contulit, sed omnem
 operam suam uni rei integram reseruauit, ne ancipiti duarum
 rerum studio distractus, neutram perfecte assequeretur.
 Neq; ullo modo suscipiendū est, quod uir clarissimus propter
 multiplicem (ut dixi) cognitionem, assequi non poterat, id il-
 lum persequi propter humilitatem dedignatum; neq; rei diffi-
 cultas in contemptionem est uertenda, cuius rei locupletissi-
 mus testis

DE PHILOSOPHIAE ET IURIS
 CIVILIS INTER SE COM-
 PARATIONE.
 AD CHRISTOPHORVM MA-
 DRVTIVM CARDINALEM
 AMPLISSIMVM
 VBERTI FOLIETAE
 LIB. PRIMVS.

AEPE mihi cogitanti communi
 naturæ impulsu fieri, ut omnes ho-
 mines in ijs semper artibus atq;
 studijs elaborent, ex quibus sibi
 ad honores et dignitatem gradum
 fieri intelligant; easq; res apud
 omnes populos; omnibusq; ætatis
 bus in primis uiguisse; atq; hominum studia ad sese attra-
 xisse, quibus essent amplissima et ad gratiam, & ad opes;
 & ad honores proposita premia; contra eas summa in ho-
 minum cõtemptione semper iacuisse, quæ ad easdem res nul-
 lam uiam hominibus comunirent; ut iam prouerbij locum ob-
 tineat, artes, atq; studia honore ali atq; augeri; mirum uide-
 ri solet Christophore Madruti, quid sit, quod cum nostris
 temporibus tanta sint ad summos omnium honorum gradus
 consequendos in iure Ciuili posita præsidia, quippe quod in
 eius moderatione res humanæ magna ferè ex parte uersentur,
 complures tamen sint, qui ad philosophiæ studium se
 conferant; atq; in eo operam, diligentiam ac laborem suum
 collocandum putent; nonnulli etiam ijq; non indocti longe
 iniustiores iuuentutis etiam studia a iure ciuili auocare &

ad Philosophiam transferre contendant, in qua uel nullus, uel certe perexiguus ad honores, & ad Reipubi. administrationem aditus sit. Ac ne illud quidem dici potest, cum reliquæ disciplinæ certa ratione, ac uia traditæ sint; politosq; scriptores & elegantes habeant; quæ res hominum ingenia tanquam illecebra quadam ad se allicere soleat, hac laude iuris ciuilibus scientiam carere. Etenim si quis libros, qui uandæta inscribuntur, omnes euoluat, facile cognoscet nullam unquam artem ac doctrinam aut certiore ratione, magisq; ex ordine traditam; aut subtilius, elegantiusq; tractatam; aut politiore scribendi genere literis esse mandatum. Quos uero impolita interpretum scripta; confusaq; illa (ut aiunt) sine ullo certo ordine disputandi ratio offendit, uim mihi iniuste facere uidentur; qui ex communi cæterarum disciplinarum interpretum uitio iuris peritis priuatam inuidiam quærant, neq; enim minus incondito; minus ue barbaro scribendi genere recentioribus temporibus reliqua sunt doctrinæ studia celebrata. Nam quod ad rationem, atq; ordinem docendi attinet, qui iuris peritos in ea re accusant, eos certe scio libros ueterum interpretum nunquam in manus sumpsisse; in quibus omnia ita apte distincta; eam omnium rerum seriem inuenient, ut aliæ ex alijs miro ordine uideantur annexæ. Atq; ea cū ita sint, plurimi tamen (ut dixi) uq; in primis, qui Philosophiæ se dediderunt, ab hoc studio ita abhorrent, ut neq; premiorum spe, quæ illi proposita uideant amplissima, commoti; neq; Reipublicæ gerendæ dignitate, cuius administrationem totam ferè iuris peritis cecidisse intelligat, ducti, animum inducere possint, ut aliquam partem operæ aut studij sui Philosophiæ detrahant; & ad ciuile ius conferant;

quin cōtra in quotidianis sermonibus hoc studium exagitat; multisq; nominibus inuidia onerare nituntur; inanis scilicet Philosophiæ nominis splendore magis capti, quàm uberrimo iuris ciuilibus fructu inuitati. Quorum maledictis, plenisq; asperitatis uerbis, aliquando nobis respondendum fuit; docendumq; ius ciuile multis partibus, magnoq; dignitatis interuallo Philosophiæ præstare, quod satis abunde in his libris fecisse nos arbitramur; in quibus, quæ de hac re inter doctos uiros, quorum nos sermonibus interfuiimus, fuerunt disputata, diligentissime sumus persecuti. Cui etiam adiunximus nonnulla de legum dignitate, tum quia ea res in eorundem hominum eiusdemq; diei disputatione uersata est, tum quia non modo non aliena uisa est ab instituto nostro sermone, sed ab eodẽ summo opere postulari; ut qua disputatione ius ciuile Philosophiæ esset prælatum, eadem legum dignitas explicaretur. Atq; ego credo aliquos fore, qui statim ipsa librorum nostrorum inscriptione nos reprehendant, cum dixerint Philosophiæ studium non in una aliqua re separatim, sed in omnibus diuinis et humanis rebus inuestigatione & disputatione tractandis positum esse; neq; de naturæ tantum causis, sed omnibus præterea ciuilibus rebus quærere; latissimeq; disserere. Quo fieri ut ipsum iuris ciuilibus studium eius Philosophiæ quæ ad res ciuiles pertinent, pars quædam sit; illiq; tanquam species sit subiuncta, ut non recte inter hæc duo studia, cum genus & species sint, tanquam res inter se diuersas sit a nobis comparatio suscepta. Quibus hominibus facile respondeo. Neq; enim is sum, qui cum nihil aliud sit Philosophia, quàm sapientiæ studium, præclarum hoc nomen iurisconsultis, quibus id in primis conuenit, inuideam; cum præsertim iuriscon-

sulti nonnullis in locis se ipsi Philosophos uocent; ueramq; Philosophiam se sequi profiteantur, sed communem quotidiani sermonis usum, qui in rebus nominandis in primis est spectandus, potius quam rem ipsam in inscriptione secutus sum. Nam cum duo studiorum genera & nostra & maiorum nostrorum ætate tota Europa uigeat, quorum alterum in rebus Diuinis & cœlestibus, omnibusq; naturæ causis quærendis et explicandis uersetur, tum præterea de moribus hominum, uitæq; institutis, ac cæteris rebus ciuilibus multa disputet, ac doceat; studiumq; hoc uulgo Philosophiam uocent; Alterum eam tantum partem ciuilibus doctrinæ sibi tractandam & excolendam susceperit, quæ tota forensis est et iudicialis; in iustisq; & iniusto, iure & iniuria cognoscendis; ciuilibusq; controuersis constituendis sit occupatum, quod studium ius ciuile uocant; Horumq; duorum studiorum cū publica sint ubiq; & separata gymnasia; quiq; alterum profitentur, in eoque excellunt, ij alterius ferè sint expertes, illa est propositi nostri ratio, ut superioris studij, quod Philosophia uocatur, quodq; duplex est, eam partem, quæ de naturæ causis; cœlestibusq; rebus quærit, rem planè futilem & inanem; neq; præclaro uiro dignam; totamq; abijciendam esse demonstremus; In altera uero, quæ ad mores & ciuilem uitam pertinet longe elegantius atq; præclarior, maioreq; cum hominum utilitate eos qui iuriconsulti nominantur, esse uersatos cõtendamus, quam qui specioso hoc Philosophiæ nomine studium suum commendare nituntur; maioraq; nos adiumenta ad Rempublicam gerendam habere a iuriconsultorum libris, magisq; idoneos fieri ad res ciuiles tractandas, quam a Philosophis; longeq; præclarior fuisse unam tantum ciuiliū rerum partem: hoc

est iudicialem, quæ latissime tamen pateat; in cæterasq; ferè omnes Reipublicæ partes utilitate sua influat, tractandam et poliendam suscepisse; eamq; perfectissima arte absoluisse, & ad usus hominum egregie accommodasse, quam omnes Reipublicæ partes multis disputationibus attigisse; in ijsq; multa turbasse; nihil tamen perfecte, neq; quod ad actionem ferè transferri possit, ut docebimus, tradidisse. Ex quibus rebus perspicuum esse arbitramur; nihil impedire, quominus hoc iuris ciuilibus studium sic, ut diximus, tractatum, quanuis pars Philosophiæ sit; illi studio, quod hoc Philosophiæ nomen iam sibi uindicauit, ut illud nos accepimus, tanquam rei saltè diuersæ tractatione rectè possit comparari, atq; (si modo tantum dicendo ac disputando consequi poterimus) anteferri. Hos autem libros ad te Christophore Madruti potissimum misi, quod existimaui hoc nostrum munus pro singulari tua in ius Ciuile & Pontificium studio non iniucundum fore. Cuius iuris scientiam ad cæteras singulares atq; eximias uirtutes tuas ideo adiunxisti, quod intelligeres magno tibi adiumento illam fore ad plurimas atq; grauissimas Christianæ Reipublicæ partes, quas tibi a primis temporibus adolescentiæ tuæ a Romanis Pontificibus atq; a Cæsare impositas magna cum ingenij & fidei laude sustinuisisti. Hortata est præterea summa nominis tui auctoritas, quam tibi tribuit cum clarissimi generis splendor, tum innumerabilia uirtutis ornamenta, animusq; cum magnus & excelsus tum etiam simplex & apertus nullaq; simulatione infuscatus; In primis uero summa illa liberalitatis commendatio, qua uirtute ita te constat excellere, ut siue officijs, siue amplissimarum opum largitione de hominibus assidue beneme-

rendo neminem ex principibus ætatis nostræ tecum possimus conferre. Atque ego in hoc munere meo ponderando, nihil te uolo, uel meæ in te obseruantia, uel tuæ humanitati dare; sed perinde ut de illo existimabis, eo numero habeas. In studio uero meo, quo illud ad te misi, complectendo; non ex eo quantum ipsum faciendum sit, sed ex tua humanitate statuas oro.

Cum igitur Perusia, in qua urbe nonnullos annos iuris Ciuilis perdiscendi causa fueram comoratus, Romam rediissem, Vir amplissimus Ioannes Moronus Cardinalis me in suburbanum Medicæum ad prandium inuitauit. Venērunt eodē Moroni quoque inuitatu Ioannes Baptista Sighicellus uir cum omni eleganti doctrina perpolitus tum magnis in Philosophia progressibus; Et Antonius Galleus uir cum singulari iuris scientia eximiaque scribendi facultate præditus, tum in causis defendendis tanta cum gloria diu uersatus, ut nullius hominis nomen in foro Romano clarius esset. Quem in locum cum bene mane conuenissemus; Quoniam (inquit Moronus) liber mihi hic dies a publicis negotiis datus est, nihil potius existimaui, quam ut eum cum hominibus mihi carissimis, quorum conspectus et consuetudo mihi iucundissima semper fuisset, consumerem. Itaque rogo omnes uos, ut si aliquid noui habetis dignum auribus et sermonibus nostris, me participem faciatis. Etenim cum iam diu literarum studia mihi intermissa sint propter negotiorum multitudinem, qua quotidie obruor, nihil facio libentius, quam, cum aliquam horam eripere possim, eamque cum doctis uiris, mihique aliqua necessitudine coniunctis in aliquod rei literariæ colloquium infumere; in eaque re permagnam animi relaxationem sentio inesse.

Quare ut a te Folieta incipiam, ecquid habes, quod nobis ostendas? De quibus (inquam) rebus? De tuis (inquit ille) scriptis, ut audio neminem te in stilo exercendo magis assiduū esse. Hic Sighicellus, noli inquit, Morone tale quicquam a Folieta posthac iam expectare, quem constat omnibus liberalibus studiis plurimam salutem dixisse. Tum Moronus male hercule narras, ita ne uero facere oportet Folieta? Tum ego, Quid sibi (inquam) uelit Sighicellus ipsum rogare oportet. Nam mihi quidem talem mentem nunquam arbitror immisuros Deos. Tum Sighicellus. An non tibi Morone politionibus studiis & omni eleganti doctrina renuntiasse uidetur Folieta, qui se a Philosophia ad ius ciuile contulerit? Cuius equidem rationem non satis queo mirari, qui cum in eloquentiæ studiis eos iam progressus habeat, ut eius genus scribendi & copiam, ac facilitatem omnes probent; eloquentia uero nisi subsit res, inanis quædam (ut inquit Cicero) sit uolubilitas uerborum, & Horatius.

Scribendi recte, sapere est principium & fons.
Rerum porro doctrinam Philosophia tantum tradat, ut idem Poeta ait.

Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere cartæ.
Quare efficiatur ut eloquentiæ mater sit Philosophia; Ciceroque ipse eloquentium antistes fateatur se oratorem ex amplissimis Academicæ spatij extitisse, ipse mutata subito uoluntate, Philosophiam in qua iam satis processerat, cum iure ciuili commutarit, quâ si ad eloquentiæ studia adiunxisset, magnū quoddam & præclarum ab eo expectandum fuisset, ut amicissimi hominis uicem satis dolere non possim, qui tantam gloriam sibi ipse inuiderit. Nam ad me conuersus quid (in-

quit) secutus es Folietā in iure civili Philosophiæ præferendo: eruditionem ne, an dignitatem, an delectationem? Nam hæc ferè res hominum studia ad se se attrahere solent. nam quod ad emolumentum et quæstum attinet, nunquā tu mihi in eo numero fuisti, ut te tam sordida res, sicut multos uidemus a laudis & gloriæ studijs posset abducere. Quam uerò eruditionem petes, a uiris, qui omnis eruditionis prorsus ipsi sint expertes? siue enim de iuris ipsis consultis loquamur; Ciues Romani fuerūt, nullis (ut tute nosti) Græcis artibus eruditi, nulla elegāti doctrina perpoliti; siue de iuris interpretibus, Quid ijs hominibus fieri potest inscitius, aut ineruditius; qui nullam diuidendi aut ratiocinandi artem teneant, sed omnia confuse ac barbara quadam scribendi ratione tradant? Dignitatem uero legum magnam esse negare non possum, sed ab ea hoc iuris Ciuilis studiū, scientiamquē; seiungo; quod grauius rebus, quæ legibus in primis sunt propositæ, neglectis, totum in minima, eaquē; obscurissima legum parte explicanda, hoc est in hominum contractibus regendis ferè sit occupatū; eosquē; pro re subiecta habeat. Nam cum sæpe iuris ciuilis Gymnasia ingressus essem, ibiquē; legum interpretes studiose audirem de stipulationibus, de mutuis, de depositis, de hæreditatibus, de possessionibus, dequē; cæteris rebus, quæ ad priuatas cōtrouersias pertinent, nimia fortasse subtilitate illos quidē; disputantes audiebā; de hominum uero moribus, de uirtutibus, de Ciuitatis tranquillitate, de bello, de pace, dequē; alijs grauius rebus, quibus Respublicæ cōtinentur, nullam ab ijs quæstionem attingi uidebam. itaq; magna admiratione correptus, quæsiui e multis, num quo alio anni tēpore ea explanarentur, quæ ad optimum ciuitatis flatum tuendum, atquē; conseruandū

mus testis est is ipse Cicero, qui cum studium suum in ciuilibus artibus in prima commendatione ponat, non tamen seruium sulpitium contemnit; sed ita eloquentiæ primas defert, ut iuris ciuilis laudem proximam faciat, cumquē; eloquentia penè coniungat. In secunda (inquit) arte maluit sulpitius primus esse, quàm secundus in prima. Detur hoc Ciceroni; ut studium suum anteponat, nequē; enim nobis nunc propositum est, ut ius ciuile & artem dicendi inter se comparemus, modo illud concedatur nobis, quod negari non potest, iuris ciuilis dignitatem in proximo gradu ab eloquentiæ gloria a Cicerone ipso collocari. Quod uerò in oratione pro L. Muræna parum honorifice de iure ciuili locutus uidetur, id non tam ad hoc studium premendum pertinet, quàm ad causam suam subleuandam; nequē; ea oratio ex Ciceronis sententia fuit, quam ipse alijs locis declarauit, sed ex rei sui causa, ac tempore; nequē; ab oratore semper quid uerum, sed quid causæ aptum est & conueniens, est requirendum. Quod si ueterum temporibus, cum in ciuilibus rebus bipartita esset hominum industria, alijsquē; in arte dicendi, alijs in iure ciuili laborarent, tanto in honore fuit hoc studium, quanto est nostris temporibus magis suspiciendum, cum Ciuitatum libertate (quod lugendum sit) toto orbe terrarum penè sublata, nullus iam fere sit eloquentiæ locus, quæ in liberis tantum populis sedes ac domicilium ferè habere potest; iurisquē; periti non tam in iurisconsultorū, quàm in oratorum etiam locum (ut diximus) successerint; duplicesquē; præclarissimas partes & iuris respondendi, & causarum perorandarum sustineant? At enim Cicero Philosophiæ mirifice deditus fuit; plurimamquē; in ea præclara scripsit; eamquē; ita multis modis & ita uarie uersauit, ut nullius

ferè rei plures libros eius hominis habeamus; nullaq; res maioribus crebrioribusq; laudibus a uiro eloquentissimo sit ornata. Ex qua re quanq; in difficili loco me nunc uersari intelligo, tamen me facile ita expedire posse non dubito. Nam si Cicero Philosophiam ita esset amplexus, ut ob eam rem; uel aliquid temporis atq; operæ forensi industriæ detraxisset; uel eloquentiæ studio Philosophiam anteposisset, possem et ego Ciceronis auctoritati tantum dare, ut quod ille in suo studio suscepit, id ego in nostro, quod in pari atq; in eadem laude pono, ne recusarem. Cum uero is uir nullum tempus; nullamq; cogitationum suarum partem in Philosophia posuerit, nisi uel cum feriarum diebus forensis opera conquieuisset; isq; se animi recreandi causa in suburbana sua se cõtulisset; uel cum Republica armis ciuilibus oppressa atq; euersa forensis industria penitus concidisset, cui esse possit de hac re Ciceronis obscura sententia? quis possit dubitare, quin ea fuerit Ciceronis ratio, ut illa studia negotij & grauitatis; hæc otij & relaxationis animi esse existimaret? Quod uero in laudanda Philosophia plurimus fuerit, quæso ne eius rei ratio uel in hac re, uel in quauis alia a Cicerone requiratur. Ecqua enim res est, in qua Cicero dignum statuerit, ut in illa laboraret, quin eandem, ut fuit omnium hominum in dicendo copiosissimus, in cœlum extulerit? ut diligenter in rem inuentibus non tam scientiæ eius, quam tractaret, laudem Cicerone quærere uideatur, quam in illa tractanda eloquentiæ gloriam persequi. Cumq; nullus iam esset in foro, & in iudicijs eloquentiæ locus; uirq; ad dicendum in primis natus nihil omnino agere non posset, Philosophiam quæsiuit, in qua excolenda eloquentiæ gloriam, qua nimium ducebatur, retin-

neret. Nam quod omnia liberalia ingenia deterreri a tam illi liberali labore dixisti, Te & huic Antonio & multis præterea nostræ ætatis claris uiris liberalibus, & ipsis artibus instructis iniuriam facere existimo. Hic cum & ego plura dicere uellem & Sighecellus magnam respondendi uoluntatem significaret, Moronus nos interpellans: Nescio (inquit) quo fato esse dicam factum, ut in hunc sermonem deueniretis. Nam Vir Clarissimus, summaq; mihi necessitudine coniunctus Franciscus sfondratus Cardinalis nuper ab Vrbe discedens orationem mihi reliquit, cum de ea re sæpe hominem rogassem, quam is adolescens bene longam habuit in Gymnasio Patauino Quar. Non. Nouemb. qui dies initium est studiorum ob æstiuas ferias intermissorum, in qua in Philosophiam acerrime est inuectus, cum iuris Ciuilis studium multis uerbis illi prætulisset. Quid uero is affecutus sit, uestrum erit iudicium. nam eã mecum attuli, ut eius lectione meridianas horas traduceremus; ac quid uos cum de ipsa re, tum de ratione illam tractandi existimaretis, cognoscerem. Tum Antonius, Nobis uero Morone, ut pro alijs loquar, gratissimum feceris. Nam ut omittam horarum fastidium honestius uitari non posse, cum Philosophi omnia, quæ pro studio suo dici possunt prompta, ac millies (ut ita dixerim) decantata habere soleant; duriores futuræ fuerant partes meæ & huius Folietæ, cum quo magnopere in hac re sentio, si ex tempore contra Sighecellum nobis disputandum fuisset. itaq; lætor hanc nos contra illum orationem, quasi præmeditatam disputationem posse proferre. Id adeo non sine Diuino numine cecidisse arbitror, quod cum iustas causas præsidio suo nunq; deserant, Causam nostram communierit huius oratio

nis patrocinio . In qua si uiri amplissimi sfondrati excellens ingenium; eximiam doctrinam; ac singulare eloquentiam bene perspectam habeo, maximam uictoriae spem pono . Tum Sigbicellus, non minus (inquit) Morone mihi quoque iucunda futura est ista oratio . Nam ad eas causas, quas Galleus attulit, illud non in postremis accedit, quod non paruam delectationem habere uideatur elegans & probabilis contra ueritatem disputatio . quippe quod in nulla ferè re humani ingenij acuminis præclarior specimen insit . Tum ego Cum ob omnes has causas (inquam) Morone, quæ istos mouent, mihi quoque hæc lectio iucunda est futura; tum illud ad uoluptatē accedit, in quo neminē istorum socium habeo, singularis quædam tibi non ignota mea erga sfondratum obseruantia; plurimamque illius in me merita, quibus cum omnia summa ac singularia studia debeam, quam me censes Clarissimi uiri laudibus lætaturum? Tum Moronus, Cape igitur (inquit) puer hos codicillos, ac dilucide & plane lege . Hic omnium silentio factō ita puer est exorsus.

INDIGNATIONI meæ, incredibiliq; dolori, quæ ex multorum, qui se Philosophos uocant, sermonibus sæpe capio, partim studium hoc nostrum iuris ciuili non probantiū, partim etiam uituperantium, suumq; nimis extollentium, magnum cumulum adolentes hodiernus dies attulit . Etenim cum in more quatannis usurpato positum sciam, ut aliquid de iuris ciuili laudibus in hoc totius orbis terrarum clarissimo Gymnasio hodierno die dicatur, quod munus multi ante me ex hoc loco magna cum eloquentiæ admiratione sustinuerunt; hoc ego laudis fructu in præsentia cogor carere . Nam mihi aliam propositam rationem dicendi, aliam orationis uia

ineundam esse intelligo; & a ueteri instituto necessario esse decedendum; totamque orationem ad eorum, qui sanctissimum hoc studium ita inimice insectantur, ita aperte exagitant, ac uexant, ita aspere lacerant; reprehensiones & maledicta res fellenda ac refutanda; nostrumque studium illis antefendum esse cōuertendam, quod tamen neque omnino ab hoc die alienum esse existimo; & magnæ utilitati iuri ciuili operam dantibus futurum confido . Nam demonstrare nullum esse in illo reprehensioni; uel calumniæ locum; Philosophiæque studio longe nostrum præstare, hoc non sine summa iuris ciuili sanè gloria potest contingere; ut non minores laudationis, quam defensionis partes suscepisse uidear utilitatem autē eam uel maximam res habet, quod una hæc uidetur hoc tempore animorum adolentium huic studio retinendorum planè ratio . periculum est enim, ne imperita ætas cum istorum captionibus futilibus illis quidem, sed tamen ad speciem satis insignibus decepta; tum splendore nominis, quod præclarissimū Philosophia obtinet, capta, a iure ciuili abducatur; & ad Philosophiam se conuertat; qui uero magis confirmata iam sunt ætate; satisque magnos in iure ciuili progressus habent, studium et diligentiam in perdiscendo remittant, quod (ut isti dicunt) nullam arbitrentur in ea re dignitatem inesse, nullam magnarum & præclararum rerum scientiam, nullum denique ad Rempublicam gerendam præsidium . Equidem cum ipse mecum animo agitare apud optime constitutas Ciuitates Philosophos, uel interdum ab Urbibus omnino publice fuisse exclusos, uel certe Philosophiam semper tum in Urbibus extitisse, cum sancta ueterum disciplina magna ex parte dissoluta res iam in deteriore partem inclinatæ essent; & ad in

teritum spectarent; cuius rei testes essent sparta & roma, existimabam nostræ ætatis philosophos præclare secum actū arbitratos, si a legibus in ciuitatibus ferrētur; ne dum illos crederem legum studio operam dantibus, maledictis ultro insultaturos; et (si Dijs placet) legum studia, hoc est leges ipsas penè irrisuros. Quorum temeritatem atq; impudentiam quousq; tandem feremus? quem ad finem se se efferet istorū petulantia? qui modus erit calumniarum, maledictorum? quem finē facient nos insectandi? quoad tantam linguæ intemperantiam nostræ alet patientia? qui terminus erit ineptiarū, quas assidue fundunt, dum & apud imperitos homines & apud Principes uiros in circulis & in conuiujs doctrinæ admirationem captant? Quæ multa acerba & indigna eo minus sunt in illis ferenda, quod cum se nihil nisi cum ratione uel dicere, uel refellere profiteantur, hæcq; in primis re studium suum commendare nitantur, nullum tamen est genus hominum, quod in quotidianis sermonibus, cum hæc disputatio de iuris ciuilis & philosophiæ comparatione est illata, minus ratione utatur, sed cantilenis quibusdam, quas semper in promptu habent pro responsis pugnant; sordidisq; nominibus nostræ ætatis iurisperitos appellant, perinde quasi conuicijs sit uincēdum; se uero Deos propè faciunt, se omnē Naturæ uim, omnes res siue Diuinas, siue humanas scientia comprehendisse; se deniq; ad Dei ipsius notitiam peruenisse prædicant; se in cælo assidue uersari; ibi causas rerum perdiscere; tantamq; esse præclarorum studiorum uim, ut ab humana natura penè disiungantur & Diuinæ participes fiant. Neq; tamen cælestium rerum pulchritudine, uel amore se ita unquam capi, uel diuturnæ consuetudinis suauitate ita teneri, ut non in-

terdum & humanarum rerum cura attingantur; sed cæterorum hominum aliqua ex parte natura sibi coniunctorū (neq; enim se humanam naturam penitus exuisse dicunt) uicem miserantes, quos altissimis ignorantiae tenebris oppressos doleant, e cælo interdum descendere, hoc est Diuinarum, præstantissimarumq; rerum contemplationem intermittere; tum uero suo aduentu sese tenebras a nobis discutere; errores quibus uarijs, ac multiplicibus uita nostra sit imbuta, nobis eripere, ad beatam uitam nobis uiam ostendere, ac munire; summum hominis bonum nobis proponere & in clarissima luce collocare; quin etiam se homines a fera agrestiq; uita ad humanitatem olim finxisse; eos siluis, ut pecudes errantes in vrbes conuocasse, moribus formasse; legibus constituisse; ut neq; Iouis, neq; cæterorum Deorum tanta in nos merita extent, quanta beneficia a philosophis habemus. Atq; hæc plenissima leuitatis & futilitatis cum multo etiam uberius & inflatius, quàm a me referuntur, quotidie iactent; nullus tamen nostris temporibus adhuc extitit, qui illorum arrogantiam & magnifica uerba retunderet. quod eo mirabilius mihi uideri solet, quod (ut dixi) laudes suas cum contumelia nostra ferè semper coniungunt. Nam si eo possent esse contenti; ut studium suum quantis maximis possent laudibus in cælum efferrent, neq; necesse haberent nos etiam lacerare; taceret & nos ferre possemus hac inani gloriæ usura eos frui, cū præsertim intelligeremus cōmuni naturæ uitio fieri, ut unus quisq; suo studio plurimum tribuat. Cum uero in nos ita cōtumeliosi existant, quis ferre possit homines leuissimos inanis, atq; adumbrata doctrinæ specie, earumq; rerum scientia, quas ne dubia quidem coniectura asequi possint, subnis

xos atq; elatos nobis in ea re uersantibus, sine qua omnino Respublica consistere non possit, ultro insultare? quos ita asperos in nos esse existimo, quod cū (ut in ueteri prouerbio positum est) miserorum sit, ut maleuolentes sint & maledicant melioribus, disrumpuntur scilicet cum nos uident summo semper in honore apud homines fuisse; Nos ad Rempublicam gerendam; Nos ad summorum Regum intima consilia uocari; Nobis Prouinciarum administrationem; Nobis omnium humanarum rerum procurationem committi; Nobis disceptatoribus omnia, quæ ab omnibus aguntur transigi, atq; constitui; Nobis opes, Nobis honores, nobis magistratus, nobis apud Principes uiros gratiam, nobis sacerdotia cedere; nostro labori atq; industriæ fructus, qui ab hominibus sunt uberrimi; præmia, quæ ab hominibus existunt amplissima; dignitatem atq; auctoritatem, quanta apud homines obtineri potest, esse propositam. Ac me quidem turpissimum nobis existimantem, cum & causa & cæteris rebus omnibus istis, qui se Philosophos uocant, tanto simus superiores, uerbis & eloquentia ab illis uinci; cum eæ causæ, quas supra commemorauimus, hortatæ sunt, ut hoc studij nostri defendendi munus susciperem; tum etiam ea me res ad hoc orationis genus non in postremis impulit; quod cum hoc ciuile ius nostrum Romæ atq; in Italia natum sit, educatum, confirmatum, perfectum, omnium Italorum officium in ea re agi statuo, ut hoc studium in inuidiam a maleuolis uocatum, multisq; maledictis & criminibus oneratum tanto eius tempore defensione sua non deserant. Nam cum reliquæ artes ac disciplinæ aliæ apud alias nationes nate sint; omnesq; postea in Græciam importatæ diligentissime ab hominibus acutis et ingeniosis, plurimoq; otio affluentibus

tibus excultæ & ornatae; e Pireæo deinde euectæ toto orbe terrarum peruagatæ sint; plurimasq; accessiones ab alijs etiã gentibus acceperint; iuris hæc siue ars, siue scientia, siue quo alio nomine illam uocari libet, Romæ (ut dixi) orta, alta, & exulta est. Quare ut cæteras artes, ac disciplinas peregrinas dicere possumus, sic istam ciuem nostram, germanamq; Italiam recte uocabimus. Ac quemadmodum reliquarum exteris auctores ferè habemus, ueluti istius ipsius Philosophiæ Aristoteles, Platonem, Theophrastum; artis metiendi Ptolæmeos, Euclidas; medendi Hipocrates, Galenos; etiam Poeticæ Homerum, Pindarum; ita huius Catones nostros; Scæuolas, Sulpitios, Papinianos, aliosq; innumerabiles. Et hercule quod studium Romanorum sapientiæ & grauitati conuenientius fuit? quæ scientia congruentior ijs uiris, qui singulari quadam animi magnitudine orbis terrarum imperium essent amplexi? Cumq; in Græcia alij ideas somniarent; alij, (quod miserandum esset) curiosi, naturæ principia & causas inuestigarent; alij alias res nugatorias, nihilq; ad beate uiuendum pertinentes commiserentur; quin etiam alij (si Dijs placet) in scholis Respublicas fingerent; commentitijsq; legibus et institutis, quæ ad humanum usum nullo modo possent accommodari, formarēt; Viri sapientissimi non in nugis tempus consumebant, sed omnem industriam; omnem laborem; omne denique studium in ea re ponebant, qua sublatis controuersis, Ciuium concordiam; urbanam tranquillitatem; Respublicæ salutem contineri uidebant. Ut mihi quidem uel in hac una re magna iuris ciuilis commendatio inesse uideatur, quod & artem dicendi, in qua etiam cæteris ferè gentibus præstiterunt; & hoc studium dignum existimarint, in quo homines ad imperandum

reliquis hominibus nati; quiq; totum ferè orbem terrarum imperio suo subiecissent, operam suam ponerent. Quid quòd eodem imperio, cū fortunæ iniuria, tum intestinarum discordiarum culpa amisso, hoc tamen studium Italia non excessit, sed præclara Imperij societate orbatū tanquā in patrio solo apud Italos remansit? Nam quoruncunq; recentioribus tēporibus in hac disciplina nomē paulò clarius extitit, ij omnes Itali fuerunt, ut cum cæterorū artium liberalium laus nobis cū reliquis transalpinis nationibus sit communis, huius gloriæ nullam earum habeamus sociam. Quare cum hæc scientia tota nostra sit, decet pro se quenq; quantū ingenio, ac facultate assequi potest conniti; omnesq; naturæ & industriæ neruos in eo contendere, ut præclarum hoc studium ab inuidis, ac maleuolis laceratum atq; uexatum ab eorū (ut ita dixerim) manibus eripiat, & in eum dignitatis locum, quem apud maiores nostros summum sepe obtinuit, restituat. Ego quidē, quòd Italus sum, aliquam meam uirilem partem esse existimo, ut quicquid dicendo ualeo; quòd aut omnino nihil, aut parum certe est, totum id in hoc munere a summo officio atq; a Patriæ charitate mihi imposito exprimam, atq; effundam. Utinam, qui præstantiore sunt ingenio, maioraq; ad dicendū naturæ & exercitationis habent instrumenta nostris uestigijs ingressi, quòd a nobis inchoatum ac rude excidet, id ipsi poliendum, ac perficiendum suscipiant. igitur exeat in arenam Philosophi, manumq; conferant. Etenim nos non in puluere modo atq; solem, sed in ipsum Martis discrimen; in medium pugnæ ardorem descendere; tota deniq; acie; omnibusq; signis collatis, prælium cōmittere non dubitamus. Vos Adolescentes oro, atq; obtestor, ut quam diligentiam, animorumq;

attentionem iuri uestro ciuili in eo perdiscendo, deq; doctoribus audiendo tribuere soletis, eandem in eius defensione audienda tribuatis. Neq; enim si utilitas perdiscendi aures atq; animos uestros tantopere tenere solet, minus gratum uobis esse debet rationem studij uestri defendendi cognoscere. igitur totius Philosophorum causæ caput est, rerum Diuinarū, earumq; quæ in natura sunt præstantissimæ contemplationē & scientiam actione longe esse præstantiorem. Hanc causæ suæ munitissimam arcem putant; ad hanc confugiunt; huic innituntur; hanc pugnacissime defendunt. Etenim illud studium præclarissimum esse uolunt, ac præstantissimum, quòd in præclarissimis rebus uersetur; deq; ijs quærat; ac præclarissimæ illi res inuestigandæ subiectæ sint, atq; propositæ. Atqui si hoc est ullius studij; si ulla ars hoc sibi assumit; si ulli homines hoc profitentur, id in primis, totumq; esse Philosophorum. Nam cum cætera studia, atq; artes aliquam humanarum rerum partem gerendam, ac procurandam sibi sumant; Oratorq; in foro, causisq; agendis totus ferè uersetur; Iurisconsultus in controuersijs ciuilibus ius respondeat; Imperator hostes a finibus Patriæ arceat; cætera item humiliora opificia aliquam partem operæ atq; opportunitatis pro se quodq; Ciuitatibus præbeant, non ea est animi Philosophorū pusillitas, atq; exiguitas, ut in eiusmodi rerū humilitate diutius possit uersari; neq; Diuinæ mentis impetus; ingenijq; ad longè præclariora nati uis in rebus tam sordidis diutius iacere potest, atq; tabescere; sed rerum humanarum procuratione reliquis commissa, in cœlum inuestigatione euolant; ibiq; totā naturæ uim; ibi cœlestium rerum causas; naturam, efficiens tiam; ibi Dei ipsius Optimi Maximi notitiam scientia asse-

quuntur, atq; comprehendunt. Quare quantum res coelestes terrestribus; æternæ, atq; immutabiles fluxis, ac caducis; diuinæ humanis; Deus ipse hominibus præstat; tanto interuallo reliquis artibus atq; doctrinis Philosophia coelestiumq; rerû contemplatio antecellit. Tum multa inculcant de summo bono, ac beatitudine, quæ cum duplex sit, ac nõ modo genere sed etiam gradibus & magnitudine altera ab altera differat, præstantiorem, Diuinioremq; atq; (ut ita dixerim) beatiorem esse uolunt eam, quæ in ipsis sit, quàm quæ in cæteris, propterea quòd duplex sit in nobis intelligendi uis, uel (ut ipsi uocant) duæ in nobis intelligentiæ. harum nobilissimam esse contemplatricem; atq; ideo fieri, ut eius finis nobilissimus etiam sit. Is autè est diuinarû rerû scientia. quæ si quis assequitur, nobiliore profecto is beatitudinè assequitur, quàm si quis alterius intelligentiæ partis, quæ in actione tota posita est, finè, qui est moralium uirtutum usus, assequatur. Et adhuc non pudebit aut iurisperitos, aut omnino quenquam alium Philosophis anteferre, aut uero conferre? Cum præsertim credendum sit eos homines Dijs esse charissimos, qui ad Deos proxime accedant; quiq; Deorum maxime similes fiant, quod Philosophis in primis contingit. Nullum enim Dei ipsius Optimi Maximi opus tam excellens esse, tamq; præclarû, quàm quòd se ipse intelligit, cognoscit, contemplatur; nobilioremq; esse in Deo, ac præstantiorem hanc sui cognitionem et perceptionè, quàm coelestium & humanarum rerum curationem, administrationem, gubernationem, moderationem. Quare si res diuinas non uenerari; impietatis est; homines Dijs charos & acceptos lædere, sceleris; præstantioribus se æquare, stultitiæ & arrogantia; nimirum causa Philosophorum est eiusmodi,

quam nec pius spernere, nec bonus uexare, nec sapiens, ac modestus non suspicere, ac studio suo debeat anteferre. Præterea cum omnium rerum duplex sit ratio; aliæq; propter se ipsæ quærantur, neq; extra eas aliud quicquam in ijs persequendis hominibus sit propositum; sed ipsis ipsarummet finis insit; contra, aliæ non propter se, sed propter alias res quærantur, primum certe dignitatis gradum superiorum esse. quæ enim propter alia quærantur, non esse dubitandum quin inferiora sint ijs rebus propter quas quærantur. hoc ita patere, ut si quis uelit inficias ire, contra eum ne sit disputandum quidè. at rerum naturæ contemplationem & scientiam esse eiusmodi; actionem uerò nequaquam. neq; enim quenquam agere ob id ipsum ut agat, sed aliud præterea omni actioni quæcunq; ea sit, semper esse propositum; quòd nobilius scilicet sit illa ipsa actione. Res uero naturæ scire contendimus, ut illas tantû sciamus, suiq; ipsa scientia terminus est & modus. Deinde nihil opus esse tantam operam sumere in scientiæ dignitate probanda, quam non a Doctoribus discere, sed a natura ipsa haurire, non argumentis ostendere, sed naturæ ipsius uis demonstrare; non disputationibus inuestigare, sed naturæ admonitu intelligere debemus. Ecquis enim est, cui nõ insita sit atq; innata, penitusq; in animo infixæ atq; insculptæ hæc sciendi, cognoscendiq; cupiditas; & quidem ob id ipsum solum ut sciat? Ecqua mentio rei paulo obscurioris unquam infertur, quin subito eius rei cognoscendæ studio omnes corripiantur quicunq; adsunt? quòd non idem de alijs rebus dicere possumus, nanq; alius alio studio ducitur; & ad uarias res naturæ propensione omnes ferimur; ad easq; ipsas uarijs causis impellimur. sciendi uero cupiditas omnibus communis est; atq; omnibus

æque scientia est iucunda; & ob id solum quidē, ut sciamus. Cum igitur naturæ hominum nihil tam proprium sit quam scire; semperq; natura ad optima feratur, cui dubium esse possit, quin scientia ipsa per se optima præclarissimāq; res sit? nullaq; re alia fieri dicunt, ut omnium sensuum uisus iucundissimus existimetur, quàm quod eo plures res, quàm cæteris sensibus percipere possimus, atq; cognoscere. Quid quod contemplatio hominis tantum est, hominiq; ea ratione tantum conuenit, qua ipse homo est? Nam cum reliqui omnes sensus atq; appetitus, cæteræq; siue animi siue corporis uires atq; motus sint nobis communes cum bestiis, intelligendi tantum uis nostra propria sit, neq; in ea ullam omnino reliquorum animantium habeamus sociam, contemplatio autem opus totum sit intelligentiæ; nullæq; omnino partes sint reliquis hominum uirtutibus in contemplando communes, nonne efficitur ut sola contemplatio ea ratione homini conueniat, qua ipse est homo? quod non idem de reliquis humanis actionibus dicere possumus, quippe quæ reliquarum uirium & instrumentorum siue illa animi, siue corporis sint, præsidio egeant; quarum rerum reliqui animantes participes sint. quo fit, ut homines eo quod homines sunt, contemplentur, suiq; tantum in ea re similes sint; agant uero eo quod animantes sint. id etiā in singulas bestias intuenti manifeste apparere. omnes enim uidemus cibū quærere; ad ea quæ iuuent accedere; quæ noceāt declinare; saluti suæ consulere; in futurum etiam sibi prospicere; iniurias ulcisci; quin etiam hominibus sæpe blandiri; omnia denique, quæ ad statum suum tuendum pertineant effecere. ut negari non possit actionem, tamet si multis partibus in hominibus perfectior sit, tamen aliqua ex parte bestiarum es

se; neq; dici ullo modo, hominum esse agere; uitæq; suæ consulere; quæq; ipsis cōmoda sint, expedire, eo quod homines sint. (ut diximus) sed quod animantes. Tanto igitur interuallo puriorem perfectioremq; rem esse cōtemplationē, quàm actionem, quanto reliquis animantibus dignior est homo, atq; præstantior. necesse enim esse nobilioris rei nobilius opus esse atq; perfectius. Quod uero toti huic rationi occurri possit, longè maiore esse actionis utilitatem, quàm contemplationis atq; scientiæ, ex ea re se ita facile expedire putant. Negant enim dignitatem utilitate metiri oportere; tantumq; abesse affirmāt, ut ad nobilitatem, præstantiamq; rebus asciscendam maximū sit in utilitate momentum, ut cōtra potius utilitatem de dignitate rerum detrabere contendant. quæ ratio quanquam primo uideri potest a sensu abhorrere, tamen in rem diligenter penitusq; intuenti planissima crit. Declarat enim ipsa uerbi uis, ex eorum genere esse utilitatem, quæ ob aliud quærentur: utilem enim esse actionem eam habet subiectam notionem, ut ob aliam rem actio quæretur; Non esse utilem contemplationem & scientiam in eam rem ualet, ut ad nullam rem eis utamur, sed ipsas propter se quæramus. Nisi uero pluris existimandus sit faber, quod eius multiplex opera ciuibus utilior sit, quàm Archimedes, qui præstantissima quadam mentis et ingenij uis spheram confecisse dicitur, in qua uarias celestium orbium conuersiones ita expressit, ut in cælum ascendisse uideatur; ibiq; tantum contrariarum inter se rerum, tamq; admirabilem consensum oculis percepisse. Has res nobis parū acute cernentibus; nullamq; inuestigandi ac differendi artē tenentibus nouas scilicet, atq; difficiles uideri; sibi uero acutissimis uidelicet uiris; in præclarisq; studijs ætatem agentibus

perfaciles esse, atque pertritas. Age uero ab ipsa Diuinarum
 cœlestiumque rerum contemplatione ac scientia nullo sine præ-
 terea fructus habemus præter ipsam scientiam (quanquam ea
 per se res est omnium præclarissima) an eos qui sunt uberri-
 mi; qui sunt hominibus, ut uocabulo abutar, fructuosissimi?
 Quos uero censemus leges quibus homines regerentur, tradi-
 disse; mores, quibus uitam beate traducerent induxisse, nisi
 eos homines, qui cœlesti doctrina instructi hæc præclara e
 cœlo in terras deduxerint; humanasque res ad cœlestium nor-
 mam atque ordinem direxerint et conformarint? An uel plu-
 res libros uel præclarius scriptos de legibus, de moribus, de qua
 tota beate uiuendi ratione ab alijs hominibus habemus, quam
 a Philosophis? Etenim quemadmodum in naturæ contempla-
 tione non unam aliquam partem cognoscendam susceperunt;
 sed omnia inuestigatione sunt persecuti; ita in rebus huma-
 nis constituendis sui similes fuerunt; omniaque quaecumque ad ho-
 minum uitam pertineant, disputationibus, præceptisque sunt cõ-
 plexi, ut etiam in hac ipsa actione, quam, qui de Philosophorum
 laudibus detrahunt, tantopere iactant, Philosophorum prima
 sit commendatio. a suisque fontibus multos riuulos permanasse
 dicunt; singulosque a singulis artibus ascitos; a iurisconsultis
 leges; ab oratoribus eloquentiam; a Senatoribus artem Reipu-
 blicæ administrandæ; ab Imperatoribus militarem scientiam.
 omnes enim hos Philosophorum discipulos esse. Cuius igitur
 ingrati animi sit, ijs uiris qui non in parte una ut reliqui, elab-
 orarint, sed uniuersam Rempublicam constituendam susce-
 perint; ac de quibus reliqui hominum singula artificia sua
 singuli didicerint, non dignitatis primas uel in hac ipsa actio-
 ne deferre?

ne deferre? Atque hæc ferè, quæ ego strictim summatimque at-
 tigi, cum ab ipsis per multa uolumina iactentur; cum multis uer-
 bis et disputationibus agitentur; cum in scholis decantentur,
 quam præclaram speciem defensionis censetis adolescentes
 putare illos se nobis obiecisse? Eam nimirum, quæ uel splendo-
 re suo nobis sit acie perstrictura; quam firma causæ suæ fun-
 damentâ iecisse? in cœlo scilicet ac cœlestibus rebus; ut nobis
 uidelicet timorem iniiciant, ne si tantus sceleris furor nos ce-
 perit, ut in cœlestes res manus inferre audeamus, terrenosque
 istos Deos de cœlo deijcere tendamus; Gygantium casus sint
 nobis subeundi, quorum audaciam ac scelus Iouis fulminibus
 in fabulis dissectum legimus. Quibus rebus tantum abest
 adolescentes, ut perturber, ut potius mirer tot homines in tam
 puerilibus rebus et nostra et ueterum ætate consenuisse.
 Quòd nisi luce clarius ostendo totas has nugatorias res esse;
 somnia potius rationum, quam rationes; deliramenta nimio otio
 abutentium; nisi eos de cœlo exturbo; nisi de arce præcipites
 deijcio; si ullo loco consistere sino, non recusò quin uos me ris-
 su, ac sibilis explodatis. Quare animis adeste, ut uestra be-
 nignitas in audiendo uires mihi suggerat in disputando. An-
 maduertistis adolescètes Philosophorum disputationem in duas
 diuisam esse partes. Altera fuit contemplationem, quam ean-
 dem sapientiam uocant, digniorem, præclarioremque rem esse,
 quam actionem, in rebusque gerendis prudentiam. Altera in ip-
 sa actione, neque nos, neque quosquam alios, sed ipsos primas te-
 nere. Quæ duo sunt nobis refutanda; docendumque contem-
 platione actionem dignitate præstare. Tum in ipsa actione ne ul-
 lam quidem laudis partem cum Philosophis communicandam,
 ne dum sint illi uel nobis uel omnino cæteris uiris, qui in buz-

ius rei pari nobiscum laude uersentur, conferendi. Igitur in primo genere refellendo eos ipsorum uestigijs persequamur. Prima igitur ratio eorum fuit, Ideo hanc suam contemplationem digniorem rem esse, quàm reliquorum omnium hominũ actionem, quòd illa Diuinas res, easq; quæ in natura præclarissimæ sunt, quærat atq; inuestiget; actio autem in rerum humanarum procuratione sit occupata. Cui uero dubium esse possit studiorum præstantiam subiectæ rei dignitate esse pòderãdã? Aut qua alia re studij dignitatẽ metiri quisquã possit quã ea de qua studiũ illud quærit? Nihilne igitur præterea affertis? An nõ hoc (inquiunt) satis tibi uidetur? Mihi uerò ne quaquam, sed aliud paruum quoddam addendum uidetur. Nanq; ego sic statuo, non satis esse ad alicuius studij dignitatem & commendationem rem præclaram tractare; sed illud quærendum esse præterea, quomodo quamq; præclare eã tractes. Neque enim Romanus Centurio aut Eques anteponeñdus erat Annibali clarissimo Poenorum Duci, quod in præclariore Republica administranda uersarentur, quod ita? quia non eodem modo uersabantur. Ille enim summum honorem, amplissimumq; dignitatis gradũ apud Pœnos obtinebat; huic quantulæ tandem Reipublicæ partes erant tributæ? minimæ sanè atq; obscurissimæ. quod si earum, quæ genere potius, quàm magnitudine & gradibus inter se differãt, ut hæc ipsa Imperatoris & militis cõparationem quæramus; Age quãto tandem nobilius est atq; præstantius corpus, quàm fortuna? nonne in generibus bonorum recensendis superior fit gradus bonorum corporis? quid ergo? is qui medicamenta a medico imperata conficit, eiusq; rei quoddam artificiũ tenet; uel coquus, qui ijs, qui in morbo sunt, cibos arte quadam con-

dit, uel ancillula, quæ sedulitatem, sordidasq; illas domestici ministerij operas ægrotanti locat, præstantior erit, ac dignitate anteibit optimo, peritissimoq; iurisconsulto, propterea quòd humilia illa, paruiq; pretij, nulliusq; dignitatis artificia ad humanum corpus a morbo liberandum pertineant; iuris uero consulti scientia atq; prudentia in fortunis hominum tuẽdis magna ex parte sit occupata? Pictorem mehercule interdũ clarissimo Imperatori, cuius munere in rebus humanis nullum potest esse præstantius, anteferemus, si tantum quæramus in qua re & non quomodo, quantaq; cũ dignitate uersentur, nam Imperator nullas unquam res nisi humanas attingit. Pictor sæpe Deos ipsos, cœlestesq; res nobis in tabulis exprimit, quem negare scilicet non possumus res Diuinas Dijs saltem effingendis tractare. Atque ego nisi ratio aperte reclamet, nisi traditis cuiusdam sit non ferendæ, nisi incredibilis cuiusdam stuporis, libenter de hac re Philosophis assentiar. Etenim si hoc suscipiatur, rerum dignitatem in subiectæ tantum rei præstantia, neque in ulla præterea re alia esse ponendam (quæ mea est gloriæ auuiditas) triduo me Poëma, quod sit Homeri, Virgiliq; poematibus præclarius editurum polliceor. Non enim uel Vlyssis errores uel Aeneæ in Italiam aduentum canam; sed de animorum immortalitate, de Dei prouidentia, deq; alijs Diuinis rebus Poëma conficiam, quod Aeneade & Odyssæa nobilius scilicet esse unicam; laudemq; Diuinorum Poëtarum cum tot seculorum ætatibus inueteratam planè obscurabo. Dies, voxq; me deficiat Adolescẽtes, si huius generis innumerabilia exempla persequi uelim. Quapropter docendum est uobis, non in Diuinis uos tantum rebus uersari, sed quæ sit ista uestra uersandi ratio; eaq; cũ

actione est conferenda; uidendumq; an Studium uestrum in præclarissimis istis rebus idē efficiat, atq; assequatur, quod actio & prudentia in humanis præstat. Etenim actionis est leges condere; optimis moribus Ciues informare; Ciuiū concordiam conciliare; tranquillitatem inter homines tueri; hostes a finibus Patriæ propellere; omnia denique quæ ad uitam bene & beate traducendam pertinent, actione continentur. Vestrum Studium quid efficit in Diuinis rebus? cælestibusne orbibus moderatur, admirabilesq; illas conuersiones administrat? At illæ perpetuæ sunt, atq; immutabiles; certaq; & nunquam erranti lege ita ut uideamus, constitutæ. Irasne ac discordias Deorum sedatis & componitis? At ij omnibus perturbationibus carent. Vestrone consilio in prouidendo ac rebus prospiciendo utitur Deus? At infinita Dei sapientia nullius consilio eget, sed omnibus rebus ipsa consulit, omnibusq; bene agendi mentem & consilium immittit. Vestrone igitur ministerio aliquo utitur Deus? aliquidne uobis partium in rebus administrandis tribuit? At non eadem est in Deo, quæ in hominibus rerum gerendarum ratio; non ea est Dei imbecillitas, ut aliena ope; alienisue ministris egeat. Ac ueluti si quis militarem facultatem in præclariore Reipublicæ parte administranda, quam ius ciuile uersari concedat, atq; ideo in maiore pretio habendam esse non neget, maioresq; illi honores decernendos esse fateatur, non tamē efficietur ut gregarius miles in comparatione. Q. Mutio scauola & ser. sulpitio nobilior sit; aut in consulatus petitione uiris clarissimis anteponatur. At qui iam concessimus præclariore Reipublicæ partem militi subiectam esse; Quid ita? quod uiri amplissimi in iuris ciuilibus scientia ad summa pers-

uenerunt; gregarij pertenuis, perq; exilis est opera, quamuis in nobiliore Reipublicæ parte collocata. Quò fit, ut ad summorum iurisconsultorum dignitatem nequaquam possit aspirare; solisq; Imperatoribus hoc sit reseruatum, qui eundem dominatum in rebus militaribus obtinent, quem clarissimi iurisconsulti in forensibus atq; iudicialibus. Itaq; si contemtionem hanc uestram subiectæ rei commendatione honore uultis actioni præferre, quod actio in rebus humanis efficit; idem in Diuinis & cælestibus contemtionem efficere doceatis necesse est; ac quemadmodum actio homines (ut paulo ante diximus) per siluas dissipatos unum in locum cõpellit; Vrbes ædificat; leges condit; discordias expellit; pacēq; & concordiam inter homines constituit; humanas deniq; res omnes ita regit, ac moderatur, ut eius præsidio destitutæ ne momento quidem hæerere possint, quin omnes statim perturbentur, corruant & euertantur; ita hæc uestra cõtemplatio si dignitatem suam actioni præferre contendit, idē in rebus cælestibus, ac Diuinis se se efficere debet docere, hoc est sua ope et consilio orbis cælestes fabricatos esse; seq; admirabiles illas, perpetuasquē ac dispares, interq; se consentientes conuersiones, regere, ac temperare; se solem atq; astra mortalibus ostendere; tempestatum uicissitudines, imbres, uentos, fulgura gignere. quarum rerum, aliarumq; eiusmodi infinitarum cum nullam possit efficere, quid aliud est solius tantum inuestigationis nomine actioni se uelle conferre atq; adeo anteferre, quam si quis cum Regium munus de omnibus humanis rebus nobilissimum esse uicerit, uelit se Imperatori & iurisconsulto anteponere; quòd tantummodo Regem omnesq; eius ministros noscat, sciatq; præterea, quot

ille populis, quot Prouincijs imperet; quàm magna uectigalia, quantà thesauri uim possideat; quantam classem, quot milites alat; cumq; hæc omnia duntaxat cognouerit, Imperatori uelit se cognitionis tantum præsidio anteferre? Tum opinor Regium munus ille obibit, rei; omnium præclarissimæ cõmendatione & Imperatori & cæteris hominibus antefertur, cum in eius erit potestate leges condere; homines ad summos honores efferre; populos regere; magistratus creare; uectigalia exigere. hæc atq; alia eiusmodi cum faciet, tum uero recte Imperatori anteferetur, quod digniorem rem subiectam habeat. Atq; ego nunc contra uos Philosophi, quasi ad earum rerum, quas queritis, perfectam cognitionem perueniatis; easq; scientia comprehendatis, ita disputo. Cum uero omnia dubia opinione persequamini; cum suspicari uos nõ discere; conijcere, non scire; diuinare, non assequi; mox sim demonstraturus; cuius tandem est arrogantiae hominibus summa cum laude, summisq; cum laboribus ac periculis humanas res procurantibus atq; regentibus uos anteferre, ut illos præ uobis ferè irrideatis? cuius temeritatis, partem Diuinæ beatitudinis, similitudinemq; uobis assumere, cum Deus ad ueritatem se ipse intelligat, atq; ideo beatus sit; uos quid is sit (id quod postea docebo) ne possitis quidem suspicari? mihi quidem tantum abesse uidemini ab hac similitudine, quam uobis impudentissime arrogatis, ut aliam de uobis cõparationem libeat afferre. quam quæso adolentes diligenter attendite. fingamus enim in orbe hoc nostro multos homines esse in uarijs muneribus, quæ humanæ uitæ usus postulat, obeundis occupatos; alium contra hostes in aciem exeuntem, seq; pro Patria extremo discrimini fortiter offerentem;

alium legationem obeuntem; alium clientibus consulentem, in iureq; cauentem; alium quæ in senatu dicat ad animos Patrum in salutarem Reipublicæ sententiam perducendos meditantem; alium ad alios uirtutis usus se excitantem, aliū item. (ut de humilioribus rebus loquamur) agriculturæ operã dante; alium merces ad Patriam, & ea, quæ uictui necessaria sunt, comportatẽ, cæterosq; homines multiplicibus opificijs pro se unumquenque publicis commodis seruientes, ac cū maxime in ijs rebus unusquisq; sit occupatus, existere aliquem unum, qui nauim paratam habeat, atq; omnes superiores ita interpellet. Quid uos tenues has & humiles res consecramini, quibus breui liceat esse beatissimis? qua uoce excitati, munus suum omnes deserant; institutamq; operã intermittat; & ad hominem beatitudinis auctorem concursum faciant, cumq; circumsistant. Is uero narret esse insulam quandam omnium uoluptatum, iucunditatumq; plenissimam, ad quam, qui peruenerint eos omnia, quæ in hominum appetitum cadere possint, plenissime assequi; omnibus suauitatibus assidue redundare; nullo eos metu terreri; nulla solitudine iactari; nulla cura angere; nulla cupiditate efferri; nullo mœrore attingi; nullo dolore frangi; nulla ægritudine lacerari; proinde omnes sedulo hortetur, ut nauim conscendant, secumq; ad tantam beatitudinem iter capiant. illi uero cum uideant nauim e tenui, imbecillaq; materia consecram, nec satis firmam ad maris tempestates, ad procellarum impetus, ad fluctuum uim sustinendam; tum præterea meminerint multos alios eadem amentia correptos idem tentasse; nullum tamen certum cursum tenere potuisse, ac ne insulam quidẽ ab ullo omnino homine unq; conspectam, sed inconsultos, nimiumq; audaces

homines, uel tempestatibus obrutos, uel procellis uexatos, uarijs erroribus distractos fuisse, irrisum hominem a se dimittant. sic uos inanissima spe abrepti; imbecillissima humani ingenij nauis, neque ad diuinarum rerum infinitum pondus sustinendum idonea, errationis mare ingressi, ibiq; opinionum fluctibus iactati; cum ueritatis portum ne aspicere quidem unquam possitis, id labore, ac stultitia uestra assequimini, ut a grauib; uiris sitis irridendi. Atq; ego hæc crimina credo in illos fingi, atq; inique hanc illis inuidiam studeo conflare; Difficile est credo, hanc eorum contemplationis futilitatem; hoc mentitum scientiæ nomen demonstrare. Quod ne longius faciam, cum rerum uel probandarum, uel refellendarum duæ omnino sint uicæ testes & ratio; utra re uobiscum utar? utro gladio uos petam? utrouis satis esse debet; sed ut causam uestram omnino conficiam, utrunq; in uos dstringam. Ac rationem quidem prius accipite. Duæ sunt omnino rationes cognitionis rerum ignotarum assequendæ. altera quæ ex causa rem a causa effectam demonstrat. quæ ratio stabilis est, & constans, scientiamquæ eius rei quam quærit, planè assequitur, atq; ita assequitur, ut de ea dubitari iam non possit. neque enim cum causam perfectè teneo unde aliquid existat, de ea re dubitare iam possum. altera quæ a rei effectæ cognitione causam eius rei inuestigatione persequitur. quæ ratio nihil certi, aut explorati affert, sed opinionem; ueriq; similitudinem quandam potius inducit. fieri enim potest, ut alia sit eius rei causa. quod mox docebo. Cum igitur postrema hac uia ad rerum Diuinarum notitiam; naturæq; cognitionem peruenire studeatis, ex uobis quæro, utrum tandem dubiam opinionem, an exploratam scientiam assequami

ni: hærent

ni: hærent homines, erubescunt, æstuant, uident se in ancipiti loco uersari; ac quicquid in re tam perdita dixerint, fore, ut in eo magnum flagitium hæreat. si dubiam responderint, eximia leuitatis, inanissimiq; studij confessionem ab illis expresserimus, qui in eius rei cognitione assequenda, quæ cognosci planè non possit, contabescant. si exploratam, in manifesto mendacio tenebuntur. Quare nihil remittamus, sed instemus, atq; urgeamus. Agitedum rationem studij uestri tandè nobis exponite. Scientiam (inquiunt) assequimur, O impudentiam singularem. Vosne cum a re effecta ad causam inuestigandam gradum faciatis, scientiam assequimini rerum ab oculis; omniq; sensu remotissimarum, cum earum rerum, quæ inter manus uersantur; quæ attrectantur; quæ sub aspectum & cæteros sensus cadunt, nihil inter uos constet; sed ita magnæ sint cõtrouersæ sententiæq; ita discrepantes, ut fortuita de ijs loqui uideamini? quæ si omnia persequi uelim, latera me citius deficient. sed tamen nonnulla de insignioribus proferam, quo illustrior sit uestra impudentia, atq; testatior. De ratione uidendi, an non magna est inter uos cõtrouersia? cū alius formas quasdam & imagines a rebus proficisci dicat, quæ ad oculos perueniant; atq; ita uisum fieri; patientisq; partes oculum sustinere; alius radios quosdam ab oculis exire, qui imaginibus a rebus proficiscentibus obuij fiant, eoque congressu uisum fieri? ubi sensus tangendi sit plurima dissensio. nanq; alius eum in corde; alius in neruis; alius etiam in alia re collocat. Eius uenæ quæ caua dicitur, unde initium sit, a cordene an ab Epate, centenis millibus humanis corporibus incidendis ne oculis quidem disceptatoribus adhuc constitueret potuistis, iam de neruorum ortu, utrum a corde, an a ce-

F

rebro; de uitæ fonte atq; origine, ab utro eorum, infinita, neq; unquam ad exitum perducta quæstio. De somno, quemadmodum is in nobis fiat, aliquid ne inter uos conuenit, quod pro comperto affirmare possimus? iam de reliquis omnibus sensibus, auditu, odoratu, gustu, an non magna apud uos controversia; cum alius aliam rationem illorum in nobis gignendorum afferat? iam quod sit fæminæ opus in procreatione ad hucne inter uos constat? utrum ea susceptrix tantum sit seminis, quod uir immittit, ac foetrix; an & ipsi cum uiro in agendo partes sint communes? modus est aliquis in recedendo adhibendus. infinita enim sunt quæ proferri possunt. Atq; hæc omnia non sunt a nobis remota, sed in nobis ipsis insunt; & pleraq; eorum sub sensus cadunt, ac manibus attrectantur.

Qui igitur uideamus nihil uos in his rebus certi afferre, quæ nos opinionem censetis in rebus cœlestibus ab omni sensu remotissimis de uobis accepturos? quam fidem uobis in rebus a nobis ita disiunctis, tantòq; interuallo separatis habituros; qui eam uobis ipsi in rebus, quæ in nobismet sitæ sunt, abrogastis? itaq; Aristoteles ad tuendum hunc locum, quem maxime lubricum esse intelligeret, comparationem quandam committit. Vt enim (inquit) mulierem, cuius amore ardentissimo tenearis, satius est cõtemplari; eiusq; uestis extremam partem tangere, quamuis ea non potiare, quam alia muliere frui; ita in rebus cœlestibus inuestigandis, atq; contemplandis satius esse mente, cogitationeq; uersari, quamuis non multarum rerum scientiam, eamq; non ita exploratam assequaris, quam in humanis planè cognoscendis ac procurandis. Quam lepis de homo acutus se nobis censet illudere. quid si doceo nihil cõminisci potuisse Aristotelem; quod ei esset magis aduersariū,

ac nobiscum faceret magis? id adeo in omnibus perditis causis usu uenit, ut quicquid dicitur semper deterius fiat. nam (ut omitram) cõparationem istam tuam ita facile posse eludi, si dixerimus nos non tanto cœlestium amore unquam capi, quin longè ardentiore cupiditate rerum, quæ in actionem cadunt, cognoscendarum atq; gerendarum efferamur; aliam tamen comparationem tibi refero Aristoteles longe ad disputationem nostram (ut mea quidè fert opinio) accommodatiorè; neq; a genere comparationis, quo usus es diuersam. Finge, n. duos esse homines, quorum alter præstanti forma mulieris amore flagret, eamq; non contempletur modo, sed amplectatur et osculetur, omnemq; ex ea uoluptatem, quam a mulieribus habere possumus, planè capiat; alter cum eiusdem mulieris facultatem habeat, aspernetur tamen, ac totam mentem in cogitatione lōge suauissima defigat, secumq; ipse animo agitet, quæ ij poetæ fabulati sunt, a quibus Circe & Calipso inducuntur, atq; ijs de suo aliquid addat, in insula amœnissima perpetuū uer esse; ibi ædes esse ex auro atq; ex ebore factas, eas omnium uoluptatum & illecebrarum genere redundare; in ijs pulcherrimas nymphas habitare Veneris Reginae atq; eas ædes ingredientium ministras, ipsam Deam ea pulchritudine quæ cogitationis nostræ uim effugiat, inter eas sedere; miraq; sui desideria aspicientibus excitare; eam ipse cupiat exosculari, complecti, ea potiri, uiresq; sibi alicuius poculi uirtute suggeri atq; instaurari, ne lassitudine fessus uoluptatem unquam intermittat; in eaq; cogitatione penitus conficiatur, an non hic cum inanissima cogitatione sua eius rei, quæ speciosissima quidem sit, sed cuius hominibus facultas nulla sit, neq; uero esse possit, ab omnibus irrideatur; superiorè

illum minus ad speciem insignia, sed tamen certa constantē omnes probent? vtra comparatio sit causæ nostræ accommodatior, utra ad ueritatem propensior, uestrum sit adolescentē iudicium. Ego quidem Philosophorum imaginem me ita pinxisse existimo, ut Apellis stylo (absit a uerbo inuidia) melius exprimi non potuerit. At credo in ijs rebus cœlestibus et præclaris ad quas nullus humanorum sensuum aspirat, minore sunt in uarietate, minusq; de ijs inter se dissentiunt, sed constans omnium, consentiensq; opinio cum multisq; seculis sine ullius dubitatione inueterata fidem illis conciliat. Dijs Immortales quantæ, quamq; multæ in singulis ferè rebus dissensionēs, quàm uariæ sententiæ; quàm controuersæ; quàm multa fingunt; quàm multa comminiscuntur, ut cum Poetis certare uideantur, pluresne illi de Dijs fabulas inuenerint, an ipsi de Deo; de naturæ principijs; de tota ipsa rerum natura: de eius causis: de animorum natura futes, cōmentitiasq; attulerint sententias. Infinitum est singulas res apud ipsos cōtrouersia plenas persequi. legite libros Aristotelis in quibus uarias antiquorum opiniones de naturæ primordijs, de animorum natura; deq; reliquis rebus refert; si eos quicquā sapere, ac nō in omnibus desipere; si cogitare, ac non sortiri quid loquantur; si intelligere, ac non somniare quæ dicant, quisquā credat; si de ulla omnino re inter eos constare inueniat; si non alterū alterius opinionem irridere, nō uos retineo, neq; recusō, quin præclarum hoc iuris ciuilibus studium omnes relinquatis, ac uos ad illos conferatis. Age uero ab Aristotele tot controuersia sedatæne sunt, ut nostræ ætatis Philosophi impudentissime metiuntur? nequaquam. Etenim is in naturæ primordijs nullam certam doctrinā affert, nihil explorati dicit, quod nos ad pers-

sectam eorum cognitionem ducat. Nam cum tria ponat naturæ principia, quæ ea sint, planè explanare non potest. Materiam enim primam ex qua omnia uult constare, quid sit, omnino nescit definire, tantum id assequitur, ut doceat nullā omnino re ex omnibus esse. Materia, inquit, est id, quod neq; est hoc, neq; illud, neq; omnino quicquam aliud. si cætera tua Aristoteles sunt eiusmodi, omnino te præclare habes. An nō minores de te risus excitares, si quod tu ingenio assequi non potuisti, id planè nesciri ab omnibus posse dixisses, quàm asfirmare te scire id, quod, quid sit, docere nescias? Age uero ad formæ notitiam melius credo peruenit. Cedō mihi quæ sit ultima rerum forma. Non tanti (inquit) in rerū cognitione progressus haberi possunt, ut omnia aperte, exploratēq; tradantur. Quid ergo a uobis discamus? At saltem forma hæc quid sit definire ne pigeat. Ne id quidem scit. Tantum efficientiā quandam formæ tradit, eam formam esse, quæ rebus ut sint, tribuat, quid uerò sit ipsa forma nos docere non potest. Credo uos Adolescentes multo minus expectare, ut uos doceat homo doctus quid sit priuatio, quæ omnino non est, cum ea, quæ sunt, hoc est materia & forma, docere nesciuerit. Ita de priuatione incerta tradit, ut plurima dissensio inter eius sectatores nata sit, utrum cœli materia & horum inferiorū in quæ ortus & interitus cadit, eadem res sit, an diuersa? Cum igitur principia ipsa tam apud illos incerta sint, tam ignota, tam obscura, qui reliquarum rerum a principijs ortum habentiū, cognitionem assequi possunt? Post Aristotelē uero an nō multæ Philosophorum sectæ extiterunt de singulis ferè rebus nō minus, quàm superiores inter se dissentientes? At ij omnes libros Aristotelis, ut nos, habebant; partim etiam disputantem

hominem audierant; neque tamen uel eius auctoritati tantum dabant, uel eius rationibus ita permouebantur, ut non & ipsi si suum iudicium adhiberent, & ab illo sicut a cæteris, dissentirent. quorum omnium prudentissimi habentur Academici, qui a rebus tam incertis assensionem cohibuerint. Mibi autem pudori suo potius consuluisse uidentur, quam ullam prudentiæ laudem affecuti. nam quod assentiendi arrogantiam effugerint, in eo laudanda est eorum modestia, quòd uero tantam diligentiam, tamque multum studium ac laborem in rebus, quæ sciri non posse fateantur, inuestigandis posuerint, nescio quam sapienter fecerint. Pollicitus sum uobis adolescentes me in illis refellendis testibus quoque usurum, quod me præstitisse plane puto. nam quod grauius, aut locupletius testimonium inanis illorum studij esse possit, quam tanta de omnibus rebus inter ipsos dissensio? illine cum suis cōtrouersis fidem sibi mutuo derogent, cum alter alterius opinionem oppugnet, cum suam quisque ueram esse contendat, cæterorum falsam demonstrat, cum tota una secta, eaque in primis nobilis, ne sua quidem affirmet, & reliquorum omnia euertat; Cum Plato Philosophorum Deus totam hanc naturalium cœlestiumque rerum doctrinam nihil certi afferre, sed uerisimilitudinem consecrari fateatur, eamque non Physiologiam sed εἰκοτολογίαῖν appellet, quin etiã durius eã alius uocet hoc est ματαλογίαῖν eius inanitatem uocabo exprimens; Xenophonque eorum, qui scripserunt longe grauissimus, neget uirum sapientissimum Socratem Philosophiæ penè parentem, de ullis rebus præterquam ciuilibus, usque quæ ad mores, uitamque hominum pertinent, unquam disputasse; multique præterea grauissimi uiri totum hoc studium diuinis scriptis suis irrideant, ac lacerent; tanta erunt impu-

dentia, ut aduersus suummet testimonium fidem sibi haberi a quoquam postulent? Verba Xenophontis in eo libro, qui περὶ τῆς ἀπομνημονολογίας inscribitur in latinum sermos nem conuertit, quæ ne pigeat quæso adolescentes audire. Recita uerò puer grauissimi uiri contra istorum inanissimum studium, testimonium; causaque nostræ confirmationem.

Recita. Nemo autem Socratem quicquam impium aut nefarium, uel facientem uidit, uel dicentem unquam audiuit. Neque enim de omnium rerum natura ut hominum quamplurimi disputabat; neque inuestigabat, quæ ratio esset huius, qui a Captatoribus uocatur mundus; neque quæ esset singularum cœlestium rerum gignendarum necessitas; quin cōtra eos desipere demonstrabat, qui in eiusmodi rebus studium suum ponebant. Nam primum quærebat, utrum cum se iam putaret humanas res perfectè affecutos, ad eiusmodi rerum studium accederent; an cum ea quæ ad homines pertinent, negligenter; de Diuinisque rebus quærerent, recte se facere arbitrarètur. Mirabatur uero ipsos non intelligere eiusmodi res ab hominibus nequaquam percipi posse. Et enim eos, qui huiusmodi disputationibus in primis subnixi ambulabant, plurimum inter se opinionibus discrepare; insanientiumque simillimos esse. Insanientium, n. alios, quæ timenda sunt, nihil timere; alios ea etiam quæ non sint timenda, formidare; alios turpe non putare omnia quæcumque ea sint, in totius populi conspectu uel facere, uel dicere; alios ne prodeundum quidem in hominum conspectum arbitrari; alios neque sacrificia, neque aras, neque aliud quicquam sacrorum uenerari; alios saxa & ligna in quæ inciderint, & fes-

ras colere; ita de rerum natura inuestiganda laborantes alios existimare ea quæ sunt unum solum esse, alios autem infinita; alios omnia semper moueri; alios nihil unquam moueri, alios omnia gigni et interire; alios omnium rerum ortum & interitum negare. Querebat præterea hæc de illis, an quemadmodum ij, qui res humanas didicerint, ea se putant assecutos, quibus & suis & quoruncunq; uoluerint rationibus, consulere possint; ita & qui Diuina persequuntur, an existiment, postquam cognouerint, qua necessitate quæque fiant, uentos se, cum uoluerint, & pluuias & tempestates facturos; uel aliud quicquam eiusmodi, cuius illis usus inciderit; uel tale quicquam nunquam sperent, satisq; illis sit si tantum cognouerint, quæ sit singularum eiusmodi rerum gignendarum ratio. De ijs igitur hominibus, qui hæc tractarent, hæc ille dicebat; ipse uero de rebus humanis assidue disputabat, quærens quid esset pium, quid impium; quid pulchrum, quid turpe; quid ius, quid iniuria; quid prudentia; quid stultitia; quid fortitudo, quid timiditas; quid ciuitas; quid ciuilis, quod hominum imperium, quis hominum imperio dignus; quæ, qui scirent, eos & honestos & bonos esse putabat; qui ignorarent eos seruales homines recte uocari.

An ullum potest esse istorum leuitatis grauius testimonium? Audite nunc, quæ populi omnium sanctissimi, ac sapientissimi in Philosophos steterint. Recita ex Atheneo.

Sophocles quidam Decreto oēs Philosophos ex Attica exegit. contra quæ orationem conscripsit Philo Aristotelis familiaris. defensionem Sophoclis Demochares fecit, Demostenis sororis filius. Et Romani homines omnium optimi Roma capti-

tores

tores expulerunt, a quibus intelligerent iuuentutem corrumpi. Recita que paulo post adscribit de lacedemonijs.

iure igitur complures Ciuitates in primisq; Lacedemonij (ut inquit Camæleon in libro de simonide) Rhetoricam et Philosophiam excluderunt propter uestram sermonum iactantiam & contentiones & intempestiuas ratiocinationes.

Atq; illi cum hæc ita sint, in tam inanibus tamen rebus, tamq; a ueritate alienis summam hominis beatitudinem collocare non erubescunt. Quæ uero est ista uestra beatitudo? eam quæso nobis exponite. Neq; enim, ut omnia quæ dicitis, uera explorataq; sint, intelligere possum, cum cæteri tonitrua audiant, mare falsum gustent, conuersionem cæli uideant, qui maiorem beatitudinis partem attingat is, qui sciat præterea, quæ earum rerum causæ sint, quam, qui nesciat. quasi uero idem ualeat (quomodo quidem isti studium suum extollunt) harum rerum causas uel scientia comprehendisse; atq; earum Dominum & auctorem (ut Xenophon dicit) factum esse; in potestateq; tua esse uentos, imbres, pluuias, fulgura inducere ac fugare; tempestatumq; uices arbitrio tuo mutare. Ego quidem librum Auerrois de Orbis Hypostasi legi, in quo strictim collegisse dicitur, quæ Aristoteles statuat de cælo, hoc est de eius natura, utrum eadem sit materia eius, quæ in his terrestribus mutabilibusq; rebus. multa etiam de libris Physicorum & de his quæ μετὰ τὰ φυσικὰ inscribuntur mihi explanata sunt a nostræ ætatis Philosophis. Atq; ea omnia cum cognouissem, mitto quam nugatoria mihi uisa sint, sed tamen, cum quæ dicunt, cognouissem, nihil mihi adeptus uisus sum; quamobrem beatior me, quam prius esse existimarem. Quod si me non quæ sentiam, loqui, sed calumnias

G

ri existimatis; iusiurandum dabo, me non mentiri, ac si quicquam esset in me sanctius, quo fidem meam uobis probarem, uti non dubitarem. Itane uero? uos istis deliramentis beatitudinem definitis? O præclaram rem beatitudinē. næ illa haud magno est æstimanda; næ ego haud multum laboro, ut beatus sim, siquidem in istis uestris somnijs beatitudo posita est. Mibi quidem quomodo beatos uos prædicatis longius a beatitudine abesse uidemini quàm Luciani sutor. Is enim Regias illas opes non contemplari se sed adeptū esse easq; possidere somniās lætabatur; uos res Diuinas ac cœlestes aspiceret atq; intueri somniatis; sed ne intueri quidem somniatis. Nanq; Aristoteles de Deo potius, quid nō is sit ostēdit, quàm quid sit, intelligit. negatione (inquit) cognoscitur Deus. Quomodo istud narras? negando abs te Deum cognosci, illū te ducis cognoscere? quæ hæc est uerborum inter se pugna? Nō pugnantia (inquit) loquor. quid ergo? rationē tandem istam tuā nobis expone, ut mirari te desinamus. Deum nego ullam rē esse ex omnibus, quæ uidemus, quæq; intelligere possumus; purissimam quandam rem ab omni materia abductam, ac segregatam dico. quam igitur ego uoluptatem capiam, ad quam beatitudinem perueniam eam rem contemplando, quæ cogitationis & intelligentiæ meæ uim effugiat? o præclarum virū, qui in ea re contemplanda beatitudinē posuerit, quæ sciri omnino non possit, sed de ea tantum possit affirmari, nullam rē ex omnibus creatis esse. Quæ uero erit differentia inter hūc atq; illum, qui Chimæram quandam, quæ nulla ex rebus creatis sit, cogitatione sibi effingat; in eaq; contemplanda totā mentem defigat? Ite nunc iam, ac uos Philosophis in disciplinam tradite, si beati esse cupitis. Atq; illi cum eos de firmissimo

præsidio deiecerimus, cum de munitissimo loco exturbauerimus, tantum abest, ut uel timore debilitentur, uel animos demittant, ut contra, e terra se erigant; seq; iterum ad pugnam confirmēt. Quare nos quoq; pari animi magnitudine causam nostram armemus, redintegratisq; uiribus speremus, quos in prima dimicatione uicerimus, eos in reliquis leuioribus prælijs pares nobis nequaquam futuros. Quanquā nihil est, quod ullam in illis spem habeant, neq; enim periculum est, ut etiam si in illis superiores euadant, reuiuiscere iam possit ipsorum causa, tot uulneribus confecta, planeq; iugulata. Et ego non tam ad uictoriam pugnare me paro, quæ prorsus iam parta est; Quid enim reliquum subsidium illis esse possit, cū docuerimus omnem illorum operam inanem esse, quam in ijs rebus cognoscendis sumant, quæ cognosci omnino non possit? quàm ut omnia speciosa uerba, quæ ad studij sui commendationem solent decantitare, illis prorsus excutiamus, neq; ullo omnino loco eos consistere sinamus. Quare illos ipsorum uestigijs persequamur. Igitur quæ propter se ipsa quærentur, digniora esse prædicant ijs rebus, quæ ob alia quærentur, scientiamq; & contemplationem esse eiusmodi. Quomodo hoc tandem ponunt? in eademne arte, atq; in eodem negotio, an in diuerso? si in eodem; possumus id illis concedere. sed nihil ea res ad nos pertinet, diuersa enim maxime ratio est contemplationis eius, quæ ad sciendum pertinet, & eius cui actio est proposita. si in diuerso; magnopere ab illis dissentio. Etenim fieri potest, ut in una arte quod propter se ipsum quæritur, finisq; est eius artis extremus, de dignitate longe concedat ei rei, quæ in alia arte, alioq; negotio non propter se ipsa quærat, neq; finis sit, sed ad aliam rem dirigatur. Nisi uero fabrum li-

gnarium area perfecte absoluta, uel sutores tunica perfecta, quod ea res in illis opificijs propter se ipsæ quærantur; neq; ijs perfectis quicquam reliquū sit ulterius quod illa artificia spectet; uolumus aut fortissimo militi, aut impigro Equiti, aut uero egregio Tribuno militum anteferre; propterea quod munus Tribuni in re bellica uel egregie præstitum propter se ipsum nihil sit, sed Imperatori iter ad uictoriã expediat Itaq; P. Decius qui Tribunus militum Romano exercitu in quendam saltum ab hostibus circumcluso, cum nulla euadendi spes ostenderetur, admirabili quadam ingenij ui, singulariq; animi magnitudine, quodam colle occupato, iter quo Imperator atq; exercitus, e manibus hostium incolumis elaberetur, partefecit, sutores tamen, qui illi militarem sagum, quo tum indutus erat, cõfecerat, ad dignitatem inferior erat; nimirū quod præclaro facinore suo nihil amplius sit assecutus, nisi ut Imperatori suo uiam ad salutem, atq; etiam uictoriam communi ret. quæ res ex eorum scilicet genere est, quæ ad alia referuntur. Etenim in re militari omnia ad uictoriam diriguntur, quod est opus solum Imperatorium, at sutoris opificio nihil aliud est propositum, nisi uestis cõfectio; eaq; res ipsa propter se ab illa arte spectatur. scientia (inquit) Diuinarum rerū ipsa propter se quæritur. Ideo ceteris rebus dignior, quæ ob alia quærentur. Et quidem scientia naturæ apium & formicarum ipsa propter se quæritur. quid ergo? qui eã assecutus sit, ob id ipsum præstantior erit claro senatore, cuius munus nõ propter se in rebus ciuilibus quæri dicent? Quid si doceo mihi lo magis contemplationem et scientiam sui ipsam finem esse, quàm actionem, an non eorum argumentum totum iacebit? Id uero rem ad ueritatem quærenti, nec captionibus pugnan-

ti facile ita arbitror posse patere. Neq; enim nobis nunc de singulis hominum actionibus est instituta disputatio, quas alteram alterius causa suscipi fatemur, similemque esse in hac re contemplandi, sciendiq; rationem. neq; enim unanquam rem propter se ipsam inuestigamus ac scire contendimus, sed ut ex ea cognita ad præclarioris rei notitiam nobis gradus fiat. Non igitur nunc de singulis actionibus, sed de perfectissima loquimur, quæ cæterarum rerum, quæ in actionem cadunt, finis est & terminus. Quid ergo uos? Negatis hanc extremum esse omnium rerum? Nos uero (inquiunt) negamus. neq; enim quemadmodum res naturæ præclarissimas contemplantur; scribereque aueo ob id ipsum quod hac ipsa scientiæ uoluptate teneor; nihilque ea ex re præterea quæro, ita in aliquo munere quauis præclarissimo obeundo mihi solum propositum est munus illud cum laude sustinere, sed aliud præterea quæro. Neq; enim Imperator egregie ac fortiter pugnat, ut cum laude pugnet, sed ut uictoriam pariat; neq; Iurisconsultus consulit, ut consulat, sed ut consultor causam apud iudicem obtineat. Satis acute hoc quidem dicitis, sed parum uere. id adeo more uestro facitis, nihil enim aliud agitis in disputando, nisi ut laqueis uestris homines irretitos capiatis. Scio hunc uobis esse morem, ut non tam de ueritate assequenda, quàm de re acute concludenda laboretis. Noui uos, de instituto uestro discedere non potestis. Quid si ego uestrismet telis de hoc uos loco deicio? quid si uestromet testimonio ad uos refellendos utor? quid si uestrismet argumentis doceo hanc inter actionem & contemplationem differentiã futilem re, commentitiãque totam esse. Nam duos esse hominibus omniū rerum quascunq; uel agunt, uel contemplantur fines, alterum quod summum bonū

Diuinum uocatis; quod positum est in rerum Diuinarum contemplatione, atque scientia, quam sapientiam uocatis; alterum, quod summum bonum humanum dicitis, quod ad actionem pertinet; quod positum est in uirtutis usu, a uobis scilicet philosophis didici, qui haec satis uerbose scriptis tradidistis. Quod si is uirtutis usus summum est, extremumque bonum, quod idem beatitudo recte uocatur; eiusmodi plane esse necesse est, ut nullam aliam ob causam extra se, sed propter se ipsum quaeratur; ac quem admodum sui ipsa est finis contemplatio, ueritatisque in Diuinis rebus inuestigandis asecutio; eamque Diuinam beatitudinem uocatis (quam tamen supra docuimus somnium potius beatitudinis esse, quam ueram beatitudinem) ita humanarum rerum finis est hic ipse uirtutis usus; quem humanam beatitudinem appellatis, quae uel se ipsa contenta sit, neque aliud quicquam extra se quaerat, necesse est, uel desinat uocari beatitudo. Quid uero opus est tam multis uerbis cum Aristoteles Deus iste uester duplicem agendi rationem faciat; alteram quae ex se aliquid gignat, quod illi actioni sit propositum; alteram quae sui ipsa finis sit, et modus, cuiusmodi ferè sunt uirtutes? Neque enim quemadmodum sutor, nisi crepida absoluta finem operis sui non est asecutus; ita uir prudens, uel iustus uel fortis, nisi aliud quid efficiat, aliudque opus appareat praeter id quod fortiter, prudenter, iuste in rebus sit uersatus, uirtute usus non fuerit. fortunae enim potius, quam hominis est, aliud, quam ipsam actionem, officium, uirtutem in rebus gerendis praestare. quam rationem nisi teneamus, fortunam uirtutis nostrae, beatitudinisque sociam, atque adeo affectricem facere cogemur. quod ne ipsi quidem dicere audebunt. An in pugna Cannensis minus fortiter obiit Aemilius exercitu uel fortunae iniur-

ria, uel collegae temeritate amisso, quam si eodem incolumi cecidisset? Aut in praelio cum Scipione commisso minorem optimi imperatoris laudem Annibal tulit exercitu amisso, quam idem tulisset uictoria apud Cannas de eisdem hostibus parata? Quid ergo? minusne fortis Aemilius; uel imperitior Annibal in Africa? minime. Quid ita? quia, quod clarorum, ac fortium uirorum fuit, quod a summa uirtute fuit expectandum; quod militaris scientia specimen edere potuit, id homines clarissimi praestiterunt; quod fortuue fuit, praestare non potuerunt. Vbi sunt igitur summis uirtutibus, et quidem perfectissime usi, finem igitur propositumque tenuerunt, qui est is ipse uirtutis usus. Neque enim si egregius orator, cum apte, copiose, ornateque dixerit, causam apud iudices non obtineat, hoc de illius gloria quicquam debet detrahere, nam ipse finem suum bene dicendo consequitur. Virtus enim in nobis sita est, neque extrinsecus pendet. Quod si aliquando casu fit, ut non eam utilitatem a uirtute praecellentis uiri accipiamus, quam expectauerimus; id totum assignandum est fortunae; is nulla in culpa nersatur. quippe qui munus suum, uel iustitiae, uel prudentiae, uel fortitudinis obierit; eoque obeundo finem suum, hoc est uirtutis usum, ut saepe iam diximus, sit consecutus. An cum Menander Philemone nequaquam pari scriptore desipientis populi plausu ac fauore in comparatione inferior, explosusque discederet e scena, iccirco minus finem Poeticae artis asecutum illum existimabimus, quam Philemonem? quem cum Menander in uia forte obuium habuisset, quae so (inquit) Philemon bona uenia dic mihi, cum me uincis, an non erubescis? Et Euripidem ferunt, cum is quinque et septuaginta Tragedias scripsit in quinque solis uicisse, cum in caeteris semper ab igno-

bilibus Poetis uictus sit. Retinendum est igitur diligenter, officium sui ipsum finem esse, ac terminum; ne beatitudinem, si nemq; humanæ uirtutis fortunæ assignemus; eaq; quæ a uirtute pariuntur, ut ab Imperatore uictoria; a bono Senatore Ciuitatis tranquillitas & concordia, nō tam fines esse appellandos, quàm uirtutis fructus; virumq; bonum ac præclarum, cum is aliquid fortiter, pie, iuste, prudenterq; egerit, tum finem suum, uirtute utendo planè esse assecutum, quod si aliquando hæc minus fructuosa sint, eius rei culpam uel fortunæ, uel hominum inscitæ, uel inuidiæ, ac maleuolentiæ uel eiusmodi alicui rei tribuere debemus. Age uero, si hoc fundamento, cui maxime scientiæ & contemplationis dignitas innitebatur, scientiam & contemplationem propter se ipsas, quæri, omnino sublato, cum docuerimus id ad rerum dignitatem non esse perpetuum; et hoc idem in actione suscipiendum esse, tota hæc ratio, uacillat iam (ut uidetis) ac nutat; ad alia, quæ proposuerunt, omnibus innatam esse sciendi cupiditatem, nullumq; proprium opus hominis esse ea ratione quod homo sit, nisi contemplationem, tollenda accedamus; quibus funditus & ipsis deletis hoc reliquum propugnaculum, quod scientiæ, contemplationisq; dignitate nititur, concidet penitus, atq; iacebit. Igitur omnibus (inquiunt) cognoscendi sciendiq; cupiditas innata est. Eiusdem ne rei, atq; eius cuius uos studio tenemini, an uariasrū? ut ad uarias artes, uariasq; res homines naturæ propensione nascuntur, si scientiam uestro uni studio assumitis, si eā uestrarum rerum notitia definitis, ac circumscribitis; mendacium impudens, quotus enim quisq; est, qui uestra ista Diuinarum, cœlestiumq; rerū mysteria atq; istas naturæ causas cupiat scire? Ego quidem tantum absom ab ista cupiditate, ut derisui

ut derisui mihi sint omnes quoscunque tam superuacaneas res consuetari, quoscunque hoc insanabili morbo correptos uideo. Ego autem; an omnes, quicūq; de rebus humanis recte, sapienterq; existimant; si eius rei, ad quā quisq; a natura propensionem habet; eius ipsius cognoscendæ ardore ununquensque flagrare dicitis; hoc mihi uobiscum conuenit, quæ ratio cum omnibus studijs atq; artibus communis sit, neq; ab illa ullus omnino excludatur; non Imperator, nō iurisconsultus non Orator, non Poeta; non (ut de minoribus artificijs loquamur) nauis Gubernator; non Pictor, non faber; non intelligo quid in communi causa proprij momenti uobis arrogare possitis. Atq; ego nunc, quasi ipsi earum rerum, quarū studio effertur, quicquam scientia assequantur, ita disputauit. Cū uero docuerim sapientes istos non cognoscere, sed conijcere; nō intelligere, sed suspicari; non explorate percipere, sed diuina re; non certa sed fortuita loqui; an non proiectæ est cuiusdam impudentiæ, eā rem, cuius ne partem quidē attingere debeāt, sibi totam assumere, ac de communis rei possessione reliquos exturbare; cuiusq; laudis eis nulla pars debetur, eius ne socios quidē alios ferre? Hic uideo illos se erigere, capite & manu significare; magnā cupiditatē nos interpellandi ostendere. Magnum aliquid profecto allaturos sese cōtra nostrā hanc rationem demonstrant. quos quāquam non dubito (ut ait Comicus) magno conatu magnas nugas dicturos, audiamus tamen. Quare procedite in medium, ac totum istud, cuius proferēdi tantum desiderium præ uobis fertis, quid sit exponite. Insctia (inquiunt) uestra in disputando, tarditasq; in percipiēdo facit, ut nō satis teneatis, quæ nostrā sit de scientia sentētia; nā damus uobis omnes homines earū rerum, quarū

Studio ducuntur, scientiam persequi. sed iidem non scientiæ ipsius amore scire cupiunt, sed aliud præterea (ut uos ipsi intelligitis) spectant. Hinc fit, ut in ijs scientia a sua dignitate desciscat, neq; propter se ipsa quærat, sed actioni famuletur. Quapropter neq; scientiæ amore teneri; neq; in scientiæ studio uersari; neq; scientes omnino sunt ij censendi, qui ad aliū usum, quàm ad se ipsam scientiam quærunt; neq; naturam Duce[m] sequi sunt existimandi, quæ (ut initio proposuimus) hanc sciendi cupiditatem ob se ipsam in mentibus hominum infixit. At Philosophi naturæ monitis, atq; (ut ita dixerim) præscripto studium suum accommodant, qui cum animaduertant nihil pulchrius, nihilq; præstabilius esse, quàm scire, scientiam ipsam propter se quærunt; & quidem earum rerū, quæ scientia sint dignissimæ, hoc est Diuinarum & in natura præclarissimarum, neq; præclarissimo naturæ munere, hoc est scientia abutuntur; neq; (ut cæteri) quæ libera, neq; ullo modo ad seruiendum nata est, eam sordidis rebus seruire, & (quo nihil indignius dici potest) humanæ utilitatis quasi famulam faciunt. Dixi uobis Adolescentes hoc fore? homines acutulos aliquam captiunculam ad speciem satis insignem reperiuros; eam tamen quæ parum acute perspicientibus errorem possit obijcere? Non mihi quidem, nec uobis arbitror, si aciem ingenij uestri bene notam, ac perspectam habeo. Accipiat ergo quam paucis uerbis ex hoc illorum laqueo, quamq; facile me expediam. Nego ullius rei appetitum hominibus a natura datum ob eam ipsam rem, quam appetit, quæ res planior est, atq; illustrior, quàm ut uel rationibus sit confirmada, uel exemplis demonstranda; cum præsertim ne uos quidem hoc negetis. Quomodo ergo scientiæ cupiditatem eximiam facis

sis? quòd id (inquit) natura planè docet. Etenim nullus est omnino hominum; quanuis ad agendum natus, quanuis sui negotij gerens, quanuis ab humanitate alienus, quauis ab omni elegantia, ab omni politiore studio abhorrens, qui non multa scire cupiat, & quidem ob eam causam, ut sciat. Quid ergo? hac uos ratione confirmare existimatis, quod contentis? Quid si ego aliqua profero, quæ æque atq; scientia ab omnibus propter se ipsa quæruntur, neq; tamen sui ipsa fines sint, & termini, sed ad aliud præterea usum hominibus, a natura data sint? an non ea similitudine uicti; pertinaciæ uestræ finem tandem facietis? an non patiemini scientiam in cæterarum rerum ordinem cogi; nulloq; eximio iure esse, cum oculis uideritis, esse aliquas res, quæ ad aliud usum hominibus a natura datæ sint, quas tamen homines uel semper, uel sæpiissime propter se ipsas quærant? Quæ uero eæ sunt? Appetitus omnes, illeq; in primis, qui est ueneræ coniunctionis, qui cum procreationis causa, humaniq; generis sobole perpetuo conseruadi, sit hominibus a natura tributus (quod nemini, uel obscurum, uel dubium esse potest) ab hominibus tamen sæpiissime non ob eam causam hæc coniunctio quæritur, quæ fuit naturæ proposita, sed propter se ipsam, neq; enim quicquam homines ferè ardentius, quàm hanc uoluptatē sequuntur, neq; ulla libidine magis efferuntur; usq; adeo ut maxima pars hominum pudoris obliti, interdum & ualetudini parum prospicientes, huic se libidini constringendos tradant. Cuius tanta uis est, ut sæpe cogat pios alioqui ac sanctos uiros leges uiolare, omniaq; Diuina & humana iura præ hac cupiditate, leuia existimare; non religionis, nõ professionis, non suscepti uoti, non cognationis, non amicitiae

rationem ducere. Quid ita? quod natura hanc ueneream coniunctionem tanta uoluptate perfudit, ut nullius rei sensus sit iucundior. Quotus uero quisque est, cui procreationis ueniat in mentem, cum hac libidine incenditur atque cum hoc aestu abripitur? Neque enim uel a scortis, uel ab alienis uxoribus, uel et a suismet coniugibus grauidis factis prole homines quaerunt, sed uoluptatem, neque femina cum praegnans est, uiri concubitum aspernatur, aut fugit, sed multo ardentius cupit, quod maiore uoluptate tum eius sensus titilletur. Num igitur uel uehementius esse, uel latius patere sciendi studium, ac cupiditatem, quam hanc libidinem dicere audebitis? Non uos arbitror ita impudentes, qui in re tam aperta metiri audeatis. Quod si ea res, quae ob se ipsa ab hominibus in primis expetitur, ad aliam tamen rem hominibus est a natura tributa, id est ad procreandum; intelligere oes plane possunt, non quicquid ab hominibus propter se ipsum, expetitur, id propter se ipsum neque alterius rei causa hominibus a natura datum. Eadem ferere ratio est reliquorum appetituum, quibus ad multas utilitates, plurimosque usus a natura datis ad uoluptatem tamen saepe abutimur. An quaequam est, quae hoc possit negare? Quare aut aliud affertis, quam obrem credamus scientiam praeter seipsam nihil habere propositum (id quod nulla ratione unquam efficietis) Aut si nihil aliud habetis, quam quod homines interdum nulla praeterea de causa, quam hac ipsa, ut sciant, scire cupiunt; cum hoc argumentum et ueneris et reliquarum rerum appetitus similitudo de manibus uobis extorqueat, uicti tandem manus date. Atque ego in hoc genere mirari uos soleo, qui cum hoc uobis assumatis, ut de rebus subtilius, quam alij disputetis et in ipsis acutius cernatis, dilucidiusque eas distinguatis; hoc tamen nunquam uideritis, permagni interesse utrum res aliqua propter

se ipsa a natura quaeratur, sitque ultimus naturae finis; an uel nimia quadam sensus titillatione, uel eius animae partis, quae ad intelligendum est nata, suauis quodam motu et excitatione quadam atque impulsu homines ad sese trahat, atque alliciat; ueluti haec maris et feminae coniunctio, quam propter se ipsam non quaeri, argumento sunt omnes ferere bestiae, quae grauidae factae maris concubitum fugiunt; reliquique (ut diximus) appetitus, et haec ipsa scientia, cuius eadem rationem fecimus. Ac mihi quidem diligenter quaerenti, mentemque in eam cogitationem penitus inicienti, quid esset, quod cum ex ijs rebus, quibus animi sensuumque nostrorum uis et motus excitantur, atque impelluntur, nulla esset, quam illius motus finem, qui propter se ipse expeteretur, natura fecisset; sed aliam praeterea utilitatem quaereret ex eo motu, essent tamen aliqua res, quae sensus nostros et intelligendi uim suauitatem suauitate, cum ipsi nullum praeterea emolumentum spectent, ad se allicerent; ut haec ipsa in primis uenerica coniunctio et scientiae cupiditas; quanquam non is sum, qui intimis naturae consilijs, ut uos, adhibear (istam enim laudem libenter uobis totam relinquo) tamen uerissimum uidetur, illud fuisse prouidens naturae ac sapiens consilium, ut cum tanta esset; tamque late pateret harum duarum rerum utilitas atque emolumentum, quippe quod in altera inesset humani generis conseruatio; in altera omnium rerum quaecumque in actionem cadunt, recte administrandarum ratio; neque enim sine eius rei, quam tractamus, scientia quicquam recte unquam faciemus; plurima uoluptate, ac suauitate fuerint haec duae res perfundendae; quae sensus, intelligentiamque nostram uehementissimo impetu ad se se raperent; illosque ita afficerent, ut in tanta uoluptatis, suauitatisque abundantia utilitas ex ijs re

bus, quam in primis, uereq; natura spectat, obscuraretur; neq; appareret. Cum praesertim nulla res magis ad omnia perficienda (ut uos dicitis) iter expediat, quam uoluptas. sed siue hoc, siue aliud fuerit naturae consilium, non multum ad nos pertinere arbitramur, nam nos (ut dixi) non ualde laboramus, ut ad intima naturae consilia perueniamus; neq; huius laudis partem aliquam appetere conati unquam sumus, quam totam uobis libentissime remittimus. Ut igitur ad inceptum reuertamur; scientiae cupiditatem nullo alio saepe emolumento, quam sua suauitate homines ducere, nobis uobiscum conuenit; eamq; rem cum re ueneria in primis, cumq; alijs appetitibus communem esse ostendimus. Quod si rem ad eam naturae interpretationem reuocare contenditis, ut ideo scientia res propter se natura expetibilis sit, hoc uobis est alia ratione probandum, nam hanc eadem similitudine uobis eripimus. Extrema Philosophorum ratio fuit, eaq; qua in primis tota haec contemplationis causa nititur, contemplationem eius partis esse, quae propria hominis sit, quaq; una cum caetera omnia sint nobis cum bestijs communia, ab illis differamus; hoc est, intelligendi ui. Quare contemplationem hominis tantum esse, solamq; eam homini conuenire ea ratione qua homo sit, cum reliquae res, atq; actiones ea ratione hominibus conueniant, qua animantes sint, ex qua re efficitur, ut quantum caeteris animantibus homo dignitate praestet, tantum contemplationem reliquis humanis rebus esse praefendam. quod argumentum quauis uideatur contemplationis firmissimum fundamentum, tamen ita imbecillum est, ut se tollat seipso atq; euertat. Nam si uolunt ualere, humanarum rerum praestantissima res est, quod solius ingenij, intelligentiaeq; opus sit; obsecro, non uident in

quam multis rebus idem sit suscipiendum; in Geometria; in Arithmetica, in Astrologia, in Poetica, in facultate scribendae historiae? Etenim omnes haec artes ac facultates unius ingenij, intelligentiaeq; opera plane sunt. Neq; enim in metiendi, aut numerandi rationibus, astrarumq; conuersionibus animo agendis, aut in Poemate conficiendo, historiaq; scribenda ulla alia re utimur, quam ingenio & intelligentia. Quod igitur fuit hoc argumentum, quam imbecillum; quod si maxime ualere concedatur Philosophorum contemplationi in humanis rebus non modo dignitatis primas non tribuat, sed potius detrahat? quippe quod cum multis alijs artibus, ac facultatibus eadem dignitatem communicet; neq; Princeps quisquam in ea re esse possit, in cuius rei pari laude tam multos alios socios habeat, a qua societate nullo modo possunt eas artes excludere, nisi doceant Poema conficere non unius ingenij et intelligentiae opus esse; id quod nulla ratione efficere possunt. Deinde cuius est arrogantiae, atq; impudentiae, hac ratione quod intelligentiae opus sit, contemplationem reliquis humanis rebus anteferre, cum caeterae artes, quas supra nominauimus, quae eandem partemq; illi solius intelligentiae habent commendationem, non modo hoc idem sibi non assumant, sed aequo animo multis alijs rebus de dignitate concedant. Neq; enim egregius historiae scriptor claro se imperatori anteponit, aut operam suam militari gloriae & labori anteferendam censet. Cum igitur hoc argumentum ita iaceat, ut nulla ratione erigi possit, quippe quod suo ipsum se gladio confecerit, nulla causa est, cur nos ad illud euertendum aliquid praeterea afferamus. Quanquam nonnulli fuerint, qui negarint, nos a Belluis intelligendi et ratiocinandi ui differre. qua re sumus, et praestantissimo ingenio

præditus uir Plutarchus in libro, quem scripsit, De industria Animalium, copiosissime tractauit. De qua re quid mea statuatur opinio, in Oratione mea nunc positurus non sum, cum res & disputationem habeat longissimam; & uos ex eo libro quæ in hanc sententiam dicuntur, cognoscere possitis. Illud autem dicere non uerebor, aliam esse rem, quæ mihi quidem longiore nos interuallo a reliquis animantibus distinguere uideatur, quam hæc ipsa rationis et intelligentiæ uis. In qua exponenda illud uos Adolescentes monitos uolo, nos ne hanc quidem rem, quam allaturi sumus, putare reliquos animantes ab hominibus specie segregare, quod & ipsi Philosophi in brutis suscipiunt, ut fateantur uerâ extremamque differentiam, qua belluæ inter se atque etiam cæteræ res, altera ab altera differant, se omnino nescire, id nos latius patere dicimus, ad hominesque eandem rationem perducimus, non in intelligendi modo uis, sed et in hac re, quam dicturi sumus, quam longe maiore interuallo statuimus, quam intelligendi uis, nos a reliquis animantibus seiungere, in altioreque dignitatis gradu collocare. Quæ uero tandem ea est? animi quædam magnitudo & celsitas; imperij, dignitatis, excellentiæ, gloriæ innata quædam in hominibus, inexplebilisque cupiditas, quam non orbis modo terrarum capere non possit; sed ne cælum ipsum quidem continere. Huius rei in brutis, uel omnino nullum signum uideo, uel ita exiguum, ut uix appareat. neque enim imperandi, cæterisque præstandi desiderium, uel pugnas inter eas excitat, uel iras exaccuit, uel ingenium ad calliditatem, fraudesque & fallacias uersat; sed uel pastus necessitas, uel explendæ libidinis appetitus bella & insidias inter eas gignit. Ipse enim leo, qui huius animi magnitudinis maxime particeps uidetur, nunquam pugnat, ut quos

ut quos uicerit, imperio suo subiungat, neque eum uidemus quasi Regem uictarum belluarum ministerio, famulatuque uti. In homine uero Diu immortales quantam, quam perpetuam hanc animi celsitudinem; præcellendique & imperandi cupiditatem reperies? quam nullam ætatem, nullum sexum, nullum ordinem, nullam nationem huius cupiditatis expertem? quam omnia humana huc spectare? quam omnia homines quæ agunt ad hanc rem dirigere? cuius tanta uis est, ut uitam ipsam, qua nihil hominibus est charius, præ illa, quam plurimi homines, ique præclarissimi leuem ducant. Tanta inquam huius animi celsitudinis uis est, ut ob eam solam animam profunderè præcellentes uiri uel libentissime non dubitent. Nam quæ alia res homines & nationes ad bella & ad mutuam gentium internitionem impellit, quam imperandi, præcellendique cupiditas? quæ illos in pugnae ardorem, in media tela, in apertissimam mortem immittit, nisi gloriæ desiderium, etiam post mortem fructum hunc, quem præstantissimum putant, fortitudinis & gloriæ apud suos captans? quæ res ad singulare certamen rem tanti discriminis, tam dubij euentus, ubi alterum cadere plerumque necesse sit, homines alacres facit atque excitat, nisi hæc iniuriæ impatiens animi celsitudo? Qua uero de causa omnium rerum, quibus homines offenduntur, longe acerbissima est iniuria; ut rei familiaris iacturam, filiorum interitum fortes & magni uiri facile ferant; iniurias uero nullo modo ferre possint, nisi quod in ea hæc animi celsitudo cernitur? qui enim iniuriam accipit, is ab eo quod facit, subiungi quodam modo uidetur; illoque esse inferior. quod humanæ naturæ celsitudo ferre non potest. Quid quod in acie præualentibus hostibus sæpe homines per uirtutem cadere pugnantem malunt, quam se in illorum potestatem

tradere, ne animi demissionis ullū signum edant? iā uero quæ res Tyrannos cum tot exemplis reliquorum Tyrannorū exitus admoneantur, cum tanta hominum maleuolentia se infestos intelligant; cum in perpetuo mortis metu uersentur; cum undiq; insidias, undiq; conuurationes timeant; Regno se abdicare, atq; ad priuatam uitam redire non patitur, nisi hæc animi celsitudo ad imperandum in primis nata? Neq; enim Dionisius, quanuis impendentis ensis metu ac periculo conuiuam a cibo capiendo deterruerit, ea ipse similitudine permotus Regnum deposuit. sed quid ego summos tantum uiros commemoro? quasi uero ullus omnino hominum sit, qui non hanc excellentiam & gloriam in primis spectet? qui non huc omnia sua referat? qui tantum laborem, studium, diligentiam, animi contentionem in præclaris artibus perdiscendis ob aliam re, quam ob gloriam excellendiq; cupiditatem suscipiat; ut etiā is ipse intelligendi appetitus gloriæ famulari uideatur. Neq; enim Philosophi ipsi tam de rebus, quas inuestigatione quærunt, inueniendis laborant, quam de nomine suo ea ratione in aliquo numero apud homines ponendo. Vt etiam qui de contemnēda gloria scripserunt, nomina libris inscripserint. Neq; præclaris rebus deditos homines uel iuri ciuili, uel eloquentiæ, uel etiam Poeticæ operam dantes, uel in mechanicarum artiū pulcherrimis, nobilissimisq; uersantes in somnes noctes ducere cogit tam earum ipsarum artium amor ac studium, quam excellentiæ gloriæq; in ijs ipsis artibus assequendæ desiderium. Age, si quis singulos homines interroget, utrū summi Reges, an clari Philosophi esse malint, quotum queniq; de tot hominum millibus Philosophum responsurū creditis? Ego quidem neminem credo, ne Philosophos ipsos quidem, qui se

Deorum simillimos dicunt, excludo. quid de pueris dicemus, quæ ætas simplicissima est, & apertissima, in eaq; manifesta naturæ signa in primis apparent? quam paucos uidemus intelligendi studio teneri? ac non potius omnes ferè labore discendi fugere, angiq; & inuitos ad præceptorem accedere? At ydem imperandi, excellendiq; cupiditate ducuntur. siquidem puerilibus rixis & pugnis Regna illa puerilia uidemus ambiri. Et hercule quæ alia res magis propria hominis sit, quam hæc imperandi, cæterisq; præstandi cupiditas? quæ aliā rem laboribus, studio, diligentia, periculis, dimicationibus, morte deniq; ipsa homines quærant, cum nulla alia re Deū suspicere possint magis quam quod omnibus rebus imperat; cum se nulla alia re ad illius similitudinē propius accedere putent, quam hoc in omnia, quæ creata sunt imperio? id quod etiā sacre literæ confirmare uidentur, in quibus legitur. Cū Deus in homine imaginem suam expressisset; suiq; eum similem fecisset, continuo, ut quænam sit hæc Dei similitudo intelligatur, adscribit Vates, dixitq; illis Deus imperate piscibus maris, uolucris cœli, animantibus terræ. Qua igitur alia re reliquis hominibus præstare studeāt, quam ea, qua in primis homines, a belluis differunt; Deorumq; sunt simillimi? Itaq; ad Aristotelis uel Platonis imagines nullum unquam clarum uirum fleuisse accepimus. Ad Alexandri uero illius Magni statuam Iulius Cæsar quātus uir, quanto ingenio lachrymas tenere non potuit. iam uero illud quantum est, quam satis uel ipsum solū ad uictoriam; homines uel inuitos hanc animi celsitudinem amplitudinisq; cupiditatem sequi. Nam ab intelligendi discendiq; studio, uel rei familiaris procuratione, uel opum quærendarum auiditate, uel alijs sæpe leuissimis rebus

abducimur; ab hoc uero amplitudinis excellentiæq; desiderio quæ res nos deducit? quod consilium huic re præuertere possumus? Cum præsertim intelligamus ea re fieri, ut sollicitudinis, curarumq; plenam hanc uitam traducamus; eaq; dempta tranquilliorē nos cursum uitæ tenere posse; plurimumq; Philosophorum, eorumq;, qui uiuendi præcepta tradunt, negotium sit in hominibus ab hoc naturæ impetu reuocandis, qui omnes id mihi agere uidentur, ut hominibus humanitatem detrahāt, qui ab ea re homines reuocare studeant, qua in primis homines sunt. Quare si intelligentiæ tam multa tamq; expressa uestigia in brutis cernimus quanta in eo libro, quæ diximus, Plutarchus persequitur, huius uero animi celsitudinis, aut omnino nulla, aut perexigua; si in ijs ipsis hominibus intelligendi hoc, discendiq; studium in paucis omnino est, imperandi uero excellendiq; in omnibus; si ob hoc omnes ferè labores, curas, sollicitudines, dimicationes homines suscipiūt; si hac cupiditate omnis ætas, omnis sexus, omnis ordo tenetur; si ad hanc homines omnia referunt; si hanc adeo omnibus rebus præuertunt, ut uitam ipsam præ illa contemnat; si hæc una res in nullis alijs animantibus cernitur; si hac potissimum in re naturam ducem homines sequuntur, quæ hoc desiderium omnium ardentissimum, hunc animi motum omnium uehementissimum omnibus hominibus dedit; si hoc in se ipsi omnes homines experiuntur, sentiunt; si ne inuiti quidem, totisq; uiribus contra nitentes ab hac naturæ potentissima ui, ab hoc uehementissimo impetu non auferri non possunt; Cuius tandem est inscitia, ullam rem aliam magis hominis propriam putare, præcipuamq; dignitatem hominibus detrabere; ac Diuinam propè similitudinem inuidere? Cum autem in hac re nul-

lum sit contemplatrici illius intelligentiæ momentum; nullā nobis ad dignitatem & amplitudinem contemplatrix intelligentia muniat uiam; nullusq; eius sit ad hunc præclarissimū naturæ motum hominis in primis proprium usus; sed opibus tantum actionis in ea re nitamur; actionisq; præsidio ad summos honores & summam potentiam perueniamus, reliquisq; hominibus præstemus & imperemus, quis iam erit tam pertinax, tam suæ opinionis retinens, qui magis propriam hominis contemplationem, quàm actionem audeat affirmare? Et adhuc non pudebit contemplationem istam uestram prudentiæ, quæ tota in actione consistit, atq; adeo est ipsa actio a ratione directa, anteferre, aut uero cum illa conferre? quæ urbes condidit; quæ homines siluis, ut feras, errantes in eas conuocauit; quæ illos ab agresti & immani uita ad humanitatem formauit; quæ sanctis legibus, præclaris institutis, optimis moribus, uarijsq; artificijs excoluit; quæ agros unicuiq; assignauit; quæ sine iniuria inter se homines uiuere; quæ iustitiam ac pacem colore docuit; quæ contentiones, discordias, rixas, bella modo cōsilio, modo eloquentia, modo armis tollit; quæ futura prospicit; præsentibus moderatur; omnes humanos casus regit; quæ uirtutis usum in homines inducit; quæ denique beatos illos planè efficit, ut non tanta, tamq; multa beneficia a natura ipsa propè quanta & quàm multa ab ea peditis uiris habeamus. In quibus uero hominibus Diuina effigies clarior inest; aut qui tandem Deo ad similitudinē uerius ac propius accidunt? Vos ne Philosophi, qui cōmentitijs nugis uestris nihil aliud consequimini, quàm ut linguam paulo subtilius, quàm cæteri ad disputandū excoluisse uideamini; an uiri prudentes, atq; in rebus humanis gerēdis uersantes? qui urbibus

condendis, omnibus rebus humanis regendis & prouidēdis, beatis deniq; hominibus faciendis Deum quendam rerum cōditorem, rēctorem, moderatorem, prouidentem beatitudinis auctorem nobis exprimunt? O Vitæ Dux ac moderatrix prudentia, quam tibi pro tantis meritis gratiam referamus? quos honores habeamus? illos nimirum quos tibi semper habuit antiquitas, ut homines te præditos, ac præcellentes Diuinis honoribus afficeret. Neq; enim Iupiter, Hercules, Liber, Aecus, Minos, Romulus, cæteriq; Heroes ulla alia re, quàm rebus humanis præclare administrandis, Urbibus condendis, legibus ferendis, in Deorum numerum retulit. Et Hercules a quibus Diuina beneficia accepissent; quos beatæ uitæ auctores agnoscerent, quibus alijs eos honoribus quàm Diuinis colerent? Proferte vos nunc contra aliquod eiusmodi exemplum; atq; ostendite, si potestis, quo in honore uestra ista contemplatio apud homines fuerit; quis unquam in Deorum numero ea re sit collocatus, quòd causas naturæ sit subtiliter perscrutatus. Præclarius opus esse dicebatis Diuini numinis hanc ipsam cōtemplationem, quàm reliquas eiusdem actiones. Primum quâ similitudinem habent in hac re uestra ista somnia cum Deo, qui seipse perfectissime intelligit? Deinde quis uobis hoc narrauit? Equidem de Diuinis rebus nec satis pie puto quicquam homines posse affirmare; neq; omnino fas esse aliquid de illis existimare, nisi ea, quæ Deus ipse nobis ostendit. Itaq; cōtemplationem istam in Deo non uideo; neq; omnino qualis ea sit intelligo; prouidentiam, moderationem uideo; eiusq; similitudinem prudētes homines imitando persequuntur; atq; ita persequuntur, ut quanquã infinito quodam interuallo, innumerabilibusq; gradibus omnia præstantiora sint in Deo; proposi-

tum tamen assequantur, neq; aut inane sit illorum Studium, aut labor & opera frustra suscepta uideatur. Ac quanquam contra hanc hominum cōtemplationem hæc, quæ diximus, satis uideri possunt, non grauabor tamen in hoc loco etiam aliquid quantum immorari, ut rem planiorem faciamus. Nempe igitur dicebatis Philosophi Dei nobilissimum opus esse sui ipsius cōtemplationem, ac tum planè beatum esse Deum cū seipse intelligit & cōtemplatur; longeq; rem præclariorem esse ac meliorem, maioraq; ad Dei beatitudinē momenta habere hanc sui ipsius cōtemplationem, quàm prudentiam, ac cœlestiū & humanarum rerum moderationem & gubernationem. Neq; id mirum, cum Dei actio ad externas res referatur; naturæq; & rerum, quæ creatæ sint, gubernationem spectet; at cōtemplatio Deo ipso terminetur; isq; Deus sui sit ipse in cōtemplando finis; neq; aliam ullam rem extra se propositam habeat. quod si opus tanto est nobilius, quanto id quod spectat, ac propositum habet nobilius est, quanto tandem interuallo cæteris omnibus Dei actionibus cōtemplatio dignitate præstabit? tãto hercule quanto Deus ipse rebus omnibus nobilitate antecellit. Accipite nunc, quæ ad hæc uerba, quorum nulla sunt ad speciem magis insignia respondeam. Primum nego eandem esse Dei & hominum in agendo rationem. Nam hæc finium differentia in hominibus suscipi potest; a Diuina uero natura abhorret. Neq; enim in ulla omnino re, quam Deus agit, quicquam præter se ipsum finem habet, aut propositum; sed omnia quæ ab ipso proficiscuntur, ad eundem referuntur, ut tam in agendo, quàm in cōtemplando ipse suimet sit finis, neq; aliud quicquam præter semet in ipsis spectet. a qua re ne uos quidem dissensuros puto.

Deinde Aristoteles in Decimo libro Ethicorū quomodo Deos colligit se ipsos contemplari; reliqua omni actione eos priuat, cū illos neget, aut iustitiæ, aut fortitudinis, aut modestiæ, aut prudentiæ, aut ullius omnino morum uirtutis munera colere, neq; enim harum rerum Deorum uitam indigere, quare reliquum esse cum uiui sint, neq; omni prorsus careant actione, in assidua illos sui contemplatione esse; atq; hanc Deorum uitam appellat. O somnia; o res commentitias. Poetam ne fabulas de Dijs narrantem an Philosophum ratione disserentem modo audiimus? Nam per illum ipsum immortalem Deum, de cuius natura differimus, an non Deus in celestibus ac naturæ rebus temperandis ac regendis, ea uirtutum officia explicat, quibus tu illum priuabas? sine ulla ne prouidentia perpetuæ coeli conuersiones; tempestatum uicissitudines; elementorum paribus momentis libratae uirtutes; terræ fecunditas; sobolis propagationes existunt? iam uero ut nulla earum rerum, quibus tu Deos priuas, in illos cadat, quomodo colligis, reliquum tantummodo esse, ut se ipsi cōtemplentur? An tu ex humana natura Diuinam fingis? nihilq; præterea in Deo esse uis, quod idem non sit in hominibus? nam in hominibus suscipi potest, si nihil agant, nihilq; contemplentur, reliquum nihil fieri, ideo tum illos mortuos esse. In Deo uero an non sexcentæ præterea res esse possunt, præter hanc ipsam contemplationem? quas non esse nulla ratione docere potes. Sed quanquā omnibus liquido apparere potest, ex ijs rebus quas diximus, hanc Deorum contemplationem commentitiam rem esse, ac nugatoriam, tamen uobis gratificari Philosophi cupio, ac quod de Diuina contemplatione dicitis, in eo uobis assentiari, itaq; do uobis nobilissimum opus esse in Deo sui ipsius cōtemplationē.

templationem. Quid tum? quid ex hoc efficere uultis? Nam quid aliud (inquiunt) quàm opus Dei præstantius illos exprimere, qui contemplationi sese dedunt, quàm qui actioni; ideoq; præstantiores esse homines, Deiq; similiores & ad Diuinam beatitudinem propius accedere, qui hac contemplatione fruuntur, quàm qui res humanas procurant, ac regunt; contemplationemq; hanc actioni dignitate esse præferendam. satis percipio Philosophi; Inhibete orationē; ac diligenter quæ ad hæc dico, attēdite. Nego inter Dei et hominū contemplationē similitudinē, aut cōparationem recte suscipi; neq; si in Deo contemplationem uolumus reliqua opera Dei præstantia & beatitudine antecire, hoc in hominibus ualere ullo modo concedo, sed sic statuo, ut in Deo contemplatio infinito interuallo reliquis Dei operibus nobilitate antecellit, ita ad homines hanc similitudinem nequaquam posse transferri, aut ulla ratione ac cōmodari, in quibus assero totam hanc contemplandi rationē nugatoriam rem esse, planeq; futilem & commentitiam. id adeo in multis rebus usu uenire Comicus dicit. Multa esse (inquit) quamobrem cum duo idem faciant, dicas huic hoc licere, illi non item; non quòd dissimilis res sit, sed quòd is qui facit. Ita contemplatio hæc Dei, qua ille nihil præclarius agere potest; quaq; beatissimus efficitur, hominibus, ut eā Philosophi tractant, nullo modo potest conuenire. quod ne longius faciam, duabus rationibus longe firmioribus, quàm ut euertere possint manifestissime ostendo. Primum quòd Deus (ut dixi) cum se contemplatur, continuo, ac per se nullius ratiocinationis præsidio se ipse intelligit, ut labi, errare, falli non possit. Beatus est igitur Deus, qui se ipse possit intelligere & contemplari. Cumq; hoc sit omnium, quæ in eo sunt, præstantissimū, ni

mirum hoc opus illi continenter est urgendum. At homines qua tandem ratione ad hanc Dei notitiam possunt peruenire? nulla sanè, quod superius demonstraui tum ex ratiocinandi ratione ab effectis ad causas, quæ nullam stabilem, aut certam, aut exploratam scientiam affert, sed errantem ac dubiam opinionem & coniecturam; tum ex humani ingenij imbecillitate; tum ex omnium Philosophorum inter se dissentientibus de omnibus rebus, quasque tractant, discrepantibusque sententijs. apud quos de nulla, uel minima re, quæ inter manus nostras uersetur, quæ sub aspectum cadat, quæ in corporibus nostris sit, quam quotidie tractemus, satis constat, cum eius causam quærunt; nedum credendum sit illos primam omnium rerum causam tam ab oculis nostris, omniq; prorsus sensu remotam inuestigando, disputando uel posse percipere, ac Dei notitiam perfectam asequi. Deinde quid opus est tam multis uerbis, cum in hac re Philosophi sua seipsi oratione refellant; atq; ita refellant, ut etiam si demus illis eos ad omniũ rerum, quas quærunt & inuestigant, notitiam & ueritatem peruenire; si fateamur hoc ratiocinandi genere ab effectis ad causas omnia quæcunq; quærunt, scientia comprehendere; si nulla sit inter ipsos Philosophos de omnibus rebus, quas quærunt, siue ille magnæ, siue paruæ, siue cœlestes, siue humanæ sint, discordia; sed de omnibus mirus opinionum consensus, tamen hæc contemplatio, cui tantum tribuunt, quam tantopere iactant, nullam nobilitatem habeat, cum suis ipsi uerbis omnem illi dignitatem planè detrahant; neq; hæc contemplationis dignitas ullo modo hæerere possit, quã ipsi dum extollere uolunt, planè deprimunt. Etenim ex Philosophorum libris manifeste apparet, contemplationem hanc in Deo ab ea, quæ esse potest in hominibus, non gra-

dibus tantum & infinito interuallo, sed (quod magis rem continet) specie differre; cum dicant Deum cum se intuetur et cõteplatur, naturã ipsum suam, qua nihil est perfectius, quidq; ipse sit, planè intelligere; in quo sita est in primis Dei beatitudo; Homines autem (ut ipsimet Philosophi docent) neq; naturam Dei, neq; quid ipse sit omnino quicquam intelligunt, aut uero intelligere possunt, quem tantum affirmant negatione ab hominibus percipi posse; id est diuturna meditatione & inuestigatione tandem percipi; Deum nullam rem esse ex omnibus quas uidemus, aut cogitamus, sed rem quandam a cæteris omnibus rebus abstractam & separatam; omniumq; eorum quæ cæteris rebus accidunt, quæq; earum propria sunt, expertem & immunem. Quod contemplationis ac cognitionis genus quam tandem similitudinem habet cum illa contemplatione, quæ est in Deo optimo maximo; atq; adeo quam maiorem ab illa non gradibus solum sed specie dissimilitudinẽ habere potest? Itaq; miror uos homines acutos nõ uidere ex tã dissimilibus inter se rebus idẽ effici, aut simile quicquã nequaquã posse; neq; sequi ullo modo. Contemplatio in Deo omniũ, quas ipse agit, perfectissima res est, ergo idem in hominibus. Nam nulla est inter has duas contemplationes similitudinis ratio, immo summa distractio tum inuestigandi ratione, quod illa per se continuo nulla ratiocinandi ope & ad ueritatem fiat; hæc imbecillissimo ratiocinandi genere, quod nihil certi affert; tum uero ipso contemplandi & intelligendi genere inter se longe diuersissimo, quorum cum illud quod est in Deo Diuinam ipsam naturam perfectam et absolutam demonstret, nimirum si hæc res Deũ beatissimum facit, cum ipse se quantus, quàm bonus, quàm perfectus sit, contempletur; hæc uero quæ in hominibus est, cum

specie sit tam diuersa res, quippe quæ duntaxat doceat Deum nihil esse ex omnibus rebus, quas uidemus, aut intelligimus, quam tandem beatitudinem habere potest? Etenim cum e corpore hoc euolauerimus & Dei naturam, quidq; ipse sit contēplabimur atq; intelligemus, tum fateor nos ab illa contemplatione infinito gaudio, animiq; lætitia perfusum iri; foreq; ut beati planè efficiamur; neq; quicquā aliud cupiamus, quod animus noster in Dei cognitione & contemplatione, ad quam natus est, ac fertur, perfecte sit acquieturus; neq; aliud extrinsecus quicquam sit desideraturus. quāquā scio uiros doctissimos non tam in hac Dei cognitione, quam in quadam Diuini amoris flagrantia, Deiq; amando fruitione hominis beatitudinem posuisse. quorum opinio mihi quidem uidetur ad ueritatem propensior. sed tamen ut hominis beatitudo in cōtemplatione Dei posita sit, hoc uerum est, cum Deum cognoscere possumus. Cū uero nihil de Diuina natura intelligamus, sed tantūmodo conijciamus, nullam rem ex omnibus quæ creatæ sint, Deum esse, non cælum; non inferiores cælestium orbium intelligentias; nō terras; non ullam ex animantibus, sed rem quandam puram, perfectam, ab omni materia seiunctam, quam tandē non dico beatitudinem, sed uoluptatem omnino percipimus? Itaq; desinite aliquando huius contemplationis iactione subnixi, & elati ambulare; quam a Diuina tantam dissimilitudinē habere uos ipsi fateamini; atq; intelligite longe propius ad Dei similitudinem accedere illos uiros, qui in hominibus regendis rebusq; humanis prudentia & iustitia moderandis eam Dei imaginem nobis uere exprimunt, quam Deus hominibus aperire uoluit & declarare, quo illam imitatione persequeremur, quoq; ad illam quam proxime possemus, accedere omni studio contende

remus, quā uos qui per summam temeritatem ad ea de Deo cognoscenda, quæ ille homines celare uoluit, penetrare conantes, non Dei similes euaditis, sed eorum potius gigantium, quorum stultam arrogantiam atq; audaciam cælum petisse est infabulis. Contemplationem igitur Dei perfectissimam, præstantissimamq; omnium rem esse fateri possum, ac si ad eam peruenire possint, hanc homines cæteris rebus neglectis persequi oportere, ex qua beatissimi fiant, non repugnabo. Cum uero eam eiusmodi rem esse, quæ intelligentiæ nostræ uim effugiat & ipse ostenderim, & a uobis expresserim, qui eam in negatione ponatis, non ne summæ est stultitiæ, atq; hominum otio abutentium eam rem tot laboribus, ac uigilijs persequi, quam nullo modo assequi possis? Pulchrius est domicilium, longeq; sunt illæ sedes beatiore, magisq; optandus locus ille deliciarum plenus, ex quo Deus primum humani generis parentē expulit, quippe qui omnibus uoluptatibus redundet; in eoq; sit omnium dolorum uacuitas; neque illuc ulli curarum æstus aut solitudinum stimuli, aut discordiarum flatus aspirent. igitur si quis nos hortetur ut relicta hac terra, quam incolimus, omnibus illis rebus, quarum ille locus expers est, infestissima, ad tam quietas sedes omnes commigremus; sapiens hoc scilicet consilium omnes accipiamus; si quidem is qui consiliū dat, iter monstrat & expediat; nosq; in eum locum inducat. Cum uero ab illarum Regionum aditu Deus nos excluderit, cuius stultitiæ fuerit si quis fundis, agris, tota deniq; re sua relicta, omni se opera ad eum locum quærendum dedat? An non hanc hominis amentiam iure omnes rideant? Atqui respondere is possit longe beatissimum locum esse eum, quem quærit. Quis negat? sed eam rem quærerere, quæ inueniri non possit, quan-

uis præclarissimam eam fingas, non ne extremæ est demetiæ? Huius hominis simillimi, planeq; gemini uos Philosophi estis, qui dum eam rem persequimini, ad quam humana conditio nõ potest ui sua aspirare, eam uitæ officijs, quibus humana societas continetur, per summam inscitiam anteponitis. At enim in rebus humanis gerendis ipsa etiam prudentia plerunq; labitur, neq; semper rectum cursum tenet; fitq; sæpiissime, ut cū de aliqua re paulo difficilior incidit deliberatio, sententijs inter consulentes uarietur, quorum alterum fieri potest, ut omnes fallantur; alterum certe fieri non potest, ut plus uno non fallatur, cum errationis uix sint infinitæ, recti cursus una dumtaxat, ut non minus incerta ratio actionis atq; prudentiæ, quæ contemplationis esse uideatur. Quam rationem ut tardiora ingenia in laqueum induere posse uideo, ita miror homines, qui acuti uideri uolunt, plurimumq; in rebus perspicientes, in quotidianis sermonibus illa uti solere. nam primum non eadem est ratio, eademq; utilitas contemplationis atq; prudentiæ. nullum enim usum esse contemplationis uos ipsi fatemini, qui illam in maxima laude ob eam rem non in postremis ponatis, quod ipsa propter se suaq; tantum dignitate, neq; ullo alio emolumento queratur. At cum prudentiæ utilitate quam aliam rem conferre audeamus? Quare quanuis ab ea non omnia semper habeamus, quæ optamus, non debemus tamen multiplicem eius benignitatem in tantis, ac tam multis rebus aspernari. Deinde utrum tandem contemplationis incertæ rationi prudentiam, actionemq; confertis; an dicitis humanum consilium uel in rebus administrandis aliquando falli, fortunamq; illi aliquando & euentum non respondere? si primum dicitis, mentiri uos supra ostendimus, cum nihil omnino explorati assequi posse

contemplationem istam uestram, tam multis rationibus, auctoritatibusq; uicerimus, prudentia uero vrbes ædificauerit; eas habitatoribus frequentauerit; sanctissimas leges tulerit; quibus infinitis seculorum ætatibus tranquillam beatamq; uitam homines traduxerint; totq; alia beneficia hominibus importarit, ut Diuinorum honorum sibi haud immeritam gratiam relatam uiderit. si secundum, non hoc prudentibus uiris est exprobandū, sed humanarum rerum potius dolenda conditio, in quibus tantus sit fortunæ Dominus, ut hominum consilium plerunq; illi par esse non possit. Neque enim eo abijcienda est ars nautica atq; aspernanda, quod aliquando optimus Gubernator ui tempestatis obrutus fuerit, atq; oppressus; neq; Cartaginenses artis militaris imperitum aliquem ciuem exercitibus suis præficere debuisent Annibale præterito, quod is semel aciem amisisset. Neq; enim fortunæ iniuria ad præclararum artium & prudentium Virorum culpam, reprehensionemq; est reuocanda. Tanta enim est prudentiæ utilitas, ut ijs rebus, quas ipsa præstare potest, quæ quidem infinitæ sunt, ac maximæ, contenti esse debeamus; si omnia ab eadem habere non possimus humanam sortem agnoscere; non prudentiam accusare. At etiã negabant ad rerum dignitatem quicquam utilitatem ualere; quin etiam (ut sunt homines in ineptijs fundendis nulla uerecundia) dignitati utilitatem potius detrabere, quã aliquid afferre dicebant, quod ea sit huius uerbi utilitatis uis, ac notio, ut quod utile est, alterius causa esse uideatur. Quæ res ita a ratione est aliena, ut contra ne cogitatione quidem fingere possimus ullã re alia, quã utilitate dignitatem rerum esse metiendam, neq; enim uideo quid in dignitate rerum ponderanda

aliud homines sequantur, quam utilitatem. Quae enim re praeclearum legislatorum maxime suspicimus? utilitate. sanctis enim legibus suis tranquillae, beataeque uitae hominibus est auctor. Quae re eximium oratorem admiramur? utilitate. in grauissimis enim Reipublicae partibus administrandis, plurimus est eloquentiae usus. Quae re optimum iurisconsultum in summo praetio habemus? utilitate. Concordiam enim & pacem inter ciues ciuilibus controuersis tollendis tuetur. Quae re claro Imperatori triumphos diuinorumque propere honores decernimus? utilitate. In eius enim tutela et leges et omnia ciuitatis posita sunt. Denique uirtutes ipsae, quae alia re, quam utilitate laudantur? Quia etiam a sola utilitate uirtutes effici dico. Nulla enim alia re uiros iustos fortes, continentes, prudentes colimus et in honore habemus; iniustos contra, ignauos, incontinentes, stultos uituperamus, odioque habemus nisi utilitate. Iustitia enim, fortitudo, continentia, prudentia, caeterisque uirtutibus humana societas continetur; ideoque praeclearo hoc uirtutum nomine appellatur. Contra iniustitia, ignauia, incontinentia, stultitia omnis societas euertitur funditusque tollitur. Iure igitur haec plurima detrimentorum importatio uitium nomen eis imposuit; quae res sapientis Poetae auctoritate et testimonio comprobatur. Iusti enim et aequi utilitatem matrem appellant. Neque ulla alia causa reperiri potest uirtutum a uitium distinguendarum, quam utilitas. Hic ego uos arbitror adolescentem contra hanc rationem nostram cogitationi uestrae tacitos subicere, quae in hoc genere saepe iactari solent; fortes, iustos, & prudentes uiros etiam si nullam ab illis utilitatem habeamus, ab omnibus tamen sua tantum uirtute amari atque coli; quo fieri ut etiam multis ante nos seculis mortuorum praecelsentium & sanctorum uirorum memoriam ueneremur; summoque

moque amore prosequamur; a quibus tamen nullum beneficium, nullamque ipsi utilitatem quaeramus. Contra iniusti, stulti, ignaui, sceleribus inquinati, etiam mortui ijs ipsis uitium summo in hominum odio, despectuque iacent, cum ijs tamen nihil nobis nocere possint. ut uirtus nulla alia utilitate, quam suamet commendatione ab omnibus amari uideatur, ac suspici; Contra uitium sua tantum turpitudine odio haberi atque contemptui. Quare non ita permoueor, ut non me facile hunc locum tueri posse confidam. Neque enim in rebus laudandis meam tantum utilitatem specto; neque rerum dignitatem mea priuata utilitate definio. Etenim cuius hoc esset inscitiae? sed de re nullis hominibus aut temporibus definita uniuerse disputo; uirtutemque ab utilitate effici dico, non mea sed uniuerse. Cumque clarissimi, ac sanctissimi uiri mortui amantur, ac suspiciuntur, rem ad eam interpretationem reuoco ut ideo amentur, quod ciuitatibus suis utilissimi fuerint, talesque Principes in nostra Republica a nobis tacitis exoptentur, contra alij odio habeantur, quod in ijs summa perniciet, magnumque dedecus ciuitatibus fuerit. Neque enim uiuorum uirtus ulla alia re premijs & honoribus a Ciuitatibus afficiebatur quam ea utilitate, quam ab illa Ciues illi capiebant; neque nos ulla alia re mortuos amamus, quam quod ut natura ita beneuolentia coniuncti sumus hominibus iam mortuis, ac pro illis praestantissimorum uirorum uirtuti, quos illi Principes sortiti sunt, gratiam habemus. hac enim utilitate detracta inanis omnino res planeque ridicula erit uirtus. Fortem enim uirum hostium telis se ultro obijcientem, mortemque appetentem ridebimus scilicet summamque demerentem notabimus, Patriae utilitate detracta; contra ignauum ac timidum aciem deserentem, salutisque suae fuga consulentem laudabimus, prudentem

temq; uocabimus . sed satis iam multa uerba adolescentes in eam sententiam fecisse uidemur, ut ostenderemus hac rerum naturæ contemplatione Philosophos nihil certi aut explorati assequi, atq; omnia fundamenta, quibus Philosophorum causa innititur, tolleremus; omniaq; quæ defensionem huius contemplationis in primis continent, euerteremus, cum in præcipuas rationes, quas pro se Philosophi afferre soleant, quasi in firmissima propugnacula inuasermus; deq; illis eos deiecerimus; nulloq; loco consistere passi simus. Quapropter recte perorari posset hic locus, quod tamen prius facturi non sumus, quam nonnulla & Nos contra hanc eorum cõtemplationem afferamus, quibus ipsi, quemadmodum nos illorum rationibus fecimus, si possint, respondeant. ea enim argumenta in illos sumus illaturi, quibus doceamus, nihilominus, ut ea quæ superius diximus, magna ex parte falsa sint; nihilominus, ut omnia quæ inuestigatione et disputatione quæerunt, scientia assequantur; neq; dubia, aut errantem & uagã opinionẽ (ut ostẽdimus) sed certã, stabilemq; & exploratã de rerum naturæ causis scientiã habeant; eorũ tamen studiũ inanẽ rẽ esse, planẽq; nugatoriã; neq; causã ullã esse quamobrẽ homines hoc se molesto negotio implicẽt; Frustraq; et si ad omniũ rerũ, de quibus disserunt, ueritatẽ perueniãt, tantũ, tãq; diuturnũ laborẽ in eo studio ab hominibus suscipi, ut multi cæteris rebus neglectis, totã ætatẽ in eo conterant, quin etiam de aliquibus acceperimus, tanto eos harum rerum inuestigandarum amore captos, tantãq; (ut uerius dicam) amentia correptos, ut oculos sibi effoderent; atq; hunc cœli aspectum sibi ipsi eriperent, ne ab hac cogitatione, in quam mẽtem penitus iniecerant, atq; defixerant, tot, tamq; uariarum rerum pulcherrima specie abducerentur, corporis

enim lumine, ut ipsi dicunt, carere maluerunt, quã mentem cœcam gerere; ut uero ego puto, cum mentem assidua illa inuestigatione altioribus indies tenebris inuoluerent, ne corpus meliore conditione esset, ipsum quoq; luce priuasse. Nam per Deos immortales respondete mihi Philosophi, ut dem uobis, uos ad omnium, quæ quæritis ueritatem peruenire; quid tandem tot uigilijs, tanta mentis agitatione assequimini? Etenim si magnũ aliquid contemplatione ista uestra uos efficere ostẽderitis, multi fortasse ex nobis iuris ciuiliis & reliquis doctrinæ studijs relictis ad uos sese conferent, inuestigationesq; istas uestras uestigijs uestris persequentur. Agite igitur, exponite nobis quod in uestro isto studio operæpretium sit. an (ut dicere non dubitatis) beatitudo ipsa, an utilitas, an delectatio? in tanti, n. tamq; diuturni laboris studio, nisi operam planẽ profundere uideri uultis, horum aliquod inesse oportet, aut summam utilitatem, aut singularem aliquam uoluptatem, aut (quod omnium rerum longe maximum est, & præstantissimum) beatitudinẽ ipsam. Igitur de his sigillatim quæramus. Ac de beatitudine quidem nihil est quod uerba faciamus, cum satis copiose, ut arbitramur, sit illa a nobis superius refutata; cũ docuerimus, ne minimã quidem partẽ, ac ne umbrã quidem beatitudinis ex contemplatione ad homines peruenire. Igitur quæ tum diximus, omnia ex ea oratione sunt repetenda, atq; ad hunc locum accommodanda. quæ uobis adolescentes nondum arbitror memoria excidisse. De reliquis igitur duabus rebus quæramus, hoc est de utilitate & delectatione, quæ duæ res hominum studia ad sese attrahere ferẽ solent. Igitur utilitatem, quam tandem habere possumus ab hac rerum cœlestium & naturæ causarum inuestigatione; quamue ab illa opem petemus ad res

ciuiles administrandas, cum uos ipsi affirmetis cum singule tantum res in actionem cadant; naturæ uero inuestigatio uniuersa quærat; effici, ut qui paulo diligentius studiū in rerum naturalium contemplatione ponant; in ijsq; inuestigationibus diutius immorentur, uniuersis rebus assidue uersandis, a singularium rerum quæ actionis sunt facultate & scientia paulatim abduci; atq; ita ad res ciuiles gerendas indies minus idoneos fieri? Neq; id mirum cum hanc rerum ciuiliū gerendarum scientiæ usus & tractatio pariat, augeat, ac perficiat. At etiā leges (si Dijs placet) ab hac contemplatione conditas fuisse dicunt. Etenim Philosophos cum acerrima mentis contentione ad rerum cœlestium cognitionem peruenissent; naturaliumq; rerum ordinem uidiſſet, ac quemadmodum inferiores superioribus parerent; illisq; subicerentur & ab eisdem gubernarentur, percepissent; ad illud exemplum res humanas formasse, legesq; quæ illum ordinem imitarentur, tulisse. Qua re quid nugacius, aut mendacius dici potest. Nam & Minos Cretensibus, & Charondas Carthaginensibus & Lycurgus Lacedæmonijs, & solon Atheniensibus leges multis ante seculis scripserunt, quàm auditæ essent hæc de rebus naturæ otiosorū hominum disputationes; Numamq; Pompilium Romam accersitum, ad res legibus constituendas legimus fuisse; non ob egregiam aliquam rerum naturalium scientiæ famam, sed quòd esset iurisconsultissimus. Horum uirorum quem tandem accepimus Philosophorū præceptis aut doctrina instructum ad Respublicas formandas accessisse? Neq; enim Lycurgo qui sanctissimas leges tulit, ullum unquam cum Philosophis commercium fuit; neq; illius legum monumenta, quæ adhuc extant Philosophorum quæstiones, aut naturæ inuestigationem ulla ex parte

redolent. Quin etiam in ipsis Philosophorum commentitijs legibus & Rebus publicis aut nullam, aut perexiguam utilitatis partem ab hac naturalium causarum contemplatione profectam inuenimus, quæ tamen Philosophorum leges sunt eiusmodi, ita res absurdas interdum continent; cuius generis sunt Platonis uxorum communicatio, promiscuusq; concubitus, eademq; uirorum & mulierum officia; Aristotelis, ut alia flagitia præteream, præposteræ ueneris cum uxoribus usus nobilibus permissus ad ægeſtatem filiorū eorum paucitate uitandā; quodq; longè foedius dictu est, aborta facere; ut risu sint a sanctis & prudentibus uiris explodendæ, a nullis certe populis sint admittæ; quin etiam sæpe a bene institutis ciuitatibus tanta Philosophorum, tamq; in omnibus rebus & cœlestibus & humanis loquacitas grauib; edictis expulsa. illine legibus ferendis, populisq; regendis præficiantur, qui nullo usu rerū humanarum eruditi, rerum naturæ cognitione duntaxat subleuati ad humanas res moderandas accedant? perinde quasi ex causarum unde uenti excitentur, cognitione habiles efficiamur ad uehementissimos seditioſum uentos, turbulentaſq; discordiarū procellas intelligendas, regendas, & sedandas? in usu hæc posita sunt rerūq; ciuiliū assidua tractatione, ingenijq; habilitate quadam. quod qui non intelligit, legumq; ferendarum scientiā ab usu rerum, quotidianaq; uitæ consuetudine ad naturæ causas conatur transferre; illud inani suo labore atq; inscitia assequitur, ut leges ferat potius ad risus hominum excitandos, quàm ad homines regendos aptas. Ac de utilitate quidem, quanquā multa alia addi possunt, breuitatis tamen causa hæc nobis in præsentia satis erunt. Nunc uenio ad uoluptatem, quæ res magnam uim habere solet ad hominum studia ad se rapiens

da. igitur quam tandem delectationem habent eiusmodi contemplationes? Nam si de me alios possum iu dicare, cum per multa quæ ab ipsis disseruntur, cognouissem, nulla unquam me sensi (ut isti de se dicunt) titillanti uoluptate perfundi. idem puto illis usu uenire. nisi forte alio sunt, atq; ego, se sensu præditi. Atq; ego uix risum tenui cum nuper in libros quosdam a quodam nostræ ætatis homine scriptos de liberalis uitæ institutione incidissem, in cuius proemio dicit, infinita se animi uoluptate frui, cum cœlestium orbium conuersionis causas intelligit; cū eorū uim & efficientiam in hæc inferiora contemplatur; deniq; cum rationem uentorum, nimborum, salsedinis maris, cæterarumq; eiusmodi rerum cognoscit. si magnam se capere uoluptatem dixisset, ferrem hominem aliquo modo, ac rogarem quantam tandem caperet? An ne tantam, quantum est cœlum ipsum? Cum uero infinitam dicat, quæro cum ipse finitus sit, quem locum infinita res in illo habere possit? quod si cauillari me dicet, quid refert me in re nugatoria cauillari, in qua ipse nos uelit ludificari? carentane uero philosophi? tanta ne est uobis cum rebus cœlestibus, atq; ijs quæ in aere, nostrorūq; hoc orbe fiunt affinitas et coniunctio, ut cum ad eas intelligentiam applicatis, infinita uoluptate titillemini; ad alios uero cum eadem intelligant, nulla huius uoluptatis pars perueniat? Ex uestris enim intimis sensibus, ac cogitationibus ex uobis Adolescētes quæro, quā tandem uoluptatem in ijs rebus percipiendis inesse putetis? Nam ego quidem cum de ipsis Philosophis discerem, eadem ne esset cœli forma, quæ inferiorum harum rerum, atq; alia eiusmodi multa, res mihi uidebātur plenæ laboris, inanes uoluptatis; ut mihi uideretur Philosophorum studium summæ potius animi & ingenij contentionis; quæ res homines torquet, quàm ullius delectationis.

quod etiam ipsi ostendunt, cum orationem ipsi suam factis refellunt, seq; mendacij liquido arguunt. Nam cum in harum nugarum acerrima meditatione aliquot horas sunt uersati, animi relaxationem quærent. quæ res declarat, non illos in uoluptate fuisse; nam uoluptas ipsa summa est, ac præcipua, ac uero una penè animi relaxatio; sed in animi contentione, cuius remissionem aliqua oblectatione petunt. Quod si libeat illis concedere maximam esse huius contemplationis uoluptatem, quid tandem? tantane erunt uoluptatis momenta, ut grauibus, serijsq; negotijs ac studijs illam præferamus? atq; illud studium, ex quo nullam ad homines beatitudinem peruenire, nullam capi utilitatem demonstrauimus, uoluptatis tantum commendatione persequemur? Quid intererit inter homines hac mente præditos & eos qui præ ueneris & reliquis corporis uoluptatibus honesta studia negligunt ac uirtutem deserunt? Nec quicquam ad rem pertinet quod ueneris uoluptas corporis sit, huius contemplationis oblectatio in animo insit, cū nos a negotijs gerendis, a uitæ officijs exequendis, ab humanis muneribus colendis utraq; res pariter abducat. Nam animi uoluptates ideo in laude poni solent, corporis uero in uituperatione iacere, quòd illæ maxima ad uirtutem habeant adiumentum, hæc uero ad uitia homines impellant. Quòd si contemplationis uoluptas æque ac ueneria ab officijs colendis homines auocat, non uideo in quo, cum hæc uituperetur, illa laudetur. Deinde, ut corpus omittam, nullæ ne præterea sunt animi uoluptates, quàm rerum naturæ contemplatio? nonne Poema conficere, aut historiam scribere summam habet animi oblectationem? An putamus Virgilium, cum diuinum Poema conficeret, ac tam præclaras res ex Diuina ingenij ui depromeret; Aut

T. Liuium cum cœlesti propè ingenio tot egregias Romanorū res gestas illustraret, minore in uoluptate fuisse, quàm Philosophos, cum somnia sua contemplantur? Atqui nullus horum tantum animi habet, aut tanta est arrogantia, aut uoluptati, quam ex rebus suis capit, tantum tribuit, ut eius causa studium suū excellentium uirorum actionibus, ac rebus gestis anteponat. quorum uirtuti salustius scribendæ historiæ gloria præstantissimus laborem suum inferiorem facit. Cum igitur hæc Philosophorum contemplatio etiam si omnium quæ querit scientiã stabilem ac perfectam assequatur, neq; beatos homines faciat; neq; utilitatem ullã habeat; neq; si maxime habeat, ulla sit eximia uoluptatis commendatio, non uideo in quo studium istud uestrum Philosophi ullo in pretio sit habendum. Quapropter si Philosophos omnibus ipsorum uestigijs persecuti, nullo eos loco consistere passi sumus; si de omnibus præsijs illos deiecimus; si ostendimus illorum contemplationem, nihil omnino certi, uel explorati assequi; idq; tū ratione probauimus, tum èt grauissimorum, doctissimorumq; hominū auctoritate et testimonio confirmauimus; si demonstrauimus quæ propter se ipsa querantur ea ijs quæ in alio genere propter alia querantur, nequaquam esse nobiliora; si ipsam etiam actionem nihilominus quàm scientiam sui finem esse, suãq; dignitate queri docuimus; quin etiã ipsam scientiam reliquis artibus, omniq; actioni communem esse; si ne scientiam quidem propter se ipsam a natura queri probauimus; si animi celsitudine maiore nos interuallo a reliquis animantibus, quàm intelligendi ui distare uicimus; si ad eam rem actionem retulimus, ab eaq; planè contemplationem distinximus; si contra prudentia & actione omnes res humanas contineri docuimus; si ab illa vrbes ædificatas, homines in eas cõ-

uocatos,

uocatos, leges latas, bonos mores, præclarãq; instituta inuenta, discordias sublatas, pacem & tranquillitatem inductam, bella propulsata, beatam deniq; uitam perfectam docuimus; ob easq; res tantas, tamq; præclaras Diuinorum honorum gratiam illi ab antiquitate relatam demonstrauimus; si rerum dignitatem utilitate metiti sumus; summamq; utilitatem actioni inesse demonstrauimus; quis esse possit, qui Philosophorum contemplationem rem inanissimam ac futilissimam actionis, prudentiæq; dignitati audeat conferre? Equidem neminẽ uestrum arbitror adolescentes esse (id quod uos uultu ac nutu uideo significare) qui ijs rationibus permotus mihi non assensuatur. Quis dubitet quin actio contemplatione infinito interuallo dignior sit, atque præstantior? præsertim si & ea quæ infra dicam cogitatione uolet effingere. Igitur uos appello clarissimi uiri, qui in humanis rebus gerendis, deq; hominibus bene merẽdo omne ingenium, omnem curam, laborem, industriã, omnem deniq; ætatem uestram posuistis. Vos optimi urbium conditores, qui homines ex agris prudentia, ingenioq; uestro euocãdos ipsam penè humanitatẽ illis dedisse uidemini. Vos sanctissimi legum latores quorū præclaris institutis Ciuitates atq; prouinciæ multis seculis steterunt. Vos egregij iurisperiti quorum disputationibus, ingenio, doctrina, prudentia, ciuium cõcordia sublatis controuersijs magna ex parte continetur. Vos clarissimi oratores, quorum eloquẽtia concitatos illos seditionū æstus sæpe compressit, Ciuilibus rebus moderata est; in quorumq; facultate magnum semper fuit innocentie præsidium. Vos in primis incliti Imperatores, in quorū tutela atq; præsidio omnia humana, ac Diuina uersantur; qui a patria, a templis Deorum immortalium, ab aris, ac focis incẽdium, ab agris

M

uaſtatem, a ciuibus ueſtris ſeruitutem arcendo; qui ſummis diſcriminibus uos offerendo, qui pro patria mortem fortiter obeundo, aditum uobis ad cœleſtes honores aperuiſtis. Atq; hæc omnia cum feceritis, nonnulli tamen erant homunculi in otio, atq; umbra tabeſcentes, qui non minus in commentitiarū rerum inaniffimo ſtudio uirtuti ueſtræ præferendo, quàm in ijs ipſis rebus perſequendis delirarent. quorum tamen ſtultitia (quod interdum humani ingenij pudendum ſit, in quo tam abſurda opinio tandiu hæerere potuerit) ſectatores adhuc habet. quibus equidem credo ueſtræ uirtutis ſpeciem in mente atq; oculis nunquam eſſe uerſatam; nunquã illis ueſtræ prudētiae, fortitudinis, ueſtrorum laborum, periculorum, ſudoris in mentem ueniſſe; nunquam illos ueſtra diuina atq; immortalia beneficia, quæ ipſi cum cæteris hominibus a uobis habeant, animo, memoriaq; agitaſſe. Cum puer hucusq; legendo perueniſſet, familiares nuntiarunt prandium corrumpi. Quare lectione intermiſſa Deo gratias egimus; lautisq; manibus accubimus.

DE PHILOSOPHIAE ET IURIS
CIVILIS INTER SE COM
PARATIONE.
AD CHRISTOPHORVM MA
DRVTIVM CARDINALEM
AMPLISSIMVM
VBERTI FOLIE TAE
LIB. SECVNDVS.

VANAM REFIERI PV
tem Chriſtophore Madruti, cur cū hominū genus ad ſocietatem ſit et a natura creatū, et a neceſſitate cōformatum; quippe quod mutua ſe ope deſerens, neque tutam omnino, neque beatam uitam poſſit traduce re; ut merito ijs uiris, qui homines ab agreſti, immaniq; uita ſe gregarint, eoſq; urbium, legum, iuris, officiorum coniuñtione deuinxerint, tanquam beatitudinis auctōribus Diuini honores habiti ſint, cōplures tamen omnibus ætatibus fuerint, qui eius muneris obliti, cuius in primis colendi cauſa nati ſint, ab hac ſe humana ſocietate ſeiungerent, in ſolitudinemq; concederent? An eam cauſam huic ſuo conſilio prætendent, ſi ſe dixerint neq; ciuiliſ cōſuetudinis odio impulſos; neque ſolitudinis amo re captos, ſed ad minima malorum eligenda ab hominum cœtu emiſſaſſe, quod urbanā hanc uitā uiderent maximis diſcordiarum et bellorum procellis agitatā & infeſtam, plurimaq; ſcelerum illuue obrutam, atq; oppreſſam. quibus malis ne uexarentur, aut inquinarentur, procul ſe ab illis turbis atq; conta-

gionibus *etatem* agere decreuisse? Quod tamē mihi ad excusationē nequaquam satis uidetur. Nā primum illud consiliū nullo modo esse probandum statuo, quod si omnes sequantur, omnis humanæ societatis dissolutionem continuo existere necesse sit, qua re nihil omnino detestabilius dici potest. Deinde non illud a summa excellentium uirorum, quales se isti ferē haberi uolunt, uirtute expectatur, ut cum uideāt ceteros homines natura sibi coniunctos infinitis malis laborantes operam suam ipsi subtrahant; Quin contra in hominibus regendis et a uitijs reuocandis omnis uirtutis et ingenij uis potissimum est exprimenda. Atque ea cum ita sint, plurimi tamē homines (ut diximus) semper fuerunt, qui hominum conspectum fugerēt, et in siluis se abderent. quos eleganter a socrate irrisos legimus, qui se in siluis aliquādo fuisse dicit, cumq; in illis aliquandiu commoratus esset, nullamq; unquam ex tot arboribus sibi ad ea, quæ ipse rogasset, respondentem audisset, in urbē reuertisse, atq; qui in siluis *etatem* agerent, eos non ferarum modo, sed stipitū, atque truncorum sibi instar esse dixisse. Quorum similes atq; adeo gemini mihi uidentur ij, qui publicis muneribus neglectis humanarumq; rerum procuratione reliquis permissa, in rerū naturæ contemplatione, quod studiū philosophiam uocant, omnem operam suam ponendam putant. qui quanuis a nobis superiore libro satis sint reprehensi atq; exagitati, tamen ad ea præterea, quæ in eandem sententiam ad sfondrati orationem ab hominibus doctis sunt disputata, memoriæ mandanda pergamus. Nam cum mensæ sublatae essent Moronus Quid uos? ut uisa est uobis (inquit) hæc orationis pars? Tum Antonius. Ea scilicet, quæ a tali ingenio fuit expectanda. Etenim siue uniuersam illam; siue singulas eius partes spectemus; siue ar-

gumentorū & rationum momenta ponderemus; siue copiam & flumen uerborum consideremus, siue uim perpendamus; siue in ornamenta & lumina intueamur, ea mihi uisa est, in qua nihil desiderem. Itaq; nihil mirum est tanta nunc in sfondrato ingenij, eloquētiæ, doctrinæ, rerum gerendarum usus, prudentiæ inesse ornamenta, quanta in neminem omnino nostræ ætate naturam & industriam congeffisse arbitror, cum tam multarum ac magnarum uirtutū in prima illa ætate tanta indoles fuerit. Hic ego cum Galesio assensus essem, ad sighicellum conuersus. A te inquam sighicelle quæro cum Philosophorum causa ita profligata sit, planēq; deleta, tamen ne etiam audeas me aut omnino quenq; alium a iure civili auocare? Tum sighicellus. Haud me, inquit, fallebat Folieta si iam inclinato animo tam uehemens, tamq; acris oratio incubisset, facile te quo propendebas impulsū iri. Itaq; nullum prorsus uerbum facturus sum, quo te in alteram partem traham; neq; irritum laborem capiam, tuoq; te animi impetu ferri sinam. illud tamē dicam longe probabiliorem futuram fuisse eam orationem, si non tam aspere, tamq; acerbe philosophiam esset insectatus. Etenim pace sfondrati dixerim quod sentio, non tam ille rationum momentis, quam conuicijs cū Philosophis uidetur pugnas- se; quodq; crimen orationis initio Philosophis obiecit, in id mihi ipse turpissime lapsus uidetur; plusq; in animis hominū incitandis, quam docendis operæ sumpsisse, Cum tamen hæc causa non in animorum permotione, sed argumentis esse debeat. Itaq; auctoritatem dictorum suorum ipsemet eleuasse uidetur. neq; enim eam fidem habent homines ijs uerbis, quæ ab incenso studio proferrī intelligunt, quam ijs, quæ sedatus animus nulla perturbatione commotus ad ueritatem inuestigandam

pronuntiat. Magna igitur ex parte Philosophorum uicem se ipse ultus est. Quanquam ne hac quidem pœna Philosophos fore contentos puto. Coniectura enim auguror aliquem exiturum, qui mediata oratione, quod ego nunc facere omitto, ipse assequatur; ut omnia quæ contra Philosophos disputata sunt, refellat. sed tamen sunt nonnulla, quæ mihi in mētem ueniūt; ea tacitus nullo modo præterire possum. quippe quæ partim ita aperta sint ad reprehendēdum, partim ita probatu facilia, ut neminem tam a Philosophorum causa abhorrentem arbitrer, qui audeat ab ijs quæ dicturus sum dissentire. Nam si iam satis resedit impetus ille animorum, quē in nobis excitare potuit tam concitata oratio, qui ita uehemens fuit, ut me ipsum interdum, qui longe ab ea ratione dissentio. inuitum & serē contra nitentem rapidissimo illo cursu suo secum auferret; & si iam sedato animo de ea re inter nos quærere possumus, an nō illud principio magnopere reprehendēdū uidetur, quod in tā constātem, tamq̃ consentientē omnium serē hominū & seculorū opinionem inuadere ausus sit, actionemq̃ contemplationi dignitate anteferre non dubitarit; qua re quid fieri potuit audacius? Tu cum omnes claros uiros, quicunq̃ de hac re scripserunt, magno uideas interuallo contemplationem actioni antepone, à tam stabili tamq̃ inueterata sententia adolescēs homo dissentire non dubitabis; atq̃ adeo eā euertere conaberis? ac tantum tuo iudicio assumes, ut non longe plus tribuas tantorum ac tā multorum uirorum ingenio & doctrinæ? In quibus fuit uir recētioribus temporibus clarissimus Thomas Aquinas ob multas, eximiasq̃ uirtutes inter Diuos relatus; qui rem ita copiose tractauit; ita firmis rationibus confirmauit, ut dubitandi libertatem hominibus serē præcidisse uideatur. Itaq̃ quanti hunc

scriptorum consensum sfondratus faciat, quamq̃ in eo negligendo famæ suæ consulat, ipse uiderit, neq̃ enim nunc, quamquā illi omnia cupio, de eius gloria laboro; modo det mihi quod inficias ire non potest, hanc eius rationem Paradoxi cuiusdam naturam attingere; consentientemq̃, ut dixi, omnium hominū & seculorum opinionē facere nobiscum. Cuius quāta, quamq̃ graua sint momenta iuxta mecum omnes intelligitis. Equidē tam inueteratæ clarorum hominum auctoritati ac testimonio tantum tribuo, ut mihi nō firmissimæ modo rationis instar sit, sed Diuini cuiusdam propē oraculi numen, ac sanctitatem obtineat. Atq̃ ego ita adhuc disputo, ut sfondratum, quod iudiciū suum tam probatæ sententiæ anteposuerit, etiam si id uerecunde et hæsitanter fecisset, ad firmissimamq̃ rationem, atq̃ omnibus testatissimam euerendam cum quadam uerborum insinuatione ac uenia petita accessisset, doceam temere fecisse. Cū uero hac temeritate contentus non fuerit, sed tam atrox in cōtemplationem Diuinam rem exortus sit; ut necesse etiam habuerit eam contemnere ac uituperare, quiq̃ contemplationis studia colunt, eos nō modo peruellere, orationisq̃ libertate perstringere non dubitarit, sed maledictis quoq̃ et conuicijs incesere, in eosq̃ etiam omni uerborum petulantia sit inuectus contemplationem modo futilem rem ac nugatoriam & inanē, modo qui in ea uersantur omnium hominum leuissimos appellando; neq̃ ulla tantorū uirorum uerecundia eius orationi moderata sit, an non hoc (pace illius dixerim) proiectæ cuiusdam est audaciæ, hominisq̃ pudoris prorsus obliti? In qua re minus etiam est ferendus qui quod initio orationis Philosophos facere criminatus est, cum indignaretur illos conuicijs pro ratione pugnare, in id ipse ita aperte, ac turpiter lapsus sit. sed Cut di

xi) nolo alienam uicem anxius esse, illud mihi nunc est propositum ut doceam contemplationi huic, quam uituperavit Sfondratus a consentiente omnium hominum, omniumque ætatum laudatione in omnibus humanis rebus dignitatis primas tributas esse; longeque semper actioni contemplationem antepositam. quod cum patere potest omnes scriptores quicumque de ea re disputauerunt, legentibus, tum omnem dubitationem præcedent ipsius Christi Dei Deique filij apertissima uerba. Nam cum is apud nobilissimas foeminas diuertisset, quarum altera familiarium rerum administratione sorori permessa, ad Christi pedes assidens eius sermonem intentissima audiret; in eaque contemplatione mentem penitus demisisset; altera se solam in ministerio relictam ægre ferre uideretur, sedulitatem Martæ ita laudauit Christus, ut illi tamen Mariæ consilium anteponeret; ac meliora eaque quæ nullo modo amittere posset, optasse illam diceret. An ullum illustrius, aut grauius aut sanctius testimoniū esse potest, quàm hoc, quod ab ipso Dei filio contemplationi datum audistis? Spernat nunc mihi contemplationem; ac de ea contemptim loquantur; actionemque illi anteponant, modo intelligant se Diuinum testimonium simul spernere; ac nefario scelere sese obstringere; quorum uicem, ac quid quisque sentiat, ac loquatur non magnopere sollicitus sum, cum præsertim suo quisque periculo insaniat. me quidem ab inueterata omnium hominum opinione diuino testimonio comprobata, nullius unquam oratio dimouebit. At quamobrem contemplationem ita asperere institatur? quod ad perfectam Dei notitiam illam negat peruenire, quidque planè sit Deus scientia et cognitione comprehendere. Quid estne ulla de omnibus humanis rebus, in quibus hominum studia elaborēt, in quibus perfectum et absolutū illud quod

quod ipsis propositum est, assequatur? An imperatorem, an Oratorem, an Poetam, an Pictorem, an artificem denique alium quem ex omni ætatum memoria proferre possumus, in quo non multa desiderentur earum rerum, quæ sunt in ea arte, ac disciplina, in qua studium ille et omnem ætatem suam posuerit? vel hæc ipsa actio, atque prudentia, quam Sfondratus contemplationi est ausus præferre ad id quo intendit, perfecte unquam peruenit? Quem unquam audiuius prudentem factum esse uictoria? quem ita æquabili rationis norma omnia quæcumque gesserit esse moderatum, ita omnia officiorum momenta seruasse, ut eius perpetuus tenor uitæ prudenter et cum ratione actæ ab omni reprehensione sit liber? Quem hominum (ut de præstantiore uirtute loquamur) legimus aut Ciuitatem aut ullam humanam societatem ita præclaris legibus temperasse, ita bonis moribus formasse, ita sancte ad pacem, ac uirtutem instituisse, ut non multa eius uiri aut usus coarguerit, aut ab alio legislatore melius multa sint instituta, aut denique non ea in multas posteritatis reprehensiones incurrerint? Quod igitur crimen in actionem et prudentiam et in cætera omnia humana ualet, id in contemplationem infligere; atque ideo conari homines ab ea abducere, cuius tandem est inuidiæ atque inscitæ? quin eadem opera homines a sanctis moribus, a præclaris uitæ muneribus, a iustitia, fide, fortitudine, moderatione, cæterisque uirtutibus reuocas, quod in alijs rebus colendis, nunquam ad perfectam illam absolutamque prudentiæ normam, rectamque rationem planè perueniant; atque adeo semper ab ea longissime ferè absint? sic enim ratio colligebat tua, ideo contemplationem negligendam, quod perfectam, absolutamque Dei notitiam nequaquam assequatur. Aut igitur concede omnes uirtutes, omnesque artes, ac di

sciplinas, prudentiam deniq; ipsam a studijs hominum simul cū contemplatione deserendas; aut expone tandem nobis, cur cum in eadem ratione perfectum non assequendi omnia æque uersentur, prudentia & reliquæ artes hominibus sint urgendæ; cōtemplatio tantum abijcienda; curq; in communis culpæ societate contemplatio inuidia sit oneranda, prudentia liberanda. illud uero mihi aliquis pro sfondrato respondeat uelim, num ipsi cum tot maledictis hanc contemplationem laceraret, cum tam grauibus uerbis Philosophorum studium insectaretur, in mētem uenerit neminem omnino unquam mortalium, tam multa, tamq; præclara de Deo omnium rerum auctore atq; causa cognouisse, quam Philosophi hac ipsa inuestigandi ratione, quā ipse contemnit, & (si Dijs placet) per ludibrium irridet, cognouerunt? num unquam ea cogitatio animum subierit in tantis tamq; uarijs populorum & nationum de Dijs errantibus opinionibus, cum alij sibi alios Deos fingerent, atq; alij Iouem, alij Mercurium, alij Lunam, alij Solem, alij Cererem, alij nescio quos alios commentitios Deos colerent, quin etiam alij fuerint, quos partim muta animalia partim herbæ ac plantæ Diuina religione imbuerēt; atq; etiam alij Deos sibi ex marmore, ex ære atq; auro fabricarent, quos pro numinibus uenerarentur, Philosophos unos extitisse, qui diuina penè ingenij ui tantas errorū tenebras a mentibus hominum discusserint, qui animos hominū tam uarijs religionum portentis imbutos, tam multis inanium terrorum speciebus oppressos purgarint, ac liberarint; quiq; clarissimum lumen hominum mentibus ad Dei cognitionē prætulert, rationeq; confirmarint, unum esse auctorem & causam rerum Deum, Diuināq; prouidentia mundum consistere ac regi. Huic Diuinæ menti Religionem, cultum, pietatem, spre

tis fabulis ab hominibus esse adhibendam? Num Sfondrato tanti beneficij, quo nullum Diuinius ne cogitari quidem potest a Philosophis in homines collati, cum ea orationis asperitate in Philosophos & hanc naturæ & cœlestium rerum inuestigationem inueheretur, species & recordatio in animo uersata est? quæ cogitatio si non eam uim habuit, ut Philosophos & hanc contemplationem actioni & reliquis humanis rebus anteponeret, at certe linguam a probris obijciēdis debuit inhibere. Hic si ego quoq; uerborum insignibus orationem illuminare in animo haberem, quod alium spero facturum, qui in ea re dicendi copia & ornamentis sfondrato par sit, exclamare possem, quod in quodā proemio fecit Cicero, O uitæ philosophia Dux. Tu vrbes peperisti, nosti cætera. Quam uere, quamq; præclare illud addere potuisset. Tu cum apud homines de Deo nihil constaret, sed uarijs falsarum opinionum æstibus iactarentur, impijsq; atq; execrandis religionibus hominum animi tenerentur, tot malis eos liberaſti, Deiq; notitiam in eos induxisti. At enim in hac ipsa quæstione de Deo plurimum inter se Philosophi dissentiunt, quorū alij Deos omnino esse negant; alij Diuinam naturam esse quidem uolunt, non unum tamen sed plures Deos ponunt; eosq; prouidentia priuant; quæq; sunt, ea nulla certa ui, aut ratione regi & administrari, sed fortuita omnia esse contendunt; casuq; omnia & fieri & administrari affirmant; plures item mundos ponūt, aliaq; alij dicunt, ut tua dissensione sibi ipsi fidem abrogent. Obsecro te sfondrate, quæ res est tam parua, quæ in hominum quæstionem cadat, de qua non plures subito exoriantur discrepantesq; sententiæ? quod igitur in paruis rebus æquo animo suscipimus, id in re omnium maxima & præclarissima, quæq; splendidissima inge

nia (ut par fuit) tam diu exercuit non feremus? atq; si aliqui errantibus de Dijs opinionibus incubarunt, cuiusmodi sunt, quæ Democritus & Epicurus tradiderunt, ideo delirantium inuidia tota Philosophorum schola premi debet? ac non potius maiores gratiæ, maiorq; honos habendus erit ijs, qui de Deo recta senserunt; quorum opinio explosis alijs iandiu accepta est; quæ & apud ipsos Philosophos & apud cæteros homines constantior est & naturali hominum iudicio ad fidem aptior & christiane Religionis ac pietati congruentior? Iam uero quod nimio de Philosophorum gloria detrahendi studio sfondratus ita prouersus est, ut in impudentissimum mendacium lapsus sit, cum diceret nihil de Deo nisi negatione ab omnibus cognosci, an putauit omnes sui similes fore, ac neminem inuentum iri, qui libros Philosophorum legisset, atq; omnes ita oblitos existimauit duodecimi libri Aristotelis de prima Philosophia, ut Dionisijs Areopagitæ ac nonnullorum theologorum opinionem, quæ hæc Dei cognitionem per negationem induxit, Aristoteli assignaret? Adeone cæcus hac lædendi cupiditate præcipiebatur sfondratus ut non inhibere orationem tantisper posset, dum consideraret sese manifesti mendacij ijs rebus Aristoteli affingendis obstringere; cuius eius libri lectione, a quouis argui posset? Neq; . n. quenquam uestrum puto latere Aristotelem cum cætera omnia præclare, tum uero ad Diuinæ naturæ notitiam in eo libro tanta inuestigandi subtilitate peruenisse; quidq; ipse sit Deus hominibus ita liquido tradidisse, ut in Diuina natura explicanda nobisq; exponenda Deus penè ipse quidam fuisse uideatur, quem Diuinum librum nunquam lego, quin me Diuini uiri admiratio atq; horror quidam a sensibus penè abducatur. Hominemne fuisse tanta ingenij acie præditum, qui ad Diuinæ essentiae cog-

gnitionem (accipienda enim iam sunt hæc uocabula ad disputationis subtilitatem accomodata, id quod clarissimos uiros fecisse uideo) ita perfectam, ac dilucidam penetrarit, ut non mente tantum et ingenio Dei naturam peruagatum esse, sed oculis ipsis lustrasse uideatur; quodq; ipse uidit & inuenit ita firmis rationibus demonstrarit, ut nulla uel acerrimæ cogitationis uis ad ea refellenda possit aspirare, nedum sint illa, ut sfondratus de omnibus ferè Philosophorum rebus dicebat, commentitia ac responsu & confutatu facilia. Quis enim negare possit aliquam esse substantiam perpetuam & immobilem, qui quemadmodum eam Aristoteles inuestigando inuenerit, cognouerit? Nam cum omnia, quæ sunt ita substantiæ innitantur, ut illa sublata reliqua omnia, quæ illi accidunt, concidant necesse sit, quippe quibus substantiæ sedes, in qua omnia consistant, subtrahatur, sit ut aliqua substantia omnium rerum prima sit, principemq; locum in rebus obtineat; nullumq; rerum omnium genus unquam fuerit, quod substantia non antecesserit, cum sine substantia ne esse quidem possint reliquæ res quæ illi accidunt. At qui cum motus sit æternus, neq; ortum habeat ullum, aut occasum, substantia aliqua, cui motus ille necessario adhæret, erit ipsa quoq; æterna. ortus porrò et interitus motum experte esse ex temporis definitione planè colligitur, quod eum nihil aliud sit, quam ut Aristoteles alio loco docuit, in motu prioris & posterioris mensura, efficitur, ut qui tempus aliquando, aut fuisse neget, aut non futurum affirmet, is pugnantia secum loquatur; nam si temporis aliquod sit principium, prius igitur non erat tempus; si item eius aliquis sit finis, iam non erit tempus postea, cum temporis fuerit occasus. Atqui prius & postea sine tempore esse non possunt, imo uero sunt ipsum tempus, igitur sequitur, ut cum neget prius fuisse tempus, tum ue-

ro tempus ponas; cumq; item iam non futurum tempus postea affirmes, tum tempus dicas futurum, illa. n. oratio prius non fuit et postea non erit, sine temporis notione comprehendere non potest. quæ rerum et orationis inter se pugna cum cogitationis uim effugiat, necessario tempus ab ortu et interitu est liberandum. At cum tempus a motu distrahi non possit, quod uel ut nonnullis placuit, motus est ipse, uel (ut diximus) motus mensura, eadem nos necessitas cogit a motu quoque ortum et obitum procul amandare. Proinde cum motus æternus sit et perennis, isque sine substantia aliqua consistere non possit æternam iam esse et perennem substantiam aliquam plane inuenimus. Eadem æternitas motus uiam nobis munibit ad eam substantiam cuiusmodi ea sit magna ex parte inuestigandam, si enim sempiternus est motus nulla senectute languescens, nullo æuo labefactatus, nullis ortus, aut obitus terminis circumscriptus, existat natura aliqua necesse est, quæ motum hunc continenter cieat. quod ut assidue faciat, purus, simplexque actus sit necesse est, planeque sincerus, ab omni facultate seiunctus, ne aliquando cesset, nam qui alicuius rei faciendæ facultatem habet, potest illam interdum omittere, in opereque cessare. quod aliquando omnino faciet, propterea quod cum nihil in natura inanimiter sit frustra que comparatum, ea facultate non faciendi ne frustra omnino data sit, aliquando utetur. At hoc in æternum motum, uimque illam perpetuo illum et continenter cientem cadere non potest. abiudicanda est igitur ab ea substantia omnis facultas. Et quoniam materia sine facultate esse non potest; ea enim uidetur in primis materiæ uis; necessario ab omni quoque materiæ contagione ea substantia est segreganda, puraque et simplex materiaque omni carens est constituenda. Aristoteles igitur posita motus æternitate necessario demonstrauit substan-

tiam esse quandam, quæ nullis et ipsa æui spatijs definiatur, sed æterna sit et immortalis, perpetuum ac continentem motum ciens, quæque sit actus merus et simplex, ab omni que iccirco facultatis arbitrio et materiæ admistione secreta. Hæc autem Diuina mens esse apparebit, de qua nisi molestum est, quoniam in hunc sermonem uenimus, strinctim nonnulla etiam attingam, quæ uir ille cœlestis de Deo in illo libro disputauit. Nobis uero inquit Moronus iucundum erit, mihi autem etiam gratum, te de re omnium præstantissima ac sanctissima differentem audire. nihil enim facio libentius, quam cum tempus aliquod mihi a negotijs, publicisque muneribus uacuum datur, in quo intermissum iandiu hoc genus studiorum aliqua ex parte aut mente ipse mecum aut sermonibus cum uiris doctis repetam. Quare perge, quodque de Diuini numinis natura cepisti absolue. Hic ego, Perge uero, inquam, siphicelle. Nam ego in sfondrati oratione perpendenda minimum pono in eloquentia aut dicendi ornamentis; quanquam ne ea quidem contemno, sed omnia causæ tribuo, quam uerissimam statuo; præclareque a sfondrato tractatam, quæque tu adhuc contra illius disputationem attulisti, ita nihil contra nos facere uidentur, ut potius causam nostram confirment. Facilia enim mihi uidentur ad refutandum; omniaque Aristotelis eiusmodi esse, cum semper existimaui, tum uero in ea magnopere fui opinione, cum hunc ipsum duodecimum librum de prima Philosophia, quem tu suspicis, perlegissem. idem uideri huic Gallezio intelligo. Cuius erunt partes, cum tu peroraris, ad omnia quæ dixeris respondere, ac quam inania sint et futilia ea quibus Philosophorum causa in primis innititur, ostendere. Tum Antonius ne ad me inquit hoc munus Folietæ delega, quod tu longe melius sustinere cum possis, tum etiam debeas.

Nam & si mihi multa Aristotelis, in quibus hæc ipsa sunt, de quibus nunc Sigbicellus differuit, nota sunt, non tamen, ut tu, ullum mihi continuum tempus a forensibus negotijs, quibus continenter opprimor, ad ea perfecte cognoscenda unquam seposui. Deinde cum tibi & beneficiorum in te collatorum & tuæ erga illum obseruantie summa cum sfondrato necessitudo intercedat grauis fiat tantæ coniunctioni iniuria si eius defendendi munus te præsentem alius suscipiat. Et Moronus missa inquit, ista faciamus, ac sigbicellum audiamus, cui uter uestrum respondeat in eo mihi morem geretis. Cumque ambo respondissemus fore nos in eius potestate, sigbicellus præclare me inquit habeo si pro uno absente, contra quem disputo, res mihi est futura cum duobus talibus uiris presentibus. Itaque quam malelem principio tacuisse, quam duo talia ingenia in me irritasse, non quod causæ diffidam, qua nulla melior esse potest, sed quod eloquentiam uestram, ac remque illam in refellendo uim metua, sed quoniam id iam mihi non est integrum, tua Morone humanitate fretus pergam. Confido enim te si me orationis copia a tam præstantibus uiris obrui uidebis, auxilio mihi futurum. Cui Moronus subridens illum bono animo esse iussisset, atque ut omisis urbanitatibus pergeret, ita sigbicellus est secutus. Cum igitur Aristoteles Diuinæ menti æternitatem, uim omnia mouentem attribuisset, illamque actum, merum & simplicem esse docuisset, ab eaque omnem facultatem & materiæ coniunctionem amandasset, ut neque elegantius, neque uerius, neque magis pie Diuinam naturam depingere potuerit, multa quæ illi conueniant, non minore cum ingenij admiratione inuenit. Cuiusmodi est uim illam omnium rerum perpetuum & continentem motum scientem omni ipsam agitatione et motu uacare; idque multis rationibus

rationibus confirmat; sed una tantum contentus ero; neque enim nobis nunc illud est propositum omnia, quæ in eo libro scripsit Aristoteles interpretari, sed strictim quædam attingere. Cum igitur duæ diuersæ inter se res in unam speciem temperantur, quarum altera per se, & ab altera separata sua uim consistere potest & hæerere, necessario hæc eadem uis per se hærendi et consistendi in altera quoque inest; ut mulsum, quod ex uino & melle conficitur, quorum alterum ab altero segregatum consistere potest. igitur si natura aliqua reperitur, quæ eadem mouens sit et mota, quales multas res uidemus, cum aliquæ res existant, quæ tantummodo moueantur, necessitas nos cogit fateri aliquam rem existere, quæ duntaxat mouens sit ipsa immobilis. At hoc in primum omnium rerum principium, diuinamque mentem cadere solum potest. sed quonam pacto mens illa simplex et æterna omnia perpetuo mouet immobilis ipsa permanens? propterea inquit, quod intelligentiam & appetitionem ciet; quæ enim sic mouent, in mouendo motu ipsa uacant; ut honores gloriæ cupidum, flos puellam, adolescentem puellæ forma. Nam cum ratio mouendi a duobus fontibus manet, natura et uoluntate, neutrum certe huius motionis genus sine mouentis incitatione fieri potest. Etenim cum uoluntas ad agendum impellit aliquo ipsa impulsu profecto incitatur, item ea quæ res uariant & gignunt, necessario cum efficiunt hunc motum ipsa quoque mouentur. Neutro igitur modo mens illa simplex mouet, sed appetitione & intelligentia, cum ipsa sit finis & bonum maxime expectandum & intelligentia comprehensum. hoc motus genere reliquæ cœlestes mentes, quæ orbem suum assidua conuersione agitant ad primam illam Diuinam mentem tanquam ad rem omnium optimam & perfectissimam rapiuntur, idque non sensu quo

carere illas docuit Aristoteles, sed ratione & intelligentia. Neque enim mentes illæ coelestes cum omni sensus, prauarumque cupiditatum perturbatione uacent, aut ad simulatum bonum ferri possunt, quod nobis sæpe usu uenit, aut ad uerum & cognitum non ferri, cum nulla res ipsis impedimento sit quominus ferantur. At cum res quæ per se intelliguntur, altissimum dignitatis locum obtineant, eademque sua uis, suaque natura tanquam optima sint exoptanda, atque expetenda; ista enim recipiuntur optimū esse et per se maxime intelligi, hoc profecto primæ illi menti in primis conuenit, ut omnium rerum, primū hoc mouendi principium optimū sit, maximeque expetendum, naturaque sua ad intelligendum maximopere planum & apertum, propterea quod in unaquaque rerum serie, quod primum sit, id sit etiam optimū. Innumera alia sunt, quæ Aristoteles in eo libro de Diuina natura tradidit, cuiusmodi sunt mentem illam uim esse immutabilem & absolutam, neque aliter quam sit, esse planè posse; optimum præterea omnium rerum, ideo quoque esse quod se se per se intelligat; cum sit ab omni materiae impedimento penitus libera & maxime quidem se intelligat, item frui illam summa uoluptate, cum optima res sit; quemque bonitatis gradum res adeptæ sint, eundem cum percipiuntur, obtinent in delectatione; tum etiam uim esse infinitam, infinitumque esse hoc omnium rerum principium, atque ideo corpore carere, quod alibi finitū esse, certisque spatijs & magnitudine terminatum Aristoteles docuit. immutabilem uero ideo esse, quod in eam mentem alteratio nequaquam cadat (suscipiendum est enim hoc uocabulum, cum aliter ἀλλοίωσις reddi non possit) quæ sine motu esse non possit, quem a Diuina mente seiunximus; Tum præterea secari et diuidi non posse; nam hoc magnitudini conuenit, qua re caret

mens Diuina, cum sit infinita. ad extremum actum simplicem esse se ipsum intelligentem, atque in ea ipsa intelligentia facultate quoque carere, ideoque sine labore se ipsam Diuinam mentem intelligere. Tot ac tam præclaras res, quas ille firmissimis rationibus dilatat, ego quam angustissime coarctavi, ne longior essem, cum mihi non fuerit nunc illud propositum ut eum librum interpretarer, sed capita tantum summam attingerem, quæque de Diuina illa natura & mente inuenit Aristoteles strictim uobis indicare; quanquam uobis quidem ea æque nota sunt ac mihi, ut pudoris eos admoneremus, qui Philosophos Deum negatione cognouisse mentiuntur. igitur cum tam multa, tamque præclara de Diuina natura quæ prius altissimis obscuritatibus fuisset inuoluta hominibus Philosophi aperuerint; obsecro te sfondrate, an ullas pro tantis meritis gratias Philosophis censes habendas, an potius eorum labores esse irridendos, quod tu fecisti, per ludibriumque asperis facetijs perstringendos? sed quamlibet sfondratus Philosophos irrideat, quamlibet perstringat, quamlibet asper atque atrox in Philosophiæ studium existat, non enim magnopere laboro; ac ne ipsos quidem Philosophos puto laborare. id enim credo est periculum, ne quid homines de Aristotele, deque tot & tam clarorum uirorum ingenijs quorum fama Philosophiæ nomine commendatur, existiment, ex adolescentis opinione et auctoritate pendeat, ac non potius ex loquendi intemperantia de sfondrato ipso omnes iudicium sint facturi. Atque ego a sfondrato quanquam in Philosophis me quoque ludibrio haberi intelligo, nihil tamen illi succenseo multa enim do adolescentiæ, multa laudis cupiditati permitto; non nihil etiã indignationi, qua se orationis initio excitatum dicit concedo, sed hominum sermones quidque secum de sfondrato existimaturi

sint pro mea in illum obseruantia metuo; hunc certe locum de Diuina notitia per negationem, totum de oratione demendum a sfondrato esse cenſco, ſi ſapit, ne dum nimio irridendi Philoſophos ſtudio prouebitur, mentiendi impudentia riſus in ſe ipſe hominum moueat. Hic Moronus magnam tibi, inquit, ſighicelle uiri clariffimi mihiq; amiciſſimi nomine in eo habeo gratiã, quod te uideam de eius exiſtimatione ita ſolicitũ eſſe, magniq; ſemper erit, ut puto apud sfondratum ponderis, ut eſſe debet, hominis amiciſſimi eiusdemq; uiri ſapientiſſimi conſilium, plus rimumq; in omni re tuã auctoritati ſemper illum tributum exiſtimo. Huius autem orationis partis tollendæ uel relinquendæ conſilium ex ueſtra hodierna diſputatione pendebit quam puto sfondrato maxime probatum iri. video enim hos duos uiros, quantum ex eorum obtutibus conijcere poſſum, tibi ad reſpondendum paratiſſimos; quorum ſermones & rationes grauiter ferre non debes, ſi in huius rei conſilium quoq; adhibuero. Nam quanq; in Philoſophiæ cauſam, ut dixi propædeo; neq; qui de illa detrahit, huic ferè poſſim aſſentiri; tamen te uirum doctiſſimum non fugit, ita omnibus in rebus, quæcunq; in hominum diſputationem cadunt, aut firmas, aut certe ad ſpeciẽ probabiles eſſe utrinq; rationes, ut a præclaris ingenijs, omnes fere res in utranq; partem diſputatione trahi poſſint. Ex hoc genere ſi hanc orationis partem eſſe fortasſe apparebit, non uideo cur, illa tollẽda ſit; Cum præſertim ex totius orationis lectione appariturum ſit, sfondratum id quod etiam orationis initio propoſuit, non tam id agere, ut Philoſophiam accuſet & uituperet, quam ut iuris ciuiliſ ſtudium illi anteponat. Quare perge ſighicelle, niſi moleſtum eſt; ac quàm multa maxime potes in hac oratione reprehende. Vosq; Galleſi & Folieſ

ta ſi unquam quicquam mea aut sfondrati cuius mihi nota eſt de hac re ſententia & uoluntas, cauſa uoluſtis, diligenter uos ad reſpondendum cõparate. Hic Galleſius. Nos uero (inquit) parati ſumus. Et ſighicellus mementote me non diſputandi cauſa quæ in mentẽ uenient dicturum, tam enim accuratæ orationi & meditatæ reſpondere maioris eſt otij & diuturnioris meditationis, quod aliquis fortasſe faciet, ſi illa in manus hominum unquã perueniet; Cuius rei iudiciũ erit ipſius sfondrati, ſed ut obſequar ſtudijs ueſtris me pauca quædam ad ea, quæ dixi additurum. Quorum illud erit primum in quo præcipua ineſt huius rerum cœleſtium & naturæ cauſarum contemplationis commendatio, quod a Sfondrato in oratione ſilentio præteritum non poſſum ſatis mirari. Quod enim fuit eius conſilium? vtrum putauit ſi ipſe tam teſtatæ rei, tamq; omnium, quicunq; contemplationem defendunt, ſermonibus iactatæ & celebratæ mentionem oppreſſiſſet, nemini illius in mentem uenturum? an potius Rhetorum præcepto uſus eſt, quæ ab oratore ſanari non poſſunt, ea ne attingenda quidem eſſe? Ita is quod argumentum longe firmiter uidit, quàm ut illud ſe eloquẽtia euertere poſſe ſperaret, omiſit. Aſtutum uero hominẽ, qui non intellexerit, omnes quicunq; eius orationem lectitabunt, in argumẽtis recensendis quæ ipſe in oratione ſua ordine poſuit, ſtatim hoc, quod eſt omniũ ferè firmiſſimum requiſituros. quo non reſutato uel ex hoc ſolo priores & potiores contemplationi, quàm actioni eſſe deferendas? id autem eſt digniores, præſtantioreſq; eas res eſſe, quæ nullius rei extrinſecus egeant, ſed ſua ui, ſuisq; opibus hæreant & conſiſtant, quàm eas quæ externa ope deſertæ ne exiſtere quidem poſſint; quod longe apertius eſt ad intelligẽdum, ac non modo intelligentia ſed ſen

su penè percipiendum, quàm ut alia confirmatione egeat. Quis enim dubitare possit quin nobilius sit suis se opibus tueri, quàm alienis uiribus niti, ab ijsq; magna ex parte pendere? atq; ut uno uerbo dicam, quis dubitare possit, quin nobilius sit non indigere quàm indigere. At superioris generis contemplatio est, posterior indigentia in actionem cadit; neq; enim ulla re indigentis genus ad contemplandum, sed quò nos contemplatio ducit, eò sine alterius adminiculo peruenimus. Cumq; illa nobis ad res cœlestes aditum patefaciat, eas illius ductu et auspicio sine cuiusuis alterius auxilio penetramus. At actionis quò tandem officium sine aliena ope exequi possumus? An est quisquam, qui uel iustitiæ uel fortitudinis, uel moderationis, uel prudentiæ, uel benignitatis, uel cuiusuis alterius uirtutis, quæ ad actionem pertineat, munus aliquod, nisi extrinsecus præbeatur occasio, explicare possit; & in hoc ipso munere explicando non externis præsidys indigeat? Quomodo enim iustū aliquid quis agere poterit nisi homines inter se litigent, & alius iniuriam faciat, alius patiat? Quid uero prudenter constituere poteris in quo homines mirentur ingenium, ac consilium tuum probent, nisi difficilis incidat aliqua deliberatio, ac publicæ res in discrimen adducantur, multaq; rerum difficultates sint consilio expediendæ? Iam uero quò fortitudinis, quò temperantiæ, quò benignitatis, quò cæterarum uirtutum specimen unquam edes, nisi eius rei fortuna tibi uel patria in discrimen adducta, uel re, quæ cupiditatem excitet oblata, uel amicorū egestate cognita occasione suppeditarit. Igitur contemplatio quæ per se ipsa hæret, neq; ex ulla alia omnino re pendet, profectò nobilitate & dignitate actioni est præferenda; cuius rationes extrinsecus aptæ sint & suspensæ. At etiam ut nullam com-

mendationis partem huic contemplationi relinqueret, ijs omnibus rebus eam priuare est conatus, quibus hominum studia trahuntur; cum quæreret, quid ex hac cœlestium & diuinarum rerum inuestigatione ad homines perueniret; beatitudo ne an delectatio, an utilitas? Omnia hæc homines rebus diuinis contemplandis consequi tibi respondeo; & summa quidem. Nam si ulla in humanis rebus beatitudo reperitur, quam tamen tibi assentior infinito interuallo maiorem ac perfectiorem futuram, tunc cum his corporis uinculis soluti in cœlum peruenerimus; sed tamen si dum in hoc corpore sumus ulla inter homines ueræ illius beatitudinis est imago, ea profectò in hac contemplatione exprimitur, quippe cum refutata opinione sfondrati tam perspicuam & liquidam Dei notitiam nos Philosophia Duce assequi docuerimus. quò ut planius fiat, quæro in corpore ne an in animo hominis beatitudo posita sit? Neminè puto esse tam stupido ingenio, qui illam a uera illius ac nobilissima sede, quæ animus est, in corporis ergastulum transferre. Tunc quæro in qua ipsius animi parte beatitudinis domicilium sit collocandum, profectò si ipsa est omnium rerum optima et præstantissima, sedes illi nobilissima debetur, at hæc quid aliud est, quàm mens & intelligentia? Iam uero illud etiam quæro, cum nihil a natura hominibus frustra sit datum, an quisquam putet intelligentiam, quæ hominis pars est & opus præstantissimū inane ipsam tantummodo esse, cum cæterarum hominis partium nulla sit tam parua, cuius non sit aliquis usus atq; utilitas. Neminem tam deprauato ingenio puto, qui id audeat affirmare. Porro cum duæ sint in homine uel intelligentiæ, uel intelligentiæ uirtutes, altera quæ ad actionem pertinet, quæq; in uitæ muneribus explicandis & administrandis uersatur, altera quæ

iam inde ab ineunte ætate ad cognoscendum & contemplandū natura se nobis dedisse ipsa docet, cum uideamus pueros earum rerum, quas illa ætas, fert cognoscendarum cupiditate ac studio in primis duci, proinde spectaculis auide interesse, rerumq; aspectabiliū, quæq; oculorum ministerio ad intelligentiam perueniunt, aspectu tantopere delectari, quis audeat negare huius intelligentiæ ne frustra data sit, finē aliquem esse? hic autem quis alius sit, quàm earum rerum cognitio, quæ omnium optimæ & præclarissimæ sint? ad optima enim & præstantissima natura ferimur. Hic autem cum sit Deus, tum profectō mens nostra beata est, finemq; suum planè est affecuta, cum illi tanq; fini suo contemplatione coniungitur. Voluptas uero & oblectatio (nam hoc proximum fuerat) quæ per illū ipsum immortalem Deum, qui ea nos afficit, cum ipsum contemplantur, maior quam illa qua pulcherrima hæc cogitatio animum perfundit, fingi potest? Etenim cum ipsa quoq; in animo sedem suam posuerit, quod declarant ex altera parte curæ, metuitia, angor, erumnæ collatæ, quæ ipsæ quoq; animum insederunt, tum profectō animus pura & liquida perfectissimæq; uoluptate perfruitur, cum ad finem suum, quem naturæ impulsu maxime expetit, ad quemq; fertur, ac rapitur peruenit, et in eo conquiescit. Breuiter percurro & anguste coarctō, quæ oratione pro dignitate dilatanda essent. Extrema fuerat utilitas, quam uel ipsorum philosophorum confessione ab hac contemplatione sfondratus procul amandauit. In qua re, ut nō negotiosos homines hac uniuersarum rerum inuestigatione, cœlestiumq; rerum pulchritudine a singulis rebus tractandis, quæ in actionem cadunt, humanisq; rebus procurandis nonnihil abduci, ita sfondrato omni utilitate hanc diuinarum rerum contempla-

tionem

tionem priuanti nullo modo assentior, quin contra ab illa statu tuo summam utilitatem, qua nulla maior ne cogitari quidem possit, ad hominum uitam permanere. Nam quem maiorem ac perfectiorem laborum & studiorum suorum possunt homines fructum capere quàm beatitudinem, cuius parentem & effetricem hanc contemplationem fecimus? Deinde quid tot curis, uigilijs, laboribus, periculis tam quæerunt homines, quàm animi tranquillitatem, cum etiam bella suscipiantur, ut in pace uiuamus? ut etiam recte Aristoteles non tam iustitiam, quàm Ciuitatis concordiam & tranquillitatem legibus propositam esse affirmarit. At si ab ulla alia re, ab hac certe cœlestium rerum contemplatione animi tranquillitatem ad homines peruenire nemo erit tam Philosophis iniquus, qui neget. Nam cum cæterorum hominū uita mille curis, sollicitudinibus, angoribus, erumnis continenter uexetur sitq; infesta; contra aliquando impotentis lætitia gestiat & efferatur, ut illis res secundæ sunt, uel aduersæ, quo fit ut assiduis perturbationum æstibus iactetur, animiq; tranquillitate semper ferè careat, totaq; fortunæ regatur arbitrio; et ab illius nutu pendeat; sola sapientis uita hoc est hominis, qui se ad rerum cœlestium cognitionem dedit, ijs malis uacua est. qui enim rerum cœlestium & diuinarum magnitudinem, admirabilemque perfectionem animo & cogitatione perlustrat, cuius mens in tam pulchrarum rerum cogitatione & contemplatione uersatur, is humanas res, tanquàm paruas, humiles, fluxas, caducas, nulliusq; pretij despicit; quo fit, ut neq; earum copia, aut penuria, aut acquisitione, aut amissione lætetur, aut angatur, nullusq; ad tam celsum & erectum animum, sordidasq; has res contemnentem ac diuina tantummodo sufficientem fortunæ aditus pateat, cuius uim ipse pedibus suis sub-

P

iecerit; uirtutiq; suæ constrictam habeat. Hinc illa, occupauit omnes aditus fortuna tuos, ne ad me posses aspirare. Item omnia mea mecum porto. Et periissem ego ni ista periissent. splendidus est hic locus, magnificaq; oratione tractari potest, quod aliquis fortasse faciet. Ego illum demonstraſſe contentus ero, ex quo satis apparere potest, ab hac rerum diuinarum contemplatione non modo utilitatem non esse abiungendam, sed maxime omnium utilitatis illi gratiam habendam. iam illud in quo in alia orationis parte Philosophos ausus est reprehendere, qui affirmant dignitatem rerum posse ab hac ipsa utilitate, quam in manibus habemus, separari; neq; confirmare dubitauit dignitatis & utilitatis eandem esse rationem, paresq; processus, cuius tandem fuit inscitia? quod refellere longæ credo sit, aut accuratæ disputationis, cum uno uerbo omnia quæcunq; contra hanc rationem afferre possunt, qui contra nos sūt (ut me quoq; in Philosophorum numero ponam) præcidere possim? atq; adeo hæc ipsa Medicæa Porticus sine ulla mea oratione tantæ impudentiæ iuriconsultos, qui hoc affirmant, possit admonere; in qua tot egregia excellentium artificū opera sunt collocata, tot signa ex marmore & ære, quæ penè spirare, ipsamq; naturam, quam imitantur uincere uideantur, quæ si uocem haberent, quæ sola illis deest, clamatura credo, uestraq; rationem incusatura & irrisura, quippe quæ diuinis illis artificibus, qui ea fecerunt villicum qui fundum hunc colit, anteponebat, laudemq; tot præclarorum ingeniorum agrorum fossoribus inferiorem faciat, cum rei rusticæ labores longe hominibus utiliores sint, quàm illustrium pictorum artificia, quæ uoluptas tantummodo & ornatus, quibus carere sine ullo incommodo possumus, inuenit, aluit, excoluit. sed quid ego pictores

& sculptores narro? quasi uerò nō utilior hominibus sit hæc ipsa agricolæ opera et labor, quàm uestri istius iuriconsulti, aut oratoris, aut etiam imperatoris ingenium & scientia? quibus omnibus agricolam & textorem præferamus licet. Nam quomodo quidem sfondratus argumentum hoc ponit, in maiore honore Gallos habere oportet agrorum colonos, quos seruorum penè loco habent, quàm summum ipsum Regem suum, quæ pro numine quodam propè colunt, quippe, a quibus maiorem utilitatem percipiant. Itaq; huius rei mentionem, si sapitis, iuriconsulti opprimatis censeo, ne Regibus in suspicionem ueniatis, id uos agere argumentis istis egregijs uestris, ut a se summam auctoritatem & dignitatem ad agricolas, ac texores, nonnullosq; alios opifices transferatis; uosq; Maiestatis damnatos pro scelere plectant. Hic Moronus arridens; si Philosophorum (inquit) consilio, Sighicelle in rebus forensibus & iudicijs administrandis Reges uterentur, illud fortasse periculum esset, ne ut iuriconsultos hostes & insectatores suos ulciscerentur, hoc consilium Regibus Philosophi darent; Nunc cum iuriconsultis consultoribus et iudicibus utantur, illos tutos uideo. neq; enim est dubitandum, quin ipsi id iure fieri posse Regibus consulentibus sint pernegaturi. Tu uero ut cepisti, perge, ac quæ tibi uidentur reprehensione digna, eorum nihil pretermitte. Tum Sighicellus. Tota mihi oratio reprehendenda uidetur, neq; enim cum causam improbem, ullam rem probare possum, quæ illam confirmet. Itaq; sic habetote me non ideo contra quædam disputare, quædam uero non attingere, quod quæ silentio præteream, probem; omnia enim in eisdem erratis esse statuo; sed ut nonnulla, quæ sunt ad reprehensionem insigniora ea tantummodo carptim & summatim refellam. In quibus sequitur illud, a quo

sine ulla mea disputatione, omnium non modo sententiam, sed etiam aures puto abhorrere. Negavit enim homines a belluis ingenio, uiq; intelligendi in primis differre. An quicquam hoc dici potest absurdius, aut a cōmuni uitæ consuetudine magis abhorrens? Nam, ut fateor, extremas rerum differentias ijs esse obscuritatibus inuolutas, ut nequaquam perspecta, planeq; comprehensa nobis sit alterius rei ab altera speciei distinctio, ita statuo nullam omnino rem esse ex qua maior differētia inter homines et cæteras animantes colligi possit, quàm ingeniū, cuius quāquam multa in belluis quoq; uestigia appareant, quæ satis diligenter Plutarchus in libro de industria Animalium persecutus est, quibus et nonnulla, eaq; non in postremis addi possunt nostra ætate in Gallia a uenatoribus longo usu obseruata atq; deprehensa. Ceruum cum conspectum canum pernicitate sua effugerit, cum tamē intelligat, a uenatoribus se peti, eosq; se insectandi finem non prius facturos, quàm lassitudine cursuq; defessum ceperint; eos autem deuijs itineribus uitare non posse, quòd uestigijs prodatur, hoc astu uti ad canes et uenatores eludendos, ut obuiam bouem insiliat, cogatq; cornuum icibus aliquantum spatij progredi, Cumq; quantum uisum sit processerit, tum, e boue desilire atq; interruptam fugam persequi; leporem cum e fouea exit ne uestigijs animaduertatur quemnam locū petierit, circum foueam persultare, ac uestigiorum speciem in plura loca ferentium relinquere. Illud item animal cum persequentes canes fugit, si in fossam incidat, eam saltu transilire deinde non eadem uia, sed paulo superius, uel inferius in ceteriorem partem reuertit, iterumq; transilire, sæpiusq; id facere ut uestigia sua dubia faciat, atq; incerta. Hæc atq; alia infinita eiusmodi quanuis ab omni prorsus ratione se

iungere non possumus, Cum tamen omnia sint ad uitam conseruandam neq; in alia ferè re bestias ingeniosas uideamus, quippe quod omnia hæc exempla, quæ complexi sumus ad salutem tuendam pertineant, ad motum quendam potius a natura indutum, propensionemq; quandam sui conseruandi, mortisq; & pernicietati uitandæ, quàm ad ingenij ullam uim aut rationem reuocare debemus. Quòd si ingenium libet appellare, ne magnopere repugnem, tanto tamen, tamq; infinito interuallo ab hominibus in eo superari belluas affirmo, ut errare non possimus, si hanc differentiam inter nos & eas fecerimus, quam nullam neq; apertiolem, neq; expressiolem habeamus. Neq; uerò hominum inuenta ad uitam conseruandam salutemq; tuendam tantum pertinent, sed infinita commoditas induxit, multa uoluptas importauit, innumera ad ornatum speciemq; reperta sunt, quæ tam multa sunt, tamq; inter se uaria, ut ars hominū et ingenij cū natura certasse uideatur, pluribus ne rerū uarietatibus natura orbis terrarū speciē insignē fecerit, atq; distinxerit, an ars pluribus rerum insignibus eandem terram ornauerit, atq; uariarit, quæ ut innumera ac penè infinita omittam; ita enim patent, ut sermone non egeant; illa tantummodo attingam, quæ maiorem humani ingenij uim declarant. In quibus non sunt prætereundæ duæ nobilissimæ artes fingendi atq; pingendi, quarum illa ex rudi marmore humanos penè uultus educere possit, atq; ita molliter educere, ut spirare & gestum agere uideantur. Pictura autem omnia quæ natura creauit, ita imitando exprimit, ut sensus nostros sæpiissime fallat, quod de multis pictorum tabulis legimus. Iam uero, ut ad illa quæ maiora sunt, præstantioraq; ueniamus, quantum opus ingenij est Poesis, in qua ita præclarum specimen ostenditur, ut qui in

illa excellentes extiterint, ijs lumen diuinitus prælatum, mens-
temq; quandam a Deo datam prædicemus, quod scilicet ad hu-
mani ingenij uim id referre non possimus, quod eius facultatè
excedere uideatur. Quid dicam de Mathematicorum subtilis-
sima multipliciq; arte? an nõ est eiusmodi ut admiratione fe-
rè æquari nõ possit? in qua ut omittam præclaras illas mechas-
nicas, a Mathematicis profectas, artem ex prospectu altitudi-
nem & interualla metiendi, solarij fabricationem, in quo om-
nia ita apte sunt moderata ac perlibrata, ut in disparibus illis
ponderibus, uarijsq; tot rotarum conuersionibus, nihil præpon-
deret, nihil inter se dissentiat, ea sit totius operis inter se con-
sensus, ut eius perpetua sua sponte cõuersio pari temporis spa-
tio atq; solis cursus terminetur; horarumq; interualla ac tem-
poris spatia & momenta distinguat. vt hæc & eiusmodi in-
numera, quæ summam habent admirationem, omittam; quan-
ta Dij immortales, quàm admirabilis, quàm diuina res est Astro-
logia? Quæ cœli & astrorũ tam dispares cursus, tamq; uarios
ita dimensa sit, ut tanto ante prædicere possit solis & lunæ de-
fectus, quæ breuitatis & longitudinis dierum, ac noctium ita
plane rationem teneat, quæ spheram illam, in qua orbis cœles-
stes exprimuntur, ita fabricata sit, ut eius operis inuentor cū
ipso illo (si fas est dicere) cœli et astrorũ opifice Deo ingenio
certasse uideatur. In ea cogitatione qui planè mentem defixe-
rit, an is audebit quicquam simile de bestijs proferre? Neq; ue-
ro hæc ita disputo, ut eam animi magnitudinem, rerumq; sus-
blimum appetitum, quem diuinis propè laudibus ornauit spon-
drati oratio extenuem ac deprimam; neq; hominum generi ita
parum faueo, ut eos uelim tanto ornamento priuare, sed ut do-
ceam ad homines a reliquis animantibus distinguendos hanc

gloriæ & regnandi cupiditatem in comparatione ingenio lon-
ge cedere. Nam non si eam in bestijs non ita aperte cernimus,
ideo eius participes esse negare debemus, sed potius putare,
quod ingenij uim & oratione careant, nõ posse eas res aggredi,
quæ hunc motum in illis inesse significant, neq; id uerbis etiã
declarare. Quod etiã hominibus usu ueniat, si ipsi quanuis ab
hac animi celsitudine non deserantur, ab ingenio tamen defici-
ant; loquendiq; uim priuètur atq; aliquod aliud animal extra
humanum genus præditũ ratione (liberum est enim quiduis
cogitatione fingere) ipsos homines quæq; ipsi gerant, contem-
pletur. nam aut nulla coniectura, aut ea obscurissima hanc ani-
mi magnitudinè imperijq; cupiditatem in eis deprehendet. quip-
pe qui neq; ingenij ope deserti ullum specimen edere possint,
quo illam se habere significant, neq; uerbis hanc cupiditatem
gloriæ & excellendi testari. Ita bestijs nullum est uel inge-
nij, uel orationis iter expeditum ad hunc animi motum declarã-
dum, etiam si libeat fingere maiorem illum uehementioremq;
in illis, quàm in nobis inesse. quæ res planior etiam fiet, si quis
leonis erectam, præstantemq; naturam cõsideret. quæ fera (ut
alia omittam) sæpe mortem oppetere mauult, quàm ullum des-
missi, fractiue animi signum dare. Eam igitur belluam utrũ
tandem ab homine imperio subiungi putamus animi hac celsi-
tudine an ingenio? Equidem neminem uestrum puto dubitas-
turum, si eadem sit in hac fera ingenij uis, quæ in hominibus;
quin potius illa imperatura nobis fuerit, quàm nos illi. Atqui
sfoundrate si hac animi celsitudine bestię carèt, ut in oratione
tua uoluisti, solaq; ea in hominibus reperitur, nulla cura impe-
randi torqueatur leo, quòd illi hanc animi propensionem natus-
ra negauerit, imperiumq; cuius cupiditate careat, apud homi-

nes esse patiatur. Itaq; spondrato concedam fieri posse, ut hac animi magnitudine homines reliquis animantibus antecellant; id tamen non planè liquere, neq; exploratum esse, facileq; rem aliter habere posse; ingenium uero esse eiusmodi, cui in hominibus a belluis distinguendis nò modo primæ sint deferendæ, sed sine quo inanis planè res sit hæc ipsa animi celsitudo, nihilq; habeat momenti ad homines bestijs præferendos; cuius ingenii tantam uim esse dico, ut si eius cætera quoq; animalia non sint expertia de imperio fortasse cum hominibus contendant; Cũ præsertim ne nunc quidem eos uideamus æquo animo hominum imperium ferre. Iam uero qui rationem & ingenium cum belluis communicat, quiq; homines ab illis hac excellendi; imperadiq; cupiditate distinguit, propriumq; hoc hominis esse statuit, non intelligit se omnem uirtutis differentiã inter homines tollere, omneq; laudis & uituperationis discrimen e uita hominũ penitus extirpare, paresq; homines omnes facere, cum tamen tantum inter se homines distent, aliquisq; interdum uir ita cæteris hominibus uirtutis præstantia antecellat, ut innumeris populis numinis cuiusdam diuini instar sit; Nam cum omnium rerum laus a propria ipsarum uirtute sit ducenda; neq; æquum sit, ut extrinsecus pendeat, ut ne spondratum quidem negaturum puto, non ingenio, neq; præclaris ingenij facinoribus homines laudabimus; neq; enim hoc est hominis, sed ea re quæ hominis propria sit, hoc est laudis excellendiq; & imperandi cupiditate. At in hoc appetitu omnes ferè homines pares sunt; nam (ut ille inquit) honores & imperia bonus & ignauus æque sibi expetunt. Nihil igitur Iulius Cæsar, aut Annibal gregarium militem gloria, aut hominum admiratione anteibunt, siquidẽ in propria homines uirtute nihilo sint illo

sint illo superiores; cum nulla clarissimis Imperatoribus in rei militaris multiplici scientia, in tam multis difficultatibus consilio expediendis sit ad dignitatem commendatio, quippe quod hæc omnia ingenij opera sint, quo qui reliquis hominibus præstat, hũc ideo cæteris in ea re inferioribus qua humana species nequaquam commendatur, minime deceat dignitate præferri. suis enim momenti res sunt ponderandæ; ac quemadmodum villicum non magis fundo nostro præficimus, magis ue laudamus eum, qui artẽ quoq; pingendi teneat, quàm picturæ prorsus ignarum, quod ea res nihil ad rem rusticam pertineat, ac si quis iuris ciuilibus scientiam profiteatur & in ciuitate honos aliquis, aut premium præstantissimo Iuriconsulto decernatur; atq; in eo petendo Iuriconsultus aliquis egregia se carmina consicere proponat, alios uero Iuris peritos poeticæ artis ignaros esse doceat, non tamen is iccirco præmium auferat, & cæteris præferatur, quòd nulla alia re Iuriconsulti uirtus quàm Iuris ciuilibus scientia sit perpendenda; ita & hominis dignitas & præstantia non ingenio quanuis præclara res sit, sed ea re, quæ huius (ut ita dixerim) hominis professionis est, hoc est laudis & excellentiæ cupiditate est spectanda. Non igitur maior honos est habendus clarissimo Imperatori, aut sapientissimo legum latori, aut præstantissimo oratori, aut deniq; summo Philosopho, quàm ignauissimo cuiq; hominuculo. nullius enim alterius uirtutis, quàm ingenij opera sunt, quæ a diuinis penè uiris eduntur; quod cum hominis proprium non sit, resq; propria uirtute metiri conueniat, in hominum inter se comparatione, neq; magnarum rerum scientia, neq; in bellicis rebus usus & consilium, neq; in legibus ferendis prouidentia, neq; in cœlestibus rebus inuestigandis acerrima ac propè diuina ingenij

uis ullū momentum obtinebunt, sed tardus, atq; ignauus quisq; modo excellendi & gloriæ cupiditate uiris præstantissimis nõ concedat, æquales atq; illi dignitatis & gloriæ partes auferet, atq; etiam fortasse maiores, si maior in illo fuerit hæc gloriæ & præstatiæ cupiditas; ut sæpe uidemus eos, qui minus ad honores & imperia administranda idonei sunt, maiore crescendi cupiditate efferri. Qua re quid est dictu absurdius? Expediat igitur se hoc laqueo sfondratus, si potest, in quē noua hæc opinio hominem induit. Ac ne ille quidem alter laqueus facilius est expeditu. Etenim si gloriæ & excellendi appetitus a brutis homines distinguit, ut quisq; erit ambitiosissimus seq; huic regnandi cupiditati constringendum tradet, neq; quicq; præ cæco & impotenti appetitu respiciet, quod multos facere cum summa urbium suarum & orbis terrarum pernicie licet uidere, ita maxime laudabitur, quod hominis proprium munus in primis colat, ut diximus; contra qui hanc honorum cupiditatem sub pedibus constrictam habet, summaq; animi æquitate magistratibus & honorum titulis caret, quin etiam eos sapienter fugit, plaususq; hominum & fauores Regum ac populorum contemnit, is maxime uituperabitur, quod propria hominis uirtutis officia prætermittat. At qui contrarium uidemus, ambitio enim, nimiaq; crescendi cupiditas multarum malorum Ciuitatumq; euersionum causa in uituperatione semper posita fuit. Contra honorum & imperij, despicientia ad summam uirtutem ac sapientiam, animiq; constantis laudem communi consentienteq; hominum opinione reuocata; ut etiam ij qui ambitione cæci feruntur, eos qui hoc morbo liberi sunt laudare cogantur. Quis enim, ut innumeris summos uiros omittam, qui omnibus ætatibus fuerunt,

non miretur ac laudibus ad cœlum tollat uirum clarissimum, omniumq; literarum genere florentissimum, uirtutū uero tot, ac tam præclararum gloria, tantaq; morum sanctitate præstantem, ut humanam penè sortem superasse uideatur, Reginaldū solum Cardinalem, qui cum proximis Pontificijs comitijs maximæ partis Patrum summus constantissimusq; consensus Pontificatum Maximum illi mandaret, ea semper fuit animi æqualitate & constantia, ut non modo neminem ipse Patrum præferret, nullius allegationibus uteretur, sed maiorem se gratiam Patribus habiturum præferret, si in alium studia sua conuertissent, seq; hoc graui onere liberaßent. Tantus igitur uir non modo nullam huius rei laudē feret, sed contra stultissimus habebitur, quod honorem omnium maximum cum quo diuini numinis auctoritas ac potestas apud homines comunicata est, ad quam si paulū modo adnixus esset, peruenire facile potuisset, contempserit. Nihil sum in tam futuli opinione resellenda; finis igitur est mihi aliquando faciendus; infinitaq; alia quæ ad hanc Sfondrati opinionem de hominum & brutorum differentia dici possent, alij reseruo, qui & maiore otio & accuratius ad omnia respondeat. Illud autem, quod in alia orationis parte Philosophorum inuentis fidem se abrogaturū putauit ex ipsorum inter se discrepatibus sententijs, ut fateor satis firmū esse argumentum, ita illi si rationem suam ipse ualere uult, contra est suscipiendum consentientem ac stabilem eorundem Philosophorum opinionem magnam uim habere ad fidem illis conciliandam. necessario enim penè efficitur, ut si dissensio fidem detrahit; consensus, constansq; auctoritas fidem addat; Proinde eo ipse se laqueo planè induit sfondratus, quem se Philosophiæ parasse putabat. Nam quanuis ante Aristotelem Philoso-

phi in rerum causis explicandis magna fuerint in uarietate; quòd res suas natura maximis obscuritatibus inuoluisset, neq; in tam altis tenebris uerum subito ita elucere potuisset, ut quid sequendum esset liquido appareret, nec statim in ipso initio, cùm homines se primum ad hanc rerum naturalium inuestigationem dedissent, Philosophia ad eam perfectam absolutamq; doctrinam, quam nunc cernimus adduci potuisset (ut omnia quæ hominum ingenium inuenit primo rudia sunt, atq; informia deinde paulatim ita tractatione excoluntur, ita ab usu assiduâq; hominum meditatione, & ingenij contentione quotidie poliuntur, ut ad perfectum tandem, absolutumq; statum perueniant) tamen posteaquam fato quodam de cœlo demissus est Aristoteles, pulcherrima hæc omnium artium & doctrinarum Philosophia ad eum diem rudis & inchoata, tandem perfecta est. omnia enim naturæ claustra diuinus uir cœlesti ingenij acie penetravit, clarissimumq; lumen hominibus ad naturales causas perlustrandas prætulit, omnesq; tenebras, quæ ueritatem rerum tandiu nos celarant, discussit, eamq; in oculis hominum posuit; æ superiorum Philosophorum errores monstrauit; aditumq; nobis ad cœlestes res prius obstructum patefecit; Duxq; nobis ad eas cognoscendas fuit. Cuius ueritatis simulatq; ipsa illuxit, is splendor eaq; uis fuit, ut omnium hominum ingenia ad se se attraheret, Aristotelisq; rationibus cogeret assentiri. Videmus. n. cæterorum opinionibus explosis ad nostram usq; ætatē Aristotelis doctrinam ab omnibus acceptam, neq; quenquam ab illa discrepare; hæc e Græcia euectam toto orbe terrarum peruagatam esse; hanc ab omnibus qui postea in Philosophia clari fuerunt, repudiatis alijs amplexam; hanc a cunctis populis approbari; hæc omnia Gymnasia celebrare; hanc Doctores discipulis tradere. Tantus,

tamq; perpetuus omnium hominum, & nationum consensus quati faciendus sit in fide rebus ab Aristotele traditis adiungenda nunc non disputo. Mibi enim satis est demonstrasse argumentum sfondrati, quod ex Philosophorum dissensione in Philosophiam inflixit, non modo nihil contra nos facere, sed Philosophorum causam contraria ratione in primis confirmare. Hæc ferè sunt, quæ mihi nunc contra hanc sfondrati orationem uenerunt in mentem, quæ non tam disputandi consilio uobis exposui, maioris enim est otij (ut dixi) & diuturnioris cogitationis, quam ut uobis morem gererem, neq; ut Folietam ab incepto reuocarem, suo enim iudicio ferri est sinendus. Quæ an uobis probentur nescio; mihi certe ita uera uidentur, ut neminem putem ex animi sententia ab ijs posse dissentire. Hic Moronus Feres tamen puto æquo animo si hi duo uiri a te disenserint. Tū Sighicellus. suo, inquit, arbitrato, quasi uero magna aliqua mea res hic agatur; ac non meridianarum horarum molestiæ leuandæ causa hæc a nobis disputatio suscepta sit. Itaque quantum libet contra disputent, oratione tamen; nam animo diuersa sentire, ac rerum naturæ contemplationem in uituperatione ponere; ut fecit sfondratus ne iuratis quidem unquam credam. Tum Moronus quid de horum inquit opinione Sighicelle tecum statuas, nihil nunc facimus; neq; causa hæc coram iudice agitur, ut necesse sit iusiurandum dare. Itaq; Antoni quoniam mihi arbitrium permisistis, ut utrum uestrum, qui Sighicello responderet, eligerem; non grauaberis ad omnia, quæ is contra sfondrati orationem intulit, respondere. Neq; uero te Folietæ prætuli quo illum minus idoneum putem, sed quod in animo habeo in hac re munera inter uos partiri. Itaq; postea dicam, quas esse Folietæ partes uelim; petoq; ab ambobus, ut sine retractatione

meo iudicio uterq; stetit. Tum ego neq; in hac inquam, neq; ul-
 la alia in re Morone tibi unquam aduersabor; Tantumq; abest
 ut tuum iudicium in hoc respondendi onere Gallesio mandan-
 do non probem, ut contra magnam tibi ob eam rem gratiã ha-
 beam. Nam cum de sfondrati gloria non minus, quã de mea
 labore, quid mihi gratius facere potuisti, quã ad eum uirum
 sfondrati defensionem delegare, qui cum si quæramus; qui il-
 lam uel doctrina, uel ingenio, uel eloquentia possit sustinere, ne-
 minem omnino ex omnibus reperiamus, quem cõferamus? Ac-
 cedit quòd non omnino insolita est Antonio hæc disputatio. Do-
 ctissima enim eius epistola circumfertur, quam te etiam legisse
 puto, in qua uiri clarissimi & eloquentiæ laude nemini secun-
 di Iacobi Sadoleti Cardinalis rationes refellit, quibus ille Ray-
 nutium Farnesium Cardinalem a iuris ciuilibus studio ad Philo-
 sophiam quadam sua Epistola nititur reuocare. Tũ Antonius
 Nullius inquit, potius hæ sfondrati defendendi partes fuerant
 Folieta quam tuæ. sed quoniam libenter omnes a nobis in alios
 onera reijcimus; neq; iam licet nobis Morono aduersari, cuius
 nos arbitrio ipsi subiecimus; isq; se tuum tibi etiam pensum
 reseruare dixit, omissis ambagibus sighicello respondebo. itaq;
 nimiam sighicelle in Philosophis insectandis sfondrati asperi-
 tatem (sic enim appellabas) principio accusasti, quam rem fidẽ
 quoq; homini derogaturam confirmasti. In quo remittimus hoc
 uobis Philosophi (ad eos enim orationem conuertam ne si quod
 uerbum paulo fortasse grauius imprudenti exciderit, uidear te
 ipsum læsisse) Remittimus inquam hoc uobis, ne nostram uicẽ,
 quam fidem homines nobis habituri sint, laboretis. Vehemẽs
 autem, nimium aut asper uideri non debet. nam quemadmo-
 dum cum inter bonas herbas duæ, aut tres nocentes nascuntur,

solẽt agricolæ terra, sarculo uel summis digitis leniter reiecta,
 ne bonas quoq;, quæ sunt proximæ lædant, eas educere; Cum
 uero filix totũ agrum occupauit bipalio alte adaçto, omnes ra-
 dicum fibras euellere, ita cum splendidum illud Philosophiæ
 nomen imperitos adolescẽtium annos penitus interdum soleat
 occupare, atq; admiratione defigere, non leuiter aut remisse
 sed acriter & incitate sfondrato agendum fuit. Cum præser-
 tim conciones ad animos permouendos adhibet, nisi uim quan-
 dam incitationemq; habeant, non ita probentur, ac penẽ lægues-
 cant. illud etiam accedit, quòd ut in senibus semper laudata
 est moderata quædam lentitudo, ita in adolescente hæc animi
 remissio non ferẽ laudem habet, quare ardorem hunc, quem
 aliquis inconsultius fortasse peruellet; demus nos siue necessita-
 ti, siue sermonis generi, siue adolescentiæ. Hic sighicellus, da-
 bo (inquit) Antoni ego quoq; libenter hoc sfondrato. Neq; n.
 tu illi amior es, quã ego. Cum præsertim mihi tu illud des,
 quamobrem hoc attingi, uim hanc, qua usus est sfondratus ad
 animos potius permouendos, quã docendos pertinere. Et Gal-
 lesius. Permouit me, inquit, simulq; docuit sfondratus. neq; mi-
 nus argumentis quã orationis contentione usus est; quod cum
 ex ipsius orationis lectione, si quis diligenter rationum momen-
 ta perpenderit, tum ex ijs quæ ego ad defensionẽ dicturus sum
 facile, ut spero, apparebit. Sed antequam ad singula, quæ re-
 prehendiſti, ordine respondeam, illud præmuniendum uidetur,
 me tametsi nulla in re a sfondrato magnopere dissentio, tamẽ
 non eo animo disputare ut Philosophiæ studium, quod ille fe-
 cit uituperem; cum mihi satis sit ad id quod intenditur hoc est
 iuris Ciuilibus studium Philosophiæ esse præferendum, si tenue-
 ro actionem contemplatione dignitate præstare. Vtrum poro

rō hęc Philosophorum contemplatio in laude an in uituperatio-
 ne sit ponenda, nulla causa est cur sententiam meam de ea re
 nunc ex ponam. Illud tantum dicam, me ut illorum consilium
 qui nimiam operam, nimiumq; studium atq; adeo totam aetate
 suam in rebus naturæ nunq; ad ueritatem satis perceptis inue-
 stigandis ponant, nunquam probarim, ita multorum ingenio-
 rum hominum, qui omnibus aetatibus in ea re consenuerint,
 uerecundia ab hac naturali Philosophia uituperanda impediri.
 Ab ea uero opinione in qua semper fui grauiora, nobilioraq; et
 præclaro homine digniora esse ea studia, quæ ad Ciuitates mo-
 resq; hominum regendos, uitamq; cum laude traducendam per-
 tinent, quàm quæ ad rerum naturæ cognitionem & contempla-
 tionem referuntur, nullius unquam oratio me dimouebit. Quod
 tu Sigbicelle, ut faceres, ab auctoritate orsus es; cōsentientemq;
 omnium hominum, ut ipse aiebas, & seculorum opinionem, cō-
 templationem actioni esse anteferendam nobis opposuisti, quia
 etiam Diuina auctoritate eam confirmaſti. In qua re quan-
 quam Philosopho homine indignum est, cum rationum momen-
 ta in disputando tantum sint ponderanda, ad auctoritates con-
 fugere, quæ potius fori sunt & iudiciorum, tamen quoniam tibi
 ita agere libuit, nihil mea sententia afferre potuisti, quod cō-
 tra te faceret magis, libenterq; ego in hac controuersia expe-
 dienda (si tu ita uis) auctoritate staturus sum. Nam ut non
 inficior eorum qui de hac re scripserunt, contemplationemq;
 & actionem inter se compararunt, multo maximā partem cō-
 templationi primas tribuisse, quanuis nonnulli scriptores, yq;
 nobilissimi ab illis disſenserint, in quibus fuerūt uiri apud Græ-
 cos clarissimi Socrates & Xenophon, qui etiam hanc naturæ
 lium rerum contemolationem irridebant, & apud nostros Cis-

cero ac Plinius, qui etiam furorem appellabat, abditas naturæ
 causas inuestigando persequi; illasq; se arbitrari quenquam
 scientia posse comprehendere, sed tamen ut nolo inficiari con-
 stantiorē scriptorum sententia contemplationem in prima com-
 mendatione poni, ita tu negare nō potes, qui ita statuunt uiros
 fuisse contemplationi deditos, naturæq; uitio fieri, ut plurimum
 unusquisq; suo studio tribuat. Quid igitur si ex altera parte
 tam multorum clarorum uirorum, eorundemq; sapientissimorū
 hominum opinionem tibi opponam, qui longe plus actioni, quàm
 contemplationi dederint; eorumq; tam magnus sit numerus, ut
 præ illis scriptores tui uix compareant, tamen ne etiam aude-
 bis affirmare hominum & seculorum auctoritatem tecum fa-
 cere? Quod ut planum fiat, non te latet puto animi nostri sen-
 tentiam non tam uerbis, quàm multo magis factis declarari. qui
 igitur rerum naturæ contemplatione neglecta totum se actioni
 dat, is scilicet declarat potiorē se actionem cōtemplatione exi-
 stimare. Neq; enim uiri præstanti ingenio præditi temere se
 ad aliquod uitæ genus applicant, sed quod maxime probant
 ad illud se conferunt. quod in Ciuili uita in primis est suscipiē-
 dum. Etenim actio, rerumq; humanarum administratio plena
 est laborum, sollicitudinum, curarum, fortunæq; innume-
 ris casibus obiecta, ut nulla uoluptatis illecebra animos homi-
 num ad se se trahat; at illa altera contemplationis uita tuta est
 & tranquilla, nulliusq; rei indigens, & unicuiq; qui illam ue-
 lit amplecti facilis & in procliui; ut neminem dicendum sit cū
 contemplationem magis quam actionem probet, laboribus tamē
 ac periculis deterritum, molestysq; debilitatum ad actionem se
 se conferre, quin potius multos accepimus cum et naturæ im-
 pulsu, animiq; propensione, & consilio ad actionem ferrentur,

innumeris malis, quibus civilis vita est infesta, ad contemplationis otium, ut fuit aliquando uir ad agendum, ciuilesque res tractandas natus Cicero, reuocatus. Porro si omnium temporum historias legas, tam multos claros uiros praestantissimisque ingenijs ac singularibus uirtutibus praeditos & apud Graecos & apud nostros & apud omnes nationes inuenias omne studium atque operam et aetatem suam in rebus humanis uel in bello, uel in pace administrandis posuisse, ut ex altera parte Philosophi qui se se contemplationi dederunt, collati siue turbam plebeiorum Philosophorum, quorum nulla scripta extant, quiq; omnibus aetatibus fuerunt cum humilibus & obscuris hominibus, qui in actione aetatem egerunt, quorum nomina sunt ignota, siue claros Philosophos, quorum multa sunt ingenij monumenta praestantibus Imperatoribus, caeterisque uiris ciuilibus, quorum tam multa praecelara facinora legimus, conferas; ne minima quidem partis instar sint. Quod si meliore ratione ductos Philosophos, quam uis pauciores sint respondeas; non nunc rationum momenta ponderamus, de quibus mox uidebimus, neque enim in ea quoque re certamen detrecto, atque adeo disputandi auidissimus sum, sed consentientis praecelorum hominum opinionis, quorumque uel in literis & rebus naturae inuestigandis, uel in rebus gerendis, publicisque negotiis administrandis nome clarum extet, auctoritatem querimus. Quod uero Diuinam auctoritatem in contemplatione extollenda nobis opposuisti, ut nobis uidelicet religionem inijceres, ac timorem, ne uideremur nos nefario scelere obstringere, si contra eam auctoritatem oculos attollere ausi essemus, nulla res est, ex qua nos facilius expedire possimus. Quid enim habet uel similitudinis uel coniunctionis Christiana pietas & contemplatio cum Philosophorum contemplatione? Atque adeo

quae res omnino sunt, inter quas maior sit distractio? Etenim illa neque sensibus, neque rationibus nititur, sed Diuino numine mentem hominibus dante a pijs & christianis hominibus suscipitur, qui non stultum modo & inane, sed impium quoque, ac nefarium putant de Diuinis rebus quicquam omnino loqui aut cognoscere studere, nisi ea quae Deus ipse Opt. Max. aut libris suis sanctissimis, aut lumine quod mentibus piorum praefert, ijs hominibus declarat, quos tanto honore dignatur. At huius Philosophorum inuestigationis diuersa omnino ratio est, superiorque plane aduersa, quae ex sensibus & humana ratiocinatione ad diuinas res cognoscendas per summam arrogantiam, atque stultitiam (libere enim dicam quod sentio) gradum faciat. Quae res tantum abest, ut diuina auctoritate actioni praeferatur, ut christianae pietati, ueroque Dei cultui nihil magis repugnet; Paulusque aperte praedicet, hanc Philosophiam inanem plane rem esse. Totam autem nostra disputatio non de contemplatione est nobis instituta, sed de ea contemplatione ad quam humani ingenij uis sensibus ac ratiocinatione potest aspirare, quam Philosophi amplectuntur, quam laudibus extollunt, qua denique diuinos se fieri dicunt; pijs uero homines repudiant, floccifaciunt, seque illa a uero & simplici Dei cultu ad impias opiniones traduci putant. Argumentum igitur ab auctoritate, quo maxime confidere uidebaris, quam belle in te infligatur, puto te intelligere. Proximum fuerat quod aegreferebas huic contemplationi sondratum tam esse iniquum, ut illam insectaretur, quod ad earum rerum quas quaerit, ueritatem inuestigando non perueniat, neque res caelestes scientia plane comprehendat, cum in eadem reprehensione & haec ipsa actio, quam illi anteponebat & caeterae serere artes perfectum illud omnibusque partibus absolutum, quod

ipsis est propositum, non assequendi uersentur. ut non satis perspicere te diceris, quam nā dissimilitudinem a reliquis omnibus humanis rebus contemplatio hæc haberet, ut cum nulla omnino res absoluta sit atq; perfecta, cæteræ tamen omnes res præter contemplationem ferantur ab hominibus & colantur, contemplatio tantum sit abijcienda. in qua re non satis sibi cille te poteram mirari, acumenq; illud tuum requirere, qui perspicuam differentie causam non uideas, ut cum in actione & cæteris humanis rebus mediocritas sit ferenda, eadem in contemplatione tolerabilis non sit, non nihilq; hanc re attingere, quod de Poetis Horatius tradit.

Certis medium & tolerabile rebus

Recte concedi, Consultus iuris & actor

Causarum mediocris, abest uirtute disertis

Messalæ, nec scit quantum Casselius Aulus,

Et tamen in pretio est, mediocribus esse Poetis

Non homines, non Di, non concessere columnæ.

Hoc idem usu uenire contemplationi & actioni ex finium diuersa inter se ratione perspicuum est, ut ferenda sit actio, quæ uis in uitæ muneribus colendis nunquam omnia officij momenta ita perfecte exprimat, ut non aliqua pars eius, quod præstare debet, illi desit; Contemplatio uero si ad scientiam non perueniat, non sit toleranda, Huius enim inuestigationis & contemplationis finis est cognitio ueritatis, ueritas porro una est tantummodo, neq; in ea gradus ulli sunt, ut dici possit in cognitione rerum, uerum hoc quidem esse, illud autem uerius, illud porro uerissimum. nihil enim uero uerius est, quicq; ad illud uerum quod est tantummodo unum non peruenit, is planè errat, ac fallitur falsumq; prorsus dicit. Infinita est igitur a ueritate

erratio; ueritatis uero comprehensio una est dumtaxat, siquidē infinitis omnibusq; modis a uero aberramus, uno tantum uerū assequimur. ad quod qui non perueniunt, ij omnes pariter errant, falsiq; sunt. ut si quæramus ubinam gentium sit hoc tēpore Rex Gallorum, aliusq; dicat eum esse Lugduni, alius in Tolosatibus, æque omnes mentiantur, si is Massiliæ sit. ita omnes labi dicendum est, si quis causam hanc, uel hanc, uel illam, uel alteram afferat naturalis alicuius rei, cum fieri non possit ut plus una uera sit, omnesq; falsæ esse possint. neq; uero huic nostræ rationi repugnat, cum suscipitur hanc opinionem uel illam ad uerum propius accedere, uerioresq; esse. Non enim hæc oratio eam habet subiectam notionem, ut gradus in ueritate inducat, quos apparet nullos omnino esse posse, neq; si hoc uerum sit, longius tamen quàm illud abest a falsitate. quæ. n. uera non sunt, pariter falsa sunt, sed ea est adhibenda interpretatio, eamq; uim habere est existimanda hæc uerborum conceptio, propius ad uerum aliquid accedere; ut homines coniectura & ratiocinatione statuunt uerum hoc esse, cætera falsa, id est hominum opinionem & sententiam coniectura propius accedere, magisq; eò ferri ac propendere, ut putent hoc uerum esse in aliqua re, cætera quæ afferuntur falsa. At actionis finis officium est, & rectum; in officio autem gradus sanè plurimi inueniuntur (ab omnium enim hominum, consentienteq; orbis terrarum auctoritate explosa est stoicorum sententia, quæ distinctionem in peccando excludebat) ut hoc bonum quidem sit & rectum, illud uero melius & rectius, illud item melius, illud deniq; optimum et rectissimum, bonoque perfectus aliquid existat, fieriq; potest ut in eadem uirtute alter altero maiores progressus habeat. Neq; enim si quis bonus sit Imperator,

multaq; egregia facinora ediderit, plurima prelia secunda fecerit, hostes sæpe acie uicerit, militum sæpenumero seditiones compresserit, ignarus rei militaris erit existimandus, quauis ad summum illud iulij Cæsaris aut Annibalis scientiæ gradum se nondum peruenisse fateatur. Nam quanuis a tantorum uiro- rum laudibus longe absit, non tamen nullo interuallo hominẽ rei militaris expertem, atq; omnino ignarum anteibit, idem de fortitudine, temperantia, iustitia, prudẽtia reliquisq; uirtutibus dicendum est, in quibus qui usu & exercitatione processerint, ij & si ad perfectum illum, ac summum gradum non perue- niant, ignauis tamen hominibus, timidis, incontinentibus, iniu- stis, stultis, earum uirtutum quarum magna ex parte cõpotes sunt, commendatione erunt anteferendi. Idq; ideo quod in re- bus administrandis ut plus uno perfectũ esse non potest, quod haud scio an in ullo homine insit, aut uero inesse possit, ita to- lerabiles sunt officij, prudentiæ, & probitatis gradus. Non igitur actionis munera ab hominibus sunt deserenda, quod ad per- fectam illam, omnibusq; partibus absolutam speciem nunq; per- ueniant, sed prudentiæ, uirtutisq; officia diligentissime sunt obeunda, hominibusq; acriter urgenda, quorum qui ingenio et labore compotes fiunt, ij tantum ab ignauis distant, ut præ il- lis Deorum penè instar sint; neq; si nullæ leges ferri possunt, quæ homines illis obtemperantes beatos planè efficiant, quod il- lis est propositum, ideo legum condendarum cura est omitten- da. quæ saltẽ homines a miseria prohibeant, ac ne suo se quisq; arbitrio regat, mutuisq; se rapinis, discordijs, cædibusq; conficiant, impediunt. An actionem negligendam dicet, qui secum ipse reputauerit multas prouincias, quod non essent, bonis legis- bus temperatæ, uel quod leges negligenterentur, funditus euer-

fas esse; multas contra, quæ bonos legislatores sortitæ fuerint, in quibusq; legum obseruantia uiguerit, infinitis seculis floren- tissimas, beatissimasq; uixisse? quiq; animo agitauerit, ex rerũ in Ciuitate temeraria & inconsulta administratione tantam rerum perturbationem existere, ut uoluntario exilio Ciues Pa- tria sibi carendum putent. Contra cum res consilio & prudẽtia geruntur, ita omnia prospere cedere, eamq; esse Ciuitatis fortunam, ut ex alijs ciuitatibus quamplurimi homines in beas- tim hanc commigrent, sibiq; in illa sedes domiciliumq; consti- tuant. Atqui ne hæc quidem, quæ recte & ex legibus admini- stratur ad perfectum illud uiuendi genus peruenit, quod illi propositum est; fateor; tamen ne dicemus nihil a perdita illa euersaq; differre? Perficuum igitur esse arbitror in actione, rebusq; agendis gradus inueniri, qui quauis perfectũ illud om- nibusq; bonis cumulatum & cunctis numeris absolutum, quod quærendum est, nõ assequantur, summæ tamen sint hominibus utilitatis, quiq; si homines nõ planè beatos perfectosq; reddunt, eos tamen a miseria & prauitate uindicant. quod idem in cog- nitionis & contemplationis studijs, quæ ad uitam hominum nullum usum habent, quibusq; ueritatis cognitio est proposita, quæ una tantum est, neq; gradus ullos habet, nequaq; est susci- piendum. In quibus studijs si quis ueritatem non assequitur, is liquido operam profundit. Summa deniq; hæc est. In contem- platione qui uerum illud, quod unum tantum est, scientia non comprehendunt, ij planè mentiuntur, neq; eorum qui falsum di- cunt, alius alio magis uerax est, aut minus mentiẽs. At in actio- ne qui perfecta illa, absolutaq; officij momenta non exequuntur, ij non continuo mali sunt ac perditĩ homines & ignaui; sed boni ac strenui, plurimumq; a nefarijs & stultis distant.

Quo fit ut argumentum tuum, quod nititur contemplationis mancā et imperfectam uim cum actione ipsa quoq; aliqua ex parte claudicante, in comparatione coniungere; eidemq; reprehensioni ad perfectum non perueniendi subicere, eneruatū sit, neq; recte inferatur. sequitur illud, quo nihil te putasti, aut ad Philosophiæ commendationem grauius, aut ad speciem insignius afferre posse, plura ac perfectiora de Deo cognouisse Philosophos, quā ullos alios homines. Cumq; cæteri homines uaria Deorum portenta colerent, tam innumerabiles opinionū labes mentibus hominum conceptas Philosophos deleuisse, ueramq; Dei notitiam in homines induxisse. quo beneficio nullum statuebas esse potuisse diuinius. In qua re uide, quam a te Sighicelle dissentiam. Ego enim nulla re magis Philosophiā premi puto, quā hac, quam tu ad Philosophiæ gloriam uis in primis ualere. Etenim quæro cum Dei cognitio hominibus non modo omnium rerum sit utilissima, sed omnium bonorum fons & origo, quā præcipuam ex ea homines utilitatem capiāt? nullam profecto respondere potes, quā ut Deum colant, religionemq; & pietatem illi adhibeant. Quid ergo si doceo hanc Dei cognitionem a Philosophis in homines inuectam tantum abesse, ut religionem auxerit aut confirmarit, ut eam partim imminuerit, partim extinxerit, an nō iure, uel hoc nomine summo hominum odio digna erit Philosophia, quæ Religionē, qua una re homines Deo cōiunguntur labefactarit atq; sustulerit? Quod ita ostendo. Neq; enim Philosophi tam Dei notitiam in homines induxerunt, hoc est non tam homines docuerunt esse Deum, quā diuinam naturam hoc est, quid ipse Deus sit, sunt explicare conati. Etenim nulla unquam natio fuit tam barbarā, nulli ferè populi sunt inuenti, quorum mentibus non fuerit insculptū

rit insculptum Diuinū aliquod numen esse, eiusq; nutu res humanas geri & administrari. Hæc enim confessionem cœli admirabiles conuersiones, perpetuusq; naturæ tenor tantāq; cum prouidentia mundi et singularum eius partium fabricatio uel ab inuitis exprimunt. Itaq; nullus unquam populus fuit omnis prorsus expers religionis, quiq; non aliquo cultu, atq; aliquo sacrificij genere Deos sibi cōciliare ac propitios facere, eorūq; iras a se auertere pro disciplina haberet. Ac pauci admodum fuerunt, qui nō omnium rerū causam, ac quæcunq; hominibus accidunt ad Deos auctores referrent, quiq; non putarint quæcunq; homines gerant a Dijs animaduerti recteq; factis beneficia, maleficijs & sceleribus pœnam & supplicia ab illis constitui. qua opinione nihil ad humanam societatem tuendam est aptius aut utilius. proinde Deorum numen ab innumerabilibus populis sanctissime omnibus ætatibus cultū legimus, quod ne periurio aut templis, rebusq; sacris uiolandis, aut ulla alia re læderent summa cura cauisse, nullasq; grauiiores pœnas in maleficos & nefarios homines ulla constitutas quā in eos qui aliqua in re religionem uiolassent. Cū igitur hac cura pietatis aduersus Deos tuendæ homines in primis cōtinerentur, si quid ipse Deus esset, cognoscere non possent, cum hanc naturæ suæ notitiam tantis obscuritatibus Deus inuoluerit, ut ad eā comprehendendam humanæ intelligētiae imbecillitas nequaquā possit aspirare, quis non illis ignoscat? Cumq; homines prudentes Deum omnino esse intelligerent, quid uero ipse esset, populis, quos legibus formandos acceperant, explicare nō possent, aliqua omnino res ex ijs quæ cernuntur fuit illis comminiscenda, quam pro Deo rudibus populorum ingenijs, quorum mentibus oculorum et sensuum commendatione rerum notitiæ sunt

insinuandæ, colendam proponerent. Itaq; alij sole, alij luna, alij elementorum aliquo, alij alia re, cuius euidentis esset in hominibus utilitas, Deo usi sunt. In qua re quis non præclarorum hominum pietatem, studiumq; hominum in Diuino cultu retinendorum, prudensq; consilium in religionibus formandis, cæremonijs tradendis, sacrificijs instituendis, templis, locisq; sacris dedicandis beneuolentia potius ac laudibus complectatur, quam inscitiam in Diuina natura nõ percipiendam, quæ magnitudine, infinitateq; sua humani ingenij imbecillissimam uim superet et effugiat, orationis acerbitate infectetur? Cum igitur Deum esse, eumq; ab hominibus ut omnium rerum auctorem colendum esse, iã sine Philosophis hominibus sit persuasum, uideamus utrum hæc Diuini numinis paulo perfectior cognitio, quam Philosophi iactant, cultum ueriores, magisq; pium induxerit, an religionem in animis hominum iam diu inueteratam labefecerit & magna ex parte euulserit. Ex qua re apparebit utilisne & salutaris ac laudandus, an contra inutilis & perniciosus ac uituperatione dignus in diuina natura indaganda fuerit Philosophorum labor? Nam ut Philosophi perfectiorem Diuinæ naturæ notitiam a fabulisq; remotiore hominibus tradiderint, de qua tamẽ re mox uidero, tamen non tanti est apud me neq; uero apud quenq; pium, ac sapientem uirum hæc cognitio præsertim tam adumbrata, ut si ex ea religionis, pietatisq; aduersus Deum imminutio existat, non potius sit uituperanda ac fugienda, quam laudanda & accipienda. Igitur Philosophorum non nulli ut Diagoras Milesius, Theodorus Cyrenensis, Euerus Tegeates Deum omnino esse negant; Impij, ac perditii homines. explodendi igitur. Puto te Sighicelle non repugnaturum. Alij, ut Epicurus & sectatores Deos quidem ponunt, sed

prouidentia illos rerumq; humanarum procuratione priuant religionemq; & hi funditus quoq; tollunt. Nihil & hi superioribus minus perniciosi. Exterminentur igitur hi quoq;. Quibus ac cæteris Philosophorum scholis, ne longum faciamus, neglectis, ad Peripateticos, atq; Aristotelem tuum accedamus; Quorum opinionẽ ut fateor in Diuini numinis natura explicanda multa probabiliora et Diuinæ menti cõuenientiora attulisse, quàm de illa ueterum leges credendum imperarint, ita ad cultum Diuinum tollendum, religionemq; penitus extirpandam superioribus Philosophis aut ijs, qui Deos esse aperte negarunt, aut ijs qui Religionem improbarunt, etiam statuo esse capitulosiorem. Nam quemadmodum cæterorum apertam impietatem facile cauentes uitare possumus, ita periculosissima est illa impietas, quæ in simulatione ueræ Dei cognitionis latet. Ex ijs. n. quæ tute paulo ante de Diuina natura ab Aristotele satis subtiliter & acute tradita ex duodecimo libro primæ Philosophiæ pronuntiasti, apparet Aristotelem eum nobis Deum formasse, cui nulla causa sit cur homines ullum cultum, aut pietatem, aut Religionem adhibeant. Nam qua tandem ueneratione, aut reuerentia, aut pietate, illum Deum prosequar, quo ue metu eius numinis lædendi continebor, qui omni facultate careat, ut tute paulo ante ex Aristotele confirmasti, qui rebus quæ fiunt necessitatem quandam naturalem & non Diuinam uoluntatem et arbitrium adhibet, ut quemadmodum ille de Deo prædicat, nullius rei Deus habeat facultatem, neq; in eius potestate sit hoc facere, illud omittere, cuiq; præter perpetuũ naturæ tenorẽ ullas miras res, aut nouas edendi ex Aristotelis sententia facultas abiudicetur; ut neq; fontes et nefarios homines pro sceleribus plectere possit, impiorũq; improbitatẽ supplicijs ulcisci, pijs

uero hominibus ulla premia tribuere? qui deniq; res humanas non animaduertat; neq; curet; neq; uero curare possit, quod genus uitæ colant homines cum pietate ne & iustitia, & a uitiorum labe puram atq; integram, an uero scelerum & flagitiorum sordibus inquinatam. Itaq; hæc Dei cognitio, quanuis apertior, Diuinoq; numini cõgruentior, quæ Diuini cultus interitum secum coniunctum habet, in admiratione ac laudibus et beneuolentia, an in contemptu & uituperatione atq; odio hominibus, non Christianis modo, sed etiam ijs, qui ciuilem uitam colunt, quæ sine Religione corruat necesse est, sit habenda; ipse iam sighicelle intelligis. Cum præsertim ea quæ Philosophi de Deo tradiderunt dubia sint & incerta, nihilq; ita exploratum sit, quin refelli possit, procul igitur ab hominum coetu amandetur hæc de Diuina natura Philosophorum disputatio, quæ cõtãtã magna impietatis mercede hominibus accidit. Longe enim est præstabilius Deum cum quis nam ipse sit prorsus ignores modo Deum esse fatearis, colere, ac uereri; facinorumq; quæ homines admittunt spectatorem & ultorem putare, proinde sollicitum esse, ne qua in re ab ijs rebus quas illi gratas esse leges tradunt, declines; quàm cum nonnulla de eius natura paulo acutius quàm cæteri homines ad gloriam ingenijq; opinionẽ tibi conciliandam locutus fueris, nullo metu Deorum terreri, quem contemptum Philosophi in prima ferè studiij sui commendatione ponunt, cum dicant,

Felix qui potuit rerum cognoscere causas;

Atq; metus omnes & inexorabile fatum

subiecit pedibus strepitumq; Acherontis auari.

Impia uero uox & execranda, qua nulla pio homine & ad ciuilem societatem nato potest esse indignior. Ille ne ut beatus

sit, qui suppliciorum metu, impiorum ac nefariorum hominum manibus constitutorum a se penitus ablegato, quiq; reliquos homines ea formidine imbutos, atq; ideo ne aliqua in re ius & pietatem uiolent sollicitos irridens, omni ipse prorsus Diuini numinis ultoris terrore liber nihil sancti aut puri habeat, nullumq; inter fas & nefas discrimen faciat? Ego uero tantum absũm ut eiusmodi genus hominũ beatum putem, ut nullos magis miseros statuam. Neq; tu nunc dicas mihi Aristotelẽ nonnullis in locis pietatem erga Deos atq; homines pios laudare, quin etiã aliquos Dijs cæteris hominibus chariores esse prædicare. nã siue legum metu cõmotus, siue famæ & opinioni hominum seruiens, siue quõd disputationum quas tunc tractabat, ratio ita postularet (De moribus enim differebat, in qua doctrina tradenda non ueras se rationes persequi ipsemet præfert, sed ex usu hominum uitæq; ciuilibus consuetudine depromptas, ut quod de rebus communis, consentiensq; hominum statuat opinio, ad id se sententiam suam potius quàm ad subtilitatem disputandi in eorum librorum initio testetur accommodaturum) siue quo alio consilio id faciat, nihil mea; doctrinã eius, in qua ut in proprio loco de Diuino Numine quærit, accuso et uitupero a cœtuq; hominum amandandam censeo, quæ per speciem Diuinæ naturæ describendæ religionẽ aduersus Diuinũ Numen tollat atq; euertat. Neq; enim ubi homines omni prorsus facultate Deum priuent, Diuinaq; opera ad naturalem quãdam & immutabilem necessitatem, perpetuumq; ordinem reuocent, quẽ nec Deus ipse possit immutare, ibi ullus metus Deorum constare potest. quo sublato omnis simul cum eo Religio tollitur. Quod igitur ad Philosophiæ commendationem in primis ualere contendebas, id quàm belle in eam ad uituperationes

nem infligatur Sighicelle iam uides . Venio nunc ad illā disputationis tuæ partem, qua nulla esse splendidior potest, in quam multa de Diuina natura ex Aristotelis sententia differuisti; initioque disputationis in sfondrati impudentiam (sic enim appellabas) es inuectus, qui cum Aristoteles Diuinam naturā ita præclare & aperte nobis explicauerit ac descripserit, non dubitauit tamen dicere Deum negando duntaxat ab hominibus cognosci, ut nulla res sit, quæ aut tibi, aut cuiuis, qui de rebus recte ac sine liuore uelit existimare, maiorem stomachum facere possit, quàm quod summum beneficiū perspicuæ Diuini numinis cognitionis a Philosophis habemus; illud per impudentissimum mendacium omnia ad negationem reuocando extenuare & in contemptum adducere. Quæ indignatio, Sighicelle, pace tua dixerim, nulla mihi sanè ratione suscipi uidetur. Neque enim quæcunq; de Deo ab Aristotele dicta recitasti, ea quid Deus sit, aut Diuinam essentiam nobis planè exprimunt. Immortalem enim & æternum esse Deum, actumque merum sine facultate ac materiæ admistione, immobilem, immutabilem, infinitum, indiuisibilem, hæc atque alia eius generis, quæ Deo accidere dicuntur, neque essentiam ipsius exprimunt, & negationis naturam attingunt. Interitus enim & facultatis & materiæ contagionis & motus & mutationis et sectionis Deum expertem faciunt, id est negat obitum, facultatem, materiam, motum, mutationem, terminum, sectionem in Diuinam naturā cadere. Vt mihi quidem uideatur sfondratus in ea re nulla mendacij impudentia notandus. Vtrum porro hæc & cætera de Diuina descriptione ab Aristotele optima cum ratione dicantur, an contra, nulla faxè causa est, cur nunc disputem. nō enim id magno opere pertinet ad quæstionem nostram. Nam ut omnia quæ

in libro duodecimo de prima Philosophia, cuius tu capita tanta cum hominis admiratione attigisti, uerissima sint, cum tamē ita exilia sint, atque ad Diuinam essentiam cognoscendam ne suspitione quidem accedant, nunquam efficient, ut eiusmodi contemplatio anteponenda sit actioni. Quanquam scio omnia ferè quæcunq; de Diuino Numine Philosophi dixerunt, quæ a nostra Religione abhorreant, cuiusmodi est Cum Deum in agendo facultatis arbitrio priuant, eiusque opera ad necessariam naturæ rationem reuocant a theologis nostris longe firmioribus rationibus refelli, quàm a Philosophis confirmantur, ad quos omnes, qui eam rem paulo diligentius cognoscere cupiant, reijciendos censeo. Vnum tamen est, quo tota hæc Aristotelis Diuine naturæ explicatio nititur, quod silentio præterire nullo modo possum. Eius argumenti cum quàm facilis sit refutatio ostendero, tum uero apparebit, quàm huiusmodi Philosophorum de Deo inuestigationes, quæ inutilissimis rationibus & captiuiculis quibusdam nitantur, sint contemnendæ ludibrioque habendus. neque enim in tā nugacibus rebus magis quàm sfondrati orationi possum moderari. Nam per illum ipsum immortalem Deum, cuius naturam Philosophi quæerunt, cuius leuitatis fuit, atque impudentiæ tantæ tamque præclaræ inuestigationis initia a captiuicula Aristotelem ducere; in reque omnium grauissima atque sanctissima sermones & risus hominum non uereri? Cū non dubitarit totius huius Diuinæ descriptionis fundamentum in captiosa ratione collocare, ut in illam intuentibus confestim, primoque aspectu uanitatē ipsa suā doctrina hæc prodat. Aeternum enim esse mundum, omniaque esse æterna ex motus æternitate confirmat. motum porro quomodo æternum esse demonstrat? quod (inquit) sine tempore motus esse non possit, cum tē-

pus mensura sit motus. Audio; quid uero? tempus igitur est æternum? Quid ni (inquit), nam si aliquem temporis ortum ponas & interitum, atq; ante temporis initium tempus fuisse, ac post temporis interitum tempus futurum neges, tum maxime tempus ponis cum illud tollis. temporis enim differentie sunt prius et posterius; neq; a tempore segregari possunt; quin nihil aliud est tempus ipsum quam prius & posterius in motu. quare si tempus est æternum, necessario & motus qui temporis perpetuus est comes, ab ortu & interitu est uindicandus. O inanitatem, O somnia. Hunc cine hominem Diuinum appellabimus, qui tam nugacibus rationibus hominum ingenia tanquam præstigijs se capturum sperarit? Quid autem facilius est responsu. Nam primum hæc ratio non tam motum & tempus æternum esse demonstrat, quam pro demonstrato iam sumit. nihil enim me doces Aristotele quam ob rem prohibear aliquod punctum sumere, quod motus & temporis sit initium, id est ex quo tempus labatur & circumagatur. Etenim hæc definitio tempus esse mensuram prioris & posterioris momenti in motu uera est tempore & motu iam inchoatis, neq; punctum ullum, aut momentum in temporis motusq; conuersione esse potest, quod nõ idem finis sit præteriti initiumq; futuri temporis et motus; ante uero inceptum motum qua re impediatur prius etiam aliquod capere quod motus & temporis ita sit initium ut prioris motus & temporis nequaquam sit terminus? quæ nostra ratio lineæ exemplo planior fiet, quæ cum sit punctorum ductus, nullum est in ea punctum, quod principium sit sequentis processus, quin idem superiorum punctorum fluxus finis sit. fateor iã inchoata lineæ, sed initium et caput lineæ an non illud est punctum, quod principium cum sit ductus, nullius anterioris

puncti

puncti est terminus? Neq; effugere hanc similitudinem ullo modo potes, si dixeris diuersam esse rationem earum rerum, quæ consistunt, neq; mouentur, cuiusmodi est lineæ, & earum quæ perpetuo agitantur, qualis est motus. nam eandem similitudinem ad aliquam rem quæ agitetur, hoc est ad motum ipsum bellissime transferam. Etenim si ego, qui nunc sedeo, neq; ex hoc loco moueor, iam surgam atq; in alium locum ire pergam, tum cum iter incipiam, moueri incipiam, punctumq; illud cum mouebor, cum prius quiescerem ita illius motus ad alium locum erit initium, ut nullius superioris motus sit terminus. Quod uero prius & posterius cum tempore necesse sit introducere, obsecro te an non cogitatione aliquid depingere possum quod re ipsa non sit? quemadmodum cum tu ipse Aristotele dicis, extra ultimum caelum nihil est, an quia hoc uerbum extra nullam aliam habet notionem quam loci, ideo locum extra caelum ponis? minime sanè, sed negas potius locum ullum reperiri, qui ab extremo coeli orbe non complectatur. ita cum prius tempus fuisse uel posterius futurum nego, ea huic orationi subiecta notio est, ut tempus & motum aliquibus ortus & interitus terminis circumscribam, quos excedere non possint, cogitationeq; tantum prius illud & posterius effingo, ac ne cogitatione quidem sed oratione. Quod si tibi Aristotele homini uidelicet uerborum captatori, rationiq; isti tuæ aliquam ex his uerbis prius & posterius putas auram posse afflari, orationem mutabo, atq; ita posthac uerba concipiam, nullum fuit tempus cum nondum temporis esset initium, uerbiq; prius omiſsa mentione, quæ te tantopere torquet, mentis notionem planam faciam. Omissa igitur Diuinæ descriptionis ratione, quæ quam futilis nugatoriaq; res sit ex fundamento ubi in pri

T

mis nititur, apparet, ad alia iam sighicelle accedamus, singulaque ordine persequamur. Questus es igitur eam rem in argumentis, quæ contemplationis causam confirmant recensendis a sfondrato silentio præteritam, quæ contemplationis commendationem in primis contineat, id est nobiliores esse eas res, quæ ex se ipsæ aptæ sunt, nulliusque extrinsecus opis sunt indigentes, cuiusmodi est contemplatio, quæ ad munus suum exequendum se ipsa contenta est; quàm eas, quæ nisi se externis opibus instruxerint, neque hæerere ipsæ neque munus suum tueri possint. quo ex genere est actio, quæ ratio mihi quidem ad contemplationis laudem minimum sanè ualere uidetur. Nam si hoc suscipiatur; ut quæque ars hominumque actio externis auxilijs minus utetur, ita illam maxime ipsæ præferamus licet, quarum munus in explicando multiplici extrinsecus ope plurimoque instrumento egeat; quo fiet ut sordida, ac seruilia opificia præclarissimis facultatibus anteferantur. Tonsores itaque & fullones, quorum artes unius aut alterius ferramenti tractatione munus suum tuentur, clarissimis imperatoribus, summisque ipsis Regibus maiore in honore erunt habendi. Nam ut de imperatore loquar, quæ res est de omnibus humanis, quæ aut dignitate sit superior, aut cui plurimum rerum præsidys atque opibus in munere suo præstando opus sit? totius enim exercitus hoc est multorum millium hominum uaria inter se multiplicique opera imperatori est utendum, plurimi equi, plurima clitellaria iumentum sunt adhibenda, tormentorum atque instrumentorum infinitum propè genus comparandum, commeatus, quæ ratio multiplex, infinitaque penè est, expediendi; locorum, montium, fluminum, tempestatum occasiones captandæ; ars etiam dicendi in seditionibus comprimendis interdum, iuris uero & iniuriæ

scientia in iniurijs, quas milites assidue inter se inferunt, reliquisque controuersijs disceptandis imperatori semper est necessaria. Hæc atque alia tam magna, tamque innumerabilia, quæ in imperatoris officio ita uersantur, ut alicuius earum præsidio destitutus munus suum exqui non possit, si quis animo uersauerit, an non secum statuet, hanc de omnibus humanis rebus præclarissimam facultatem externi auxiliij esse egentissimam. Regio uero munere quod numinis propè cuiusdam uenerationem apud populos obtinet, an quicquam est, quod pluribus præsidys sit instruendum? Quot enim hominum, quot ministrorum, quot magistratum, iudicum, consiliariorum, militum, præfectorum; Ducum, classium, exercituum opera in populis regendis Regi est necessaria? Quid igitur? maioris prætij erit muliercula, quæ manuum tantum ministerio in linteis abluendis munus suum perfecte & absolute præstat? His igitur exemplis, quibus nulla esse possunt illustriora, argumentum ipsum met, quo ueluti ualidissimo telo actionem petebas, in contemplationem uidetur infligendum, potiusque statuendum, eas artes & facultates apud homines in maiore pretio esse oportere, quarum munus pluribus externis opibus explicetur, præsertim si ea facultas in eas ipsas externas res, quarum opera utitur, ipsa se utilitate sua fundit, cuius generis est actio & prudentia, quæ non maiora ab externis opibus accipit adiumenta, quàm illis ui & administratione sua reddat utilitatē. Etenim ut uir prudens in cõcordia, inter Ciues cõcilianda seditionibus et discordijs eget, neque enim ciuium uoluntates conglutinare potest, nisi prius ipsæ inter se disserint; ita ipse cõtra magnū hoc ciuibus suis cõcordiæ beneficiū tribuit. eadem ratio est de iusto ac forti. ut in rem diligenter intuenti, hoc ipsum, actionē externa ope

indigere, non tam ad necessitatem & indigentiam quæ dignitati derogat sit reuocandum, quam ad præstantem quandam uim, naturamque actionis, quæ tueri se ipsa non possit, nisi alijs beneficiat, uirtute & utilitate sua in res humanas influat, atque essentia ipsa actionis sit, non se ipsa circumscriptam esse, opusque suum seipso definiri, qualis est contemplatio, sed foras prodire, atque omnes humanas res beneficio peruagari, illisque necessario benemerendo uti, quæ res tantum abest, ut actionis gloriam imminuat, ut Diuinam similitudinem attingat. Inuestus es proxime in eam actionis partem, in qua sfondratus hæc celestium rerum contemplationem beatitudine & uoluptate & etiam utilitate conatur spoliare, cum diceres contra reputando omnia hæc in Philosophorum inuestigationibus inesse, & summa quidem. In qua re nihil sanè noui, ut mihi quidem uidetur, attulisti quod in sfondrati oratione non ferè sit refutatium. Docuit enim sfondratus ut perfectæ Diuini Numinis cognitio beatos homines efficere potest, tumque re ipsa est effectura, cum ad eam uinculis corporis liberati peruenerint; quanquam sunt uiri doctissimi, summæque in scholis auctoritatis, qui æternam illam beatitudinem non in Dei cognitione sed amore ponant, sed tamen ut uera illa & perspicua notitia beatitudinè tribuit, ita adumbrata hæc & futilis Dei cognitio, quam per summam stultitiam otio abutentes homines quærent, ne similitudine quidem, aut suspitione celestem illam & æternam beatitudinem attingit. Neque si intelligentiæ uis nobis frustra nequaquam data est, ideo huius intelligentiæ finis contemplatio necessario est ponenda. Nam intelligentiam cognoscendi appetitum hominibus datum esse confiteor, sed ea de causa ut sibi, ac suis provideant, ac prospiciant; uitamque uirtute atque officio

colendo tutam, tranquillam & beatam traducant, quod ingenij ope deserti nequaquam possunt præstare. In uoluptate autem quæ sequitur breuis ero, ut tu quoque fuisti, cum ex superioribus rebus pendeat, eiusque causa cum beatitudine coniuncta ac ferè eadem sit. In qua tantum illud dicam, me cum aliquid summo labore, ac studio quæro neque inuenio, animo potius angere, ac discruciarum; quam ulla uoluptate affici, quod huic inuestigationi usu uenire necesse est, quæ ad hanc Dei notitiam, ad quam tot uigilijs contendit, nunquam penetrat. Atque si summa uoluptas in uera & perspicua Dei cognitione est constituenda, quod nunquam inficiabor, ita illam ad hæc Philosophorum de Diuina natura somnia transferre, simile est ac si quis Luciani Calcearium beatum dicat, cum se maximarum opum Dominum effectum somniaret, cuius uoluptatem galli cantus, quo experrectus est interpellauit, atque extinxit. Quod autem animi tranquillitatem ab hac celestium rerum contemplatione ad homines permanere dixisti, Præclaras enim ac celestes res illas, animos eorum hominum, qui in illis inuestigandis cogitatione uersantur, ita ad se se attrahere, ita suo amore inflammare atque a sordidis istis, caducisque & humilibus rebus penitus abducere, ut nulla prorsus earum iam cura attingantur, metum igitur, dolorem, ægritudinem, spem, lætiam, casum, fortunam contractam habere, animosque ita conformatos nihil permoueri, si omnia ista, quæ cæteros homines sollicitant, pedibus trabantur; proinde fieri ut perpetua animi tranquillitate fruatur. qua utilitate, quæ maior esse potest? speciosa uerba, sed in quotum quenque in tot millibus hominum, qui & nostra & omnibus ætatibus huic se studio dederunt hanc terrenarum rerum despicientiam immissam, aut accipimus, aut ipsi cernimus? An quod duo, aut tres quos commemorasti fecerunt, id

ad omnes, qui in hoc studio ætatem agunt, quorum infinitus est numerus, uis transferre? quanquam pauculos illos, quos humana despexisse proferre potes, ita tristibus ac reconditis moribus fuerunt, ita ab usu hominum ciuilibusq; uitæ consuetudine abhorrentibus, qualis fuit ille, qui dolio pro ædibus utebatur, testitudinisq; instar, domum quocunq; iret, circumferebat, ut nõ mihi satis constet in laude ne an in uituperatione illud uitæ genus sit ponendum. Si igitur tantarum uirium est hoc studium, ut in homines hanc animi celsitudinem, humanarumq; rerum contemptionem, ac mentis tranquillitatem inducat, id in omnibus qui illud colunt efficiat necesse est, quod quoniam longe aliter esse uidemus, præclara hæc uis ab eo est omnino abiudicanda. Atq; ut meam uobis de hac re sententiam exponam, sic statuto, hanc animi tranquillitatem et magnitudinem humanas res despicientem a bonis tantum legibus & institutis induci, quod cum innumeris penè multorum populorum exemplis confirmare possim, uno tantum spartanorum ero contentus, qui quod philosophi tot uoluminibus nunquam hominibus persuadent, id ipsi pro disciplina habebat. nam cum Lycurgi leges pecuniarum, bonorumq; fortunæ cupiditatem, quæ sollicitudinum, reliquarumq; perturbationum hominibus in primis causa sunt, usum ferè sustulissent, hominesq; ad libertatem, animiq; celsitudinem quandam ac gloriæ cupiditatem conformassent, efficiebatur ut cum homines ab ineunte pueritia, usq; ad extremam ætatem eam disciplinam in qua educati essent, perducerent, eaq; tanquam altera natura essent imbuti, nulla bonorum fortunæ cupiditate tenerentur, nullosq; motus eorū acquisitio aut amissio ipsorum animis adhiberet, nullaq; tam sordidarum & humilium rerum, quarumq; usus apud eos uel nullus, uel per

exiguus esset, homines ita instituti sollicitudine angerentur. gloria duntaxat tam celsis erectisq; animis, ad quos uere nullus fortunæ aditus pateret, stimulos quosdam adhibebat, neq; eos tamen aut ipsis, aut Patriæ inutiles, quippe qui ea impulsu non dubitarent, se se pro Patriæ salute ac dignitate apertissimis periculis offerre, mortemq; ignominia inferiorem ducere. Eius modi hominum non unum aut alterum, sed multa millia, multisq; seculis proferre possumus; ut facile appareat huius animi celsitudinis, humanarumq; rerum despicientiæ nequaquam cœlestium rerum contemplationi sed disciplinæ a sanctis legibus inductæ gratiam esse habendam. Sequitur quod de dignitate & utilitate reprehendisti, quod ita perspicuum esse dixisti, ut ne oratione quidem esset refellendum; Cum hæc signa spiritu ipsa suo, cum oratione nõ possint, fateri nos cogant, qui ea finxerint, eos nobiliores profecto homines, maioreq; honore dignos fuisse, quàm huius fundi colonum & fossorem. In qua re uide, quàm a te dissentiam. Nam hanc orationem rerum dignitatem utilitate metiri oportere, ita ueram atq; exploratam esse statuo, ut mihi summæ temeritatis uideatur firmissimum hoc propositum oratione uelle conuellere; neq; ad illud confirmandum nunc quicquam dicam, contentusq; ijs ero quæ in oratione sua sfondratus differuit, cum hunc locum tractaret. Ad ea tantum respõdebo, quæ tu pauca attulisti. Neq; enim utilior est hominibus agricultura, quàm aut ius ciuile, aut ars militaris, aut quàm sint Reges. Nam sine agricultura uiuere possumus, ut de multis populis omnibus ætatibus accepimus, at sine legibus, ijsq; qui earum sunt administri uitam tueri nõ possumus. quod idem in re militari ualet; sine qua neq; tuti ad externos, neq; omnino esse liberi possumus. In cuiusq; tutela &

hæc ipsa agricultura & cætera omnia urbana & rustica sint collocata; militariq; ope et præsidio deserta omnia euerti necesse sit; ut recte & iuris tractatio & res militaris omnium rerum humanarum nobilissimæ uideatur, quod hominibus lōge sint omnium rerum utilissimæ. Regibus uero quæ res utilior est hominibus & populis, qui omnium rerū arbitri & moderatores, omnes Reipublicæ partes sustineant, ac regant, quorumq; præscripto, ac nutu omnia gerantur, qui deniq; cum sancti, probiq; sunt, populis, quibus præsunt, beatæ uitæ auctores sint, ut numinis cuiusdam populis sibi publicæ commissis Rex instar sit, recteq; ab Homero pastores populorum Reges appellantur. Quid igitur mirandum est, si cum utilitas, quam a Regibus capimus ad Diuina beneficia proxime accedat, Diuinos ijs propè honores habeamus? deinde quis nescit munera publica nobiliora esse priuatis, quippe quod priuatis artificijs præsent, eaq; regant, hæc autem sunt iuris tractatio, Res militaris, Magistratus, Imperia, Rex deniq; ipse, ut non recte inter publicâ hæc munera & agriculturam, cæteraq; quæ homines priuatim faciunt, comparatio suscipiantur. Artes uero pingendi ac fingendi, quibus sine oratione nos uis refelli, putas me uerecunde an audacter confirmare dubitaturum dignitate longe esse, agricultura inferiores? Neq; enim ut Ceres & alij nonnulli inter Deos sunt relati, quod agriculturam instituerint, ita pingendi inuentoribus Diuini honores habiti sunt; Neque Rome Ciues clarissimi cum Imperijs, cæterisq; publicis magistratibus summa cum gloria defuncti essent, rem suam rusticâ tractare, agriculturâq; exercere dedignabatur; pudenter uero aut in occulto id faciebant; sed ex omnibus priuatis negotijs nullum dignius statuebant, in quo uiri amplissimi uersarentur.

At ad

At ad picturam quem aut eorum aut alterius populi clarū uisum descendisse legimus? Quin etiam uiri grauissimi de re rustica libros conscripserunt, quos non puto te dicturum, si eas artes cognouissent, de arte fingendi aut pingendi scripturos fuisse, cum ne eas quidem cognoscere liberale duxerint. Quod si maior ingenij uis exprimitur in pictura quàm in agricultura, non tamen ea res satis est ad maiorem dignitatem picturæ asciscendam. quis enim negauerit in præclaro poemate interdum maius ingenij specimen apparere, quàm in Reipublicæ administratione. At neminem credo fore qui bonum Poetam bono Regi dignitate anteponat. Dicet aliquis, quid tu igitur? Huius fundi villicum Apelli honore præponis? Non ita ingenio, ac sensu careo, qui hoc dicam, sed sunt nonnulla artificia, quæ quanuis nobiliora ipsa alijs sint, ab hominibus tamen infirmi generis mercedulaq; conductis exercentur, ut hæc ipsa agricultura, quam inuenisse ut summæ fuit gloriæ, ita exercere nullius est ingenij, quod ubi fit, ibi dignitas illa quæ est in re, arteq; ipsa, cum artificibus non communicatur. ut etiam de arte nautica est dicendum, quam nobilissimam esse negare non possumus, præclarissimumq; hoc hominum inuentum fuisse, quippe cuius usus tam multiplex sit, tamq; late pateat, totq; cōmoditatibus homines affecerit. Etenim artis nauticæ beneficio qui in una prouincia nati sunt, omnibus ferè rebus fruuntur, quæ in toto orbe terrarum, omnibusq; in locis nascuntur; ut sine ea naturæ & terræ beuignitas inutilis penè sit. At eius dignitas & nobilitas ad nautas, qui illam artem exercent, nequaquam transfertur. nullo enim in honore illud hominum genus haberi uidemus. Quare Pictorem quidem Agricola præfero; Pingendi uero artem agriculturæ longe inferiorem facio. Po-

V

stremo quam alia re nobilitatem & dignitatem metiri possimus, quam utilitate? Nobilissimus est omnium Princeps, quod idem toti Reipublicæ sit utilissimus. Nobilissimus est imperator & Iurisconsultus, quod eorum utilitas cæteris antecellat. omniumq; rerum eadem ratio erit. Nam nullo modo suscipi potest, aliquas res per se ipsas nobiles esse, quod uos Philosophi interdum confirmare non dubitatis. Etenim detracta utilitate, ne uirtus quidem ipsa qua nihil est præstantius, nobilis res est, interq; uirtutes idem est dignitatis, qui utilitatis gradus; atq; ut quæq; est utilissima, ita est dignissima. Nam qua alia de re iustitia reliquis uirtutibus dignitate præfertur, nisi quod eius utilitas latius, quam cæterarum uirtutum patet, in pluresq; Reipublicæ partes se se fundit. Neq; obicere potestis uiros uirtutis compotes etiam si nobis utiles non sint, a nobis tamen amari ac suspici. Huic enim argumento in oratione sfondrati abũde responsum est; ideo amari, quod ijs uirtutibus præditi sint, quæ homines iuuant. quod si nõ nobis ipsis at saltẽ alijs hominibus natura nobis coniunctis atq; ideo charis utilitatem afferunt. Aut igitur retinendum est, rerum dignitatem utilitate metiri oportere, aut omnis humanarum rerum ordo perturbandus est atq; euertendus. Extrema fuit in sfondrati oratione reprehensio tua, cum inueteratam hominum opinionem secutus docere nitebaris homines a bestijs si non specie, at maiore certe intervallo, ingenio, uiq; intelligendi, quam animi magnitudine, magnarumq; rerum & Imperij cupiditate, aut uero re ulla alia præstare. Quod multis in primis, uarijsq; artificijs atq; admirabilibus ab hominum ingenio inuentis & excultis colligendis confirmasti. Multa tibi ad hoc respondere possum, illudq; primum nihilominus ut hoc quod dicimus falsum sit, ra-

tionem tamen sfondrati uigere, non esse contemplationem cæteris rebus dignitate præferendam, quod eius partis sit, quæ hominis propria sit, hominiq; ea ratione conueniat, qua homo sit. quam rationem suam alijs firmissimis argumentis confirmauit, sed tamen ut omnia quæ ipse in hanc sententiam dixit, quæ mihi quidem uidentur uera, falsa sint, ac tibi concedam maiorem uim ad nos a belluis segregandos ingenium, quam animi præstantiam habere (De quo tamen mox uidero) non tamen quod intenditis efficitur, ut homines reliquas actiones quod animantes sint, explicent, contemplentur autem quod homines sint. Nam si hoc tenere uultis, doceatis oportet specie omnino in eo quod rationis soli participes sint, a belluis homines differre; quam demonstrationem uobis planè eripiunt plurima exempla, quæ tu ad ea, quæ sfondratus protulit ipse addidisti, quæ sine ingenio nunquam uinces effici posse. Deinde nulla eiusmodi a cæteris animantibus edi artificia; non tam significat eos ingenio defici, quam hac animi celsitudine & gloriæ cupiditate carere; qua hominibus quoq; ipsis detracta, ecquis existimat futurum fuisse, ut tanto animi studio, tantaq; contentione hæc artes ad eam hominum admirationem perducerentur? Etenim cum hominum natura ipsa per se ad otium & quietẽ procliuis sit, nihil profecto tantos labores, tamq; uehemens animi studium homines suscipere coegisset, omnesq; ingenij neruos in ijs ipsis artificijs, cæterisq; præclaris rebus contendere, nisi hæc gloriæ cupiditas, quæ præclara ingenia in primis torquere soleat, ac nisi tantopere homines de nomine suo apud cæteros homines comendãdo soleãt laborare, ut nullũ laborẽ, nullam sollicitudinem fugiant, ciboq; & somno interdum se ipsi priuent; ut hæc ipsa artificia non minus huic animi celsitudi-

dini, atq; præstantiæ, quàm ingenio accepta sint ferenda. Quis igitur miretur bestias, etiam si ingenio præditæ sint, cum tamen hac gloriæ cupiditate careant, laborem quoq; in edendis dis artificijs aspernari Naturæq; propensionem & otium sequi; neq; molesto negotio se uelle implicare? Præterea cū bestias uideamus ad ea quæ sibi necessaria sint, satis esse ingeniosas, quod quamplurimis exemplis planum fecit Plutarchus, idq; ea ratione, quòd in his mentem & cognitionem intendūt, atq; desigunt, quis dubitet quin aliqui alia quoq; artificia editura fuerint, si ullum gloriæ studium earum mentes, ut hominū excitaret? Nunc eo motu carentes, nihil est quòd eum laborem sibi asciscant. Iā uero in hominibus ipsis quantam Diū immortales ingenij differentiam uidemus, ut alius ad Deos proxime accedere uideatur, alius non multum a pecudibus differre, quorum alius sit præstantissimus artifex; alius ne minimi quidem ingenij, nulliusq; cōtentionis artificium possit perdiscere; alius admirabilis Poeta, orator, ac iurisconsultus sit; alius cœlestium conuersionum rationem cogitatione, cœlestiq; propè ingenij ui inuenerit; alius ad nullam eruditionē sit idoneas; alius ea prudentia sit, itaq; in rebus publicis tractandis habilis, ut huic omnes publica munera mandanda esse censeant; alius stolidissimus planè sit & ignauus. Cum igitur tanta interualla inter hominum ingenia uideamus, ut plus penè præstantissimo ingenio uir ab ignauissimo distet, quàm is ipse ignauus a nonnullis bestiis, homines ne ipsos inter se specie atq; gradibus distinguemus? Equidem gradibus arbitror, quod igitur in cōparatione hominum inter se suscipimus, cur non id in belluarum cōparatione cum hominibus admittamus? Quid quòd omnes homines & præstanti & imbecillo ingenio eadem glo-

riæ & honoris cupiditate flagrant; alterq; ab altero tantummodo in eo differt, quòd ille ingenij præsidio, quo nititur, ad honores præclaro aliquo opere edendo contendit, huic ingenij opibus destituito nullum ad gloriam iter sit expeditum? Deniq; paucos homines uidemus, qui uel ad artes uel ad res gerendas, uel ad doctrinæ studia ingenium excolant, quiq; eiusmodi rerū cura ulla attingantur, in quibus aliquod præclari ingenij opus uersetur; siquidem & ueterum ætate permulti & nostra èt nonnulli populi sine ullis artificijs & sine ullo literarum studio ætatem agunt; in quibus Indi ij qui nostra ætate a uiro clarissimo Christophoro Columbo Genuensi reperti sunt, cum adhæc tempora ignoti fuissent prætereundi non uidentur. quibus cum omnia nostrorum hominum qui illuc primi commerunt summæ admirationi essent, tum uero usus literarū, quibus animi obscuras notiones ab ijs, qui longo interuallo abesset cognosci animaduertent, tantæ admirationi fuit, ut epistolas tamquam res aliquo numine præditas contrectare perhorrescerent, nephasq; ducerent. At qui ij homines, quorum uita infinitis ætatibus omnibus artificijs caruit, ingenio ut nos præditi sunt. De imperio tamē ut nos bello decertant, laboresq; subeunt, animamq; in acie effundunt. Cum igitur de ingenio excolendo tam multi homines sint, qui uel parum uel nihil omnino laborerent; Imperij uero & præcellendi cupiditas omnium hominū mentes peruasērit, penitusq; infederit; vtram tandem rem hominis magis propriam faciemus, eam ne, quam a multis negligi uidemus, an eam cuius ardentissimo studio nemo est quin efferatur? Neq; leo ille tuus si est animal summa iracundia, iniuriarumq; maxime impatiens, ac si omnia animantia uincula fugunt, ex ijs rebus hanc animi celsitudinem, quæ nos glo-

riae & imperij cupidos facit in feris colligere possumus. Nam hæc omnia libertatis causa faciunt, quæ ab hac præcellendi & honorum cupiditate longissime distat, specieq; diuersa est. iam uero, quod laudis & uituperationis discrimen in hominibus eum tollere proposuisti, qui animi celsitudinem hominis formam faciat, quod in ea pares omnes homines sint, neq; alter ab altero excellendi cupiditate superetur; resq; æquum sit in laudando & uituperando propria uirtute & non extrinsecus petita ponderari, est eiusmodi, ut quanquam primo aspectu speciem quandam satis insignem habere uideatur, tamen in rem acrius, diligentiusq; intuenti aut nullum robur habeat, nihilq; causam tuam confirmet, aut si illud uis ualere, cõtra te faciat, quod tum patebit, cum totum hunc locum explicaro. Nam ea res, quæ alicuius speciei propria forma sit, quæq; illam speciem a cæteris rebus distinguat, par est, ut in singulis rebus, quæ illius speciei sint, æque insit, neq; in hac magis sit, quàm in illa, cum rei essentia a propria forma pendeat, resq; ea sit, quæ a forma sua efficitur. quod in omnibus rerum & animalium speciebus naturam fecisse animaduertere licet. neq; enim equus ullus magis est equus alio equo neq; alter altero formæ equestris magis est particeps, quam rem absurdissimum profecto sit inficiari. Eadem naturæ ratio in homine fingendo fuit. Neq; enim dicendum est ullo modo alterum altero magis hominem esse, plusq; uni quàm alteri humanitatis impartitum, sed omnes homines ea re, qua homines sunt pariformatos. quod negare ualde alienum sit a ratione. Atqui si intelligentia & ingenium forma nostra sit, cum huius rei maxima sit inter homines differentia, alterq; ab altero ea in re infinito distet interuallo, efficietur: ut qui intelligendi acriore uipoleat, is quoq; plus habeat humanitatis, magisq; homo sit, quàm

alter homo. quod et a uera ratione abhorret, & a naturæ perpetua in omnibus rebus & speciebus consuetudine est alienum. Deinde nego res ex propria uirtute laudari, ut tibi sine ulla ferè confirmatione sumebas, neq; enim equum aliquem nobis in magno pretio habemus, multoq; pluris, quàm alium equum emimus, quod ea re quæ equi forma propria sit, alium equum, quem ne uili quidem emamus, superet, sed quod decora specie sit, aptaq; membrorum et totius corporis conformatione, quod agilis, pernix, docilis, audax. atqui neq; pulchritudo, neq; pernicitas, aut audacia, aut alia ulla eiusmodi res equi propria est forma, ut omnes intelligimus. Et tamen qui equus eiusmodi rebus, usq; præstantissimis præditus sit, eum ita charum habemus, ut adduci nullo modo possimus, ut cum mille alijs equis, qui tamen rei illius, quæ est propria æqui forma æque participes sint, permutemus. Ita quanti homines faciendi sint, quatoq; in pretio & honore habendi, & utrum in laude, an in uituperatione sint ponendi, quoniam ab animi celsitudine, magnarumq; rerum et excellendi cupiditate, in qua omnes tanquam propria forma pares sunt, existimationem elicere non possumus, hoc iudicium ab ea re pendeat necesse est, quæ secundas partes in homine obtinet, hoc est ab ingenij ui & intelligentia. Atq; hæc tibi sigbicelle respondi, quasi iam uiceris homines ingenio, uiq; intelligendi laudari, ac uituperari, quod ut uerum sit, apparet quod initio pollicitus sum, argumentum istud tuum nihil ualere. quid si doceo laudes hominum ac uituperationes ab animi celsitudine longe magis quàm ab ingenio pendere; an non tuo te ipsum laqueo induam; quem nobis paraueras, homines ea re laudari, quæ propria ipsorum sit? itaq; quod superius negaui, atq; refutaui nunc uolo ualere, tuæq; re

tioni, quam refelli; assentior eam rem, qua aliqua res laudatur, aut uituperatur, propriam esse illius rei formam, cū æquū sit horum uituperationes aut laudationes minime ex externa uirtute sed ex propria pendere. Igitur si apparebit hominum laudem ac uituperium in animi magnitudine proinde atq; illa homines affecti sunt, positam esse, tum planè ex tuis uerbis exprimam hanc confessionem, proprium igitur hominis esse animi hanc præstantiam & magnitudinem, quippe cum ex ea laudetur, aut uituperetur, argumentumq; tuum contra te ualebit. Nam quasnam uirtutes per Deos immortales magis suspicimus, maioreq; in honore habemus morū ne an ingenij hoc est pluris ne facimus doctos, ingeniosos, Poetas, Philosophos, oratores, pictores, in quibus artificijs & facultatibus maxima, acerrimaq; ingenij uis exprimitur; an iustos, fortes, continentes, benignos, liberales, splendidos, clementes? neminem puto tam proiecta impudentia, qui non horum laudem illis superiorem faciat, quod etiam nos cogit fateri ex contraria parte uituperatio collata. Nam indoctos, tardoq; ingenio uiros, Poetas, artis dicendi & pingendi imperitos, tum præterea in rebus publicis administrandis minus habiles, artisq; bellicæ prorsus expertes; in quibus deniq; nullum ingenij specimen eluceat, non laudamus quidem, se tamè ferimus; neq; uituperamus, aut ullo supplicio dignos putamus, quin etiā si probi homines sunt, neq; ulla in re fidem & pietatem uiolant, etiam si tardissimo sint ingenio, laudibus afficimus; At iniustos ac nefarios homines, auaros, rapaces, superbos, cōtumaces, crudeles, flagitijs inquinatos, timidos, sordidos, animi exilis; etiam si præclarissimo sint ingenio, omniumq; literarū & doctrinæ ornamentis redūdent, non contemnimus modo & uituperamus, sed compluz

res ex

res ex ijs supplicijs afficimus; Atqui in iustitiæ, fidei, humanitatis, munificentia laude hominibus concilianda, ut ingenij uim, societatemq; non excludo, ita statuo, quod perspicuum est, præcipuas partes animi celsitudinem obtinere; Etenim (ut dixi) licet homines uidere præstantissimo ingenio præditos, iniurios tamen ac nefarios, fidemq; ac ius uiolantes flagitijs & sceleribus cōtaminatos, crudeles, superbos, alieni appetentes & raptores. Ab hac. n. animi magnitudine & præstantia deserti nihil est, quod eos a lapsu sustineat, quominus in uitia præcipites ruant. Qui uero magno animo sunt & erecto, quiq; ob magnitudinē suam res omnes humanas infra se positas putant, easq; præ se contemnunt, ij neq; pecuniarum aut ullius rei, quæ cæteros homines capiunt, spe & cupiditate, neq; ullo metu a iure, fide, pietate colenda deducuntur, nullaq; eiusmodi animū auaritiæ uis potest insidere, quæ ueluti malorū omnium fons ipsum abstrahat ab officio. Tales homines discrimina pro iustitia subeunt, nulla. n. eos timiditas a præclaris facinoribus retardat. In uictos uero quanuis plurimas iniurias acceperint, clemētes existunt. Animi. n. magnitudo hunc etiā uindictæ appetitum, qui in tenuibus et exilibus animis est uehementissimus, pedibus subijcit et cōstrictum tenet. Cum igitur ijs uirtutibus præditos uiros quauis mediocri sint ingenio tanquā numina quædam suspiciamus, qui uero ijs carent, contrarijsq; uitijs & sceleribus sunt cooperti, eos quanuis ingeniosissimos odio habeamus, uituperationeq; & pœna dignos putemus; in ijsq; uitiorum aut uirtutum notis hominibus inurendis, maiora haud dubie momenta hæc ipsa animi celsitudo ut ea integra aut deprauata ē quā ingenium obtineat, efficitur, ut uera hominum laudatio ac uituperatio a magnitudine potius animi atq; præstantia, quam ab

X

ingenij quāuis acerrima ui pendeat. ut argumentum illud tuū quod a communi hominum laudatione firmissimum putabas, aut iaceat, totumq; eneruatum sit, aut si illud uis ualere, contra te planè faciat. Nam quod uiri clarissimi, compluriumq; aliorum exemplum nobis opposuisti, quorum excellens uirtus in honorum titulis contemnendis semper fuit laudata, nihil id mihi ad rem sanè pertinere uidetur. Animi enim magnitudo, ac celsitudo non tam in honorum cupiditate quam despicentia sæpe deprehenditur, uiriq; præclari partim æternæ, immortalisq; gloriæ, quam se in cœlo tum cum Deo coniuncti fuerint, affecturos sperant, studio flagrantes, caducos hos honores humanos, ac fluxam gloriam spernunt, qua mente solum præditum esse existimo, partim non minorem huius animi celsitudinis specimen in ijs honorum insignibus negligendis, quàm appetendis inesse existimant. Deinde non si interdum nimia hæc honorum cupiditas, quæ uocatur ambitio ratione est cohibenda, ne illa nimium homines elati Reipublicæ statum perturbent atq; euertant, quod multos sæpe fecisse accepimus, ideo efficitur uituperandam esse honorum & præcellendi cupiditatem aut quicquam in homine animi celsitudine esse præstantius. Nulli. n. naturales appetitus sunt uituperandi, qui tamen nisi rationis freno regantur, hominibus, qui se se illis constringēdos tradunt, perniciem ac sæpe interitum afferunt. Ita hæc honorum cupiditas, nisi ratio aliquem modum faciat, multorum malorum causa est, quo fit ut eorum qui hūc motum ratione cohibent uirtus & prudentia laudetur, nō quo ipse in uituperatione natura sua sit ponendus, sed quod eius immoderatus usus Ciuitates sæpe euertat. ut de igne dicere licet, qui quanuis nihil illo hominibus a natura ferè sit utis

lius datum, Ciuitates tamen interdum comburit. neq; ideo omnium rerum, quæ in homine insunt dignissima est ratio, quod huic ipsi animi celsitudini imperet, ac moderetur. nam in hac re non minores atq; adeo longe maiores partes obtinet uoluntas q; ratio. siquidem plurimos homines uidemus præstantissimo ingenio præditos hac cupiditate amentes ferri, quippe quibus illam cohibendi uoluntas desit. uoluntati igitur maiores huius rei quàm rationi gratiæ sunt habendæ; quam tamen uoluntatem in altiore in homine dignitatis gradu quàm rationem nequaquam collocatis. Hæc ferè sunt, quæ mihi de hac hominū, a belluis differentia uenerunt in mentem, quæ quemadmodum accipiantur, non magnopere laboro, nam et si ea uerissima putato, tamen (ut dixi) non ita ijs innititur causa nostra, ut quāuis falsa sint, non optime hæreat. Nam quod in extrema oratione tua reprehensionem disensionis Philosophorum es extenuare conatus, cum diceres usq; ad Aristotelis tempora Philosophiam errantibus & uagis opinionibus iactatam quidē fuisse, omnesq; naturæ res ad eum diē tenebris obrutas, neq; quid certi aut explorati aut perspicui homines sequerentur habuisse; Aristotele uero tanquā sole quodam exorto, res ex tenebris euolutas Philosophiamq; tandem in stabili gradu a diuino homine collocatam; omnesq; proinde Philosophorum turbas & rixas conticuisse. Obsecro te sighicelle an tu quoq; hominum literarum elegantia perpolitus in eadem historiarū ignoratione uersaris, in qua plurimi nostra ætate incōdito nullisq; humanis literis exculcto ingenio homines? Qui quod recentioribus temporibus ab Arabis acceptum nostri latini fecerunt, ut unū Aristotelē sequerentur, id ad prisca etiā secula reuoces; quo nihil minus uere aut magis imperite dici potest. An non

legimus & Aristotelis temporibus & post Aristotelem innumeros Philosophos, eosq; magni nominis extitisse, qui ad Aristotelis doctrinam suam sententiam nequaquam accommodarent, sed nihilo secus ac superiores & ab Aristotele & inter se ipsi dissentirent; Quin etiam post Aristotelem quatuor nobilissimas scholas & in Græcia, & quocunq; Philosophorum studium peruenit, multa secula uiguisse de nulla ferè re inter se consentientes, Stoicam, Peripateticam, Epicuream, Academicam? Atq; hæ omnes innumerabilium sectatorum studijs & frequentia celeberrimæ fuerunt. Neq; apud Romanos magis accepta est Peripateticorum doctrina, quam nostra fere ætis solam colit, quàm cæteræ, neq; magis illius, quàm reliquarum magistros, & Doctores habebant, neq; apud priscos et claros rerum scriptores Aristotelis gloriam eximiam legimus, sed in Philosophis recensendis inter claros is quidem Philosophos numeratur, in ordinem tamen, ut cæteri, cogitur. Vt ad firmissimum sfondrati argumentum quod a Philosophorum dissensione in illorum studium intulit, uitandum, nullatibi huius Aristotelis gloriæ aura possit afflari. Quæ cum Antonius dixisset ego quoq; essem illi magnopere assensus, Moronus De rebus, inquit, naturalibus hætenus. Tempus iam admonet ut quid de rebus ciuilibus sfondratus dixerit uideamus. sed cõmodius id faciemus si ad fontem opacissimum ad leniendum meridianũ hunc æstum accesserimus, cuius sermonem cum omnes approbassemus, surreximus, atq; ad fontem iter cæpimus.

DE PHILOSOPHIAE ET IURIS
CIVILIS INTER SE COM
PARATIONE.

AD CHRISTOPHORVM MA
DRVTIVM CARDINALEM
AMPLISSIMVM

VBERTI FOLIE TAE
LIB. TERTIVS.

VM Multæ res Christophore Madruti ad animos hominum, ingeniãq; deprauanda satis ualent, tum nulla maior est, quàm diuturnus usus, inueteratãq; consuetudo, quæ sæpe est eiusmodi, ut non modo quod uulgo dici solet, in naturam uertatur sed naturam ipsam uisua interdum peruertat & a cursu deflectat. Nam cum ingenium, uisq; intelligendi nostri arbitrij res non sit, neq; in uoluntate aut potestate nostra positum sit, a rationibus & argumentis, quæ simul atq; illatæ sint, intelligentiæ adhæserint, assensum cohibere; aut quæ intelligentiæ uis respuat, ac repudiet, ijs assentiri, quippe quod intelligendi potestas in rebus comprehendendis uoluntatem nostrã constrictam habeat, secumq; inuitam trahat, tanta tamen interdum consuetudinis est uis, ut rationi, cui ingenium reluctari non possit, ipsa tamen obsistat, humanæq; intelligentiæ uim, quæ uoluntati nostræ naturæq; imperat sibi ipsa subiungat, quod cum in aliquibus rebus animaduertere licet,

tum in his libris nostris, quos de philosophiæ & iuris Ciuilis inter se comparatione scripsimus, usu uenturum uidemus. Nā ex pluribus accepimus ita quorundam animos ab hac nostra ratione abhorrere; ita hoc philosophiæ nominis splendore obseſos teneri; ut cum audierint nos contra philosophiæ studiū quædam scribere, partim libros nostros de ijs rebus cum illi in lucem edentur, omnino se dixerint non esse lecturos; partim cum rationes, & argumenta nostra de hominibus nobis amicissimis, qui ea ex nobis cognouerunt, audiunt; quorum multa uel inuitissimos nobis assentiri illos cogere possint, ea tamē esse pertinacia, ita consuetudinis a primis usq; temporibus philosophiam suspiciendi ad hanc ætatem perductæ uel tanquā rapidissimo quodam æstu in alteram partem abripi, ut rationibus nostris quibus ipsi respondere non possint, assentiri tamē nolint. Alios autem esse qui libros hos nostros, in quibus ius ciuile philosophiæ studio cū aliqua philosophorū uituperatione præferamus, legere cupiāt, ut rationibus nostris, quamprimum possint respondere, philosophiæq; defensionem & laudationem eadem oratione complecti. Ac duobus quidem prioribus hominum generibus nihil est sanē quod respondeamus, qui mihi eorum simillimi uidentur, qui nimia uel morbi furentes partim Medicum a se omnino repellant, partim & si accedere patiuntur, eius tamen neq; consiliū neq; curationem admittant. Ita isti amentia sua, ut quò uelint ferantur, sinendi sunt, Nam quo alto quā amentium nomine eos appellem, quorum alteri rationi omnino nolint aures præbere; apud alteros grauiora sint consuetudinis & inanis cuiusdam nominis, quā rationis momenta? Ab extremis uero, qui se ad respondendū parant, petimus, quod ab eorum humanitate æquisimum sit

nos impetrare, ut rationes nostras non eo animo cognoscant, ut præ studio nos superandi necesse habeant in omnes inuadere, sed quod egregiorum hominum est, candidorumq; in primis animorum, ita se comparent, ut suum iudicium primum adhibeant, quæq; a nobis summa cum ratione dicta esse uiderint, ijs assentiantur; quod nos in hoc tertio libro in politicis et Dialecticis libris fecimus, neq; enim illos, ut cæteras res oppugnauimus; à quibus uero, cum rationem diligenter perpenderit, omnino abhorrebunt, ea libere refellant. Etenim nos si nobis cum ueris rationibus non autem decantatis aut pertinacibus homines doctos & ingenuos agere intelligemus, parati sumus ijs alijs etiam libris respondere, atq; ita respondere, ut doceri nos patiamur, quæq; uere ab ijs dici cognouerimus, ijs sine ulla retractione assentiamur. A te uero Christophore peto ut institutum scriptorum nostrorum patrocinium defensione & auctoritate tua ne desituas. In Quo non minus iuris ciuilis causa, quā laus mea agitur. Nam cū rationes nostræ firmissimæ quidem sint, ut arbitror, mea autē uel nulla omnino, uel minima certe sit auctoritas, fieri potest ut alicuius maiore auctoritate labefactentur, ut maxima pars hominum sæpe magis auctoritatum quā rationum momentis permouetur. Cui si tuam auctoritatem opponere potero, futurum spero, ut ea communita rationum nostrarum firmitas omnibus oppugnantibus facile resistat. In qua etiam re non paruum cumulum summis ac singularibus tuis erga me meritis addes; quæ sunt eiusmodi, ut quoniam tu singularem erga me uoluntatem multis locis significasti, meq; amantissime amplexus es, huic tuæ humanitati si minus ego parem gratiam referre possim; illamq; scriptis meis satis pro dis

gnitate illustrare; at perpetua certe memoria, sempiternaque obseruantia & pietate mihi colendam statuam. sed quoniam hæc alio loco dicentur; ad ea, quæ reliqua sunt pergamus, uideamusque an in altera parte, quæ ad mores hominum regendos, uitamque cum uirtute instituendam pertinet, Philosophi præclarius sint uersati; & utrum illis maior in hac re laus, an iurisconsultis debeat. Nam cum ad fontem peruenissemus, in conspectuque omnes consedissemus, Moronius puerum iussit interruptam orationis lectionem persequi; ille uero sic est subsequutus. sed satis iam multa uerba adolescentes de ea Philosophiæ parte, quæ in contemplatione uersatur mihi fecisse uideor; tempusque admonere uidetur, ut ad reliquam partem quæ ad res ciuiles, hominumque mores, atque ad ipsam actionem pertinet, accedamus; uideamusque utrum studium sit ad eas res accommodatius, Philosophorum ne, an iurisconsultorum; utri homines in rerum ciuiliu doctrina tradenda præclarius sint uersati; utrorum in rebus humanis administrandis magis emineat industria; in utris ad res gerendas, maior sit pars operæ atque opportunitatis. quæ res longe breuiorem facilioremque disputationem habebit, quàm superior. Magni enim credo erit negotij, quos de superiore loco, de munitissima cœlestium rerum arce pugnantibus uicerimus; eos cum in æquum locum, hoc est ad res humanas descendunt, in nostrisque ferè castris, præsidijque uersentur, superare; Cum præsertim superius prælium prospere factum nobis animos addere, illis adimere debeat. sed antequam manum conferamus, unum omnino præmunendum est orationi nostræ, totum hoc, quod de moribus rebusque ciuilibus traditur non esse rem cognitionis, sed actionis;

nec quicquam

nec quicquam in hac Philosophiæ parte ad doctrinam quæri; sed omnia ad agendum referri, dissimileque a reliquis omnibus doctrinæ studijs hoc studium esse. in cæteris, n. res tantum, quæ ab ea doctrina traduntur, cognoscere cõtendimus, solaque scientia cõtenti sumus; in hoc scientia minimum habet loci, quam totam ad actionem referimus, actione detracta superuacanea est omnino scientia. Maneat igitur in causâ adolescentes, huius studij non scientiam finem esse, sed actionem; ad disputationemque accedamus; eandemque congregandi rationem teneamus, qua in superiore dimicatione usi sumus, ut eos ipsorummet uestigijs persequamur. Præma igitur illorum disputatio est de summo bono, deque extremo omnium rerum, quæ in hominum actionem cadunt termino, qui omnium rerum humanarum finis sit, ad quem omnia referantur. Neque enim putant quicquam a quoquam recte geri posse ea re ignorata, quam omnis humana actio spectat. in quo explicando non potuerunt sui esse dissimiles; nam neque minore sunt in uarietate, minus uel sententijs inter se discrepant, quàm in cæteris omnibus rebus; neque minus est; apud eos controuersus hic locus. Nos autem cæterorum opinionibus omissis Peripateticorum sententiam & ad ueritatem propensiolem & ad usum uitæ aptiorem sumamus. Definiunt ergo ita summum bonum, ut illud in uirtutis usu ponant; in omnibusque rebus administrandis, qui recta ratione, perfectaque uirtute utitur, hunc beatum appellant, hoc denique omnes spectare uolunt, ut cum uirtute uiuant. Hic quæro a Peripateticis quid ingenio sint assecuti? quam utilitatem hominibus attulerint? Quis enim homo omnino est, quæ gens, quæ natio ab humanitate ita aliena, cui non sit a Natura insculptum, cum uirtute esse uiuendum?

Y

Quis autem aliter possit existimare cum hoc uideat humanæ societati utilissimum, atq; adeo necessarium esse? Virtutibus enim sublatis confestim omnium rerum perturbatio consequetur; hancq; hominum societatem dissolui planè necesse erit. Quid uero omnium gentium leges spectant, quàm in omnibus rebus, quæ homines gerant, officium, atq; uirtutem? Videtis igitur adolescentes, quàm uno uerbo res tot uoluminibus iactata, tot disputationibus quæsitæ, tot dimicationibus agitata, in qua philosophorum in primis exultat ingenium, tota iaceat. Quid enim necesse est a Doctore quærere, quod a natura haurias? disputatione inuestigare, quod utilitas aperte admoneat? quærere eam rem dubitando, cuius omnem dubitationem necessitas tollat? ratiocinatione discere, quod leges omnes præscribant? Et obijcient Iurisconsultis nulla certa ratione illorum studium procedere; mancumq; & claudicans planè esse, quod cū multis alijs, tum hac tam necessaria (ut ipsi aiunt) parte careat? illi ne in re tam superuacanea ingenio & otio abuterentur? Non ea erat a publicis curis uacatio, non id a forensibus rebus otium. Quare nihil est, quod huius de summo bono disputationis nomine quicquam suæ gloriæ assumptum putent. Etenim de ea re disputare, quam natura in mentibus hominum infixit, utilitas homines docuit, necessitas amplecti coegit, leges sequi imperant; quid aliud est, quàm bello aduersus hostes senatus auctoritate, populi iussu, summo omnium ordinum consensu et approbatione decreto, cum in senatu de ratione eius belli administrandi agatur, sollicitiq; sint Patres de classe comparanda, de comætu suppeditando, de pecuniaria ratione expedienda, deq; cæteris rebus, quæ usus belli postulat; omnesq; eæ res difficilem habeant deliberationem; si quis orator existat, qui

salutarem sententiam, atq; ex Reipublicæ maxime tempore se dicturum profiteatur, magnumq; ideo tota curia silentium fiat; isq; omnium oculis in se conuersis, omnium animis expectatione suspensis, disputet optimum esse & e Reipublicæ dignitate bellum hostibus inferre, quod socios nostros uiolarint, multaq; alia facinora ediderint, quæ nequaquam impunita aut inulta debeant auferre? Nonne ineptum hunc in eam orationem ingressum interpellent, clamentq; omnes e curia eijciendum, qui rem iam decretam agendo, deliberationem, quæ sit illius temporis nugis suis impediatur? Ita hæc philosophorum de summo bono disputationis tanquàm superuacanea, planeq; inutilis tota est reijcienda; Quæ si Peripateticis, alijsq; idem ferè sentientibus asseriatur, nihil (ut dixi) habet utilitatis, si ad alios philosophos diuersa sentientes te conuertas, plurima potest afferre hominibus detrimenta, opinionemq; in hominum mentes a natura insinuatam, ab utilitate inductam, a necessitate confirmatam a legibus præscriptam labefactare, ab eaq; homines abducere; quo nihil omnino detestabilius esse potest. Quare aliquid aliud afferte, si studium uestrum in aliqua commendatione ponere optatis, ac potius nos docete, quemadmodum uirtutem assequamur; quemadmodum omnibus rebus cum recta ratione, prudenterq; moderemur; quæ sit deniq; ad istud summum bonum perueniendi ratio, ac uia. Hocce potestis? Hæccine inquam tanta res facultatis est uestre? Quid ni (inquiunt) sit? et qui quidem solius nostræ. Cuius enim alterius studij est ista professio? aut qui homines de omni uirtutum genere, de moribus de officio, deq; alijs rebus, quæ ad uitam beate ducendam pertinent, aut plura, aut præclariora scripserunt? Virtutem ne igitur uos, atq; prudentiam docere homines potestis? Et quidem

perfecte. O uitæ dux Philosophia, o pulcherrimum, ac præstati-
 tissimum mortalibus datum diuinitus donum, o uere de cælo
 ad homines instituendos demissi Philosophi, o uere Deorum
 numen, ac potestatem obtinentes. Vt æquum est uobis uel uir-
 uentibus aras dicare, qui eius rei hominibus auctores sitis, qua
 nullam a Dijs immortalibus maiorem accipere possimus. Vt me
 meimet pudet; Quàm nefarium scelus mihi uideor admisisse,
 qui tam asperis uerbis in uos supra sim inuectus, qui tanta ora-
 tionis libertate studium uestrum perstrinxerim. Date ueniã
 inscitæ; ignoscite ætati; Deorum certe est peccata agnoscen-
 tibus hominumq; erratis ueniam dare. Ne igitur supplicẽ sper-
 nite, sed potius pro uestra humanitate rationem istam uestram
 uirtutis, prudentiæq; assequendæ mihi atq; adeo omnibus nos-
 bis tandem exponite, nosq; uirtutis atq; prudentiæ compotes
 efficiate. quod si a uobis impetrauerimus, omnis erit ætas nobis
 in hoc tanto, tamq; præclaro beneficio uestro prædicando. Vir-
 tus (inquiunt) est habitus ab electione profectus in medio in-
 ter duo extrema loco positus. is autem habitus, qui est constans
 animi & absoluta in rebus perfectio, fit in nobis frequen-
 ti usu eius rei, cuius habitum assequi cupimus. Quorum uerbo-
 rum, quanuis difficilis uideatur explicatio, pugnantiaq; in hac
 re uideantur loqui, Propterea quod aut est in me uirtus, atq;
 iste ipse habitus, aut non est, si est; nihil est, quod usu assequi
 contendam quod in me scilicet iam est; si non est, quomodo
 utar ea re, qua careo? Tuentur tamen facile hunc locum, seq;
 ita expediunt. Quanuis ea re, cuius habitum quæris, uti pos-
 sis, eaq; in te sit, non tamen eiusdem habitum obtines, quem
 frequenter utendo ea re assequeris; atq; ita assequeris, ut dif-
 ficile deinde sit te non uti. itaq; fieri potest, ut duobus idem

efficientibus, eorum alter sit uirtutis compos, alter non item.
 quippe quod alter frequentissimo usu eiusdem rei perfectum
 habitum sit assecutus, ut nullo iam negotio, nullaq; animi con-
 tentione ea uirtute utatur; Quin contra ab ea re facienda dif-
 ficillimum sit hominem abducere; alter contra in faciendo plu-
 rimum laboris, studij, sudoris suscipiat, magnam animi contẽ-
 tionem adhibeat, ac uix faciat tamen. quod si sæpius fecerit,
 habitum tandem pepererit, eaq; res uirtus uocabitur. satis hoc
 scite. Pergite uero; ac quemadmodum utamur et ad uirtutem
 perueniamus docete. Nanq; adhuc quidem hominibus ambu-
 landum esse dixistis; si aliquò peruenire uelint; Quæro nunc
 ex uobis quam uia ambulandum sit? media (inquiunt) An-
 non supra docuimus uirtutem in mediocritate positam esse?
 Non nego. sed quæ sit ista media uia quæro; in eaq; re inue-
 nienda totam hanc de uirtute assequenda quæstionem uersari
 statuo. Cum igitur infinitæ uia sint propositæ, quarum una
 tantum ad uirtutem ducat, cæteræ omnes faciant ut erremus,
 docete, quemadmodum rectam uiam a tot deuijs internoscam.
 Neq; enim si aliquò peruenire contendam, cum in plures uias
 incidero, si aliquis mihi dicat ea uia eundum esse, quæ media
 sit, quæq; ad præfinitum locum recta ducat, is me iter docuis-
 se est existimandus; sed is qui uiam ipsam definite, digitoq;
 ostenderit. ita si nihil præterea affertis, nullam uobis ob de-
 monstratum iter gratiam habere possimus. Media enim, res
 etaq; uia eundum, mediocritatemq; in omnibus rebus tenendã
 disco quidem, sed mediam hanc uiam & mediocritatem doc-
 cere me debetis, si cupitis, ut me aliquid a uobis didicisse con-
 fitear. Nam quomodo adhuc quidẽ progressa uobis ratio est,
 nullam nobis rationem tradidistis huius mediæ, rectæq; uia

cognoscendæ, atq; ingrediendæ. Quare si eam tenentis, ne diutius suspensos nos habete, sed omis ses ambagibus eam nobis tandem exponite. Prudentia (inquiunt) recta q; ratio tibi Dux erit; ea tibi uiam ostendet. Atqui paulo ante gloriati estis, uos uirtutem homines docere; Nunc uero ad prudentiam me reijcitis. Quid igitur opus est disputationibus uestris, aut omnino uobis? An prudentiam quoq; docere nos potestis? non nos quidem (inquiunt) neq; uero quisquam alius. Nam cum prudentia recta ratio sit earum quæ in actionem cadunt, gerendarum; in actionem porrò cadant singulæ res hominibus, momentisq; temporum definitæ; eæ autem sint infinitæ, infinita uero scientia comprehendi non possint, quippe quæ res uniuersas, nullaq; hominum aut temporum circumscriptione definitas complectatur, fit ut prudentia doctrina non possit acquiri, o' proiectam impudentiam, o' singularem leuitatem, o' non homines, sed hominum somnia Philosophos. Nam quo alio nomine uos appellem? Vos ne cum tam ineptas res dixeritis, in conspectum hominum prodire audetis? Vos lucem aspicere? Vos iurisconsultis, immo uero cuiquam omnino hominũ studiũ uestrũ ante ferre audetis? Quid enim attinet tam multa uos uerba de Republica, de legibus, deq; cæteris præclarissimis rebus facere; si cum hæc omnia prudentia regantur, atq; contineantur, uos eam doceri homines non posse fateamini? quid uero est impudentius, quàm uirtutem, bonosq; ac sanctos mores uos docturos pulliceri, eosq; in media uia positos dicere, eumq; compotem uirtutis hominem fieri affirmare, cum rebus quomodo et quãdo oporteat, usus sit; quomodo autem & quando uti debeat docere nõ posse; cum hoc totũ a recta ratione præscribi, ac totum prudentiæ esse dicatis? Dignos uero homines, qui e scho-

lis atq; e Gymnasiis in forum, Curiamq; educantur; quibus exercitus committamus, quos iuri reddendo præficiamus. Nã quomodo se illorum ratio habet, optimi sunt & Imperatores & Reipublicæ moderatores. Etenim norunt tum pugnandũ esse, cum oporteat; aciem esse instruendam quomodo oporteat; ius item reddendum esse, cui oporteat; damnandos homines quos oporteat, quomodo uero pugnare oporteat, quomodo aciem instruere, cui ius reddi, quem damnari, harum rerum nullam se scientiam tenere cofitentur; sed illud Imperatoris dicunt esse, hoc iurisconsulti. Quæ igitur in rebus Ciuilibus gerendis, in moribus hominum formandis pars est operæ in uobis? Etenim totam hanc doctrinam actionis esse supra posuimus; Actionis autem, quod ea infinitorum sit, eorumq; temporibus ac locis & hominibus defnitorum nullam uos scientiam habere nõ negatis, duoq; tantum uerba in omnibus rebus affertis quomodo & quando oporteat. Vtrum macedonum Regi bellum sit inferendum quæritur. difficilis deliberatio. Philosophos consulamus. Proдите uiri sapientissimi, qui Respublicas formatis, qui rationem uiuendi hominibus traditis, quod de hac re consiliũ datis? ut id (inquiunt) in hac re decernenda sequamini quod recta ratio præscribit. seruaſtis nos. Hoc uel uobis tacentibus sciebamus. sed quid tandem hæc recta ratio in hac re præscribat, id uero quærimus, scientia non in singulis rebus, sed in uniuersis, perpetuisq; uersatur. Præclarum consilium. nunquã errabimus si Philosophos audiemus. Etenim nihil unquam faciemus. Magnum pro Patria adeundum est periculum. Quæro an res uideatur eiusmodi, pro qua anima sit ponenda, neq; enim leuissimam quanq; rem, quæ ad Rempublicam pertineat, uitæ præferre debemus. Consulo uos. Quod oportet, quod res

Et ratio (inquiunt) præscribit. Quid uero præscribit? iuxta te cum ignoro. Cui sit adiudicanda hæreditas non facile liquet. Non enim satis explicari possunt, quæ de hac re uideantur inter se iurisconsultorum discrepantes sententiæ. Quid sequar philosophi? vos iudices facio. Quid censes, nisi rectam rationem? cuiq; oportet hæreditatem adiudicabis? Animo natus sum ad liberalitatem propensus; in quem tamen hominem ex multis beneficium conferam, ne in indignum contulisse uidear, nondum satis constitui; nec quem modum benignitatis faciam. Donandum est, respondent, quando, quomodo, & cui oporteat. omnino præclare uos habetis, si hæc est de omnibus rebus uestra responsio. Num igitur mentior? num hac inuidia falso studeo uos onerare? cupio redargui; cupio refelli. Quid uero prohibet quo minus nauticarum rerum imperitissimus qui nunquam nauis uectus sit, qui ne mare quidem uiderit, optimū gubernatorem se profiteatur; horteturq; homines, ut nauem conscendere ne dubitent, salutemq; suam suæ fidei, scientiæq; committere? Cum autem nauis in altum prouecta fluctibus iacta ri ceperit uentisq; agitari, cumq; atrox tempestas impendere uideatur, nautæq; imperia gubernatoris expectent, omniumq; oculi sint in illum coniecti; is uero nihil aliud præcipere sciat, nisi ut eum cursum teneant, quem oportet; uelificationē mustent, ut oportet, quærantq; tum nautæ quomodo oporteat, isq; se nihil præterea didicisse respondeat; an nō dignus sit homo, qui sua temeritate atq; inscitia tot mortales in certissimū periculum adduxerit, qui a uectoribus in mare præceps deiiciatur? ita & uos cum linguam tantum ad disputationes paulo, quàm cæteri homines subtilius excolueritis, nihilq; præterea in rebus ciuilibus gerendis studio uestro assequamini; digni estis,

quibus

quibus non modo nulla Reipublicæ pars gubernanda committatur, sed qui ab omni humanarum rerum procuratione, ab hominum deniq; cœtu in aliquas remotissimas solitudines amādemini. Atq; hæc nimirum causa fuit, quare Romani uiri sapientissimi pluribus senatus consultis Censorumq; edictis uobis ab Vrbe Roma aditum excluderent. In quibus acerrimum hostem habuistis uirum sanctissimum M. Portium Catonem; qui ita præstanti, itaq; ad omnia quæcunq; ageret ingenio habili, uersatiliq; natus, ut idē clarissimus Imperator, summus orator, peritissimus iurisconsultus esset, usū præterea in rebus humanis gerendis tanto, quantum homini summo ingenio, indefessoq; labore omnium Reipublicæ partiū assidua administratio potuit afferre, cum Carneadem legatum Atheniensium Romæ de rebus Ciuilibus disputantem audisset, aliq; qui interessant, subtilitatem illam mirarentur, insigniq; illa disputationis specie caperentur, puto hominem sapientissimum a Carneade aliquid de aliquibus rebus definite quæsiuisse, hominemq; ab uniuersæ rei disputatione ad singularum explicationē, quæ solæ in actionem cadunt, traduxisse. In quibus rebus explicandis, cum illi præclaræ uniuersorum disputationi non respondisset, intellexisse hominem præstantissimo ingenio nihil in Urbibus opus esse ijs hominibus, qui inanum disputationum illecebra iuuentutis studia a iure Ciuili, ab usu rerum, a Reipublicæ tractatione, cæterisq; rebus, quæ hominum regendorum siue scientiam, siue artificium, siue usum pariunt, auocarēt. itaq; auctorem fuisse ut Vrbe expellerentur; quod idem Lacedæmonios multis ante annis fecisse supra demonstraui. O uir sanctissime M. Cato. te te inquam apello, te obtestor, nimirum æquum fuit quod Comicus optat, ut quemadmodum mercium

diuersum inter se pretium est pro singularum uirtute, ita non omnibus eandem uitæ diuturnitatem Deos immortales dedisse, sed unicuique pro meritis, ac uirtute. Hoc si fecissent, profecto & omnes Philosophi iuuenes intereant, & tibi illorum anni pro tua immortalis, diuinæque uirtute additi sint. Vtinam te coram haberemus, ut quemadmodum nunc nomen tantum & auctoritatem ita uocem, prudentiæque plenam orationem tuam uirorum leuissimorum inanimæ iactantiæ possemus opponere, sed quid aliorum auctoritatem cōsectamur? quid alienis sententijs pugnamus; cum ipsimet Philosophi studio suo summæ innanitatis apertissimum dent testimonium? An non Aristoteles scriptum reliquit, res mathematicas a pueris perdisci posse; ad rerum uero gerendarum scientiam, ad morales uirtutes eorum ingenium non aspirare? neminemque pueritiam nondum egressum uel uirtute præditum, uel prudentem recte uocari, sed indolem potius quandam ad eas res in adolescentibus esse? quid ita? quia quicquid scientiæ assequi possumus, ut sunt res mathematicæ, ab ijs puerorum ingenia non repelluntur. scientiæ enim compotes fieri possunt. At quarum rerum nulla est doctrina, quæque in usu et exercitatione positæ sunt, qualis est prudentia cæteræque uirtutes, in ijs acquirendis ætatis diuturnitate, temporisque beneficio est opus. Potest ne ullum apertius aut clarius esse testimonium superuacaneam esse omnem de moribus, de uirtute, de prudentia disputationem, cum in ijs assequendis minimum momenti scientia obtineat, in usu sint omnia; omnisque de moribus ac uirtutibus disputatio non ad scientiam, sed ad actionem referatur. Quid si doceo Aristotelem in hoc de moribus libro, quem isti tanquam delicias suas osculantur, quem in sermonibus tantopere iactant, quem mirantur,

ac quasi diuinam quandam rem uenerantur, quoque rationem uitæ optime degendæ contineri affirmant, pugnantia inter se locutum fuisse, eamque esse rerum pugnam, quæ totum librum euertat, ac funditus tollat, ridiculumque planè faciat? Hic scio illos clamaturos, meque omnis pudoris prorsus oblitum dicturos, qui non erubescam de tanto, ac tam claro uiro, cuius apud omnia orbis terrarum Gymnasia tam celebris sit, tamque grauis auctoritas, ita parum honorifice loqui; audeamque affirmare uirum cœlesti propè ingenij acie ita in ea re hallucinatum fuisse, ac turpiter lapsum. sed quanlibet uociferentur, quanlibet, me impudentiæ insimulent, nunquam apud me plus auctoritatis, quam rationis momenta ualebunt; Qua subnixus non modo quæ sentiam libere exponere audebo, sed uicissim illorum qui me accusant inscitiam ridebo, hominumque tarditatem ludibrio habebō; Quin etiam illud dicere non dubitabo, quod maiores in me hominum clamores, ac debachationes excitet, acutissimum istum Aristotelem, istum naturæ (ut uocatis) magistrum, lumen istud Philosophiæ clarissimum, Deum denique istum uestrum de cœlo ad homines erudiendos & instituendos ac moribus formandos delapsus, non modo pugnantia inter se in eo libro locutum fuisse (Nam id quidem & si in tanto uiro uix est tolerabile, tamen aliquo modo ferendum sit) sed nihil quod ad rem faceret, locutum esse; nullamque eius disputationem in eo libro, ad id quod illi erat propositum pertinere, ut ineptus planè fuerit, aliasque omnino res, quam quæ propositæ erant, atque adeo meras, ac maximas nugas egerit. in qua re scio uos etiam adolescentes, qui mihi animis fauetis, orationem hanc meam miraturos, cogitationibusque uestris tacitos ita fortasse subiecturos, me potius nimio insectandi hominis studio

prouehi, quàm quæ ratione confirmare possim, nunc proloqui. in quo nihil uobis succenseo, doq; anticipationem, quæ de huius uiri nomine ac fama in animis uestris infedit; sed illud simul peto, ne eam ita infixam habeatis, ut ratione euelli non possit, itaq; uos comparetis, ut si quod intendo uos manifeste docebo, auctoritate neglecta, quam supra tot in rebus labefactauimus atq; affliximus, rationi uos costringendos permittatis. Itaq; accedite Aristotelis sectatores, manumq; conferamus. Nego uelam rem, quam Aristoteles tractauit in libro quem de moribus ad Nicomachum scripsit quicquam ad propositum illius doctrinæ pertinere; atq; omnia ferè quæ ibi disputauit a morali institutione prorsus abhorreere dico, ac uel secum ipsum in illis disputationibus hominem pugnasse affirmo, uel speciosa illius libri inscriptione nos decipere, ac ludifacere uoluisse, quippe qui nihil eorum, quæ ipse pollicitus sit, quæq; illa professio hominum ad uirtutem instituendorum, moribusq; formandorum suscipere uidetur, præstiterit; idq; ex ipsius Aristotelis uerbis me expressurum profiteor. Nam quæro doctrina de moribus, ac de ratione uitæ bene, ac cū uirtute degende, in quo genere sit ponenda, ac quid tandem hæc inuestigatio & propositum habeat? Vtrum in eius generis doctrinis collocetur, quæ cognitionis, ac contemplationis sunt, quarumq; finis sit ipsa scientia & cognitio, neq; quicquam ulterius spectent, cuius modi sunt rerum naturalium inuestigationes, ac Mathematicæ demonstrationes, an uero hæc de moribus & uirtutibus doctrina ad actionem pertineat, totaq; ad agendum referatur, eaq; re a superioribus in primis differat, quòd illæ cognitione & contemplatione & si addere etiam placet scientia ad quæ se putant peruenire, terminentur; hæc earum rerum quas quæ

rit, cognitione & scientia nequaquam sit contenta, sed omnia ad usum & actionem tanquam ad finem quem intendit, referat. Nihil attinet uos respondere, cum Aristoteles ipse in libri initio aperte testatus sit scientiam hanc de moribus totam ad actionem pertinere, nihilq; huius finem cum aliis doctrinæ studijs habere commune; quippe quòd alijs doctrinis scientia & cognitio tantummodo sit proposita, huic minimum sit in scientia, sed omnia in actione; quæq; in ea quærentur & disputantur non ad intelligendum sed ad agendum dirigantur. Optime tu quidem hæc Aristotele, itaq; quæ confiteris accipio; sed audi quæ ex tuis uerbis elicio. Eum puto aliquam rem asecutum, qui eius finem sit asecutus, eiusq; rei eum bonum præceptorem puto, qui quemadmodum ad eum finem perueniatur, sciat homines docere; neq; te disensurum puto. Itaq; si finis huius doctrinæ in actione consistit, is nimirum hanc doctrinam asecutus fuerit, qui non quid sit uirtutus, ac quemadmodum illa definiatur uel generatim uniuersa uel singulatim unaquæq; cognouerit, nam id cognitionis est, sed qui quemadmodum a cognitione ad actionem uirtutes sint transferendæ perdidicerit; quiq; rationem teneat in unaquaq; re iuste, fortiter, temperate, prudenterq; uersandi, uirtutisq; munera exequendi; neq; enim (ut dixi) scire quid sit unaquæq; uirtus, huius doctrinæ finis est & propositum, sed quemadmodum uirtutis officia sint exequenda, quidq; ipsa præscribit in actione explicandum; neq; iustus is unq; euadet aut appellabitur, qui tantummodo cognouerit iustitiam uirtutem esse, quæ suum unicuiq; reddat, sed qui rationem intelliget suū unicuiq; reddendi, ac quem admodum id fiat, rationem teneat; isq; iustitiæ & ceterarū uirtutum præceptor recte appellabitur, hominesq; ad iustitiā

instituire, ipsisq; ad eam uirtutem uiam ostendere atq; expedire existimabitur, qui quemadmodum iustitiæ munera in omni actione, omniq; hominum societate, in omnibusq; contras-
tibus, ac maleficijs sint explicanda nos docuerit, quam rē per-
spicuo exemplo planam facio & confirmo. Nam si quis orato-
riæ siue artis, siue facultatis perdiscendæ auiditate captus, cum
cognouerit eius artis præcipuum munus esse, quos motus ora-
tor uelit, animis audientium adhibere, eosq; motus uel iacen-
tes excitare, uel excitatos sedare, ad artificē aliquem accedat,
ut de illo rationem harum humani animi permotionum cognos-
cat; isq; Artifex iracundiæ uerbi gratia definitionem tan-
tummodo homini tradat, doceatq; iram sanguinis esse in corde
incendium, quod uindictam appetat; nullam is ab hoc artifice
ad hoc incendium in animis hominum excitandum, uel sedan-
dum, opem habet. At si quis hominem doceat eam esse iræ in-
flammandæ rationem, si quis sceleribus eorum, quos huic ho-
minū iræ subycere uult connumerandis, eorū crudeliter, super-
be, auare flagitiose facta in oculis auditorum posuerit, eaq; ad
Rhetorum præcepta amplificando inflammarit; Contra si inci-
tatos animos in eum, quem defendit, mitigare uoluerit & ad
misericordiam deflectere, quæ aduersary ad hominis inuidiā
& odium obijciunt, hac & illa ratione esse extenuāda, alijsq;
hominis benefactis & in Republicam meritis subleuanda,
aliaq; huiuscemodi infinita illi ostenderit, tum præterea præ-
cepta sua clarissimis summorum oratorum exemplis confirma-
rit, quorum imitandorum rationem illi demonstrarit; Is nimis
rum ad oratoriam facultatem adipiscendam hominem iuasse,
illq; ad eam gloriam iter communiuisse dicetur; superioris qui
de iunctionem tantum iræ ac cæterarum animi permotionū tra-

didit doctrinam inanem fuisse, nullamq; opis, aut auxilij par-
tem ab eiusmodi homine eos, qui oratores fieri cupiunt, habere.
Nam quanuis pulchrum sit motuum, qui in animis hominū
sunt definitiones cognoscere, tamen ea res, quanuis pulcherrī-
rīma ad id, quod quærimus, nullum usum habet. Quid enim re-
fert in corde ne an in capite, an in brachijs, an in cruribus ira
sedem habeat, ad animos hominum ad eam impellendos, atq;
inflammandos, uel ab ea reuocandos, atq; excitata incendia re-
stinguenda? Bonus opinor tum orator ero cum quemadmodū
hominum animi his motibus tractentur rationem tenebo; ac
non quid sit ira, sed quibus uerbis, quo exornationum genere,
qua amplificationis, uel extenuationis uel in hominum pectori-
bus iracundia inflammetur, uel extinguatur cognouero. Hactē-
nus adolescentes de Rhetoris comparatione. Nunc uideamus
an ea disputationi nostræ recte accommodari possit. Equidem
puto illam tam quæstioni nostræ conuenire, ut nihil similius sit.
Nam cum Aristoteles scientiam de moribus, atq; uirtutibus no-
bis se traditurum professus sit; in libriq; ipsius initio finem &
propositum illius disputationis non cognitionem sed actionē esse
denuntiarit, in qua re illi assentior, debuit uir acutus & sa-
piens, si id quod pollicitus est, se præstare uideri uolebat, uirtu-
tis colendæ, ac quemadmodum in agendo uirtutis munera exe-
queremur, in nullaq; re ab officio declinaremus rationem nos
docere, ut Rhetor rationem iræ excitandæ docet, quibusq; uer-
bis, quo dicendi, amplificandi, exornandi genere illa inflam-
metur, præcepta tradit, ac quibus artibus, quibus insidijs, qua
insinuatione ad animos hominum pertractandos atq; in hanc
& illam partem impellendos accedamus, demonstrat. Nunc
cum unicuiusq; uirtutis definitionem tantummodo nobis tradis-

derit Aristoteles, cum dixerit habitus quosdam esse in extre-
 morum medio, ad eosque agendo perueniri; de agendi uero ras-
 tione mirum sit in eo libro silentium, simile quiddam fecit atque
 adeo geminum illius, qui cum rationem irae excitandae se do-
 cturum professus sit, definitionem tantummodo irae nobis tradi-
 dit, quam rem ut non nego per se pulchram esse, cognitioneque
 dignam, ita ad oratorem efficiendum nullam partem opis habe-
 re affirmo, similis est liber Aristotelis de moribus. Qui totus
 definitionibus uirtutum, nullaque alia re consumitur, quas defi-
 nitiones, ut fortasse dicent esse ad cognitionem pulchras, ita sta-
 tuo ad actionem ferè esse inutiles atque ad homines ad uirtutem
 instituendos, moribusque formandos, uirtutisque et officij mo-
 metam ad uitae usum accommodanda, quod est illius libri ac moralis
 doctrinae proprium, eum usum habere, quem iracundiae, defini-
 tio ad eius commendam beneque dicendi facultatem assequenda. Quapro-
 pter perspicuum me fecisse arbitror, ut iam non sit dubitandum, Ari-
 stotelem in eo libro secum ipsum discrepasse, resque a proposito
 doctrina alienas egisse, ineptumque planè fuisse, qui cum actio-
 nis doctrinam nobis se traditurum professus sit, cognitionis res
 atque ab actione alienas disputando sit persecutus, ex eoque Philo-
 sophorum numero esse Aristotelem, quos quidam per ludibrium
 φιλοσόφους μέχρι τῆς λέγειν αὐτοῦ τῆς πράξεως recte uoca-
 uit. Age uero si quis Philosophos ita interroget, utrum tandè
 disputationes istae uestrae de moribus atque uirtute unum idemque
 persuadent, quod de ijs leges praescribunt, an differens, ac di-
 uersum? Vtrumuis horum responderitis, in eo magna Philoso-
 phiae reprehensio haberebit. Nam si idem dixeritis, inanis est
 planeque inutilis omnis de ea re quaestio, quam leges imperant,
 quae cum Numinis cuiusdam auctoritatem apud homines obti-

neant,

neant, quid attinet eas uel uestris, uel cuiusuis alterius dispu-
 tationibus comprobari? si diuersum, tum uero uel maxima de-
 trimenta possunt afferre, quippe quae captionibus suis parum
 cautos homines a sanctissimarum legum praescriptis, a quibus
 omnino discedere fas non sit, possint abducere. Quid igitur ad
 haec cogitatis? quomodo elabemini? Misera quidem est illa de-
 fensio, in qua non possis te uno laqueo expedire, quin in maior-
 rem te induas. Fatendum est igitur uobis studium uestrum de
 moribus aut omnino esse inutile, aut legibus aduersarium; Quo-
 rum alterum singularem quandam habet leuitatem; alterum
 nefariam temeritatem. Cum praesertim nihil uel honestum,
 uel turpe uocare possimus, nisi quod leges nos admonent. Ete-
 nim ipse Aristoteles inficias ire non potest honesta et iusta
 non natura sed legibus esse. Quis enim furtum in uitio ponat
 legibus remotis; cum omnia natura communia creauit, in me-
 dioque posuerit, ut ijs homines promiscue uterentur? At leges ea-
 dem inter homines certa ratione distribuendo et unicuique com-
 muni rerum certam portionem attribuendo, rebusque suis
 cuique assignatis contentos esse singulos imperando, a reliquor-
 umque rebus manus hominum et cupiditatem poena et infam-
 ia cohibendo; in committendo aduersus ea uitium inesse uo-
 luerunt, idque nomen ei rei imposuerunt. similis est in contraria
 parte uirtutis ratio, quae ijs rebus efficiendis, ad quas nos leges
 praemijs et laudibus incitant, hoc praecclarum obtinet nomen.
 Cuius rei apertissimum signum est, eandem rem apud aliam
 nationem summæ turpitudinis esse, atque infamiae; apud aliam
 laudis, et gloriae. Fures apud quosdam populos in honore ha-
 bitos legimus; apud nos infamia et summo supplicio coercen-
 tur, iniurias persequi apud ueteres summæ uirtutis fuit, exis-

AA

miæq; animi magnitudinis? At christiana lenitas, atq; clemētia ab hac ratione longissime abhorret. Tyrannum interficere magnam gloriam apud ueteres, magna etiam præmia habuit; Christiano homini omni cæde est interdictū. Quis igitur istius uestri studij hominibus usus est, cum quid sit uirtus, quid uitium leges tantum docere non uestræ quæstiones debeant? ad uirtutem uero media uia, quæ ad illam ferat, non demonstrata uobis Ducibus peruenire non possimus? Et adhuc nobis obijcietis, uos omnia, quæcunq; ad uitam hominum pertinent, doctrina uestra esse complexos; iuriscōsultos in una tantum, eaq; per exigua parte laborare? Ita ne uero, uos omnia complexi? Optimos ne Imperatores disputationibus uestris facitis? At nemo uestrum aciem unquam uidit; nemo in solem atq; puluerem unquā exiuit. Boni ne Senatores e scholis uestris exeūt? At nemo est gerendarum rerum uobis imperitior, cum præsertim non negetis naturalium rerum contemplatione homines a rebus gerendis abduci. Iuris ne reddendī, ac respondendī sciētiam traditis? At hanc partem excolendam ad nos delegastis; uobis ne moribus homines imbuitis? At infinitos uideo uestris præceptis instructissimos summis sceleribus, ac flagitijs inquinatos. Vtrum igitur in maiore laude est ponendum, infinitas res disputatione persequi, omniaq; quæcunq; in hominum actionem cadunt, profiteri, ac nihil in ulla re prorsus assequi, nihilq; ex tot magnis, ad speciemq; in primis insignibus promissis præstare, quod uos facitis; An ut iuriscōsulti, unā tantum Reipublicæ partem, eamq; grauissimam, ac latissime patentem tractandam atq; excolendam suscipere, ac tanta cum laude sustinere, nihil ut ne excogitari quidem possit perfectius? Quod ne longius aut obscurius fiat, quanquam nobis

nunc (ut initio dixi) non est illud propositum, ut ius ciuile laudemus, quod multi ante me satis ornate & copiose & ex hoc & ex alijs locis fecerunt, satisq; habemus si studium nostrū infinita laude Philosophorum somnijs anteponamus, quæ tam nugatoria mihi uidentur atq; inania, ut interdum uerear ne hæc iuris consultorum cum tam leuibus hominibus comparatione plurimum de illorum dignitate detrabere uidear. sed tamen quoniam uidemus eos magno cum silentio ab hominibus audiri, a nonnullis etiam cum magna admiratione; eosdemq; cognouimus studium nostrum sæpe in sermonibus premere solere, suscipienda omnino hæc oratio fuit, quæ & illorum temeritatem coerceret, & hunc errorem e mentibus hominum penitus eriperet. Igitur cum omnium prudentium uirorum leges illud in primis spectent, omniaq; instituta eò referantur, atq; pertineant, ut concordiam inter homines tueantur, quod Aristoteles etiam probat, concordia uero iustitia in primis contineatur; iustitiæ porro duæ partes sint (ut plurimas diuisiones, quas scio de illa afferri solere, omittamus) altera quæ hominum audaciam coercet, eosq; a mutuis iniurijs & a sceleribus ac maleficijs pœna cohibet; altera, quæ in contractibus hominum regendis; in iure de unaquaq; re hominibus reddendo; in controuersijs quæcunq; inter Ciues ob res suas tuendas incidere possint tollendis tota uersetur; eæq; duæ res cū sint hominibus utilissimæ, in primisq; necessariæ, quis dubitet quin earum rerum scientia præstantissimum dignitatis gradū debeat obtinere? Cumq; mutuis Commercijs, mutuisq; præstationibus, atq; officijs, nec non maleficorum hominum scelere atq; audacia cohibenda humana societas serè contineatur; quæ res plurima contractuum genera, multiplexq; ius in hominibus

nes induxerit, quid est per Deos immortales magno, ac præclaro uiro dignius, quod maius esse prudentiæ aut uirtutis munus, quod maius officium in hominum genus potest constare, quàm earum rerum scientiam perfectè tenere, quæ in primis humanam societatem conseruent? Quæ scientia cum Iurisconsultorum sit, quis non illos in magno habeat honore? At quæ admodum de ijs ipsis rebus tractant? similis est credo horum in rebus tradendis atq; Philosophorum ratio, utq; Philosophi ad singulas res, quæ tantum sunt actionis, nunquam descendunt, sed definitiones duntaxat, uniuersaq; rerum genera attingunt; ita credo Iurisconsulti capita modo rerum ponunt; a quibus cum de aliqua re lis inciderit, ius sit repetendum, difficiliusq; sit, ad eorum normam iudicium dirigere, quàm si ea sublata tuo tibi iudicio uti permississent. Illi uero singulas res diligentissime persequuntur, atq; ita persequuntur, ut nemo sit tanta ingenij acie, tantaq; celeritate præditus, qui diuturna cogitatione, cum mentem in eam rem penitus iniecerit, aliquod factum effingere possit ita implicatum, quin de simili re uel sit definite responsum, iusq; nominatim penè traditum, uel certe ex ea responsorum serie haud dubia ratio apertissime elici possit, qua omnis cōtrouersia expediatur, planèq; tollatur. Dii immortales quantam rem, quàm uix credibilem dicere uideor, atqui res ipsa loquitur; neq; enim tantæ rei fidem mihi haberi postulo, nisi eam manu doceo. Quare in medium si quis uerlit, procedat, remq; ad eximium aliquem Iurisperitum deferat, redeatq; postridie eius dici, nisi responsum aufert, quod nel definite in Pandectorum libris scriptum legat, uel certe eiusmodi, quod non contortum sed ingenue ex eisdem responsis deductum ipsemet fateatur; non defendo quominus in tan-

ta hominum contemptione iaceat ius ciuile, quantas paulo ante, quamq; multas ignominia notas Philosophiæ inusimus. Hoc est sapere; hoc est homines, quæ agant, docere; hoc est Ciuibus suis præsidio, ciuitatibus ornamento esse; hoc est grauißimas Reipublicæ partes sustinere; scientiam scilicet tradere, qua uniuscuiusq; rei cuius controuersia incidat, omniumq; maleficiorum, quæ a nefarijs hominibus admittuntur, pœna & supplicio coercendorum ius definite tenere possimus, cum interea uos in inanissimis adumbratæ scientiæ uerbis funditandis misere sitis occupati. Nam cedo nunc contra locum aliquem ex omnibus uestris Paradoxis ex omnibus de rebus publicis libris, ex omnibus de tuendare domestica præceptis, unde statuere possimus, Vtrum e Republica Venetorum sit magis Cæsarianas an Gallicas partes sequi; An Pontificis Maximi rationibus sit accommodatius hos, uel illos societate sibi asciscere; An Cæsare Gallias inuadente Pontifex imploratus legiones suas Gallis subsidio mittat. Atq; (ut ad humiliores res descendamus) unde mercator mercibus naufragio amissis, pluribus nominibus urgentibus, cum de fide sua sollicitus sit, ne uel ea omnino concidat, uel in dubium ueniat, rationem elicere possit rerum suarum expediendarum. Atqui hæc omnia uos Philosophi profitemini, qui reru ciuiliu, ac domesticarum tractationem uobis scilicet assumatis; qui uos rerum humanarum moderatores prædicetis, sed ut ad Iurisconsultorum nostrorum laudes redeamus, ac ne uideamur legu gloriã, quarum utilitas omnes Reipublicæ partes complectatur, ac ui sua in omnes humanas res se se fundat, nimium angustis terminis, hoc est maleficiorum coercendorum & contractuum regendorum, priuatarumq; controuersiaru

iudicio expediendarum circumscribere; Rem si placet copiosius agamus. Itaque nego ullam omnino rem esse, quæ uel multiplici utilitate, uel ingenij laude, uel facultatis præstantia cum legum gloria sit conferenda; a qua dico cæteras professiones, quæ de humanis rebus sint præclarissimæ, longe anteiri. Quod ut liquidius appareat, eam rem capiamus, quæ inter omnes dignitatis primas semper tulisse uideatur; hoc est militare scientiam, Imperatorisq; uirtutem, quam si legum facultate in comparatione longe inferiorem esse uincemus; neminem tam proieccta impudentia fore putamus, qui audeat ullius artis, aut scientiæ commendatione, ad legum gloriam aspirare, cui uideat clarissimos ipsos belli Duces multum de dignitate concedere. Age igitur quæ beneficia a militari uirtute habeamus, primum consideremus; easq; diligenter persequamur. quod cum fecerimus, tum legum utilitates subiiciemus, ut ueritas in comparatione maxime eluceat. In qua re tantum abest, ut quicquam de militari gloria detractum uelimus, ut illam potius omnibus rebus ornatissimam esse cupiamus, atq; ad laudes, quas Imperatoribus merito plurimas tribui intelligimus, aliquid de nostro si fieri possit, addere optemus. itaque confitemur militarem uirtutem ab agris uastitatem, ab Vrbe direptionem, atq; incendium, supplicia, ac cædem a Ciuibus prohibere; huius opibus deficientibus nostras ab hostibus fortunas exportari, fana spoliari, liberos e matrum complexu in seruitutem abduci; matronis in coniugum oculis uim, ac stuprum inferri; uirgines parentibus inspectantibus uiolari. Quid autem est miserius, quàm capta urbe grauissima seruitute premi? superbis uictoribus parere? intolerabilia tributa pendere? quid autem ad uidendum indignius, ad ferendum acerbius, quàm magistratum, quos uictos

res mittunt, iniurias pati? superbiam ac contumelias ferre? hiætem ac rebus nostris imminentem auaritiâ explere? flagitiosam libidinem in uxoribus ac liberis experiri? crudelitatem in ciuium supplicijs intueri? Quid porrò luctuosum magis, quàm quietis ciuibus negotium conflari? innocentibus periculum creari? honestissimos & locupletissimos quosque per ficta crimina fortunis euerri? Cumq; nihil superbe, atq; inique regnantibus sit suspectum magis neq; quod magis extinctum cupiunt, quàm eorum, quos Dominatione premunt, uirtus et prudentia, ut quæq; audiunt, his duabus rebus cæteris præstare, ita uel exilio ex Ciuitate exigunt, uel omino de medio tollunt. Tantas ac tam multas calamitates uno militaris uirtutis præsidio uitamus. Atq; ut aliò mentem conuertamus, circumspicite mecum Adolescentes quæso omnia, quibus Ciuitas uiget, facile iudicabitis in Imperatoris tutela omnia Ciuitatis uersari. Nam quid est ad urbis celebritatem accommodatius, quàm opificum frequentia? quid ad aspectum lætius, ad speciem ornatius, quàm tabernarum multitudo ac uarietas? At has tueri militaribus auxilijs destituti non possumus. Quid? mercatoria negotiatio, quæ Vrbes auget, nonne tota iacet serua Ciuitate? Quid? iuris æquitatem, aut nostras leges, aut maiorum instituta in seruitute retinere possumus? liberos uero nostros liberalibus artibus excolere, honestis disciplinis formare, ad pietatem ac uirtutem fingere qui possumus nisi in pace ac rerum tranquillitate? Pax autem & tranquillitas in Ciuitatibus ab Imperatoribus depulsis hostibus constituitur. iam uero illud quantum est imperium nostrum proferre? Hominibus imperare? Hoc profecto est omnium humanarum rerum maximum & præclarissimum, ut nulla ferè re proprius ad Deos immortales accedamus; ut res

Et summus Poeta cū cæteris gentibus ac nationibus Romanos uellet anteferre; æris excudendi ac signorum faciendorum artem, dicendi facultatem, liberaliumq; artium scientiam alijs populis conceſſerit, Populorum uero imperio regendorum gloria & fælicitate Romanos super alios extulerit. Et hercule quid est præclarius, quàm eos, qui tibi pares natura sint, tibi parentes uidere, atq; ad nutum obedienter? ut hæc una res uideatur homines ex hominum genere, quadam dignitatis præstantia educere, & supra humanam sortem collocare. Quare mihi quidem nihil mirum uidetur si tanta contentione homines inter se de Imperio decertent; si tot curis, laboribus, periculis, morte deniq; ipsa Regna ambiantur. Huius igitur rei omnium præclarissimæ assequendæ una est militaris uirtutis uia. Atq; ut in præclara re laudanda paulo diuitius immoremur. Cum duæ res sint, quæ hominum uitam in primis conturbent, atq; exerceant auaritia et immoderata nullaq; ratione cohibita ambitio, ab ijs tanquam a fontibus cum cætera damna et detrimenta, tum discordias, contentiones, rixas, dimicationes, bella manare constat. quæ duæ res, cum in hominum mentibus ita insitæ sint à Natura atq; infixæ, ut prorsus euelli non possint, ea quoq; quæ ab illis efficiuntur in hominibus residere necesse est. Cum igitur ab alterutra harum causarum bellum aliquod est excitatum, quid est utilius, aut præstabilius, quàm hostibus exitium Patriæ inferentibus, pauentibus & cunctantibus cæteris, cum neq; in Iurisconsulto quicquam sit tanto malo præsidij, neq; orator ullam opem afferat, Philosophus uero de ideis Platonis, atq; alijs somnijs quærat, unum aliquem existere egregia animi magnitudine uirum, singulariq; uirtute, ac fortitudine, qui Ciues suos metu prostratos bono animo esse iubeat;

iubeat; opem suam polliceatur; omnem illum impetum in se suscipiat; delectu habito aduersus hostes exeat; eos consilio, uirtute, manu conferenda prælio uincat, atq; a finibus nostris arceat? Nonne huic reuertenti æquum erit omnes Ciues obuiam prodire, illiq; salutem suam cum summa gratiarum actione acceptam referre? An non opifices se illi tabernas suas debere confiteantur? Non mercatores merces, ac negotiationes, quibus honestatem suam ac domesticum cultum tuentur? Iuris uero consultus nonne omnem illam frequentiam, qua domus sua celebratur, Imperatoris beneficio se dicat obtinere? Quid uero orator? An non is illam audientiam, quam sibi dicendo facere solet, amissurus in posterum fuisset rebus ab Imperatoris ope desertis? At quemadmodum eam opem tulit? in umbra credo ut Iurisconsultus atq; Orator, quorum neuter solem, aut puluerem unq; aspexit, sed alter de cubiculo consulentibus respondet, alter apud Iudices uoce tantummodo decertat, uel Populi strepitum uocis tantum contentione uincit, uel in senatu apud animos pacatos uerba fundit? longe diuersa est Imperatoris ratio. Nanq; is innumerabiles sollicitudines, ac molestias capit; infinitos labores exhaurit; in ediam, æstus, algores, niues, imbres, soles perfert; discrimen uitæ adit; uulnera corpore aduerso excipit; sanguinem profundit; mortem deniq; pugnando uir impavidus fortiter oppetit. Et adhuc dubitabimus an Imperatoris utilitas atq; gloria sit omnium maxima ac præstantissima. Age quæ ex omnibus humanis res est, quæ maiore, magisq; acri ingenij & consilij ui indigeat, magnarumq; rerum multiplici magis scientia cõstet, quàm Imperatoris ars & scientia? Quanta enim ingenij acie sunt Imperatori hostiũ consilia odoranda, inuestiganda, cognoscenda, exploranda?

quanta diligentia illis est occurrendum? insidiæ sunt contra comparandæ? quanta cum ingenij celeritate, animiq; magnitudine præsentia expedienda, ac futura prouidenda? Quam debet bonus Imperator locorum, montium, fluminum, uallium naturas, urbium situs, multiplicia oppugnationum, ac defensionũ genera cognoscere; quanta cum scientia loca idonea ad castra ponenda, ad aciem instruendam, ad manum conferendam debet eligere? quam porro scienter aciem ipsam instruere, quæ res in primis uictoriam parere solet? Cum uero exercitus constet uarijs hominum generibus, teneat oportet Imperator cuiusq; nationis uenas, hominum naturas cognitatas, ac perspetas habeat; eorum animos sciat artificio quodã tractare; in hostes incitare; incitatos mitigare; exercitus uoluntatem sibi alligere & conciliare; seditiones ne conflentur prouidere; exortas comprimere; uultum uero a quo-totus exercitus pendet, ad uarios casus quasi Proteus quidam fingere. Quot igitur res, quam magnæ in unius hominis scientia ac moderatione uersantur? Hactenus Imperatoris munera atq; officia exposuimus; atq; ita exposuimus ut neminem existimaturum putemus, quicquam illi de ueris laudibus oratione nostra fuisse detractum. Nunc ad leges cogitationem conuertamus, quæq; beneficia ab illis habeamus cum militaribus utilitatibus comparemus. Igitur illud primum quæro, an semper egregius Imperator rei q; militaris scientia tanta præditus, quanta maxima in hominem cadere possit, uictoriam suis Ciuibus pariat, ac non contra sæpissime uel acie amissa profugiat, uel cum exercitu ipse deleatur? Profecto respondebitis, ut optimus Gubernator nimia uis tēpestatis, cui ars nautica par esse non possit, aliquando cū nauis simul deprimitur; sic fieri ut Imperatoris uirtus interdum maz-

ioribus quibusdam uiribus cedere cogatur. Quid? An & nõ sæpe euenisse audiuius, ut nulla ita ingenti procellæ magnitudine Imperatoris uirtus circumuenta casu tamen aliquo, qui humanæ prouidentia uim effugerit, aciem amiserit? Profecto negare non possumus fortunam cum in reliquis humanis rebus, tum uero in bello maxime dominari. Non igitur semper uictor optimus Imperator, quippe qui neq; tempestatum magnitudinem, neq; fortunæ arbitrium possit præstare. Neminem uestrum hoc inficiaturum puto. Nunc si quis existat, quem nulla uel maxima tempestatum possit in bello opprimere, uel inimica fortunæ uis lædere; Contra ipse fortunæ imperet, ac semper uictor discedat, quantum tandem interuallum in ter hunc & maximum illum Imperatorem interiectum putabitis? Tales uiros dicetis non inter homines nasci, sed e cælo ad nos delabi; quod uobis assentior. Etenim puto omnes eximia aliqua uirtute præcellentes uiros, quos Heroas Græci appellat, e cælo delapsos. Age uero ut semper in acie uincat Imperator, non ne plurimorum egregiorum Ciuium ac fortium uirorum cæde uictoria constat? Si ergo tanta sit alicuius hominis uirtus, quæ hostes uincat suis integris, nullo milite confecto prælio desiderato, ne saucio quidem, quem uos uirum illum existimabitis? Imperatorem ne illi conferre audebimus? Hunc non tanq; hominem, opinior, salutaremus, sed quasi Deum quendam ueneraremur. Itã uero ut uictoria semper ab Imperatore pariat; multa tamen dum bellum geritur incommoda, multa detrimenta cum eos populos qui in nostra ditione sunt, tum socios atq; cliētes accipere necesse est, uel ab hostibus, si in agrum nostrum sint ingressi, uel a nostris; cum uel sata uastantur, uel uici diripiuntur, uel domus incēduntur, uel ad arbitrium cohortes aluntur,

uel hospitio accipiuntur, uel cibarijs gratuito iuuantur; illud certe maximum incommodum uitari non potest, quod agrorum cultus deseritur, quod tabernae clauduntur, opificia relinquuntur, negotiatio mercatoria conquiescit; quibus uero quotidiana opera est uictus (quae est pars hominum maxima) ijs cibi quaerendi ratio a bello impeditur; ut plerique infimae sortis homines saepe penumero fame conficiantur. iam uero aerarij uiribus deficientibus, cum ne portoria quidem ad assiduum belli usum sufficiant, quantum tandem est odium inhumanae illius nouorum tributorum exactionis? quae tam grauius interdum populos uexat, ut plerique sedes suas ac domicilium deserere malint, quam in tanta acerbitate uersari? si quis igitur bellum ita gerat atque conficiat, ut nullum ex ijs incommodis, quae infinita cernimus, ad homines perueniat, sed agri colantur, negotiatio celebretur, opificia urgeantur, nullum denique pacis ac tranquillae ciuitatis opus cesset; aerario, portorijs parcatur; nulla tributa imponantur; nullum frumentum imperetur; nihil belli nomine a perditis ac miseris populis erogetur, an illi minor gratia bellum ita administrati, quam uictoriae partae debebitur? Quanta Dijs immortales erit huius uiri utilitas? quantum illi & Imperator & caeteri homines de dignitate concedent? Deum me quendam non hominem narrare dicetis, ac simile quiddam nunc fortasse moliri eorum, qui tales Respublicas, ac tales Reges, talesque oratores informarunt, quales neque unquam fuerunt, neque apud homines esse possunt; Cum non satis una hominis aetas tantas, tamque multiplices res possit percipere; absurdioresque esse meae quam illorum rationem, quod illi nihil in ideis suis formandis attigerunt, quae non sint in hominum potestate; ego uero excellenti uiro meo ea etiam tribuam, quae humanae uires praesta-

re non possint; quippe quem ex fortunae libidine exemerim, et in ea quidem re gerenda, in qua maximus est fortunae Dominatus; quemque uelim anima tantum, quae de caelo ducatur, exercitus alere, cum abstineam ab aerario, a portorijs, a uectigalibus, a tributis; ac tanquam omnium humanorum corporum natura ea sit, quam Achillis fuisse Poetae fabulati sunt, quod omnino transigi, aut uulnerari non poterat, sine suorum sanguine uictoriam parere. subsistite Adolescentes, ac iudicium cohibete, neque enim somnijs aut commentitijs rationibus uobiscum ago, sed plurimis in locis, multisque aetatibus multos fuisse dico, qui haec, quae humanam facultatem effugere uidentur, praestiterint; ex quibus non unum modo sed plures nominabo. Ac ne longius faciam, si quis tanta uirtute reperiatur ut bellum ne omnino inter homines exoriat, prouideat, an non is praecclare omnia ea mala, quae plurima a bello importantur, de uita hominum sustulerit? an non is uictoriam semper pepererit? si quidem nihil aliud nisi pacem sine iniuria bello quaerimus. Hic intelligo uos longe magis miraturos, meque deliramenta loqui arbitratos; sed ego quamplurimos fuisse ostendam, qui haec praestiterint. Quorum uirtus ut in altiore utilitatis gradu a me collecetur, duo alia bellorum genera non uidentur mihi praetereunda; quae superiori oratione non attigimus, quae neque minora sunt, quam ea bella, de quibus uerba fecimus, neque minore cum periculo geruntur. Eorum alterum est Ciuilis discordia, intestinumque Urbis bellum; neque enim minora detrimenta ab hoc, quam ab externis bellis Ciuitatibus sunt inuecta, neque minus multas urbes ab odijs ciuilibus ac discordijs, uel prisca, uel nostra aetate euersas ac delertas legimus, neque minus multa imperia concidisse. Alterum uero

illud est grauiſſimum, periculoſiſſimumq; bellum, quod nobiſcū ipſi aſſidue gerimus; periculoſius enim cum eo hoſte decertamus, qui ita occultus ſit ut non ſentiatur, nullæq; ſunt inſidiæ grauioreſ, quàm quæ in ſimulatione neceſſitudinis ac familiaritatis latent, ea eſt porro huius hoſtis obſcuritas, ut non hoſtis numero, ſed alterius noſtri partis nobiſ inſtar ſit. Cumq; nihil in hoſtium uictoria acerbius ſit ad ferendum, quàm ſeruitus, ea eſt grauiſſima ſeruitus, qua nobiſ ipſi hoc eſt ſenſibus, ac cupiditatibus, noſtris paremus alijs. n. ſeruire ſine culpa noſtra fortunæ iniuria poſſumus; nobiſ uero ſine ſumma turpitudine, atq; ignauitæ infamia ſeruitutē ſeruire nō poſſumus. Quātū igitur munus eſt excellentis uirtutis, hæc duo ingentia mala nec periculo, nec magnitudine externis bellis inferiora prouidere ne conflentur, uel conflata comprimere? Atqui nullo hæc in Imperatoris officio uerſantur; ut neceſſe ſit a præſtantiſſima illa uirtute, quæ hominū admiratione ad Deos accedit, optimū Imperatorem longe abeſſe. Hic uideo uos adoleſcentes, a tota hac mea ratione abhorrere, ac me uix iam poſſe dicentem ferre; atq; exiſtimare me (quanuis id ſupra purgariſ) ad eorū morem me applicare, qui cum de rebus ciuilibus quæritur, ea ſolent in diſputando dicere, quæ a communibus hominum moribus uehementer abhorreant, quæq; ſi uelis e ſcholis in lucem atq; in forum educere, non poſſis ad ullum uſum uitæ accommodare. Eminentem enim quandam effigiem uirtutis poſui, quæ uix in Deum cadere poſſit. Vt enim poſſit unus homo egregius belli adminiſtrator eſſe, omniaq; habere, quæ in Imperatore ſumma eſſe poſſint; idē præterea ciuiles diſcordias compeſcere ſciat; animis ciuium moderari, odia euellere, diſſidentes uoluntates conglutinare; omnes deniq; temporum

inclinationes et conuerſiones prudentia ſua regere; Rationem præterea teneat quemadmodum homines a morum ſanctitate aberrantes ad omne officij genus reducat; eosq; ita ſingat, ut in animi perturbationibus rationi obediāt; hæc omnia quæq; in uno uiro propter æui breuitatem, atq; humani ingenij imbecillitatem ſunt difficilia, tamen non magnopere uos pugnatuſ arbitror quin aliquādo poſſint reperiri, quiq; eiufmodi fuerit, eum non recte Imperatori præferendum cenſebitis, ſed tres præclariſſimas res in unum hominem conueniſſe dicetis, quarū palma uel utilitate, uel animi magnitudine uel ingenij præſtantia, uel laboribus, uel periculis, uel multiplici magnarum rerum ſcientia militari facultati danda ſit; Vt uero aliquis poſſit prouidere ne bellum inter homines omnino exoriatuſ, ne ciuiles diſcordiæ in urbibus excitentur, ne homines unquam a recto uirtutum curſu declinent, hoc uni Deo reſeruatum uix homini optare fas eſſe exiſtimabitis. ſed ego ut doceā permulſtos eiufmodi, quales eos finxi, ſæpe fuiſſe, ac ne diutius uos ſuſpenſos teneam, cum duas bellorum cauſas paulo ante poſuerim; avaritiā et immoderatā ambitionem, ab eiſdem ut bella externa, ita inſtinas diſcordias proficiſci conſtat. Qui ergo de hominum uita has duas cauſas ſuſtulerit, an non iſ non modo bella conſecerit & ſeditiones ſedarit, ſed etiam eorum initia ſic oppreſſerit, ut nullum prorsus negotium poſſint hominibus exhibere? Neceſſe eſt enim cauſa ſublata, quæſcunq; illam cauſam conſequantur ſimul tolli, ſed dicetis, cum ea quæ naturæ ſunt ab arte tolli, uel a conſuetudine mutari non poſſint, quæ tandem uel ars uel conſuetudo duas res in hominibus penitus inſitas atq; infixas ex humanis animis euellet? lapidem ne aliquis crebris ſurſum proiectionibus aſ-

sue faciet, ne deorsum feratur, atque orbis medium petat? Ignis ne quis iter superiora natura petentis ad inferiora ulla arte conuertet? Recte vos quidem hoc, sed facile respondeo. nam non eadem est in omnibus rebus naturæ uis ac ratio, neque enim ijs animi motibus necessitatem natura adhibuit, sed quandam tantum procliuitatem in alterutram partem propensioem; quæ tamen tota in rationis arbitrio, ac potestate uersatur, ut nulla sit tam uehemens animi commotio, quam ratio sedare atque extinguere non possit. Quapropter complures philosophi, usque non ignobiles uirtutem sic definiuerunt, ut illam perturbationum uacuitatem esse dicerent, qui quanquam ab Aristotele perpetua quadam consuetudine aliena peruellendi utque insectandi reprehenduntur, quædamque ab eo in ijs motibus moderatio adhibetur, multis tamen claris ac sanctis uiris rationem suam probauerunt, quorum sententia non modo philosophis indigna censenda sit, sed risu quoque explodenda; si quidem in ea re uirtutem ponant, quam ab hominum potestate Naturæ necessitas abiicit; isque ipse Aristoteles docet, nullam uirtutem earum, quæ ad mores pertineant, nullum uel uitium in nobis natura inesse, sed consuetudine paulatim gigni, alioquin neque uirtuti laus, neque uitij uituperatio recte adhibeatur, quippe quæ naturæ necessitas ab omni reprehensione liberet. quod peruagatissimis exemplis planius fieri posset. nam ut omittam plurimos summos uiros ita nullo desiderio ductos fuisse earum rerum, quarum perditissima cupiditate uulgus tenetur, ut cum ab exigua ac tenui re sua non satis alerentur, ingentia tamen dona a Regibus ultro oblata aspernarentur, quid est a quo Natura magis abhorre uideatur, quam a dolore? quod eadem magis asciscat, quam uoluptatem? Quæ porro ardentis amoris flamma cum

filiorum

filiorum charitate est conferenda? Ac ut a summis et fortibus uiris plurimaque doctrina excultis, quos innumerabiles in hoc genere possim proferre, ad pueros ac feminas orationem traducamus; quanta fuit illa in uno ex Alexandri pueris doloris perpeffio atque contemptio, qui ne à candentis quidem ignis ui cruciatus atque crematus ullum eiulatum, ullam uel doloris uocem omnino emisit, ne Alexandri sacra conturbaret? Pueri uero Lacones a uirgis concisi ac lacerati, ne cruore quidem toto corpore madentes ullum uicti animi signum dabant. Quid mulier illa Lacæna, ad quam cum filius e bello reuersus esset amisso scuto, retineri non potuit a materna indulgentia, quin multis probris obiurgatum manibus suis interficeret? an non docuit uirtutem omnes humanas perturbationes constrictas tenere? Omnes igitur cupiditates atque animi motus cum a duabus causis comprimantur atque tollantur ratione et consuetudine, certior est, ut mihi quidem uidetur, consuetudinis uis atque diuturnior. nam rationem plerumque uel a libidinū æstu in altum abrepti, uel nimia doloris ui fracti non audimus; fitque præterea, ut cum uulgus ab opificijs, cæterisque negotijs distractam ætatē agat, ac non satis possit ijs operam dare, qui de uirtute atque officio disputant et ratione præcipiunt, pauci admodum philosophos audire possint, ac rationi se curandos præbere; ac non raro accidisse scimus, cum multi cum rectæ rationi in uita sua conformanda diu paruissent, repente ab instituta ratione descuerint, uel sophistæ alicuius oratione uel opinionis superuenientis prauitate peruersi, uel uoluptatum illecebris obcæcati. quæ incommoda in consuetudinem cadere non possunt. neque enim habitum mentis simul cum lacte imbutum, et ad firmam usque ætatem constanter perductum potest quis uel dolore deserere, quæ

perferendi assuetudine iam non sentit, uel libidinum facibus, quas conculcauit; cum praesertim nihil sit illi iucundius, quam ipsa illa uita ex praecleara illa disciplina ad eum diem acta. Ne minem praeterea, (id quod maxime rem continet) disciplina ac consuetudo a se repellit; neminem quamuis negotiorum multitudine obrutum excludit; sed omnes lardines, omnesque aetates ac pueritiam in primis complectitur; omnibusque opem suam tendit. Quae mea ratio duorum nobilissimorum Graeciae populorum Atheniensium et Laconum exemplo ac testimonio comprobatur; Quorum alter assiduus Philosophorum disputationibus de summo bono, de uirtute, de omni genere officiorum, de Republica, de legibus nunquam est melior factus; Alter uero morum sanctitatem, quam a disciplina Lycurgi legibus inducta accepisset, multa secula integram incorruptamque retinuit. Igitur uirtutes non posse in Ciuitatem disputando persuadendoque induci, ac uitia ex eadem expelli, cum ex ijs rebus, quas collegimus modo, tum ex clarissimo exemplo, quod mox adiuncturi sumus, liquido apparebit. Quis enim auaritiam, insanamque diuitiarum cupiditatem in animis hominum tam insitam, tamque infixam ex toto uno aliquo populo unquam exegit, ac pro ea diuitiarum contempionem persuadendo induxit? Oes historias euoluite, neminem tale fuisse reperietis. Atqui hoc idem Lycurgus, quod fieri uix posse per rerum naturam uidetur, legibus et institutis suis est assecutus, legimus. n. in sparta diuitias multis seculis in summo hominum despectu iacuisse. miro. n. artificio uir prudentissimus cum pecuniarum usum fere sustulisset, earum simul cupiditatem extinxit. Nam primum ad opes popularium suorum exaequandas agros publicatos uiritim aequis portionibus distribuit. Deinde aureo et argenteo numo ex sparta ablegato numum ferreum

uastae magnitudinis ac magni ponderis, neque ad seponendum idonei, minimique pretij, ut ad conuehendam Domum decem minarum aestimationem iumentis et uehiculis opus esset, iussit signari. Quo factum est, ut reliqui Graeci hoc genus numorum irridentes nullam rem, quae animos hominum emolliret, quarum etiam rerum artifices ex urbe expulsi, in spartam importarent, quippe ubi nullum se lucrum facturos intelligerent, quibuscum nullius pretij numis merces essent commutandae. Quibus rebus factum est, ut Laconum animi paulatim ab eius rei amore ac cupiditate alienarentur, quam propter eius inconditam ac rude uastitatem neque cumulare, neque seruare possent; cuiusque cum nihil esset in sparta, in quod magnopere illam insumerent, nullum fere usum haberent. Perspicuum igitur esse arbitror duas illas ingentes pestes omnium fere malorum causas auaritiam et ambitionem posse de uita hominum tolli uel a recta ratione, uel in primis a sancta disciplina, diuturnaque earum rerum, quas diximus, assuetudine. Atque haec consuetudo ac disciplina cum a sanctis legibus et institutis, optimisque ac prudentibus legum latoribus in urbes inducatur, quae erit caeterarum rerum, uel utilitas, uel dignitas, quae possit cum tantis uiris comparari; quorum ita excellens, itaque admirabilis uirtus fuit, ut ijs legibus Ciuitates suas temperarint, quibus Ciues sui, omnesque qui eisdem legibus tenerentur, beatam uitam perpetuo agerent? Nam cum omnium humanarum rerum ultimus finis sit, quo omnia referuntur, quoque omnes homines contendant beatitudo, quae eadem summum bonum uocatur; ad quam tanta sit, tamque multiplex uiarum erratio, ut quam paucissimi eum cursum tenere possint, qui ad beatitudinis sedes perducant, quid est diuinus, quam unum hominem existere, qui non solum

beatitudinem ipse assequatur (quod quidem est præclarissimū) sed omnibus Ciuibus suis iter expediat, Dux ipse fiat, reliquos sequi iubeat; ac manu penè ducat; eam deniq; omnibus uiam muniat, quæ nullo errore, paruo labore, eoque maxima uoluptate iuncto ad beatitudinem ferat? Cuius uiri beneficium eo est mirabilius, quod & Imperatoris & cæterorum clarorum uirorum utilitatem ad breue tempus uiuis ipsis sentimus; legum uero latoris utilitatis non simul cum homine fit interitus, sed innumerabilia secula apud Ciues residet; nunquã Ciuitatem suo præsidio deserit; ut iure antiquitas cæterarũ utilitatum ac præclarũ rerum, laudatarumq; artium auctores homines faceret; eamq; gratiam humano ingenio haberet, legum uero ferendarum, Ciuitatis sanctis moribus instituendæ prudentiã ad Deos referret. Neq; enim fas esse arbitratur qui cæteris beatitudinem uirtute ac prudentia sua largirentur, eos homines nominare, ac nõ Deorũ numero potius habere. Quæ diuinorũ hoĩum dignitas atq; præstantia planior fiet magisq; perspicua, si paulo subtilius de hac ipsa humana beatitudine libeat considerare. de qua pauca strictim attingam. Cum oēs hoĩs ad summũ hoc bonum natura duce ferantur, omnibus quidem cõe est, ut beati esse uelint; ut uero quid ipsum summum bonum sit, intelligãt, hac re sapiens ab insipiente in primis differt. Hic enim uel in diuitijs uel in honoribus, uel in Imperijs beatitudinem positam putat; quæ neq; in nobis sita sunt; in fortunæ enim atq; in hominum arbitrio uersantur; neq; ipsa sui causa quærentur, quæ res in summo bono inesse debent. Prudens uero cum hæc animaduertat, aliam rationem de summo bono secum habet. Cum præsertim uideat homines maximis opibus affluentes magna rerum gestarum gloria claros, summa imperia obtin-

nentes nihilo tamen minus curis ac solitudinibus анги atq; cõfici, quàm ab earum ipsarum rerum summa inopia laborantes. At summum hominis bonum perfectam quandam rem esse intelligit, cui nihil desit, quæ nihil cupiat, nihil extrinsecus sibi asciscat; nullius rei nisi ipsius causa quæretur; contra omnia ad illud quasi ad finem referantur; nulla deniq; cura, nulla solitudine torqueatur, sed tranquillam atq; iucundam ætatem agat, quam humanam beatitudinẽ quid aliud dicere possumus, quàm rectam rationem, ad quam omnis humana actio dirigenda est, atq; conformanda? Cui cum se homo regendum tradit, in omnibus rebus eam ducem sequitur, omnibusq; mentis actio nibus illa moderatur, summum planè humanum bonum est assecutus. Isq; uir nulla rapitur impotenti cupiditate, nullo metu prosternitur, nulla insolenti letitia effertur, nullo frangitur dolore; sed quandam animi æquitatem in secundis rebus et in aduersis adhibet, neminem lædit, neminem circunuenit, nemini facit iniuriam, opem suam omnibus porrigit; in contractibus uero atq; hominum commertijs iustitiam, ac fidem tuetur; nullam deniq; officij partem in ullo uitæ munere deserit aut prætermittit, quo fit, ut bellum illud dissidentium perturbationum, quod in nobis ipsis grauissimum, periculosissimumq; posuimus rationi obedientes nullo negotio uincant atq; extinguant. Ciuiles uero discordiæ, ac seditiones inter Ciues sic affectos omnino excitari non possunt. Ciuis unius rei nomine, ut nullum aliud legislatoris in Ciues suos beneficium extet, longe plus illi, quàm Imperatori debemus. maiore enim periculo intestinum bellum quàm externum conflatur, longeq; maiore negotio excitatum extinguatur. plures enim urbes, pluraq; imperia a domesticis discordijs, quàm ab hostibus & nostra et maiorum æta

de euerſa reperimus. In quam rem teſtem Italiam noſtris temporibus citare poſſumus, quæ miſera atq; indigniſſima ſeruitute per ſummum dedecus atq; ignominiam ab exteris nationibus premitur. Neq; enim uel robore, uel fortitudine, uel ingenio, uel animi magnitudine ab exteris uincimur, pluresq; clariſſimos belli Duces una Italia noſtra ætate tulit, quàm reliquæ omnes ſimul totius Europe Prouinciæ. Sed ex noſtris diſcordijs gradus Imperij hominibus uirtute inferioribus in Italiam factus eſt. Belli igitur ciuilibus flammam comprimere atq; extinguere cuius tandem uirtutis, cuius ingenij eſt? longe enim eſt difficilius, ut mihi quidem uidetur, ciues ab inueteratis odijs ad mutuam beneuolentiam oratione fletere, atq; traducere, ambitionem, regnandiq; cupiditatem ex eorum animis perſuadendo euellere, quàm hoſtium impetum uirtute ſuſtinere atq; repellere. Cum præſertim ſola fortitudine a reliquis uirtutibus nudata Imperatoris nomen poſſit obtineri; multiq; clari Imperatores fuerint capitalibus uitijs ac flagitijs inquinati; Ciuium uero tempeſtatum moderator & hac ipſa fortitudine & moeſtia præterea, atq; iuſtitia, reliquarumq; omnium uirtutum conſentiente concurſu egeat. Externa uero bella ij, qui nihil alienum cupiunt, ſed ſuis rebus contenti ſunt, nunquam ſuſcipiunt, neq; alijs negotium exhibent. Cum igitur homines ut rectæ rationi obediant, ac beati ſint, uel perſuadendo, uel inſtituendo, quadamq; diſciplina, & aſſuetudine fiat; quam inſtitutionis ac diſciplinæ uiam & expeditiorem & certioſam eſſe demonſtrauimus; Huius autem uicæ Duces optimi ſint legum laſtores, quæ, malum, eſt tanta iſta in humanis iudicijs peruerſitas, ut armorum ſplendore homines capti nõ uereantur legum latoribus aut Imperatores anteponeſe, aut omnino conferre?

Cum præſertim Imperator ad unam tantam Reipublicæ partem eam quæ ab externis bellis labefactatur, ſubleuandam accedat, eiusq; auxilium uitæ breuitate non poſſit eſſe diuturnum, uel certe cum maximis innumerabilibusq; detrimentis, quæ ſupra commemorauimus ſit coniuñctum; legum uero lator omnes Reipublicæ partes ſine ullo detrimento ad multa ſecula ſuſtentet; atq; huic ipſi parti, quæ ab externis bellis uexatur maxiori ſit etiam præſidio, quàm Imperator, quippe qui uel ſublata de hominum uita cupiditate, ne bella omnino exorirètur pro uiderit, uel ſi caſu aliquo exorta ſint, non poſſit Imperator, niſi ſi legislatoris opibus inſtructus exeat ad bellum, hoſtes ſuperare. Nam cum uictoria militum robore & audacia laborumq; perpeſſione & obedientia magna ex parte conſtet; hæc autem a diſciplina, diuturnaq; aſſuetudine & exercitatione habeamus; harum uero rerum legum latores, auctores ſint, nõne partæ uictoriæ gloria cum legislatoris laude maxima ex parte cõmunicabitur? Quid quod Imperatoris præſidium, niſi Ciuitas ſit ſanctis legibus, optimisq; moribus conſtituta, non modo nulli utilitati, ſed maximo eſt Urbibus detrimento. Etenim legibus ſublatis magna malorum cohors continuo Urbem inuadit; fides, continentia, iuſtitia, æquabilitas, pudor, religio loco cedunt; pro illis perſidia, cupiditas, licentia, iniuria, furta, ambitio, ſuperbia, contumelia, calumnia, periurium, luxuria, flagitia uigent; Deorum uero cultus (id quod caput eſt omnium malorum) negligitur. Itaq; quemadmodum graui, periculoſoq; morbo ægrotanti expedit rebus ad ſenſum acerbis curari, inimicusq; ſit exiſtimandus, ſi quis precibus ægroti curationis acerbicatem non ferentis adductus medicum accedere prohibeat, ſic male de Ciuitate ſua mereatur, ſi quis ab ea turpiſſis

ma uitiorum seruitute, quasi morbo grauissimo oppressa populum a Deo Optimo Maximo foras immisum, qui Ciuitatem ferro atque igne ad sanitatem reuocet, ac sanctis legibus constituat, arceat atque repellat. Cum igitur legum gloria tanto interuallo militaribus laudibus sit superior, quæ reliqua ars, quod studium, quæ professio audeat se cum legibus conferre; ac non illis dignitatis primas in omnibus humanis rebus æquano concedat? Neminem prorsus puto tantum animi habiturum, aut tantum laboribus suis ac studio tributurum, ut illud in pari commendatione cum legum facultate ponat; nisi forte hos ipsos omnium hominum leuissimos Philosophos, qui cum in humanis rebus ita uersentur, ut nullius professionis opera minoris pretij sit, in ipsorumque loquacibus disputationibus, nihil opis sit ad humanas res tractandas atque regendas, ea tamen sunt impudentia et arrogantia, ut non modo in legum latorum gloriæ societatem uenire non erubescant, sed etiam se illis audeant præferre, cum dicant legum latores, leges quas tulerunt, ad naturæ normam direxisse, atque e naturæ fontibus haurisse; Naturæ uero rationem, ac uim Philosophos nobis explicuisse; Quo fieri ut Philosophi legum conditoribus ad leges ferendas lumen prætulerint, quo lumine legum latores deserti, quid sequerentur habituros non fuisse, ut huius ipsius legum utilitatis, quam gloria ad cælum extollimus, se parentes atque auctores faciant, qua re quid dici potest aut loquacius, aut stultius, aut mendacius? Nam primum quem legislatorum accepimus in legibus ferendis Philosophos consuluisse? Cum præclari illi uiri, quos leges tulisse memoriæ proditum est, quales fuerunt Minos, Lycurgus, Charondas, ac reliqui innumerares abiles multis ante seculis fuerint, quàm philosophi existerint?

(Eos

(Eos nunc Philosophos dico, qui de rebus cœlestibus ac naturæ causis artem quandam instituerunt) multisque iam et infinitis penè ætatibus orbis terrarum, humanæque res essent constitutæ, quàm Philosophorum disputationes ad quosquam peruenissent, quin etiam recentioribus temporibus cum Gymnasia Philosophorum ab hominibus iam celebrarentur, multi populi essent, qui optimis legibus atque institutis uiuerent, apud quos ne nomen quidem Philosophorum unquam esset auditum. Deinde quod lumen præferre possunt res naturæ, ut de illis Philosophi disputant, hominibus in legibus condendis? Quid enim prodest ad leges ferendas et res humanas constituendas intelligere quæ sint naturalium rerum principia et elementa? Ex igne ne an ex atomis, an ex similibus inter se partibus, an ex discordia cõstent? quæ sit materiæ ratio, quæ priuationis, quæ formæ? Cœli conuersiones hæc ne an illa causa moderetur? An cœlum ipsum sit eiusdem formæ, cuius hæc inferiora? Aeternus ne an interiturus sit mundus? Quæ sit animorum natura? Vtrum extrinsecus corporibus adueniant, an ex ipsamet materia excudantur? Quæ sit eorum, quæ in sublimi sunt causa, ac ratio? Quid uentos atque imbres gignat? unde flumina oriantur? unde terræ motus excitetur? Vtrum uisus formas aduenientes excipiat, an ipse in obiectas species agat? in has atque alias eiusmodi infinitas res, quarum nulla apud illos cõstat; sed de singulis est summa dissensio, intuenti quod tandem lumen præfertur, aut quæ tandem uia sternitur ad leges ferendas, ad mores hominum formandos, ad Ciues ad tranquillam ac beatam uitam instituendos? Hoc ita absurdum est, ita ab omni ratione alienum, ut cogitationis ipsius uim effugiat. Qui uero, quod lumen præferatur, quæ ue uia muniatur, quæro, ac non potius, quæ teneæ

D D

bræ offundantur, quæ ue uia obsepiatur? cum id Aristotelis ipsius testimonio confirmare possim, qui dicat uehementi uniuersarum rerum studio, curiosâq; illa rerum cœlestium ac naturalium inuestigatione ingenia hominum a rebus gerendis paulatim abduci; quoq; in rebus naturæ mentem & cogitationem acrius defigunt, eò inhabiliores homines fieri ad res humanas tractandas & administrandas. Quid ergo? nihil ne rerum naturam considerarunt legum latores? Considerarunt quidem & in oculis habuerunt, sed non uestra deliramenta, non uestra ista somnia. At quam tandem? Hominum naturâ atq; ingenia spectarunt, eorum appetitus, cupiditates, propensiones, studia diligenter animaduertunt, ad easq; res cohibendas, regendas, moderandas, hominum animos ad uirtutem & ad præclara facinora excitandos et inflammandos leges accommodarunt. Quin etiam Regionum naturam, quæ in humanis ingenijs, & qualia ea sint, plurimum momenti habet, non neglexerunt; sed ut bonus agricola ad uarias soli naturas, arborumq; dissimilitudines colendi rationem uariat, ita prudentes legum latores ad humanorum ingeniorum ac regionum uarietatem leges accommodarunt; ut aliæ apud alios populos sint; quodq; apud hos iustû est, ac summa cum ratione præscriptû, atq; homines in ea regione natos in pace & officio continet, idem si ad alios populos transferatur, omnem ciuilem societatem euertat. Vt enim alium cultum postulant, loca cliuosa & montana, alium campestria & plana, alium læta & pinguis, alium macra & exilia, alium palustria & uliginosa, alium sicca & arida, alium nitida, alium fructicosa; ad uariâq; soli ingenia uaria colendi ratio est adhibenda; ita leges pro locorû & ingeniorum dissimilitudine sunt uariandæ, ut aliæ leges

ad populos, qui loca aspera & saxosa, aliæ ad eos, qui plana & mitia incolunt, sint adhibendæ, aliæ populis maritimis & insularis, aliæ mediterraneis conueniât; alijsq; institutis & moribus ij, qui feraces regiones, alijs ij, qui steriles insederunt, sint moderandi; siquidem cœli, ac regionum uarietas, uarias quoq; hominum naturas ferre solet, ut alijs in locis miti, in alijs feroci ingenio homines nascantur; quin etiam finitimi populi prudenti legumlatori circumspectiendi sunt, utrû pacis cultores ac suo contenti an bellaces et alieni appetentes sint. Neq; uero uetera instituta, inueteratiq; mores & usus, quibus ad eam diem uixit populus, quem legibus formare uelis, sunt negligendi, sed diligenter perpendendi; quos si tanq; prauos uelis immutare, non semper sunt ita tollendi ut nullum iam appareat eorum uestigium, neq; homines ijs asuefacti ab ijs subito sunt auellendi, quòd tantam ac tam subito mutationem hominû animi uix ferre possint, sed alias res simulando, quæ a ueteribus institutis specie non abhorreant leniter ac paulatim quò uelis sunt traducendi, quodq; aperte persuadere non potes, id artificio est assequendum. multaq; præterea, quæ neq; iusta, neq; honesta per se sint, legibus interdum sunt inducenda, non quòd illa probes, sed ad minima malorum, quod Solonê & Lycurgum uiros sapientissimos ac sanctissimos fecisse accepimus, quorum alter ad ordinum concordiam Athenis conciliandam, omne æs alienum, quo tum tenuiores maxime premebantur, ac potentioribus tanq; in seruitutem addicti erant, sustulit, ac tabulas nouas induxit, alter ueteribus dominis agros & fundos ademit, eosq; uiritim ciuibus Lacædemonijs æquis portionibus diuisit. Iam uero aliorum sapientium uirorum leges, quorum laus in hac re maxime celebratur sunt cognoscendæ, ex ijsq;

eripiendum, quod ad usus tuos possis accommodare, ut eundem uirum clarissimum Lycurgum fecisse memoriae proditum est, qui legum cognoscendarum causa, quas Minos condiderat in Cretam est profectus. Hæc est illa rerum natura, quæ prudenti Legumlatori in oculis esse debet; eiusmodi res secum animo & meditatione debet agitare, ac sæpe uersare. Ventorum uero gignendorum, aut imbris & fulgurum cœlestiumque conuersionum cognitio, quem tandem usum, aut quam opis partem habet in legibus ferendis ac populis ad uirtutem fingendis? At fortasse dicent se disputationibus suis, quæ sunt de moribus, ac de legibus ferendis Rebusque publicis formandis legumlatoribus opem ac lumen præbere. Quibus tandem legumlatoribus præsto fuerunt? soloni ne, an Lycurgo, an Minoi, an Charoæ, an Numæ Pompilio, an cuique alij? Quem clarorum hominum, legimus hoc genus hominum, quorum loquacitas semper Gymnasij finibus terminata nunquam ad usus ciuiles est translata, in legibus ferendis consuluisse? At a quibus disputationibus hanc opem peterent legumlatores? a quæstionibus ne de moribus ac uirtutibus? At illæ quales sint, quamque inutiles paulo antea uidimus. A commentitijs ne legibus? at illæ ridiculæ planè sunt, & ab usu hominum abhorrent. quis enim Platonis somnia ferat de rerum communiione, de promiscuis nuptijs, de uirilibus muneribus cum fœminis communicatis? Aristotelis uero legem, quæ turpissimum præposteræ ueneris usum cum uxoribus ad sobolis multitudinem cohibendam permisit, quis non execretur? iam uero an non magno est argumento, neque legumlatores ad leges condendas, neque ullos ciuiles uiros ad Rempublicam administrandam a philosophorum disputationibus quicquam adiuuenti unquam habuisse, cum audiat philosophos e pluribus ci

uitatibus atque prouincijs a Regibus & liberis populis sæpe fuisse expulsos. Nam ut omittam humanarum rerum arbitros & moderatores Romanos, quorum auctoritas debet esse grauissima, et uiros item sanctissimos Lacædemonios, a quibus philosophos e ciuitatibus exactos fuisse supra retulimus; an non idem aliquando fecerunt Athenienses ipsi, apud quos hoc ipsum studium, quod philosophiam uocant, & natum & altum & auctum et perfectum est? An grauius ullum potest contra illos esse testimonium, quam hoc quod ipsa eorum Patria illis aliquando dedit? Age sapientissimorum Principum testimonia quoque & edicta adscribamus, ut hoc quoque gladio illos confodiamus. Recita uero epistolam Antiochi Regis ad Phaniam Prouinciæ Præfectum.

Antiochus Rex Phaniæ. scripsimus ad te antea, ne quem Philosophum in Ciuitate aut Prouincia sineres esse. audiui autem non paucos eorum adhuc commorari ad iuuentutis perniciem, quod ideo accidit, quod tu ea quæ de ijs scripseramus, neglexisti. Quapropter cum primum has nostras literas acceperis, edictum proponito, ut Philosophi isti de locis omnibus ditionis nostræ actutum descendant; quicumque uero iuuenum cum ijs consuetudinem habere inuenti fuerint, suspendantur. eaque res patribus et pro filijs fraudi erit. Ea omnia curabis ne secus fiant atque iussimus.

Capitali supplicio afficit Princeps prudentissimus cum iuuentutis ac morum corruptoribus usum habentes, quod idem fecisse Lysimachum memoriae proditum est, sed quid lego occupatus sum in demonstrando ad mores hominum formandos legislatores a philosophis eruditos non fuisse, cum potius contra apertissime possim philosophos ostendere disputationes suas

de moribus a legibus hauisse, quod non longa oratione sed uno uerbo facio; quodq; mihi ab Aristotele ipso datū accipio. fateatur enim in librorum ethicorum initio iustas & honestas res legibus potius esse, q̄ natura; itaq; suas se de illis disputationes & argumenta a moribus hominum, qui a legibus profecti sint ducturum; ut aperte appareat, quid sit uirtus, quid uitium, quid honestum, quid turpe, quid in laude, quid in uituperatione ponendum sit, Philosophos a legibus primum accepisse; deinde loquaces de ijs rebus quæstiōes ac disputationes instituisse. Neq; enim cur iustitia uirtus sit, cur contra iniustitia uitium Aristoteles docet, sed a legibus, hominumq; moribus præscriptum & demonstratum accipit. ipse enim Paulus dicit, quid peccatum esset omnino nesciebam, nisi lex prohibendo me docuisset illud. Neq; nunc Pauli uocem pro Diuina auctoritate Philosophis oppono, sed tanq̄ sapientis alicuius uiri testimonio utor, ut quod ille dixit, libere possit refelli. Quod si Philosophos legum latores uocare libet, non magnopere pugno; imo uero uobis uehementer assentior; quin etiam tales uiros non modo Philosophos, hoc est sapientiæ amatores, sed planè sapientes fuisse statuo. Sed quæro ex uobis utrum ex uestro genere fuerint, an ex alio? si ex alio nihil est, quod similitudine tantum nominis, in cuius possessionem, alys ijsq; iustis possessoribus exturbatis sensim soli irrepseritis, alienam laudem uobis assumatis, aut omnino uobiscum communicetis. si ex uestro, quæ superius dicta sunt, sufficiant ad responsionem. Itaq; Philosophis a legum ferendarum gloria exclusis ad legum et legislatorum laudes reuertamur. De quibus & si multa atq; adeo innumerabilia dici possent, tamē nihil magnopere est, quod plura addamus. nam & modus aliquis orationi est faciendus;

neq; nobis tam leges laudare est propositum quàm ius Ciuile Philosophis anteferre. illud tamen quod Demosthenes in oratione contra Aristogitonem ad legum gloriam extollendam dixit, silentio præterire non possum. Non enim hominum inuentum leges, sed donum Deorum esse affirmat. Et hercule cum maiora nos penè beneficia a legibus, quàm a natura habere clarissimus orator, idemq; uir sapientissimus demonstrat, quippe quod natura homines uehementissimo cupiditatum æstu rapiantur & constricti ducantur, leges uero ijs ipsis cupiditatis bus quibus homines præcipites aguntur, coercendis atq; frenandis hominum naturam per se ad uitia pronam regant, ac dirigant et ad uirtutem flectant, an non iure legum auctores inter Deos referantur? an cuiq; Diuini honores rectius decernentur, quàm ijs uiris, qui ex hominum animis immanitate detracta illos ad humanitatem finxerunt? An non maiora in nos legum latores quàm ipsius penè naturæ merita constant, cū illa sensibus, cupiditatibus, motibus in nobis gignendis, ratione uero a nullis legibus excitata ad illos frenandos, ac moderandos nō satis per se potente animalia tantummodo nos creasse sit existimanda, legislatores uero humanitate nobis addita, homines nos fecisse sit dicendum? ò hominum uitæ Duces legislatores. O de cælo ad res humanas constituendas homines uere delapsi, si uos homines fas est appellare, ac nō potius tanquam numina sanctissima colere ac uenerari. Vos homines in syluis prius errantes ac dissipatos in urbem compulsos legum, iuris, officiorum, consuetudinis societate deuincitis; vos illos feritate detracta ad humanitatem fingitis; Vos unicuiq; agros assignatis, atq; ut suo contenti sint homines docetis; vos ciuitatem in ordines describitis, magistratus creatis; militarē

disciplinam formatis; sua unicuique munera colenda tribuitis; Vos insanas hominum cupiditates cobibetis, omnesque uestro imperio in officio continetis; Vos de Ciuitatibus rixas, contentiones, discordias expellitis, ac pacem & tranquillitatem conciliatis & conciliatam tuemini; Vos tenuioribus ne a potentioribus opprimantur iuris æquabilitate, præsidio estis, multitudinisque seditiones, ne rerum statum perturbent, comprimitis; uestris præceptis homines instructi & a pueris imbuti pro Patria ac pro iustitia animam profunderere non dubitant; Vos, quid sit uirtus, quid item uitium, quid sequendum ac fugiendum sit, hominibus præscribitis; Vos ad beatam uitam Duces estis, soli que iter commonstratis atque expeditis. Vos qui cultus, quæ pietas, quæ religio Dijs immortalibus sit adhibenda, quibus precibus eorum numen sit placandum, nobisque propitium reddendum, quo honore parentes sint habendi, qua charitate Patria sit amplectenda; quæ denique in omnes officia sint nobis exequenda, nos docetis, sed dicant fortasse Philosophi iniuste nos facere, qui cum inter ipsos et iurisperitos comparationem suscipimus. alienis laudibus iurisperitorum studium commendemus, eamque gloriam cum illis communicemus, quæ ipsis nullo modo conueniat, permagnamque esse inter legumlatorem & iurisperitum differentiam, eamque cum ex iurisperiti officio, tum ex ijs rebus, quas paulo superius differuimus si nobis ipsi constare uolumus, liquido apparere. Nam quæ aliæ sunt iurisperiti partes, quam leges interpretari, quidque illæ præcipiant, consulentibus respondere? Etenim ut dent nobis legumlatorem præstantissima quadam ingenij uis, diuinamque mentis acie omnia humana prouidere, nullamque esse Reipublicæ partem, quam ipse non constituat, omnesque res siue bellicæ, siue

domesticæ,

domesticæ, siue forenses, siue rusticæ, siue urbanæ eius præscripto regi, quin etiam ciues sanctis moribus ab illo formari, ad beatamque uitam perducere, ut paulo ante diximus, cum legislatoris utilitates collegissemus ac iure fortasse fieri concedant, ut nullius hominis, quamuis summa & singularia merita ad legislatoris gloriam possint aspirare; ipsumque Numinis cuiusdam maiestatem apud homines obtinere non negent, quippe qui post Deum Opt. Max. beatitudinis auctor, ut nostra colligebat oratio, existat; quærent quæ tandem pars tantarum laudum iurisperito debeat; cuius omnis est opera in præclaris diuinisque legislatoris inuentis ijs hominibus, qui ea ignorant, exponendis? Non maior me hercule, quam probo alicui uiro, qui cum prelio interfuisset, Ciuitati renuntiet eximia Imperatoris uirtute hostes magna & periculosa pugna superatos, exercitum deletum, Duces & ciuitatem hostium in potestatem nostram uenisse; atque hoc solo nuntio, quod magnum se laborem cepisse dicat in rebus ab Imperatore gestis ordine cognoscendis, itinereque facièdo, Imperatoris gloriæ se socium faciat; sibique triumphum una decerni postulet. An non hunc omnes iure irideant? Haud dissimilem sanè esse iuris hunc nostrum consulum, qui legum præscripto edendo ac pronuntiando, quamuis diuturno studio, plurimoque labore leges perdidicerit, in legislatoris gloriæ societatem uelit irrepere. Quod si suscipiatur, diuini poetæ ingenio histrionem parem faciamus licet, qui quod ille diuinitus penè inuenit, ac scripsit; ipse populo, gestu, ac uoce edat. Quàm asperis adolescentibus ijs utimur? quanto laudis iurisperitorum eleuandæ studio prouebuntur; quam ad nihilum eorum industriam penè perducunt, qui non dubitent eos præcones quosdam ac meros recitatores legum facere; nihilque eorum

ingenio in hac legum scientia plus tribuant, nullam deniq; illis operæ aut opportunitatis partem præterea relinquunt, quàm ut memoriter leges nobis decantitent? ac tabularū penè usum duntaxat & indicum ex se præbeant? Quod si ita est, haud sanè in magno pretio sunt habendi iurisconsulti; neq; ulla causa est, cur ingenui adolescentes tanta diligentia, tantaq; opera huic studio sese dedant. At qui legimus apud Romanos in magno honore iurisconsultos, quos isti despiciunt, semper fuisse, illorumq; studium, ut rem militarem et eloquentiam ad consultum uiam munire solitum, omnibusq; deinde ætatibus apud omnes ferè populos ad summos honores assequendos magnam semper fuisse iuris ciuili scientiæ commendationem. Quin etiã Plato, quem diuinum uocant, in sua illa Reipublica formanda uiris nobilibus, quibus totam Rempublicam administrandam permittit; duas artes attribuit, Rei militaris & iudiciorum, hoc est iuris ciuili scientiam, in ijs iuuentutem exerceri uult. Quæ res uirum summo ingenio eximiaq; doctrina Xenophontè nequaquam latuit, qui cum Persarum institutorum commentitia similitudine, perfectæ educationis speciem nobis tradere contenderet; pueros apud Persas in controuersis iudicandis exerceri solitos scribit. itaq; & Romanorum & cæterorū populorum, omniumq; ferè ætatum & Platonis ipsius, ac Xenophontis iudicium improbandum est, si quidem non plus est in iurisconsulto, quàm isti illi tribuerunt, sed dicent se auctoritatem nihili facere, ac ratione tantum se posse de sententia deiici. Quare illis exponamus, quid amplius iurisconsulti ars efficere tandem possit, quàm illi est ab ipsis tributum; ipsa enim uerbi uis planum facere uidetur nihil esse iurisconsultū quàm eum hominem, qui de iure consulitur; idest a quo petis

tur, ut exponat, quid in re de qua consulitur ius præscribat. At hoc ius in legibus est perscriptum. Neq; enim de suo capite quicquam ille respondere potest, quod non sit in legibus. Cohibite orationem, exponam enim iurisconsulti officium, atq; ita exponam, ut ostensurum me sperem iurisconsultum hunc, cuius uos operam tam parui facitis, non longe a legislatoris gloria abesse. Neque enim iurisconsultus est legum recitator duntaxat, sed interpres præterea & explanator; ut sine illo præclara illa legislatoris præcepta & inuenta, legesq; ipsæ mutæ penè sint, nulliusq; usus. Nam cum legislator quanuis diuino ingenio uir singulas res, quæ in hominum controuersiam casuræ essent, legibus & præceptis complecti non potuerit, quippe quæ infinitæ essent, sed capita tantum quædam posuerit, ad quæ iudicia dirigantur, efficitur, ut ius, quod in pauculis illis legum capitibus latet, hominibus sit obscurū, neq; facile ad innumeras controuersiarum species, quæ quotis die exoriuntur, accommodari a quouis homine possit; quæ res iurisconsultos creauit; qui cum omnia, quæ a legum latoribus tradita sint diligenter cognouerint atq; perceperint, eaq; diuturna commentatione animo secum agitauerint; mentemq; bene penitus in eam cogitationem iniecerint, atq; defixerint, eã tandem facultatem assequatur, ut quid in quaq; re ius sit liquido respondeat, non quòd ius illud in legibus sit perscriptum, sed quòd ex legis latoris mente illud eliciant; idemq; Statutus fuerit legis lator si ea causa ad illum fuisset delata. Quo fit ut optimi, clariq; Iurisconsulti, quorum semper ut cæterarum præclararum rerum summa paucitas fuit, mentem quandam & ingenium legis latorum imbuerint, alteriq; penè legis latores facti sint, legisq; cuiusdam uiuæ usum habeant. Quæ

nostra ratio summorum ac sapientissimorum Principum auctoritate & decretis confirmatur. Qui cum ueterum iurisconsultorum responsa collegissent, in librosque digessissent, auctoritatem ijs legum tribuerunt; leges uero ipsas induxerunt & deleuerunt. Nam per Deos immortales, qui usus, quod praesidium esse possit in capite illo legum XII. tabularum, quod ad hereditates pertinet. **VT QVISQVE REI SVAE LEGASSIT. ITA IVS ESTO.** Cum tot, tamque innumeræ controuersiarum species, tam inter se uariæ de hereditatibus inter homines quotidie exoriantur, ad quas diiudicandas inutile planè sit exile illud & ieiunum legum XII. tabularum caput. Itaque adhibenda fuerunt splendida iuriscōsultorum ingenia, qui uarijs & copiosis disputationibus infinitisque ferè responsis lumen afferrent, iusque ipsum e tenebris educerent, & in aperta luce collocarent, ut, quod semel dixi, ipsi legis latores fuisse uideantur. A quibus summis & præclaris uiris nullam dissimilitudinem habent nostrorum temporū iuriscōsulti, qui in hac scientia clari euaserunt; Bartoli inquam & Baldi nostri, cæteri que quorum nomen clarum est. Neque enim aut arte, aut ingenio, aut rerum copia, aut subtilitate disputandi illis inferiores fuerunt, quanuis sæculorum uitio paulo rudiore, magisque incondito scribendi genere res suas literis mandauerint. Illud tantum ipsis deest, quod ipsorum disputationibus uis legum nondum est attributa, quemadmodum ueteribus, quod aliquando fortasse fiet, cum tamen interea præclara eorum scripta auctoritatem legum in iudicijs obtineant. Neque enim quod consentiens nostrorum iuris interpretum statuit opinio, aut uero unus aliquis, ex clarioribus confirmauit, ab eo temere iudices discedunt. sed dicent, vt uera omnia

sint, quæ in iuriscōsultos ornandos contulimus, parque eorum, ac legislatorum laus sit, tota tamen hæc gloria foro & rebus iudiciarijs terminari. Itaque illos in hac Reipublicæ parte, quæ ad ciuiles controuersias, atque iudicia pertinet (quoniam ita uolumus) legislatoribus æquari fortasse patientur; sed quantum tandem pars operæ est hæc præ legislatoris innumeris meritis? quorum uirtute & sapientia, cœlestisque propè ingenij acie omnes Reipublicæ partes constitutas, mores hominum sancte formatos, ad beatam uitam iter expeditum esse nos ipsi diximus? nullamque rem esse de Ciuilibus, siue illa magna, siue minima siue urbana, siue bellica sit, cui legislator non moderetur? Itaque par sit sane in iudicijs iuriscōsultorum & legislatorum commendatio, atque etiam si esse potest maior iuriscōsultorum, modo illud demus, quod negare non possumus, si constanter facere uolumus, illam rebus forensibus totam circumscribi, quod fit ut innumerabilibus partibus legislator iuriscōsultum dignitate antecæat. sed sit ita sanè; quid enim hoc ipsis non gratificemur? iurisque consultum rebus duntaxat forensibus moderandis, controuersisque ciuilibus diiudicandis, ac maleficijs coercendis præficiamus, atque iccirco legislatori de dignitate et præstantia concedat; num igitur efficitur illum imperatore uel quoque alio inferiorem esse? nam Philosopho me pudet dicere, magnamque iniuriam iuriscōsultis ne facere puto, illis cum tam leui hominum genere comparandis. Nam quod tandem est imperatoris præcipuum munus, cuius colendi causa sit ille inuentus? nullum aliud sanè, quam uim hostium a finibus arcere, atque externa bella repellere, ut tranquillam uitam traducere, rebusque nostris tutè frui possimus. Hoc puto rei militari in primis propositum esse, sed quæso an non inanis fuerit hic impe

ratoris labor nisi bella domestica prius e Ciuitate sint expulsa? quæ tanto sunt externis grauiora & periculosa, ut plures Vrbes, pluraq; imperia a ciuilibus dissensionibus, intestinisq; discordijs, quàm ab externis bellis sint euersa ac deleta. Illud quidem certe negare non possumus ciuiles discordias, domesticasq; dissensiones hoc esse externis bellis capitaliores, quod nunquam nisi cum summo Ciuitatis detrimento atq; pernitie conflantur atq; excitantur; cum externa bella ciuitatibus sæpe sint utilia, idq; dupliciter uel quod externæ nationes & prouinciæ imperio, ac ditioni nostræ adiunguntur, cui rei testimonio sunt Romani, qui semper ex illis creuerunt, finesq; imperij sui orbe terrarum terminarunt; uel quod iuuentutem nostram in bello ac laboribus exercentes facilius eam in officio continemus, atq; ab urbano luxu & otio reuocamus. Tanti igitur periculi rem tantæq; pernitiei atq; exitij, ut est ciuium discordia, quis alius prohibet, quàm iurisconsulti opera et industria? qui maleficis hominibus puniendis, pœnaq; coercendis; quod suum est, unicuiq; reddendo, ui & iniuria ciuium inter se repellendo; quibus muneribus omissis aut negligenter administratis, ne puncto quidem temporis ciuium concordia hæere possit, æquabili iustitiæ norma omnes ciues in officio continet. Cui igitur ciuitatum salutis duæ artes præfides sint, iudicialis & militaris; alteriq; iurisconsultus; alteri Imperator moderetur, non uideo cur non sit iurisconsultus antefereendus, qui periculosiorē partem regat, atq; constituat? Quod si quisquã respōdeat, omnium ætatum, omniumq; populorum consentientem auctoritatem plurimum momenti habere debere, in rebus præsertim ciuilibus, quæ auctoritate in primis nitantur, Quis autem ignorat apud omnes populos dignitatis primas Imperator

ribus semper fuisse delatas? uel Romæ ubi maiore semper in pretio fuerunt iurisconsulti, quàm uel in Græcia, uel apud quosuis alios, an non tantum tribuebatur rei militari, ut belli administrandi munus consulibus mandaretur, Cum iuri dicundo rebusq; forensibus unus ex Prætoribus præficeretur? Quin et popularis est habita ea oratio, iuris & dicendi consultos domi retinendos foroq; præficiendos. In militaribus enim tantum uiris ingenia esse consularia. Illud ad Romanorum & cæterarum nationum auctoritatem respondebo, consuetudinē hanc magis suspiciendi Imperatores, quàm iurisconsultos non res etæ rationis esse, sed humanæ ambitionis, cupiditatisq; cuiusdam in hominibus insitæ aliena rapiendi, quæ res Imperatores, qui ad eam rem Duces sunt, præ cæteris hominibus commendat. sed in rebus ponderandis rationum momenta esse perpēdenda. sed non est nobis nunc illud propositum ut Imperatorem & iurisconsultum inter se comparemus. Itaq; ad philosophos reuertor, ac finem tandem facio. Cum quibus uiris rem sibi esse arbitrantur, quibus se sperent persuadere, cum omnis prorsus sapientiæ expertes sint, sapientiæ se antistites esse? quasi uero nominum inania (ut ita dixerim) insignia, ac non res ipsæ sint spectandæ. Quid uero inter istos ac mimos interest? quod genus hominum cum sit obscurissimum atq; humillimum, quis non rideat, si tumidos eos, atq; inflatos uideat incedere, seq; Reges existimare, quod in tragoedijs recitandis nomen, personam, habitum, orationem Regum sustineant? vobisne homines leuissimi mentitum nomen spiritus facit? Vos ne nominis tantum commendatione sapientiam uobis uindicatis? Vos ne quicumque eius participes sunt, eos a uobis eam partem, in qua uersantur, accepisse prædicatis? Itaq; quando tandem ineptiarum fi

nem facietis? quando inani studio relicto uos uel ad ius Ciuile, uel ad aliquod studium, quo hominibus prodesse possitis, uos conuertetis? quando rem potius; quam uocabula spectabitis? Nunquam opinor, Per spectam habeo leuitatis plenam ambitionem uestram; scio uos nominis splendore captos, Quid. n. mereatis ut Philosophi uocari desinatis? Demus hoc. illis Adolescentes. Etenim Stultis etiam et furiosis permittere solemus, ut se sapientissimos uocent; quin etiam illorum Stultiam illis sapientibus appellandis adiuuamus. Etiam pueri pulchros se ac sapientes uocari gestiunt. Non multum ab hac ratione Philosophi abhorrent. Quare haud grauate concedamus illis ut se sapientissimos, doctissimos, Deos deniq; appellent. Nos interea in studio nostro ceptum iter teneamus, institutamq; diligentiam, si fieri potest augeamus, ut Parentes nostri, fratres, cognati qui nos auide Domi expectant, cum ad illos reuersi fuerimus, intelligant summum in nobis et sibi & amicis praesidium; generi & familiae splendorem; Patriae ornamentum esse constitutum.

Hic cum puer legendi finem fecisset, sighicellum Moronus orauit, ut quemadmodum in prima orationis parte fecisset, ita in hac quae ipsi reprehendenda uisa essent, ea omissis ambagibus improbaret. Tum ille mos gerendus est (inquit) quoniam auctoritate tua omnem mihi excausationem praecidis; neq; integrum iam uideo recusare, quod libenter facerem, ne rursus tam uehementum Antonium in me excitarem, qui mihi in superiore disputatione studio & ardore in Philosophis insectandis sfondrato ipsi penè praecire uisus est. Neq; tamen in hac secunda parte ulla causa est, cur tam longus sim quam in prima fui. Duo tantum aut summum tria attingam apertissime reprehen-

sioni

sioni obiecta. Quorum illud primum est, nihil fieri potuisse in iustius, quam Philosophos a publicis muneribus omnino excludere, quorum tam multa sint, tamq; eximia ad Respublicas constitutandas, ad leges ferendas, ad omnes officij partes in omni uitae genere tuendas. An uobis parum adiuuenti uidetur in ijs Aristotelis libris, qui Politici inscribuntur ad Ciuitatem optimis legibus & institutis conformandam? qui cum multorum temporum, multarumq; ciuitatum ac populorum leges, mores, instituta collegerit, ac diligentissime perpenderit; quid in unaquaque uitae sit uir summo ingenio ostenderit; deinde docuerit, quae sit optima forma Reipublicae; quibus partibus constet; quod sit cuiusq; ciuis munus, multaq; eius generis in illis libris quaesierit & disputauerit, quae si quis cognouerit, is erit mea sententia aliquanto peritior in legibus ferendis caeteraq; publica munera praeclearius & scientius ut opinor administrabit, quam qui eius lectionis expertus, ingeniq; tantummodo uiribus fretus (quod maxima pars hominum facit) ad Rempublicam temere acceperit. Quid de tot libris Platonis diuinitus ferè scriptis dicam? in quibus de omnibus rebus, quae in usum hominum et in ciuilem consuetudinem uenire possunt diligentissime quaeritur? an haec omnia parum praesidij habere uidentur ad homines erudiendos, atq; ad ciuiles res administrandas aptiores reddendos? Equidem sic statuo, si quis hoc negauerit eum uel nunquam eos libros in manus sumpsisse; uel sensu omnino carere; ingenioq; inhumano esse planeq; Stupido. quos tamen corburamus omnes licet, quomodo de omnibus Philosophorum quaestionibus & disputationibus sfondratus loquutus est. Qui cum haec quae dixi uidisset, intelligeretq; causam suam ea re maxime premi, Ciceronis praeccepto usus est, boni oratoris

FF

esse ea, quæ sanari non possunt, non exulcerare, itaq; totū hūc locum omisit; atq; ea solum, quæ in ijs libris qui Ethicorum in scribuntur, continentur, ad inuidiam arripuit; in quibus de ijs tantummodo rebus quæ sub nullum usum cadunt, id est de uniuersis quæri, idq; loquaciter dixit, quod ipsum tamen cuiusmodi sit, alius meditata (ut dixi) oratione per otium fortasse ostēdet. Nam mihi nunc tantum illud propositum est, ut loca quædam ostendam. Neq; enim magni negotij puto, aut magni laboris rem fore, quæ sfondratus nimis aspere atq; acerbe in eos libros inflixit, refellere; docereq; quanta uis ex uniuersis illis rebus, quas sfondratus (si Dīs placet) irrisit, ludibrioq; ferè oratione sua habuit, influere possit singularibus rebus, quæ in actionem ueniunt. In eodem silentio iacuit Dialectica, in quo Sfondrati rationem nequeo satis mirari, qui cum in reliquas duas Philosophiæ partes & eam quæ ad naturæ rerū causas inuestigandas & eam, quæ ad mores hominum pertinet, tanta uerborum contentione sit inuectus, hanc tertiam omnino non attigerit. Nam quod fuit eius consilium? An idē quo Politicam quoq; maxima ex parte prætermisit, quod eam partem se euertere posse diffideret. At non eam uideor agnoscere in sfondrato timiditatem, ut qui duas illas grauissimas partes, longeq; firmissimas profligare se posse confiderit; de illisq; munitissimis arcibus (ut ipse appellabat) Philosophos precipites se deiecturum sperarit, in hanc nequaquam maioribus præsijs firmatam inuadere formidarit. Itaq; oblitum illum planè puto. nam si in mentem ea res homini uenisset, nunquam illum puto omisurum fuisse, atq; qua ille est confidentia, ut nihil docuit se uereri, ut est ingenio sibi ipsi nimiū fortasse præfidenti; easdem strages edere in hac quoq; parte aggressus

fuisset, quas in cæteris se fecisse gloriatus est. Nisi forte hanc artem ipse quoq; probat. quod potius credo; ut est acutissimo ingenio uir. Idq; si ita est, nescio utrum sit homini a Philosophis habenda gratia; an ægre ferendum. Nam quod unum hunc locum quauis perexiguum Philosophis reliquerit, in quo saltem beneficio suo consisterent, magna est habenda sanè gratia. etenim si libuisset, de hac quoq; possessione eloquentia sua illos exturbasset, quod uero eius rei quam ipse probat, cuius inuentores Philosophi fuerint, omnem mentionem omiserit; ne hac saltem commendatione eos a summo hominum despectu atq; contemptione liberaret; inuidiæ cuiusdam uidetur fuisse sanè reprehendendæ; ut non tantum Philosophis tribuere uideatur eam artem probando, quam illis eam ipsam artem detrabere reticendo. Nisi forte pertimuit, ne si Philosophos in ea re laudasset, adolescentes a ciuili iure ad hanc saltem Philosophiæ partem traduceret. quod tamen nequaquam satis est ad excusationem. Nam in Dialectica perdiscenda non modo nihil operæ detrahatur aut temporis iuri ciuili, aut uero alicui arti, atq; studio, in quo homines sibi elaborandum statuunt, uerum etiā ad omnes doctrinas acquirendas, maxima ab ea habemus adiumenta. Etenim Dialectica per se ipsa nihil est, neq; ullum habet sepositum munus, aut ullam nominatim rem sibi subiectā, sed omnes res, quæcunq; in hominum quæstionem & disputationem cadūt uis sua complectitur, ad reliquasq; disciplinas uia sternit; quippe quæ docendi ratio quædam sit, artemq; quandā definiendi, diuidendi, ratiocinandi & disserendi tradat, quæ qui cognouerit, is profectò faciliorem quandam uiam tenet ad ea, quæ in reliquis disciplinis traduntur perueniendi. sed quo consilio ille hanc partem totam prorsus omiserit ipse uiderit.

Equidem illum arbitror tanto studio Philosophorum laudis obscurandæ flagrasse, ut adolescentes apud quos loquitur, hac utilitate carere maluerit, monendo ut aliquam temporis partem, atq; operæ Dialecticæ darent, quàm præclari huius inuēti gloriā oratione sua Philosophis asciscere. Atq; hæc duæ res sunt, Politica & Dialectica, quarum inuentio & tractatio cum studium Philosophorum magnopere commendent; in secunda orationis parte, quæ modo lecta est, per summam inuidiam & iniuriam silentio præteritas fuisse reprehendo. Illud uero quod ex prima orationis parte huic loco reprehēdēdū reseruauit est eiusmodi, ut in eo (pace sfondrati dixerim) risum tenere uix possim. Ferridicule enim fecit sfondratus, qui quod crimen in iuris ciuilibus Studium in primis ualet, id in Philosophos impudētissime contulit, quo nihil fieri potest inscitius. Nā non modo accusatio, sed ne obiurgatio quidē ferenda est in ea re, in qua obiurgator deprehensus sit. Cui rei quoniam ridicula est, ridiculam quoq; atq; iocularem similitudinem affingere libet. simile enim quiddam sfondratus fecit ac meretriculæ in rixis & conuitijs inter se solent, quæ impudicitiam inter se in primis probris obijciant, ex uarijs enim discrepantibusq; inter se Philosophorum opinionibus, Philosophicæ contemptionem quandam collegit, docuitq; eo argumento nihil certi aut explorati Philosophos tenere. An quidq; omnino est, ex omnibus literarum doctrinis, quod ea inuidia sit magis onerandum quàm ius ciuile? in quo nulla de quauis minima re quæstio excitatur, quin apud uestros iuris interpretes mira sit sententiarum uarietas, tantaq; est inter ipsos de omnibus ciuilibus rebus dissensio, ut sæpiissime cum paria ferè sint utrinq; & auctoritatum & rationum momenta, cui potius assentire nescias, ut non

minus, atq; adeo longe magis eam dubiam coniecturam persequi uideantur, quam Philosophis uitio dedit. Itaq; si Mathematici, qui certam et stabilem constantemq; de rebus, quas docēt, sententiam habēt, dissensionis, uarietatisq; nomine Philosophos uellicent, minus fuerit succensendum, ferēdiq; uideri possunt. Vos uero iurisperiti apud quos nihil ferè certi est; inter quos de nulla re constat; qui a uobis ipsi sæpe dissentitis, in quo uitio uir apud uos nemini secundus Baldus semper ferè deprehenditur, tā proiecta estis impudētia, ut nō modo nobis discrepantiā obijcere, sed ut omnino uarietatis, opinionūq; dissensus mētione ullā facere audeatis? Itaq; cætera omnia quæ in Philosophos inflixit, facilia sūt illa quidē responsu, sed tamē eiusmodi, quæ refellere oporteat, quod aliquē aliquando facturū spero; hoc uero quod cum risu quasi puerile quodā excipiendū uidetur, est eiusmodi, ut totus hic locus de oratione sit eximendus, ne tam inepta re omnis eloquentiæ & ornamentorum laus deformetur. Hæc ferè sunt, quæ contra banc secundam partem strictim mihi ad Philosophorum defensionem attingenda esse uisa sunt. quanquam ne mihi quidem; si nunc uelim ius ciuile uerborum acerbitate perstringere, oratio desit. Nam quemadmodum quidem uos illud tractatis, quid eo fieri potest aut loquacius, aut illiberalius, qui illud nulla disputandi elegātia, sed infinita quæstionum, humanisq; ingenijs formidabili multitudine tractatis ut totis artibus contremiscendum sit ingenuis adolescentibus qui ad uos accedentes tantam uideant librorum, consiliorum, lectionum indigestam congeriem sibi euoluendam?

Non mihi si linguæ centum, sint oraq; centum

Ferrea uox. inquit Poeta.

At ego dico non si ferrea sint hominibus ingenia, non si ad om

nes labores durata, tantam tamen uim habere, ut non ea tam assidue exatlandus labor lassare ualeat, atq; infringere. Itaq; uidemus omnes ferè homines liberali ingenio natos desperatione debilitatos, libenter uobis honores istos et auctoritatem quã uobis asciscitis, remittere, dum teterrimi huius studij labore careat. Atq; ego hæc credo, fingo, aut comminiscor, ac nõ potius de multis ex uobis sæpe audiui, cum dicerent aut ius Ciuile tot libris præcidendum, tamq; multa scripta comburenda, aut hoc studium propediem desertum iri; neq; enim iam hominum ingenia tanto labori paria ullo modo esse posse. Quid illa? quã grauis fuerit accusatio si aliquis accurata, acriq; oratione doceat res forenses a uobis ita constitutas, ut satius iam sit hominibus res suas omnino amittere, ab alienisq; possideri permittere, quàm illas tanta rei familiaris ac temporis iactura per ius & iudicium persequi? Nam per Deum immortalem quid est hominum generi perniciosius quàm nostræ ætatis iudicia ac forum, quod non æqui iuris gymnasium sed calumniarum officina sit? ut nulla tam parua res in ius adducatur, quæ non satis sit ad ætatem hominis conterendam, tot laqueis homines induistis, quibus illi nunq; se exuant; adeo lites extrahitis, ut finis nõquam appareat. Et dicere non pudet iurisconsultos se æqui iuris inter homines distributores esse; se sua unicuiq; reddere; se ius & æquitatem tueri? Vos ne æqui iuris cultores, an calumniarum & laqueorum quibus irretitos perpetuo nos habeatis artifices estis? sed moderabor orationi. nolo enim aut multus, aut uehemens esse in ea re quam alij copiose disputandam & tractandam reseruo. ijs igitur & alijs eiusmodi rebus omnia ferè præclara ingenia ab hoc iuris ciuilibus studio abhorrere uidentur; in quibus fuit summus ille uir, nostræq; ætatis, ut mea

fert sententia, eloquentiæ laude nemini secundus iacobus sadoletus. Is adolescentes ab eo studio cum exemplo & auctoritate, tum etiam oratione sua reuocabat, cū diceret, quæstus hoc studium esse, eorumq; hominum, qui ex eo sibi uictum quærent. Itaq; miror te Folietæ non cum illi uiro familiarissimus et charissimus in primis fueris, eius esse auctoritatem secutum. Cum præsertim tibi de re familiari satis honeste constituto nihil opus sit illiberali hoc quæstu ad uictum parandum. Ad honores uero, quorum te ut cæteros adolescentes cupidum existimo, permultæ tibi aliæ uicæ cum non minus expeditæ tum honesta uoluptate magis præditæ pateant; ista in primis eloquentiæ, ad quam te natum uideo. Cum præsertim in iure ciuili nõ ita processeris, ut iam tibi pedem referre nõ sit integrum, quod si me audieris & hominem amplissimum fueris imitatus; & fructuosum consilium sequeris; & illiberali labore te euolues. sin in sententia tua es obfirmatus, nihil est quod plura uerba faciam, aut molestus magnopere sim. Itaq; tuo te iudicio uti sinam. Hic me respondere incipientem Moronus interfatus, dabis (inquit) hoc nobis Folietæ, ut admonitioni sighicelli ne in præsentia respondeas & ad Gallesum conuersus. Non graua beris (inquit) Antoni, ut in priore orationis parte fecisti, in hac quoq; tibi respondendi partes sumere. itaq; ad hæc extrema, quæ de quæstionũ, librorumq; multitudine, ac de litem extrahitione sighicellus attigit, quæ nõ tam ad philosophorum defensionem attulit, quàm in ius ciuile inflixit, tibi respondendum est, ea studium hoc uestrum ciuilibus iuris maxime premere uidentur, suntq; communi hominum reprehensione, quotidianisq; sermonibus exagitata atq; perstricta, neq; facilem uidentur habere responsionem. Itaq; si aliquid te dignum ad ea afferre

potes, pergratum omnibus feceris, si hoc protuleris. illud uero quod de disensionibus, sententijsq; discrepantibus dixit, in quo indignatus est, cum nullum studium in hac infamia iaceat magis quam uestrum, eo tamen nomine Philosophis non erubescatis inuidiam conflare; Hoc uero est eiusmodi ut perdifficile tibi futurum sit, te inde euoluere. Tum Galleus facile inquit, Morone et hunc locum, quo tu maxime putas nos premi, & cetera omnia tuebor; meq; ex omnibus quæ modo Sighicellus dixit expediam; neq; ad hæc extrema tantum, sed ad superiora quoq; quæ ad Philosophorum defensionem proposuit, quæ tu firmiter putas, quam ut labefactari possint, respondebo. Itaq; Sighicelle, quod libros, qui Politici inscribuntur, diuinæq; Platonis & Xenophontis & aliorum complurium scripta ommissa esse questus es, non omnia una oratione, quæ ipsa fortasse etiam paulo longior fuit, complecti potuit sfondratus. sunt tamē eiusmodi quæ causam uestram haud multum sanè subleuare possint. Nam Primum Ciuitates optime institutas prudenterq; administratas sine ijs libris docere possum. Neq; enim ijs disputationibus unquam interfuit, illas ue unquam audiuit vir ille sanctissimus Lycurgus, at qui nullas leges præclaris illius institutis, quæ tam sanctos, tamq; diu incorruptos mores pepererint, æquare possumus. ijs disputationibus caruerunt cæteri ueteres legum latores, cum præsertim tanto post hæc cæperint Athenis ab otiosis hominibus quæri & disputari. Quin semper a Laconibus, quibus nullus unquam Populus mores & instituta uitæ sanctius aut diuturnius coluit, Atheniensium disputationes reiectæ fuerunt, quod etiam complures alij Populi fecerunt. Neq; Pericles, Themistocles, nostriq; Publicolæ, Bruti, Torquati, cæteri q; innumerabiles a Philosophis docti ad Rempublicam

ad Rempublicam accesserunt. Cum etiam tempestate nostra neminem uideamus ab his libris ad munera publica tractanda ac sustinenda magis idoneum fieri. Positæ sunt hæc res in naturali quadam ingenij ui rerumq; gerendarum usu. quorū qui compos fuerit, administrationem illi Reipublicæ cæteri concedent. Neq; uero (Folietæ) Augustinus Patruus tuus, quem tam admirabili ingenio, tantaq; in rebus gerendis prudentia atq; usu; in rebus uero multo ante prouidendis ea mentis ui fuisse constat, ut in quotidianis sermonibus, cum (ut fit) de rebus publicis inter se homines commentantur; ac de futuris ijsq; quæ impendeant conijciendis disputant, si quis eius auctoritate pro ratione usus esset, protinus omnes acquiescerent. Hoc futurū est, aliquis dixisset; in ea enim est opinione Folietæ. Nemo tantum animi habebat, ut contra tendere auderet, id quod a nonnullis scriptum est. Augustinus igitur tantum abest, ut ullis Philosophorum scriptis edoctus, eam laudem sit affecutus, ut primæ illius puerilis eruditionis penè expers fuerit. Innumera alia exempla eiusmodi cum hic Romæ, tum in alijs locis & nostra & alijs ætatibus proferre possim; sed ne nimis sim, hoc illustri ero contentus. Quod si a Doctorum hominum scriptis aliquod adiumentum ad Respublicas gerendas aut ad leges ferendas petere possumus, quod nimis pertinaciter non negabo, ne præclaris ingenijs detrahere uidear; quibus potius si possim, omnem laudem libenter asciscam; in maiore ut mihi uidentur, qui historiam scripserunt, quam Philosophi sunt commendatione ponendi. Nam ut omittam non minus illos ingenij specimen in historia recte scribenda dedisse, quam Philosophos in Dialogis, commentationibusq; suis; Cuius rei locupletissimus est testis vir ille longe clarissimus, atq; in eloquentiæ gloria ne

mini mea sententia secundus . T. Livijs, cuius beatissimæ copiae, in omni genere admirabili uarietati, inuentioni, sententiarum & uerborum luminibus neminem puto fore praesertim si omnia eius scripta haberemus, qui aut Platonem, aut omnino quenquam alium audeat anteferre. sed tamen ut hanc ingenij laudem in scribendo omittam, quis non a uitij acrius deterreatur, praecclarorum & sceleratorum hominum rebus gestis legendis laude & uituperatione, praemio & poena, quae uirtutem & uitia consecuta sunt animo agitandis, quam Philosophorum disputationibus audiendis? quis non peritior euadat & ad munera publica instructior sapientium virorum consilijs, quibus graues res & difficiles administrarunt & explicauerunt de historicis cognitis, quam a Philosophis, usu (qui rerum gerendarum caput est) carentibus eruditus? Quid si huius laudis Philosophis quoque inuidere nolimus societatem, quae certe parua est, ut mihi uidetur quid tamen sunt illi cum omnibus praecclaris libris suis praeter iurisconsultis? qui omnium rerum, quae in hominum contractus & controuersiam cadunt, ac quemadmodum omnes iustitiae partes sint tractandae & administrandae, doctrinam quandam artemque perspicuam & expeditam tradunt. quos nunc laudare non est consilium, propositum enim solum mihi illud est, ut te refellam, iusque civile Philosophorum studijs recte antelatum a sfondrato defendam. in eodem silentio iacuit Dialectica, quam a sfondrato ideo praetermissam arbitror, quod eam fortasse non improbet, nam illud tantum propositum fuit, ut ea studia Philosophorum reprehenderet, quae se ipsa per se tuentur singula, suisque terminis circumscribuntur, uiribusque suis nituntur atque haerent, ut sunt causarum naturae, rerumque diuinarum inuestigationes deque moribus hominum otiosae

sae quaestiones. Dialectica uero, quae cum nullum ipsa proprium munus habeat, in quo uersetur, sed eius usus latissime pateat, ad alias doctrinas, easque omnes res, quaecumque in quaestionem uocantur, iter tantummodo expediat, reprehendenda non fuit. At enim a Philosophis subtilius exculta fuit & ad artem quamdam redacta. quero a quibus. Nam Epicurus quidem, quique illum secuti sunt, plurimi & magno ingenio uiri totam illam ut rem superuacaneam repudiauerunt. idem (inquis) qui caetera scriptis suis illustrauit Aristoteles. Quid tibi ad hoc respondeam; nisi uiri alicuius ingenio praecellens laudem non esse ad studij commendationem reuocandam. Neque enim Philosophorum esse Dialecticam dicendum est, quod eam Aristoteles ornauit atque excoluit, quemadmodum nec Rhetoricam Philosophis attribuimus, quod hanc quoque artem praecclare Aristoteles tractauerit. Quod si hoc Philosophiae studium ita late patere uolunt, ut Dialecticam & Rhetoricam complectatur, non magno opere luctabor. Nam & ius quidem ipsum civile Philosophiae partem esse non nego, quod aliquando nobis obicere soletis. Etenim cum iuris civilis studium Philosophiae praeposimus, continuo uos Philosophiae partem esse respondetis; nosque uerbo premitis. sed nihil est responsu facilius. Nam ut sit Philosophiae pars; haec tamen nostra ratio est, idque intendimus hanc partem, quantum ad uos eam facitis, Romanos iurisconsultos & maiore cum ratione excolendam, perficiendamque suscepisse, praecclariusque in ea operam suam collocasse, quippe cuius utilitas in Ciuitatibus, hominumque uita multiplex ac maxima sit, quam Graecos in rerum naturae inuestigatione, ac de moribus hominum loquacibus quaestionibus. quod illam nihil certi, nihilque explorati habere, nullamque rem scientia comprehendere

planum factum sit; hanc nihil utilitatis hominibus planè afferere; utranq; uero hominum otio abutentium rem esse. Quod si Philosophorum commendationem a Dialectica sumere uultis; non repugno, modo duo illa studia de naturæ causis, rebusq; cœlestibus & diuinis, deq; hominum moribus a nobis iugulata iacere patiamini; neq; Dialecticam ijs tantummodo uiris tribuatis, qui de rebus istis quærunt, cæterorumq; societatem repudietis; neq; communem laudem per iniuriam uni hominum generi assignetis. Dialectica enim (ut sæpe dixi) omnia studia utuntur. Quanquam si artem Dialecticæ ab alijs abiudicare libeat, totamq; Philosophis concedere, ne ea res quidem uideatur eiusmodi quæ nimios illis facere spiritus possit. omnibus enim hominibus a natura indita est Dialectica, quæ idem planè est, atq; uis intelligendi ac ratiocinandi, ex rebusq; cognitis, magisq; perspicuis ad obscuras perueniendi, quis uero hoc sine ea arte, ijsq; formulis, qui a Dialecticis traduntur, facere nesciat? Aut qui uir optimo ingenio præditus, tum plurimarum rerum cognitione et comprehensione instructus quæcunq; dicere, aut confirmare uult siue oratione, siue scripto, ideo hæsitauit, quòd hanc artem non didicisset, neq; eius formulas teneret? Rusticane mehercule, qui me de iure consulunt, in re sua exponenda, quanuis omnis eruditionis expertes rectè colligere & ratiocinari uideo. Itaq; Epicurus totam hanc artem (ut dixi) repudiavit, neq; unquam tamen eius doctrina ita reprobata est, quasi parum ex arte ratiocinatus parumq; rectè ex assumptis perspicuis collegerit. Apud nostros quoq; Baldus summus Dialecticus Bartoli gloriæ infestissimus, quem quibuscunq; rebus potest, excagitat atq; lacerat, nullo tamen loco, cum Bartolus artis Dialecticæ omnino expertus esset, ita reprehendit, quasi non

rectas rationes ponat. In hominum ingenijs hæc posita sunt, neq; multum arte sanè iuuantur, ut infinitis exemplis planius fieri potest. sed nolo pluribus. Cum præsertim non is sim, qui liberalium studiorum laudem libenter extinctam cupiã, quam potius auctam uelim. Quòd uero in extrema reprehensione tibi risu explodendum uisum est, auctorq; fuisti, ut de oratione excimeretur, ne eloquentiæ laudem inepta ratio imminueret, est eiusmodi, ut eam orationem nulla re magis quam hac, quam tu per ludibrium irrides, commendari statuam. Nam in opinionum uarietate ac dissensione non est par Philosophorum et iurisperitorum ratio, neq; eodem utriq; periculo inter se discrepant. Philosophis enim dissensio fidem planè derogat; iurisconsultis nihil omnino detrahit; Minimeq; id est mirum, cum in alijs quoq; rebus id sæpe usu ueniat. Nam ut est apud Comicum.

Multa in homine Demea

signa insunt, ex quibus coniectura facile fit,

Duo cum idem faciunt, sæpe ut possis dicere,

Hoc licet impune facere huic, illi non licet,

Non quòd dissimilis res sit, sed quòd is, qui facit.

Ita opinionum discrepantia quæ Philosophiam atq; alia doctrinæ studia in primis premit, iurisconsultis uitio non datur. Hic Sigbicellus Cæsarem credo & Pontificem, quorum leges interpretamini, vos hoc eximio iure esse uoluisse. itaq; profer nobis ubi hoc iubeant, ne per ignorantiam cõtra leges faciamus, qui uos in communis reprehensionis societatem uocemus. Non lege (inquit) Gallelius, neq; auctoritate, sed firmissima ratione tecum agam. Atq; adeo ne id longius fiat, non idem est Philosophorum atq; iurisconsultorum quæstionibus & disputationibus propositum. Nam Philosophi diuinas res, naturæq; causas

inuestigando, quid in ipsis sit quærunt; quæ res cum sint, per se; ipsæ hæreant, stabilesq; ac perpetuæ sint, neq; ulla ratione mutabiles; in ijsq; nihil aliud efficere possit Philosophorum contemplatio, quàm ut uerum de iisdem assequatur, alijsq; tradat; Veritas porrò in eadem re una duntaxat esse possit, quis non intelligit necessario fieri ut de innumerabilibus Philosophorum de eadem re inter se discrepantibus opinionibus non plus una uera, cum una sit ueritas, omnes uero falsæ esse possint? Quis uero tantum animi habebit, ut unam earum ueram affirmare audeat, cum contra eam uideat tam multa, tamq; uerisimilia contrariarum rationum momenta. Nam cur potius Galeno, quàm Aristoteli assentiar uerisimilia utriq; profertenti de hominis creatione, deq; alijs infinitis rebus, naturæq; principijs? quo fit ut mutuo sibi ipsi fidem abrogent. Viget igitur sfondrati ratio Philosophis fidem non esse habendam, quam sibi ipsi contrarijs inter se rationum & auctoritatum momentis abiudicent. Cumq; nihil inter eos constet de ijs rebus, quæ manu tractamus, quæ oculis cernimus, quæq; in nobis ipsis sunt, ideoq; nihil eos firmi in eiusmodi rebus afferre arbitremur, quanto minorem de rebus obscurissimis, ab omniq; planè sensu seiunctissimis, ut de cælo, & cælestibus, diuinisq; rebus fidem facere debent? Diuersa est nostra planè ratio. Nam quid in unaquaq; re ius & iustum sit, cum iurisperiti quærunt, non de re, quæ per se ipsa sit, inuestigant, sed quæ ab hominum opinionibus inducatur, tollatur, atq; immutetur. Neq; enim natura est ius aut iustum, sed hominum præscripto & uitæ necessitate inductum. quod aliæ de eadem re apud alios populos, quin etiam apud eosdem aliæ alio tempore leges & instituta declarant, quæ in tanta sunt uarietate, temporibusq; ita mutas

biles, ut non tam tempora, moresq; hominum regere, quàm ad tempora, et ad mores accommodari uideantur, ab ijsq; penè induci, ut rectè Aristoteles scripserit honesta & iusta ita uaria esse, ut legibus tantummodo & moribus, neq; uero natura esse, uideatur. & Horatius.

Atq; ipsa utilitas iusti propè mater & æqui.

Utilitatem, neq; uero naturã iusti matrem facit, Et paulo post.

Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est.

Tempora si fastosq; uelis euoluere mundi.

Nec natura potest iusto secernere iniquum.

Diuidit ut bona diuersis, fugienda petendis.

Neq; enim natura iustum est, ut si mihi mille sestertium mutues, ego tibi ad totidem reddenda obstringar. omnia enim cõmunia creauit natura; Neq; naturale est fures suspendio nec care, cum apud quosdam populos nonnulla genera furandi in laude ponantur; Neq; docet natura adulterium summo supplicio afficiendum esse, quæ non magis in hanc, quàm in illam mulierem uiris procluitatem dedit. omnia hæc utilitas induxit, quæ res a natura communes creatas legibus unicuiq; assignauit, multosq; modos acquirendi, pluraq; contractuum genera & formulas instituit, quæ tamen omnia & prouincijs & temporibus uariantur. Cuius uariationis arbitrium in primis penè illos est, qui ad leges condendas & interpretandas publice eliguntur. ij autem ipsi sunt iurisperiti, qui cum nõ quid uerũ, aut re ipsa iustum sit, quærunt; (neq; enim id uel apparere potest, uel omnino quicquam est, quod paulo ante ostendi) tanta sunt auctoritate, ut quod frequentior pars eorum de quacunq; re statuit, id non modo probabilius uideatur, sed iustum omnino sit. quod tamen summa cum ratione semper faciunt. Diuis

turno enim rerum civilium usu, earumque assidua tractatione, tum præterea ueterum iurisconsultorum lectione facultatem, artificiumque quoddam tenent; quo hominum controuersias penitus expediant, atque constituent, quam cæteri homines alijs in rebus uersati. Itaque cum aliquid de civilibus controuersijs, aut de maleficijs consentiens constansque iurisconsultorum, aut saltem frequentior statuit opinio, non modo quasi uerisimilius, ad ueritatemque propensius, sed pro iusto planè accipiendum est. Neque enim quicquam est omnino iustum quam hæc ipsa de aliqua re consentiens frequentior uel opinio, neque permoueri nos cõuenit, si duorum, aut trium acutorum hominum etiam iurisperitorum sententia a frequentiore opinione abhorreat, uerisimilioreque ratione subnixæ uideatur. semper enim in iure civili auctoritas rationi præponderauit. quam auctoritatem communis populi consensus comprobatur ac sequitur, comprobationeque sua legis auctoritatem iurisperitorum opinioni conciliat. Ac fieri potest, ut disputandi subtilitate, rationibusque ad speciem insignioribus Philosophus aliquis Lycurgum ac Solonem uincat; Lycurgi tamen et Solonis leges qui illis se subiecerunt, sequentur, Philosophique disputationem reiciunt; idque rectè, summaque cum ratione. Nam iustum est quod leges Lycurgi præscribunt et Solonis. quod Philosophus contra disputat, iniustum. quid ita? quia leges auctoritate nituntur iustumque illud tantum est, quod auctoritate sua leges iustum faciunt. Quo etiam illorum error apparet, qui in Philosophorum disputationibus uersati tractationem de ratione singularis certaminis sibi assumunt. Nam legum ignari, quomodo quid iustum, quid uel iniustum sit ea in re aut omnino in quauis alia statuere possunt; cum iustum legibus sit? Quanquam hæc de Duello tractatio mea sententia

tota res

tota res est nugatoria; grauiusque uiris indigna, ab omnibusque planè reijcienda; ac contra quam si à forensibus negotijs otium mihi unquam dabitur, quid ipse sententiã scribere in animo habeo. itaque ad inceptum reuertor. In legum locum suffectæ sunt apud nos iurisconsultorum interpretationes ac disputationes. Et ueterum quidem responsa ad legis uim lege Cæsariana reuocantur; Recentiorum autem interpretum responsa et disputationes nulla illæ quidem lege, sed usu populi et approbatione, in qua eadem inest auctoritas, uim quoque ipsæ legis obtinet. Cum igitur iurisperiti uel constanter omnes uel frequentiores aliquid statuunt, nihil est, quod aliquis quærat, sit ne id iustum nec ne; sed iustum esse prorsus confitendum est. cui consentienti auctoritati fidem ideo derogare non potest contradicentium disputatione, quod illa frequens opinio uim potestatemque habet iusti credi, neque apud ullos omnino populos quicquam iustum, uel iniustum sit, ius uel iniuria præter id quod ijs uisum est, quibus ea auctoritas publice mandata est, ut a nobis omnium consensu et approbatione iurisperitis nostris. quid igitur simile habent Philosophorum et iurisperitorum dissensiones in fide utriusque studio tollenda; cum illi res naturæ sibi opinione sua fingere non possint, aut eas immutare, omneque eorum studium in ijs cognoscendis, scientiaque comprehendendis uersetur? Ad quam rem cum illos peruenire non posse ex eorum dissensionibus planè appareat, merito est inanis labor repudiandus. De iuris uero consultorum opinionibus dubitandum non est; quæ id quod quærunt hoc est ius et iustum consentientes (sæpe enim omnes consentiunt) uel saltem frequentiores efficiant, atque creent. Tū Moronus, uereor (inquit) Galle si ut ego et Sigbicellus hoc tibi possimus assentiri, iustum legibus potius esse, quam natura. Ne

HH

que enim puto primos illos legum latores quiduis hominibus temere præcepisse, sed naturam Ducem secutos eius in rebus ordinem spectasse; legesque suas ad eam accommodasse; quodque ipsa petere uidebatur, eisque conuenire, ei rei iusti nomen imposuisse; hominibusque ut id obseruarent, naturæque conuenienter uisuerent, mandasse; a quibus uero rebus natura abhorreret, ijs nomen iniuriæ dedisse; hominesque ab eisdem multa & poena cohibuisse. Posteriorum quoque legum latorum, ac iurisconsultorum, omniumque qui ius interpretantur, aut quouis modo tractant eandem esse rationem. Ab hoc naturæ præscripto illa orta esse, quæ omnium legum capita sint & fundamenta; vitam cum honestate traducendam; neminem iniuria afficiendum; quod tibi ipse fieri nolis, id in alterum nequaquam molendum; ius suum unicuique tribuendum. Ad hæc & eiusmodi nonnulla præcepta cum uniuersum ius, quo utimur, referatur; ab ijsque quasi a fontibus ius in diuersas partes, diuersasque res & negotiorum formas permanet; natura legum auctor est asciscenda. Neque si legislatores in scribendis legibus rationem omiserunt, iccirco est putandum illos quicquam nisi summa cum ratione fecisse, quam ideo tacuerunt, ut significarent leges auctoritate ipsas sua ac numine, non autem ratione esse seruandas. Quod ne ipsi quidem iurisperiti negare audeant; qui dicant, legi animæ instar esse rationem, neque quicquam affirmant, aut negent in interpretationibus, ac quæstionibus suis, aut etiã cum consulentibus de iure respondent, quin rationem afferant, uulgoque in Pandectarum libris legatur, naturali ratione id quod iurisconsultus respondet, niti. Quibus uerbis Moroni cum se magnopere assentiri Sighecellus dixisset; Gallelius, non ego (inquit) sum qui primis legum latoribus, aut uero etiam postea-

rioribus in legibus condendis rationem abiudicem; neque alia ratione illos quam natura uti potuisse intelligo; ab hocque naturæ admonitu illa orta esse confiteor, quæ tu Morone de honeste uiuendo, de abstinendo ab iniuriis ac maleficijs, de æquo iure inter homines distribuendo attigisti. Ac neque inficior hæc atque alia eiusmodi nonnulla omnium legum, omnisque iuris fundamenta, ac fontes esse. sed cum tibi hoc concessero, illud tu mihi negare non poteris, rationem omnium præceptorum ad usum accommodandorum, quæ ita late patet, ut Philosophi illam infinitam appellent, non a natura sed a moribus hominum, a temporibus, a locorum natura in primis sumptam; idest quo modo ijs præceptis sit utendum, uisque eorum in uniuersas iuris partes inflere debeat. Verbigratia iubet lex cum honestate uiuendum esse; naturæ præceptum est. non nego. est enim perpetuum & immutabile. at quomodo sit cum honestate uiuendum, naturæ esse non potest; Varium est enim locis & temporibus. Nam apud Italos summæ turpitudinis est intemperantius bibere; at apud multos Germaniæ populos, quos honoris causa nomino, in laude etiam ponitur, ebrium e conuiuio sublatum esse; apud omnes uero penè capitale est, inuitatum uel maximis poculis bibere recusare, id lege, an moribus fiat, nihil interest; approbati enim mores ad legis uim reuocantur. Mulierem uiros osculari apud nos & maximam hominum partem meretricium est. At Galli, quos honoris etiam causa nomino, eo sunt animi candore, ac sinceritate, eamque inter se & cum alienis sine fuco charitatem colunt, ut hospitibus uxores suas ac uirgines osculandas præbeant; iniuriæque loco habeant, si quis incōmoda seueritate, a qua gens illa simplex & aperta maxime abhorret, id facere retractet. Num igitur hac de causa mores uitæ honestatemque

minus quam nos colunt? minime sanè. Atqui si natura sit (non dico honeste uiuere, nam naturale id est) sed uaria hæc honestatis ratio, alterutram nationem in turpitudine uersari cum diuersi sint mores, fateamur necesse fuerit. Vxorem alienam constuprare apud nos capitalis est iniuria; nonnulli tamen populi vxores utendas mutuo tradunt. iniuria igitur naturæ admonitu abstinere debemus, quæ uero sit iniuria, non natura sed lex & mos, hoc exemplo nos docent, suum cuique tribuendum esse natura iubet. At quam uariæ sunt rationes rerum distribuendarum? tot penè quot sunt prouinciæ ac Ciuitates, in ipsisque illis prouincijs temporibus immutantur; ut quod hodie & apud quosdam populos ius sit in priuatis contractibus & controuersijs; maiorum ætate fuerit, et apud alios populos summæ sit iniuriæ, quod ius Romanorum toties immutatum planè declarat. Vtrum igitur minus iusti alij populi quam nos, qui quod nos uni adimimus id illi ei tribuunt, an nos, quam illi? nulli sanè iniusti; Nam utrique suum unicuique tribuimus; quod uero in hoc distribuendo uarie uersemur, id legibus fit, quæ cum diuersæ sint aliæque apud alias, efficitur, ut in eadem causa, id ius sit apud nos statuere, quod idem apud alios summæ sit iniuriæ. Atqui si hæc a natura sint, nulla natio præter unam in iure, rebusque assignandis iniuria carere potest. quod quam a ratione abhorreat, sine mea oratione facile apparet. nulla igitur ratione suscipiendum est etiam si paucula quædam præcepta a natura sunt profecta, quæ se in omnes partes ui sua fundunt; natura tamen esse ius ipsum ciuile, quod non in ijs præceptis tradendis est occupatum; omnibus enim nota sunt, ac mentibus hominum insinuata, penitusque infixata, sed quod de uarijs & infinitis (ut dicitis) generibus ea ad usum, contra-

Etusque hominum, ac mores regendos accommodandis, quærit, ac disputat; sed ius hoc nostrum ciuile ad sapientium uirorum consilium est referendum, qui morum, temporumque rationem spectant, ad eamque se accommodant; Rationesque, quibus in rebus suis confirmandis, aduersariorumque refellendis utuntur, moribus, usuque hominum niti, quem usum ac mores naturalem rationem appellant, quod eorum nonnullos ita apud eos homines, qui in eadem prouincia nati sunt, constantes uident, eorumque animis ita penitus inuictos, ut nulla ratione eis exuri possint; perpetuæque naturæ illis instar quoddam sit. Verbi gratia, res furto subtractas restituere Dominis, quis negauerit a ratione naturali præscribi? at hoc naturale non esse declarant leges a sanctissimo eodemque sapientissimo uiro Lycurgo conditæ, quæ nonnullis furandi generibus etiam laudem tribuunt. Nolo esse in hac re longior, cum dubitare non possim quin hæc ratio ius non natura sed lege esse, ut illam posui et explicauit, omnibus possit probari. Quibus rebus, fit non si causarum naturæ, ac diuinarum rerum contemplatio, omneque de ijs rebus Philosophorum studium opinionum uarietate, disensionibusque eueritur, eadem ratione iuris ciuilis studium premi. Quod uero sighicelle de librorum multitudine, infinitaque illa singularium rerum congerie, quæ præclara ingenia ab hoc studio arcere possit ad iuris ciuilis inuidiam attingisti; Cum elegantius futurum fuisse diceres, si capita tantum quædam posita fuissent, eaque diligenter explicata, ad quæ singulares res reuocarentur, ex uniuersisque illis generibus singula dijudicarentur; non animaduertisti te in eo non tam nos quam Aristotelem uestrum accusare; qui in libris Rhetoricis scripserit, eas leges esse optimas, prudentissimeque latas, quæ non capitibus istis, uniuersisque

generibus continerentur, sed quamplurimis possent singularibus persequendis minimum arbitrij iudicibus reliquerint. quod quamuis pluribus rationibus confirmare possim, hac tamen auctoritate contra uos disputans contentus ero, cum sciam uos plus illi penè quàm rationi ipsi tribuere, quæ tamen res non id uitiij habet, quod multi putant, neq; tam intolerabilis labor, quàm fingunt, est suscipiendus. neq; enim omnes libri sunt euoluendi, sed loci tantummodo tenendi, in quibus unaquæq; res disseritur; ad eos cum usus uenerit, est accedendum; quod nostris temporibus perfacile est in tanta indicium copia. Neq; tamen magnopere improbem, si tanta librorum multitudo in dies crescens aliqua ex parte præcidatur & cohibeatur, modo eorum qui scripserunt memoria conseruetur; neq; præclarorum hominũ iusignis labor simul & nomen intereat. Quod uero ad extremum paulo asperius in nos es inuectus, cum criminatus sis, studium hoc nõ præcidendarum, sed extrahendarum litium esse, quæso, etiam ne tu culpam aliquorum improborum ad studiũ transfers, quo nihil fieri posse imperitius tu ipse intelligis. quos homines quæstui seruientes, atq; ideo calumniarum architectos fateor e foro esse exterminandos. quanquam ea nunc est Reipublicæ administrandæ ratio, ut lites breues esse non possint, nam si uniuscuiusq; ciuitatis controuersia in ipsamet Ciuitate cognoscerentur, iudiciorum exercendorũ modus breuiori spatio posset terminari; Cum uero in unaquaq; Pro- uincia fora, in quibus magnæ causæ cognoscantur, tribus quatuor ue in locis aut paulo pluribus agantur, relictaq; patria il- luc sit a litigantibus commeandum, probationesq; sæpe ex longinquis locis sint expectandæ, tum causarũ multitudo ex multis Ciuitatibus in unum locum coacta sit penè infinita, quæ tas

men causæ singulatim sint dijudicandæ, quis æquus rerum æstimator non hac inuidia iurisperitos liberet, eamq; temporibus & præsentis formæ Reipublicæ potius assignet. Nam quòd hoc studium quæstus & uictus parandi esse affirmasti; sado- letiq; exemplo Folietam ab eo reuocare conatus es; in eo te satis mirari non possum, qui Sadoleti mentionem feceris, cuius auctoritati intelligas me longe plurimas, neq; eas minores hominum præstantissimorum auctoritates posse opponere. quos singulos cum omnibus ij noti sint, nihil est quod nominem. silẽtio tamen præterire non possum hunc ipsum uirum clarissimũ, omniq; laude cumulatissimum Franciscum Sfondratum Cardinalem, qui singulari ingenio & eloquentia præditus, hoc iuris ciuilis præsidio aditum sibi ad multa Reipublicæ munera, in quibus omnis hominis ætas a prima adolescentia contrita est; atq; ad hanc amplitudinem patefecit. Quid uiri amplissimi Laurentius Campegius & Ioannes Bellaius Cardinales, qui in perpetua munerum publicorum administratione, in quam plurimis legationibus præclarissime obeundis, iuris ciuilis auxilio usi, nomẽ suum apud omnes homines in summa gloria posuerunt? In qua laude ponendi et sunt Ioannes Angelus Medicæus et Hieronymus Verallus Cardinales. Quibus adscribendus est Ioannes Baptista Cicada Cardinalis, qui peracri, præstantiq; ingenio præditus is extitit, qui omnia Romani fori negotia magna ex parte gubernat atq; administrat. Ioannis Michæ- lis uero Saraceni præstans ingenium atq; eximiam uirtutem quo in genere laudis ponemus? Quid uero Nicolaus Perenotus, qui ad Cæsaris intima consilia uocatus ad eum auctoritatis gradum ascendit, eumq; dignitatis apud summum Imperatorem locum obtinuit, ut Cæsar omnia ferè quæ toto orbe ter-

rarū gereret, uni tractāda & expedienda permetteret; Quid Vir clarissimus Antonius eius filius in eisdē laudibus, eademq; auctoritate successor? Atq; hos omnes summos & clarissimos uiros, cum ij sibi ex iure ciuili ad amplissimam dignitatē gradum fecerint, utrum tandem putas in eo perdiscendo, quæ stum & uictum spectasse, an eam amplitudinem ad quam per uenerunt? An tibi satis uidentur tam multi, tamq; præclari ui ri ad Folietam in iuris ciuilis studio retinendum? Infinitum fuerit si innumerabiles uiros persequi uelim, qui nostra ætate hoc iuris ciuilis præsidio ad amplissimos honores cum in Romana Cohorte tum apud cæteros Principes sibi aditum patefecerunt. Itaq; te hortor Folietam, ut tam claris exemplis excitatus uoluntatem in qua es, non modo retineas, sed aliquid etiam studij, si fieri possit, ardorisq; addas; Neq; enim honores ad quos alios iure ciuili auctore peruenisse uides, aut tibi, aut cuiq; qui eadem uestigia ingreditur, sunt desperandi. Atq; ut finem faciam sighicelle, illud ego semper tenebo, ea studia hominibus maxime urgenda esse, quæ ad humanos usus sint accommodatissima; cætera inanis esse cuiusdam delectationis, neq; ab hac ratione quenquam sapientem, remq; potius, quam splendorem quendam rationum, cantilenasq; istas uestras intuentem unquam dissensurum; ex ijsq; in primis ius esse ciuile. Hic cum sighicellus se ad respondendum pararet, Moronus quoniā (inquit) de hac iuris ciuilis & Philosophiæ comparatione satis multa dicta sunt, date hoc omnes mihi, ut de hac re sit iam inter uos silentium; atq; hanc quæstionem quam nunc in manibus habetis, mea causa in præsentia omittite, ne quæstio quæstionem adducat, atq; in infinitum serpat disputatio. Quæ cum ille dixisset, silentiumq; omnium factum esset, animaduersum est ex

est ex uultu & obtutu illum nonnulla secum animo agitare. Cui ego quid est hoc (inquā) Morone, quod mihi uidere in acer rima cogitatione defixus? An fortasse es dicturus quid sentias de ijs rebus, de quibus inter Gallefium et sighicellū paulo ante est disputatum? Tum Moronus, Ego ne Folietam, ut de tanta re meum iudicium interponam? maioris est res otij, diuturniorisq; meditationis. illud tantum dicam quomodo quidē res hodie acta est, accuratius & copiosius atq; etiam subtilius iurisconsultos & a sfondrato & a Gallefio fuisse ornatos, Philosophos contra oppugnatos, quā a Sighicello, aut illos oppugnatos, aut hos defensos, quod tamen onus ipse ad aliud tempus, maiusq; otium referuauit. Itaq; ueniam dabit sighicellus si dixerō rē uideri mihi in iuris couultorum causam inclinatam. Sed tamē Gallefi nonnulla mihi in mentem ueniebant pro Philosophis cōtra ius ciuile istud uestrum, tibi, ut mea fert opinio, atq; adeo omnibus responsu difficilia, quæ tamen in aliud tempus reicio, quòd tam multa iam in hęc sententiam, a uobis disputata sunt, ut molestus iam sit de ea re prolixior sermo. Tu uero Morone, inquit Gallefius, iucundam rē omnibus feceris, ut pro alijs spondeam, si quæ tibi ueniant in mentem ea nisi molestum est nobis exposueris, præclara enim ea esse oportet; Mibi uero et & iurisconsultis etiam gratam. Nam quemadmodum in perditis causis quicquid dicitur deterius fit; ita non uereor quin in hac iurisconsultorum, quæ optima est, quicquid contra illam dicitur (pace tua dixerim) nō modo illam non sit labefactaturū, sed ea argumenta ex me excitaturum, quæ causam nostrā magnopere confirment. Tum Moronus memento (inquit) me Antoni non disputandi animo, neq; quòd a Philosophorū causa stē hęc dicturum; sed ut tibi & cæteris morem geram ijs rebus.

exponendis, quæ mihi in mentem ueniant; neq; mihi molestum futurum est si tu ea omnia refutaueris. Ac ne diutius uos morer. Primum non uidetur mihi inter Philosophiæ huius, quæ ad mores & ciuilem uitam pertinet, studium; & ius ciuile re Æte suscipi comparatio. Nam Philosophiam hoc statuo iure ciuili præclariorem rem esse & præstantiorem, quo latior est, patentiorq; eius utilitas. Neq; nunc illud dico rem quandam uniuersam esse Philosophiam, omnesq; ciuitatis partes, atq; omnes humanas res ui sua complecti, ut etiam leges & ius ipsum Ciuile illi tanquam pars sit subiungendum, ius uero ciuile eius speciem quandam esse. Nam satis hoc a uobis & si non ita explicate in disputatione uestra est distinctum, in qua tanquã de duobus diuersis inter se studijs quæsiuistis, utrum tandem in humanis rebus conformandis præclarius sit uersatum, ius ne ciuile, quod partem tantum iudiciale uidetur amplexum, eamq; ita diligenter, subtiliter, copiose, eleganterq; tractasse, atq; excoluisse, ut de omnibus doctrinæ studijs, quæ ad ciuilem uitã & hominum actionem pertinent, nihil perfectius, ut tu paulo ante docebas, inueniri possit; An philosophi, qui omnes Ciuitatis partes attigerunt, nullamq; prætermiserunt, quãuis nõ satis ut tibi uidebatur, utiliter neq; eleganter, quæ distinctio, comparatioq; inter hæc duo hominum genera non uideo, quid impediat, quo minus suscipi possit. Vt igitur hoc omittam. Alia ratione latius patentia uidentur mihi Philosophorum præcepta & disputationes, quàm iuris Ciuilis scientia. Ad plures enim homines pertinent. Nam eiusmodi sunt, ut non modo ad nostram omnium uitam, quicumq; Europam incolimus, accommodari possint; sed ad omnium præterea hominum, qui sunt in orbe terrarum; eandemq; quam nos ex illis utilitatem cape

re cæteri omnes possint. Turcæ, Persæ, Parthi, Aethiopes, Numidæ, Garamantes, omnes deniq; nationes ac populi. nam cū omnibus hominibus cū recta sit ratione uiuendum, omnesq; beati esse uelint; de recta uero ratione, quemadmodum ea utantur, ac quemadmodum homines beati efficiantur, copiosissime Philosophi disputent; cui tandem nationi non summam afferent utilitatem si in eam importentur Philosophorum scripta? quod si non adeo magnam esse eorum scriptorum utilitatem contenderis, eam saltem effrent, quæ in ipsis est, quam aliquã esse negare nullo modo potes. Quæ res de iure ciuili hoc uestro usu uenire non potest; qui enim usus eius erit, quæ ue utilitas hominibus qui eo iure non teneantur; quiq; alijs legibus, alio iure uiuant? Nihil enim est tam uarium, quàm leges. Aliæ enim sunt apud nos in Europa, qui ab his Romanis, neq; tamẽ omnes regimur; Alio iure utuntur Turcæ, Alio Afri, Alio Indi, alio alij; quo fit, ut quemadmodum nos nullam utilitatem ab eorũ legibus capimus, ita uicissim illis nostræ leges, nostrumq; hoc ciuile ius inutile planè sit. Qui igitur conuenit non longe inferiorem facere eam rem, quæ tam angustiis finibus circumscribatur, ut in tanta orbis terrarum magnitudine uix compareat, quæq; tam exiguis populis sit apta, illa re, quæ ui & utilitate sua toto terrarum orbe peruagetur; omnes populos, omnes Prouincias adeat; in omnes nationes se insinuet, quin et singulas urbes, atq; adeo singulas domos penetret? Etenim Philosophi de hominũ moribus, de uitæ institutis, de legibus ferendis de Ciuitatibus cõstituendis re uniuerse quærunt sine ulla aut hominũ aut regionũ definitione; nemineq; omnino mortaliũ a præceptis suis excludunt; iuris uero ciuilis scientia & utilitas, ijs Prouincijs, quæ illo tenentur, atq; utuntur, terminatur, ut etiã

si ius hoc Romanorum atq; hæc leges, quibus uiuimus, omnium legum, quæ nunc apud quoscunq; Populos uigent, optimæ sint, illis tamen cæteri omnes præter nos uti prohibeantur. Deinde (hoc uero est, cui resfodere ostentationem potius quandam habeat ingenij, acrisq; cuiusdã uis in refellendo, quam studij ueritatis inueniendæ significationem) quomodo Philosophorum scriptis iurisperitorum uestrorum libros & studium anteponis, artem deliberatiuam siue eam scientiam, siue facultatẽ quandam appellare libet, iudicali arte inferiorem faciamus licet. Qua re quid suscipi potest absurdius? Etenim cum iurisperiti opera quantacunq; ea sit, quam certe magnam esse fateor; neq; enim is sum, qui quicquam de iurisciuis dignitate detractum esse uelim, quod potius omnibus rebus auctum & ornatum esse cupiam; sed tamen sit quanuis magna & multa iurisperiti opera, ea tamen tota foro, subfellijs, priuatisq; controuersijs dijudicandis & maleficijs coercendis terminatur; neq; ad ullas præterea Reipublicæ partes accedit, eas ue ulla ope iuuat. id quod etiam inter uos conuenire uideo. At uero de liberatiuæ Dijs immortales, quãta uis, quantus, quã multiplex usus, quantum in ea Ciuitatibus præsidium, quã omnes Reipublicæ partes, siue illæ maximæ, siue minimæ sint, ope sua cõplectitur; ut ab ea destitutæ, ne momento quidem temporis hære possint. Nam ut omittam ciuilem, humanæq; uitæ prudentes uiros hominibus auctores fuisse (prudentes autem uoco, qui in deliberando consilio ualent) Neque enim sine acri quadam ingenij ui, facultateq; ad deliberandum, resq; magnas & difficiles in coniectura positas, consilio expediendas prudentis nomen ab homine cæteris artibus & scientijs prædito obtineri potest, neq; te aut uero quenquam alium ab

hac ratione dissensurum puto; quippe qui agrestes homines syluisq; dissipatos unum in locum compulerint, ac moenibus cinxerint; quodq; maius est, multorum officiorum, morum, iuris, legum societate copularint. Neq; enim hæc tanta tamq; multa beneficia a iurisperitis habemus, siquidem Urbibus iam institutis rebusq; humanis cõstitutis multo post tempore extiterint earũ legũ interpretes, quæ a deliberatione prudentiũ latæ erãt; ut etiam in hac ipsa legum utilitate longe præstantiores partes fuisse uideantur prudentiæ artisq; deliberandi; quæ eas inuenerit & crearit, quã iurisperitorum, qui eas tantum in priuatis rebus interpretantur. sed tamen ut hæc omittam, Urbibus cõstitutis quid præclarius inueniri potest, quid splendidius, quid claro ac magno uiro dignius, quã recte deliberandi facultas, in rebusq; humanis regendis, ac moderandis consilium? Etenim si ingenij ui, præstantiaq; quadam dignitatem rerum metiri placet, quid de omnibus rebus, quasq; homines agunt cum hac conferri possit; quæ non in præteritis rebus iudicandis, aut æstimandis, neq; tam in præsentibus expediendis, quã in futuris prouidendis uersetur? quæ res Diuinitatem quandam attingere uidetur. si utilitatem sequare, quæ alia scientia, ad deliberatiuæ artis, beneq; consulendi facultatem gloriam possit aspirare, quæ uniuersam Reipublicam, singulasq; eius partes ui & auxilio suo complectatur? neq; enim sine deliberatione bella aut suscipiuntur, aut deponuntur; neq; ijs susceptis, sine ea exercitibus imperatores præficiuntur; ijq; ipsi imperatores, neq; iurisperiti, neq; uero quiuis alij, sed qui plurimum deliberando, consulendoq; ualeant, in primis quærentur; quiq; omnes difficultates, quæ in bello administrando plurimæ quotidie incidunt, consilio possint expedire. Huius deliberatis

ua facultatis est fines imperij propagare, colonias deducere, Vestigalia augere, pacem, societates, amicitias, fœdera cū exteris nationibus iungere; Ciuitates in ordines describere; quæ pacis & belli usus postulat comparare atq; expedire. Ab hac legationes decernuntur & obeuntur, magistratus creantur, honores mandantur, præmia distribuuntur, tota deniq; ipsa Respublica administratur; ut recte in Curia, qui locus deliberationi est attributus, dare operam Reipublicæ dicamur, in foro uero ubi iudicia exercentur, amicis. Quis igitur talem, tamq; præclaram facultatem, tamq; utilem, quæ uniuersam Rempublicam ui sua regat et moderetur non multis partibus, infinitoq; quodam interuallo iuris respondendi scientiæ ad priuatos tantum usus repertæ anteponat? Recte igitur priuatas controuersias, maleficiorumq; coercionem a Regibus ad iurisconsultos tractandas delegari uidemus; Homines uero deliberandi, consulendiq; scientia atq; usu præditos ad interiora consilia, ubi de summa Republica agitur, ac Reges ipsi intersunt adhiberi. Porro cum ad bene deliberandum, ac de magnis rebus consulendum Philosophiæ opibus instruamur; ad omnesq; Reipublicæ partes præclare gerendas Philosophorum scripta nobis uia communiunt, quippe quod nulla earum rerum, quas paulo ante commemorauimus, in deliberationem nostram cadat, de qua non a Philosophis multum & sæpe quæsitum sit & subtilissime disputatum; ius autem ciuile uestrum nullam partem obtineat ad nos ad eas res instruendos, idoneosq; faciendos, qui obsecro non conuenit primas potius deferre illis libris ex quibus ad tam præclaras res gradus nobis est factus, quàm illis qui nullum nobis aditum expediant? Equidem sic statuo quantum futurarum rerum prouidentia præteritarum iudicio, cur

ria foro, Respublicæ priuatis honore sunt præferendæ; tanto in altiore dignitatis gradu Philosophorum scripta de ciuilibus rebus, quàm iuris consultorum libros esse collocanda, Præterea quæro ex te Antoni, quem tu de duobus medicis censeas præferendum, eum ne, qui arte & scientia sua prouidere possit, ne in morbum incidat, an eum, qui ea facultate careat, tamen cum in morbo sis, eo te liberare possit, & ab bonam uasletudinem perducere? Equidem puto te tanto pluris illum facturum quàm hunc, quanto præstantius est hominem a lapsu sustinere, quàm humi iacentem, sordibusq; ac luto iam fœdatum excitare, quæ res cum nostra Philosophiæ & iuris ciuilis comparatione similitudinem sanè habet, atq; adeo gemina penè est. Ea est enim in præceptis institutisq; Philosophiæ uis, ut ijs homines imbuti boni fiant, tantoq; et amore uirtutis et uitiorum odio teneantur, ut assiduam curam adhibeant, ne qua in re ab honestate aut officio discedant, ne ue in aliquo contractu ius uiolent, sed in omnibus rebus iustitiam colant; temperati præterea & fortes atq; humanarum rerum & diuitiarum despicientes a Philosophia efficiuntur; eaq; cura in primis continentur, ne ulla uitiorum labes mentibus suis concipiatur; sic deniq; efficiuntur, ut uirtus, uitaq; cum honestate coniuncta sua sponte, neq; ullo alio præmio ipsis iucunda sit. quibus hominibus quid excogitari possit, aut Reipublicæ utilius aut humanæ societati aptius? At iuris Ciuilis uestri in hominibus bonis efficiendis nullæ sanè uel perexignæ sunt partes; quippe quod homines uitiorum sordibus iam inquinatos fraudibus & fallacijs contaminatos, flagitijs & sceleribus coopertos, maleficijs et criminibus implicatos, pœna & supplicio a uitijs deterrere conantur; quas tamen pœnas sæpe perditissimi homines uel potè

tia, uel astu effugiunt; ut ne satis quidem uirium leges habere uideantur ad homines a maleficijs & sceleribus reuocandos & ad honestam uitam traducendos. Extremum est, quod & in oratione a sfondrato & a te in disputatione satis copiose tractatum est de utilitate. In quo non satis percepi sententiã uestram, nec satis teneo, quid uestra de ea re statuatur opinio, cum dicitis dignitatem rerum utilitate esse metiendam. Nam si ea est animi uestri sententia, nihil esse utile, quod non idem sit honestum, item nihil honestum, quod sit ab utilitate seiunctum, uobis assentior, quam rem inter grauissimos scriptores etiam constare uideo. sed ex hoc non efficitur dignitatem rerum ab utilitate proficisci. Nam contra potius huic orationi eam subiectam esse notionem puto, eamq; fuisse sapientissimorum uirorum sententiam, utilitatis parentem esse honestatem. at omnia honesta dignitatis nomen merentur, igitur non dignitas rerum ex utilitate, sed utilitas ex dignitate perpendetur. Quod si aliter existimatis; atq; dignitatem filiam utilitatis facitis, quot absurda uobis sunt suscipienda? Nam si duo inter se litigantes te arbitrum Antoni capiant, qui pro cõmuni amico controuersias suas cognoscas, alterq; eorum clam ad te mille aureos nummos afferat, rogetq; ut accipias & iudicium a se feras, eos tu, si sapias, capias scilicet, ac secundum illum, quanuis iniquo sit iure iudices, functusq; fueris boni uiri officio, remq; te dignam feceris, siquidem honestatis & dignitatis mater est utilitas. Omnino ut tibi meam de ea re sententiam exponam, sic statuo rerum dignitatem ex honestate ponderari; primosq; legum latores, cum aliquid faciendum imperarint, uel contra prohibuerint, honestatem primum spectasse, cuius species diuinorum hominum mentibus natura Duce Deoq; lumen

men præferente insidebat; hoc igitur honestum secutos; utilitatem uero nullo modo, quod tamen honestum legibus in primis propositum hominum utilitatem ui & natura sua cõtinet; neq; ab ea potest segregari. Ex quo efficitur quod iam dixi, de rerum dignitate, non ex utilitate sed ex honestate esse statuendum. Hæc ferè sunt quæ mihi pro Philosophiæ studio contra iuriconsultos ueniebant in mentem, quæ a uobis coactus exposui, neq; ulla causa est, cur ad ea nunc Antonius respõdeat; molesta enim iam est hæc disputatio, ut in aliud tempus differenda uideatur. Tum Antonius. Ego uero (inquit) pace id omnium uestrum fecerim, nunc responsurus sum. Neq; enim patiar ut ius ciuile ita uehementer a te Morone oppugnatum nunc cum maxime opus est, defensione careat; Nam si resciscant iuriconsulti me cum satis acer eorum defensor in hac comparatione fuisset, e pugna excessisset tum cum maxime præmebantur atq; in arcem eorum causæ inuadebatur, iure succenseant, cum præsertim id paucis facere possim. Ac ne longius faciam quod primum argumentum intulisti, rem quandam uniuersam esse Philosophiam ad omnes populos pertinentem, cum ius ciuile Europa tantummodo, neq; ea tota definiatur; ex eo ita facile me expedio. Neq; enim uerum est cæteros populos si iure hoc nostro Romanorum nequaquam utuntur, ideo iure ciuili omnino carere; suo enim illi iure utuntur. Etenim apud Turcas audimus adolescentes, qui liberaliter & ad spem splendidioris fortunæ, Reiq; publicæ gerendæ educantur, in hanc legum disciplinam & militarem præterea præceptoribus omnes dari; in iureq; perdiscendo eorum operam complurium annorum occupari; Cumq; apud illos fora & iudicia optime audiamus esse constituta; si apud eos hæc eadem comparatio inferatur, eas

dem, quæ nos pro nostro iure, illi pro suo dicere scilicet poterunt. Deinde quam tandem uim istud tuum argumentum habet? Nam si ualet hoc, uniuersa quædam res est Philosophia toti; orbi terrarum apta; At ius ciuile Europa terminatur; præferenda igitur Philosophia, eadem ratione Philosophiam Christianæ Religionis præferamus licet, quod quàm false quam; impie dicatur omnes intelligunt. Apud nos quidem nihil diuinius, nihil maiore cultu dignum Religionis nostræ, ita & cæteri populi suam unusquis; præ cæteris rebus Religionem colit ac ueneratur. An igitur cum nulla sit Religio, quam totus orbis terrarum colat; sed alia sit apud alios, idcirco unumquenq; populum minus conuenit suam cuius; Religionem uenerari; ac cæteris omnibus rebus infinito interuallo anteferre? quod idem in iure ciuili suscipere oportet, quod cum sit uarium plures; eius species sint, alio; nos utamur, alio Turcæ, ubi optime illud constitutum est, ut est apud nos hoc nostrum; ibi Philosophiæ non minus est præferendum, quàm est a nobis nostrum in hac disputatione illi antelatum. quo fit, ut tuum primum argumentum corruat, ac penitus iaceat. Venio nunc ad illud quod pro facultate deliberandi contra iudicalem scientiam intulisti, quod ita firmum putabas, ut non modo refutatu esset difficile, sed insanis cuiusdam ingenij ostentationis esse diceres quicquam contra illud tentare. Cui deliberandi facultati nihil mirum fuit te tantum tribuisse, cum in ea ita excellas, ut quam pacissimos habeat ætas nostra, qui in ea re tecum sint conferendi. Ut enim omittam uitæ tenorem perpetuum & æquabilem a primis annis ad hanc usq; ætatem à te perductum ab omni uitiorum nõ modo contagione, uerum etiam pertenui suspitione puram atq; integram, atq; etiam ut omittam morum suauitatem ac lenitatem

tem tuam ita ab omni asperitate abhorrentem, ut nullius hominis iucundior sit congressus & consuetudo; ut etiam oculis soloq; aspectu summæ dignitatis pleno uultusq; amabili quadam hilaritate curas te adeuntium atq; in te intuentium animiq; molestias possis leuare planeq; discutere; ut igitur hæc ac cæteras præclaras tuas uirtutes omittam, eum tu usum quamplurimis legationibus a prima adolescentia obeundis assiduaq; magnarum rerum tractatione es consecutus; atq; ad eam laudem peruenisti, ut cum singulari ac minime fucata tua probitate ac morum sanctitate summa prudentia coniuncta sit. In quibus rebus pronuntiandis cum Moronus sæpe Gallesium fuisset interfatus, atq; ut is de se dicere omitteret orasset, et respondendo pergeret, Gallesius id mihi (inquit) in respondendo huic rationi usu uenturum spero, quod iaculantibus accidere solet. Ut enim cum in firmissimum murum telum intorquent, si leniter id & remisse faciant, murum nihil lædunt, ac telum duntaxat concidit; quod si cum procursum, omniumq; uirium contentione telum quamconciatissime emittant, murus quidem nihilo magis ab hoc læditur, quàm a languide emisso, sed ut illud tantum concidit a muro repulsum, ita hoc ui & impetu suo, ictusq; grauitate retrorsum flectitur, uulnusq; quod alij intendebat, in emissorem ipsum sæpe infligitur. Ita tua hæc ratio, quæ causæ nostræ iugulum petere uidebatur, Philosophorum causam iugulatura est. Quod ut appareat, longa tu oratione ostendere nitebaris facultatem deliberandi, quam eandem prudentiã, & recte (in hoc enim tibi assentior) appellabas, arte iudiciali superiorem esse; cum summas et quamplurimas eius utilitates ornata & copiosa oratione collegisses. Utebaris (ut dici solet) in re minime dubia testibus non necessarijs. Quis enim

audeat negare prudentem virum, omniumq; humanarum rerum moderatorem iuriconsulto esse antefendum? sed ut meam credo disputationem eliceres, simulasti te non uidere de alia re nobis institutam esse quæstionem; neq; ad sermonem nostrum quicquam hoc argumentum pertinere; quod ita planè facio. Nam ut sit prudens atq; in deliberando præstans iuriconsulto superior, non tamen efficitur libros philosophorum, qui ad res ciuiles pertinent, quiq; de rebus, quæ in deliberatione cadunt, disputat, iurisciuis scientia præstare. Neq; .n. ut est in sfondrati oratione satis est de rebus præclaris tractare, sed illud præterea necesse est; bene & perfecte tractare. Itaq; si philosophorum scripta idem efficerent in facultate deliberandi & consulendi, quod iuriconsultorum præcepta in iusto & iniusto cognoscendo, rebusq; iudicialibus expediendis, manus darem. Nunc cum iuris ciuilis scientia ad res forenses utilissima ac planè necessaria res sit; philosophorum contra disputationes ad deliberandum, consiliumq; de rebus magnis, ac dubijs capiendum inutilissimæ, quis tanta erit ingenij imbecillitate, qui non ciuilis iuris studium miretur, philosophos contra contemnat? quod ita esse manifeste apparebit considerantibus homines qui ius ciuile diligenter cognouerint, ita idoneos ab illo fieri ad controuersias iudicandas, ius & iniuriam in omni re cognoscendum, ut mediocri ingenio uiri, si hac arte satis sint instructi, cæterorum hominum quanuis optima ac splendida ingenia in rebus forensibus sint superaturi, quod quotidie cernimus. Neq; enim uiri præstanti ingenio, magnoq; rerum usu præditi ad resq; magnas et præclaras gerendas idonei, cū aliquid incidit, quod iustum nec ne sit dubitent; æquū; an iniquū cum quærendum est de hereditate, de contractibus, deq; cæteris omnibus

rebus, quæ in hominum controuersias cadunt, indignantur ad iuriconsultum aliquem hominem imbecillo alioqui forte ingenio (ut multos quotidie uidemus) accedere; eiusq; consilio uti; illiq; se in ijs rebus regendum permittere, neq; tantum sibi assumunt, ut non sibi iuriconsultum in iure et iniuria in unaquaq; re cognoscenda antepont. quod si forte occurratur splendida illa hominum ingenia melius fortasse iudicatura fuisse, si sui arbitrij res esset, quam illum ipsum iuris ciuilis scientia instructum; nunc prohiberi, quod legibus parendum sit, facile respondeo. Primum proiectæ esse temeritatis quenquam hominem tantum ingenio suo dare, ut legum latoribus uiris sapientissimis, tamq; infinitæ iuriconsultorum multitudini, qui per tot secula omnem ætatem suam consumpserint in eiusmodi rebus quærendis, idq; tandem affecuti sint, ut ad perfectissimam artem hoc studium perduxerint, iudicium suum antepont? Deinde si legibus parendum est, legum autem præceptorum tam infinita sit multitudo, ut ad eam doctrinam cognoscendam, hominis ætate opus sit; nõ uideo quid de iuriconsultorum gloria detrahat, eam artem illos tenere, qua necessario omnibus hominibus utendum sit, etiam si sibi reliqui homines uideantur aliquid se in aliqua re melius fuisse constituturos, quam iuriconsulti; quaq; arte cum cæteri careant illi necessario sint de rebus forensibus, a uiris sapientissimis adeundi. Confer nunc contra philosophorum disputationes; ac uideamus, an qui quæcunq; ab illis dicuntur, cognouerit, eorūq; præceptis abundet, is euadat, ad quem cum de magnis & publicis rebus deliberatio incidit, præstanti ingenio uiri, ac rerum usu præditi adeant; quosq; de magnis ac dubijs rebus consulant; quos uel Principes in consilium adhibeant. Nam uidemus quotidie cum magna aliqua

causa in foro agitur, Bononiam, Patavium & ad reliqua publica Gymnasia ab ijs, quorum res agitur, mitti, ut responsum eorum, quorum nomē in hac iuris ciuilibus scientia paulo clarius est, habeant; illud ad iudices de scripto afferre, iudices illud sequi; tam diligenter, tamq̄; præclare ars hæc ab ijs, qui illam tradiderunt, fuit excolta. Age contra cum de aliqua magna re deliberatio incidit, quem tandem Principem, quem uel populum uides ad eadem Gymnasia mittere, qui de dubia re claros Philosophos consulant; ac non potius peritos homines, in rebusq̄; gerendis uersatos accersire, quodq̄; illi consilium dederint, sequi? Atqui si Philosophorum disputationes, quæ ad deliberationem pertinent, præclaræ quædam res sunt, si deliberantis lumen aliquod præferunt, si deniq̄; eam utilitatem habent, quam de te audio, ac non potius inanem quendam uerborum splendorem, id efficere debent in deliberatione, rebusq̄; publicis in Curia tractandis, quod iuriscōsultorum scripta in rebus forensibus expediendis sunt assecuta. Cum præsertim dubitandum non sit, quin homines quemadmodum in rebus forensibus iuriscōsultorum opem non recusant, atq̄; adeo se illis regendos permittunt; ita si ullam uiam ad magnas res administrandas, in rebusq̄; dubijs ad optima consilia capienda, planam & expeditam Philosophorum quæstiones patefacerent, ad Philosophos consulendos in rebus dubijs, quæ quotidie usus ueniunt, accessuri fuerint; quodq̄; sibi Philosophi ea doctrina qua ualeant, lumen præferrent id intueri fuerint rem sat tūri. Quo fieret, ut quemadmodum iuriscōsultorum præceptis instructi in foro dominantur, ita eundem Dominatum, qui Philosophorum disputationes & doctrinam perdidicissent, in Curia (quod maius profecto est) & apud populum et apud Prin-

cipes obtinerent. Quod si occurratur id fieri Principum & Populorum ac Senatorum culpa & inscitia, qui ea arte in magnis rebus administrandis non utantur, quam ipsi ignorent; nil responsum facilius. Neq̄; enim si in forensibus rebus iuriscōsultorum doctrina homines utuntur, quam ne ipsam quidem cognoscunt; in uestiendo textore; in ædificando architecto; in fundo colendo Agricola; in nauis agenda Governatore, quas omnes artes pariter ignorent, putandum est Philosophorum operam in rebus magnis gerendis, consilijsq̄; capiendis fuisse aspernaturus. Nihil est enim a ratione alienius, quam putare omnes homines in re tam magna, tamq̄; necessaria tantam opem sibi aut per ignorantiam, aut per arrogantiam inuidere; cum in rebus mediocribus ac minimis ad artifices earum rerum accedere etiam summi Reges non dedignentur, modo in ea arte sit aliquid auxiliij, ex quibus rebus planè apparet, aliud esse deliberandi facultatem, quæ in præclaris uiris inest, aliud de eadem re scripta Philosophorum quamuis loquacia. Ut enim ad prudentiam uirorum, in consulendoq̄; præstantium gloriam nulla res de humanis potest aspirare, ita inanes Philosophorum de eisdem rebus disputationes, aut nullo, aut perexiguo honore dignæ sunt. Deinde quid opus est tam multis uerbis cum Aristoteles ipse, quem tantopere isti mirantur, in libro qui est de moribus ferè fateatur, prudentiam, quæ nihil aliud sit, quam recta quædam ratio rerum gerendarum neq̄; doctrina tradi, neq̄; perdisci posse. idem autem esse prudentiam atq̄; uim & facultatem quandam in deliberando, a te ipso Morone sumo, qui eas eandem rem esse paulo ante affirmasti, idq̄; rectissime, neq̄; hoc ab Aristotele est abhorrens; qui hanc deliberandi facultatem, quam artem βουλευτικὴν, siue δὲ βουλευτικὴν uocat, partem, spe-

ciemq; quandam faciat prudentiæ; quam prudentiam dicat esse rerum singularium; ita enim appello τὰ κατ' ἐξῆς, eumq; prudentem esse, qui singularia teneat, quippe quæ in actionem cadant; Porro cum singularium neq; scientiam esse, neq; doctrina ea percipi posse, quod infinita sint, mille locis dixerit, nonne aperte ex Aristotelis scriptis elicitur prudentiam hancq; ἀβουλία de qua instituta est nobis. disputatio, quæ est prudentiæ pars, & species & quidem primaria, neq; a Philosophis, neq; uero a quibusuis aliis posse perdisci? Quid ergo? inutilia planè sunt tot diuina Platonis & aliorum scripta? Dabo tibi aliquid facere; id est eos qui ijs sint instructi ornatiores reddere, atq; ad differendum de rebus ciuilibus cum dignitate quadam aptiores. In qua tamen etiam re semper illud tenebo primas esse, longeq; maiores Historicorum partes; sed quid est tandem hoc præ iurisconsultorum libris, qui artem & quidem perfectam & planam de forensibus rebus tradiderint, atq; eam, quam si quis mediocri aut uero minus etiam quam mediocri ingenio præditus perdidicerit, excellentium uirorum (ut diximus) præclara ingenia in ea re sit superaturus? Ars autem hæc est eiusmodi, ut illa magna ex parte Respublicæ & Regna contineantur, quod neminem negaturum puto. Quid si doceo in hac ipsa deliberatione maiores esse utilioresq; partes iuris Ciuilis quam Philosophorum disputationum? Hic Sighicellus. Hoc uero Morone (inquit) optimum, ut maiora adiumenta habeamus a iure ciuili arte planè externa (est enim tota forensis, ut Gallesius non inficiatus est) quam ab ijs scriptis quæ deliberationis sunt propria? Tum Antonius. At Sighicelle (inquit) ut mirari desinas multa alia esse eiusmodi, a Cicerone discere licet, qui oratoriæ laudis, quam est assecutus maiorem se gratiam Academicorum u

demicorum & peripateticorum disputationibus habere futuram, quæ ipsis Rhetorum libris. Atqui proprij sunt artis dicendi Rhetorum libri, quiq; oratorem efficiunt, Philosophorum uero disputationes præ Rhetorum præceptis extrinsecus accitæ dici possunt. Ut igitur ostendam, quod intendo, Nego ullam ferè de rebus magnis deliberationem incidere, quæ iureconsulto et quidem magnopere non egeat. Etenim cum quæritur quid ex re atq; ex usu Reipublicæ sit; dubiaq; res in consultatione uersatur, illa semper ferè consideratio in deliberationes incurrere solet, ius ne sit an iniuria, hoc uel illud consilium sequi. In Senatu uentorum deliberatur, Cæsaris ne an Gallorum partes sequi utile sit; Annexæ est ex hac deliberatione ea consideratio, ius ne sit alterum relinquere, alterum sequi; an ullo fœdere teneantur; an ullius societatis iure alteri sint alligati. Bellum discernendum alicui populo, aut Regi, utile est (inquit) Consulens; At considerandum, num etiam iustum; fœdus cum aliquo in eundem; societas; amicitia iungenda; adhibendus est iurisconsultus; ne in aliquos captionum laqueos in fœderibus scribendis incidamus. Deniq; si omnes Reipublicæ partes circumspexeris, nulla ferè res incidet, in qua iusti et iniusti consideratio uel in primis nõ sit necessaria. Qui igitur iusti & æqui, iniusti et iniqui artem teneat, quale ille quantumq; in rerum publicarum consultatione momentum faciet? Quare quid magis afferre quod contra uos faceret potuistis, cum in hac ipsa deliberatione uideatis in omnibus ferè rebus iurisperitos adhiberi, Philosophorum præceptis instructos excludi? Equidem sic statuo; bene consulendi artem, iuris scientiæ societate destitutam, mancam quandam rem esse; atq; altero crure claudicantem. Sequitur quod de Medicis dixisti; quorum ille tibi præstantior uidebatur, qui eam artem

teneret, qua prouidere posset, ne homines in morbum inciderent, quam eum, qui sanitatem reuocare posset in homines morbo iam correptos; similemque illius Philosophiam fecisti, huius legum scientiam. Cui argumento a sfondrato superius abunde est responsum, cum de legum laudibus diceret, demonstrauit. n. homines nulla alia re magis bonos fieri, quam bona educatione; bonae autem educationis legum latores auctores fecit; rationemque suam cum rationibus; tum innumeris, clarisque exemplis confirmauit. Quod uero ad extremum de utilitate attulisti; in quo non satis tibi perspectam esse dixisti nostram de ea re sententiam; nihil est explicatum facilius; nullusque locus est, quem melius possim tueri; meque ex omnibus laqueis expedire. Duo enim genera utilitatis pono, publicam alteram, alteram priuam; priuam uoco, quam unusquisque in priuatis rebus suis sequitur, nullam publicam utilitatem respiciens; nullam ciuilem huius societatis rationem habens. rebus. n. priuatis nostris est accommodata; nec quicquam ad Rempublicam pertinet, quam priuam utilitatem dignitatis aut honestatis matrem nullo modo facio; uigentque in hac ea argumenta & similitudines de iudice corrumpendo, quas tu Morone proposuisti; Quin potius statuo hanc ab honestate seiunctam neminem sanctum aut magnum virum sequi debere; sordidi. n. et quaestuarij hominis est propter hanc utilitatem in aliqua re officium deserere; ullum uel scelus committere, aut dedecus admittere, quo fit, ut apud probos & honestos uiros honestatis filiam utilitatem esse oporteat; hoc est nullam utilitatem persequi, quae ab honestate sit seiuncta; illudque primo spectare cum aliquid ipsis agendum proponitur, honestum ne illud sit, quod si honestum esse putauerint, tum utile etiam putare. Atque huc transferri possunt omnia, quae de pulcherrima hac honestatis et uti-

litatis societate a multis scripta sunt. Altera est publica utilitas, quam eandem sempiternam utilitatem appello, ut dignitate, ita natura hac priuata utilitate priorem. ea nullius priuatae utilitatis ratione habita; priuatorumque commodorum oblita, humani generis conseruationem; ciuilemque societatis concordiam, quasi altera quaedam natura spectat. Hanc dignitatis (ut dicebam) honestatis, officij, decori, pariter facio, nihilque statuo in legibus condendis sapientissimos illos uiros spectasse, neque uero spectare potuisse, quam uniuersam hanc utilitatem id est hominum concordiam, humanamque societatis conseruationem; quibus rebus nihil hominibus est utilius; ut recte Aristoteles dixerit legum latores non tam iustitiam quam hominum concordiam propositam habere; nihil. n. opus esse iustitia si homines sine illa inter se concordiam colant; Nunc cum ciuilem societatem sine ea uirtute tueri non possint, huius causa iustitiam inductam esse; ut appareat iustitiam ab hac hominum utilitate procreatam fuisse, qua re nihil uerius dici potest. Quod omnia, quae leges inducerunt circumspectanti liquido apparebit. Etenim iustitiam, temperantiam, fortitudinem, fidem, ueritatem, multaque alia hoc praeclearo uirtutis nomine decorarunt; contraria contra uicij appellatione inuisa fecerunt; quid ita? nulla alia de causa, quam quod utile est hominibus illa sequi; haec fugere. conseruatur. n. ab illis humana societas, ab his funditus tollitur, qua enim alia de re caedes, rapinae, furta, fraudes, fallaciae, falsa testimonia, adulteria, grauissimis poenis sunt hominibus interdicta; quique ijs rebus sunt inquinati, eos nefarios ac sceleratos homines uocamus quam quod si haec homines impune admittant, nec legibus ab ijs prohibeantur, nihil ipsis accidere possit inutilius, nullumque maius damnum sit accipiendum? quip-

pe quòd còtinuo ominum rerum perturbationem, humanæq; societatis dissolutionem existere necesse sit; hominesq; se se mutuis odijs, rixis, cædibus, ad humani generis internitionem uexare atq; conficere. Quoniam igitur utile est hominibus concordiam & hanc civilem societatem tueri; inutile contra eam infringere, ac labefactare & dissoluere, omnia quæcunq; ad illâ conseruandâ pertinent, specioso hoc uirtutis nomine sapientes legum conditores hominibus commendarunt; A contrarijs, in quibus humanæ societatis dissolutio inest, inuisa illa uitijs appellatione homines deterrere sunt conati; quiq; uirtutis essent studiosi, eos probos, sanctosq; uiros appellandos esse decreuerunt; qui uitium sequerentur, nefarios ac perditos uocandos. Ex hoc fonte honestum, decorum, pulchrum, dignitas orta est. Ex eodem inhonestum, indecorum, turpe, indignitas proficiscuntur. Quod si libet dicere sanctissimis legumlatoribus mætrem diuinitus datam, ut quod honestum esset, cognoscerent, illudq; hominibus faciendum præscriberent. Primum quis hoc de ea mente diuinitus immisssa cuiquam narrauit? Deinde longe elegantius, & ad ueritatem apertius dicere possumus (neq; hoc piæ opinioni quicquam detrahit) eam mentem a Deo legumlatoribus datam ut hanc hominum utilitatem intelligerent, ad eamq; omnia accomodarent, ac decreta sua referrent. Nam ne cogitatione quidem, si mentem penitus in eam deieceris, fingi potest; aliud quàm hanc utilitatem legislatoribus in primis fuisse propositam. Quæ n. alia ratione, si quis id inficietur, docere possumus iustitiam recte uirtutem esse constitutam, atq; ex eo genere rerum esse, quas homines sequi debeant, quàm quòd utilis est & necèssaria civilis societatis conseruationi, quam societatem iniustitia contra euertat ac tollat? Item

fortitudo; quam quòd periculis fortiter, atq; intrepide adeundis tuetur hanc societatem? idem de temperatâ dicendum est, quæ docèdis hominibus, ut ab alienis rebus manus & cupiditatem abstineant, concordiam hanc seruat. idem de cæteris rebus dici potest. Quòd si quis dicat, honestum primo spectasse legislatores; instabo ut exponat, quid sit hoc honestum, ac quomodo illud cognoscere legislatores potuerint, publica hac utilitate detracta. nam cum inceperit honestum definire, insequarem ego & insectabor, hominemq; premam; quæramq; semper rationem, eoque perducam illû uel inuitum, ut cogatur fateri publica hac utilitate ius, uirtutem, honestumq; inuētum fuisse. Atq; ego intelligo magnos, & præclaros uiros, excellentiq; ingenio præditos, quanuis in disputatione uincantur, difficile tamen manus dare, quòd ab hoc utilitatis nomine uehementius abhorreant, quod parum splendoris habere existiment. quam rem eo errore credo faciunt, quod priuatæ illius utilitatis, quam sordidam sæpe rem esse, sæpèq; honestati repugnare confessi fuimus, similitudine nominis capti, mentem & cogitationem ab ea abducere non possunt, atq; ad præclaram illam utilitatem uirtutis & honestatis parentem contemplandam transferre. Hæc ferè sunt Morone, quæ mihi contra rationes tuas ueniebāt in mentem. In quibus an uobis satisfecerim nescio. Mibi quidem magnopere satisfacio. Tum Moronus diuinabam (inquit) sermonem meum longam disputationem posse excitare. Itaq; nisi coactus a uobis fuisset, tacuisset sanè. Neq; nunc consilium est, cum multa responderi possint, quicquam addere, ne res ad noctem extrahatur. Hic cum omnium silentium factum esset, diesq; iâ in uespertinum tēpus inclinata esset, surreximus omnes. Atq; ego ecquid inquam Morone memoria tenes, cum munera inter

me & Galleſium partireris, dixiſſe te meum mihi quoq; penſum in his diſputationibus assignaturum? quas igitur mihi partes reſeruaſti? Vt horum (inquit) ſermonum commentaria cōficias, neq; enim res ulla ſplēdior, aut grauior in hominū quaſtionem & diſputationem cadere poteſt, neq; quæ maiora poſtulet orationis ornamenta. Ego uero (inquam) ſi mihi otiiū dabitur, libenter obſequar uoluntati tuæ, ſi tamē prius clariffimorum uirorum, omniumq; uirtutum & doctrinæ gloria præſtatum, Ioannis Petri Carraſæ Riginaldi Poli, Marcelli Ceruicini & Rodulphi Pij Cardinalium de ijs rebus ſententiam cognouero. Et Moronus optimum iſtuc (inquit) feceris Folietæ. Neq; n. ijs uiris quenquam ſtatuo uel doctrina, uel uſu rerum de ijs rebus melius exiſtimare poſſe. Etenim ut Polum omittā, qui ſatis hodie a nobis eſt laudatus Ioannes Petrus, & Marcellus ea ſunt prudētia, ea in rebus percipiēdis, ac iudicādis acerrima ingenij ui, ut nullius hominis mihi aut in hac, aut in ulla magna re grauius ſit iudicium et auctōritas. grauiſſimos nunc ac ſanctiſſimos utriusq; mores ad ſeueritatem propenſos prætereō, ſingularem probitatem & integritatem; in Republica gerenda cuius illis maximam partem ſummus Princeps cōmiſit, diligentiam fidem, conſtantiam. ut in eorū uirtute, ſapiētia, laboribus ſummum ſit ſacerdotali Republicæ præſidium & ornamentum. De quibus rebus cum magnopere Morono omnes aſſenſi eſſemus, equos inſcendimus, ad urbemq; iter cepimus, multaq; inter nos in itinere uario aſſenſu ſumus collocuti.

